

The Project Gutenberg eBook of Mr Britling pääsee selvyyteen I, by H. G. Wells

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Mr Britling pääsee selvyyteen I

Author: H. G. Wells

Release date: June 23, 2016 [EBook #52401]

Language: Finnish

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK MR BRITLING PÄÄSEE SELVYYTEEN I ***

Produced by Juhani Kärkkäinen and Tapio Riikonen

MR BRITLING PÄÄSEE SELVYYTEEN I

Kirj.

H. G. Wells

Englanninkielestä suomennettu

Helsingissä, Kustannusosakeyhtiö Otava, 1918.

SISÄLLYS:

I OSA: Matching's Easy rauhan aikana.

- I. Mr Direck vieraillee mr Britlingin luona.
- II. Mr Britling jatkaa esitystensä.
- III. Seurustelu käy yhä vilkkaammaksi.
- IV. Mr Britling puhelee itsekseen.
- V. Päivä koittaa.

II OSA: Matching's Easy sodan aikana.

- I. Katselijoita
- II. Osanottajia.
- III. Viha.
- IV. Voimattomuuden verkossa.

III OSA: Matching's Easyn testamentti.

- I. Mrs Teddy lähtee kävelylle.
- II. Mr Britling kirjoittaa aamunkoittoon asti.

ENSIMÄINEN OSA

MATHING'S EASY RAUHAN AIKANA.

ENSIMÄINEN LUKU.

Mr Direck vierailee mr Britlingin luona.

1.

Mr Direck vieraili ensi kertaa Englannissa, ja hänen kykynsä huomata eroavaisuuksia oli kuluneina kuutena päivänä vähitellen kehittynyt huippuunsa. Hän havaitsi Englannin olevan kaikin puolin miellyttävän ja tyydyttävän sekä poikkeavan Amerikan oloista enemmän kuin hän koskaan oli tohtinut toivoa.

Monena vuotena hän jo oli tätä matkaa suunnitellut, mutta kun hänen luonnonlaatunsa oli pikemmin aurinkoinen kuin tarmokas — vaikka hän itse lujasti uskoi olevansa oikea tarkkanäköisen amerikkalaisen tarmon lähde — niin hän oli sallinut monenlaisten asiain ja varsinkin miss Mamie Nelsonia koskevan epävarmuuden pidättää itseään kotimaassa. Nyt ei miss Mamie Nelsonin suhteen ollut enää olemassa mitään epävarmuutta, ja mr Direck olikin matkustanut Englantiin vakuuttaakseen itselleen ja kenelle muulle hyvänsä, että hänellä oli maailmassa muutakin harrastettavaa kuin Mamie...

Sitäpaitsi hän halusi nähdä sen vanhan maan, josta hänen äidinäitinsä oli peräisin. Riippuihan hänen makuusuojaan New Yorkissa Market Saffron-kirkkoa esittävä vesivärимаalaus muistuttaen mieleen paikkaa, jossa tuo rakas eukko oli uudistanut kasteensa liiton! Ja yleensäkin hän halusi nähdä Eurooppaa. Retken mielenkiintoisuutta lisäsi osaltaan se, että hän aikoi Massachusettsissa sijaitsevan Nykyaikaisen Ajattelun Tutkimusseuran varsin vähätöisenä ja sangen suuripalkkaisena sihteerinä pistäytyä keskustelemaan eräistä miellyttävistä mahdollisuuksista Matching's Easyssä asuvan mr Britlingin kanssa.

Mr Direck oli mies erästä lajia, joka ei ole harvinainen Amerikassa. Hän muistutti aika paljon sitä siistiä ja hauskanäköistä henkilöä, jonka tapaa amerikkalaisten viikkolehtien ilmoitusosastosta, tuota miellyttävää henkilöä, joka sanoo hymyillen "hyvä, sehän on oikea Fitzgig" tai "kyllä, tämä on Wilkins, ja se onkin kaikkein paras" tai "minun paidanrintamukseni ei rypisty milloinkaan; se on Chessonin valmistetta". Mutta nyt hän sanoi hymyillen entiseen varmaan tapaansa: "Hyvä, tämähän on englantilaista." Häntä huvitti jokainen poikkeus amerikkalaisuudesta, jokainen yksityiskohta, jota hän saattoi tervehtää luonteenomaisena; matkustaessaan junassa Lontooseen hänen mielihyvänsä oli purkautunut äänekkääksi nauruksi, kun Chesiren kukkulain shakkilautaa muistuttavat peltotilkut tulivat näkyviin; hän oli tyytyväisyydessä naureskellut saadessaan istua vaunussa, jossa ei ollut sivukäytävää; hän oli antanut kohteliaalle ja silti ystävälliselle junailijalle ruhtinaalliset juomar rahat hetkisen epäröityään, pitkö hänen antaa mitään vai eikö, ja hän oli käyskellyt hotellissaan Lontoossa

hokien: "Suurenmoista! Suurenmoista! Kautta *kunniani!*" jonkinlaisessa hurmiotilassa, todeten hyvillä mielin ettei ollut puhelinta, ei keskuslämmitystä eikä kylpyhuonetta makuusuojan yhteydessä. Aamiaisen aikana viinuri (joka näytti suoraan Dickensistä saadulta) oli tarjoillut hänelle munia porsliinisissa kupposissa, jollaisia näkee *Punch'issa* kuvattuina. Thames-virta, jota hän oli rientänyt katsomaan, oli ollut uskomattoman hyvä, pienimpiä purosia, mitä hän oli koskaan nähnyt, ja hän oli vain vaivoin pidättynyt pysäyttämästä jotakin ohikulkijaa ja kysymästä korostettua amerikkalaista ääntämistapaa käyttäen: "Kuulkaahan, onko tuo pieni märkä oja historian mainitsema Thames-virta?"

Huomattava on, että mr Direck puhui Amerikassa ollessaan erittäin hyvää ja huolellista englanninkieltä, mutta nyt hänen kävi kovin vaikeaksi hillitä haluansa kimeiden nenä-äänteiden, "amerikanismien" ja kotoisen kuvakielen alinomaiseen käyttämiseen. Kun häneltä jotakin kysyttiin teki hänen mielensä vastata "yep" tai "sure" — sanoja, joita hän Amerikassa ei olisi viljellyt enempää kuin tuppipuukkoa. Mutta hän tunsi näyttävänsä määrättyä osaa. Hän tahtoi olla silminnähtävästi ja korvinkuultavasti itse ilmetty Amerikka. Hän tahtoi olla juuri sellainen, millaiseksi hän luuli englantilaisen hänet otaksuvan. Ainakin hän oli teettänyt vaatteensa nimenomaisesti amerikkalaisessa New Yorkin pukimoliikkeessä, ja niiden perusteella oli eräs autonohjaaja kohteliaasti, mutta varmasti väittänyt taksamittarin numerojen merkitsevän dollareja eikä shillingejä. Tämä tapaus oli hyvä tukikohta, mr Direckin kuvitellessa omaa minäänsä englantilaiselle taustalle, jota vasten hän näytti kuvastuvan kerrassaan edustavan selvästi... Tapauksella oli sellainen arvo, että ohjaaja sai dollarinsa...

Olihan hän tullessaan koko matkan pelännyt, ettei se olisikaan totta, että Englanti olisi tarua, että Lontoo sattuisi olemaan samanlainen jyrisevä, jättiläismäinen New York ja englantilaiset ihan uusenglantilaisien kaltaisia...

2.

Nyt hän istui vaunussa pienen, vanhan Great Eastern Railway'n haararadalla, matkan määränä Essex, Matching's Easy, ja havaitsi yht'äkkiä joutuneensa Washington Irvingin Englannin sydämeen.

Toden totta, sinne hän oli joutunut! Hän ei voinut tyytyä sitä istualtaan katselemaan, hänen täytyi nousta seisomaan ahtaassa vaununosastossa ja pistää isot, lujapiirteiset, hyväntahtoiset kasvonsa ulos ikkunasta ikäänkuin sitä tervehtiäkseen. Seutu lepäsi siinä kesäkuun auringon paisteessa somana ja iloisena kuin vanhanaikainen puutarha, pienine, orjanruusuaitojen reunustamme peltotilkkuineen, metsikköineen ja sanomattoman mehevine pikku laidunmaineen. Hän oli nähnyt oikean hirvipuiston kiivillä-koristettujen portinpylväiden välissä ränstyvine ristikkoineen, ja etäämpänä, tuuheain puiden varjoon peittyneenä, oli varmaankin Bracebridge Mall. Hän oli nähnyt olkikattoisia puutaloja ja puoli tusinaa maalaisravintoloita kitisevine nimikilpineen. Hän oli nähnyt pyylevän pastorin, joka itse ajoi lihavan, harmaan ponin vetämiä rattaita, pitkin pienoista, nurmettunutta kujannetta. Hän ei ollut koskaan kokenut todellisuudessa mitään tämäntapaista. Tuntui kuin olisi matkustanut kirjallisuudessa.

Mr Britlingin osoite oli Dower House, joka mr Britlingin kirjeellisesti lähettämän tiedonannon mukaan sijaitsi Claveringsin puiston tuonnimmaisessa laidassa. Claverings! Sepä sopiva nimi komealle englantilaiselle kodille...

Eikä kumminkaan oltu Lontoosta kauempana kuin neljäkymmenen kahden peninkulman päässä. Varmaan sen täytyi kuulua esikaupunkien piiriin. Jos Matching's Easy sijaitsisi Amerikassa, niin siellä asuisi väkeä, joiden työmaa on kaupungissa. Mutta niin otaksuessaan mr Direck paljasti tietämättömyytensä erään asian suhteen, jonka tunteminen on mitä välttämättömin jokaiselle Englannin ymmärtäjälle. Lontoon esikaupunkirenkaassa on aukko. Lontoon esikaupungit työntyvät länttä ja etelää, vieläpä luodettakin kohti, mutta koillisessapäin ei ole esikaupunkeja lainkaan; sen sijaan on siellä Essex. Essex ei ole esikaupunkialuetta; se on luontehikas ja omalaatuinen tienoo, joka voittaa puolelleen ihmisen sydämen. Essexin ja suuren keskuksen välissä on kaksi suurta salpaa, Lontoon East End ja Eppingin metsä. Ennenkuin vuosilipun omistajia kuljettava juna ehtisi huvilayhteiskuntaan, täytyisi sen kiertää tämä rauhoitettu metsämaa kahdenkymmenen peninkulman pituisessa hyödyttömässä kaaressa, ja niinpä on nyt laita, että kohta Great Eastern rautatien pääradalta väistyessäsi löydät Essexin yhä viettämässä kahdeksannentoista vuosisadan rauhallista elämää, ja Lontoo, tuo nykyisen ajan Babylon, näkyy vain, kuten tähdetkin, kajasteena öisellä taivaalla. Matching's Easyssä on, kuten mr Britling vähän myöhemmin kertoi mr Direckille, puoli tusinaa vanhuksia, jotka eivät ole milloinkaan Lontoota nähneet — eivätkä haluakaan sitä nähdä.

"Oi—oi!"

"Kyllä siellä on meteliä."

"Mr Robinson se lähti Lontooseen ja siellä häneltä jalka katkesi."

Vaiheasemalla mr Direck oli kuullut, että hänen piti pyytää junailijaa pysähdyttämään Matching's

Easyssä; juna seisahtui siellä ainoastaan pyynnöstä. Maailma kävi yhä oivallisemmaksi. Kun mr Direck sai oven auki ja astui vaunusta, näki hän pienen, vanhan essexiläisen asemapäällikön, kantajan ja asemamiehen — kaikki yhtenä henkilönä — joka punainen lippu kädessään puheli mr Britlingin kanssa sokeriherneistä, joiden viljeleminen oli koko aseman ylpeytenä. Ja siinä oli myöskin mr Britling, mr Direckin Euroopan-matkan ainoa liiketehtävään ja mitä suurimpain odotusten esine. Hän ei ollut ensinkään niiden valokuvain näköinen, joihin mr Direck oli tutustunut, mutta siitä huolimatta hän aivan varmaan oli mr Britling, koska asemasillalla ei näkynyt ketään muuta ja koska hän nyt lähestyi tervehtivin elein.

"Oletteko milloinkaan nähnyt tällaisia herneitä, mr Direck?" sanoi mr Britling jonkinlaiseksi johdannoksi.

"En, kautta *kunniani!*" sanoi mr Direck maalaisella äänenpainolla.

"Ovathan ne", sanoi asemapäällikkö omituisen kimakalla äänellä. "Nyt on harvinaisen hyvä sokerihernevuosi." Sitten hän vitkalleen sulki vaununoven ja antoi lipullaan lähtömerkin molempain herrain silmillensä toisiaan.

3.

Lukuunottamatta miss Mamie Nelsonia koskevaa epäiltävää tapausta mr Direckillä oli yleensä hyvä onni. Hänen osakseen sattui miellyttäviä seikkoja. Niihin kuului hänen palkallinen sihteerinvirkansa tuossa mielteliäiden Massachusettsin liikemiesten yhdistyksessä, johon jo edellä viitattiin. Yhdistyksen tarkoituksena oli päästä ripeästi kosketuksiin aikamme parhaan ajattelun kanssa.

Massachusettsin liikemiesten, joilla oli liian paljon käytännöllisiä askareita hoidettavinaan voidakseen seurata nykyaikaista ajattelua sen kaikkiin haarautumiin ja piilopaikkoihin, oli pakko keksiä keinoja, joiden avulla pääsisi tehokkaasti ja suorinta tietä asiain ytimeen. He olivat päättäneet jättää etsiskelemättä parhainta ajattelua sen itämisasteilta ja odottaa kunnes se on ehtinyt selvästi ilmaantua ja voittaa vankkaa kannatusta. Sen sijaan että olisivat vaivalloisesti kahlanneet läpi vaikeatajuisten ja tuloksiltaan mahdollisesti jo sivuutettujen teosten, he tarjosivat ilmaantuneelle uudelle ajattelijalle kunnioitusta herättävän palkkion kutsuen hänet luokseen pitämään luentoja ja keskustelukokouksia sekä sanomaan heille yksinkertaiseen, asialliseen ja täydelliseen tapaan sen mitä hänellä oli sanottavaa. Hänen oli sanalla sanoen tultava ja oltava oma itsensä — erittäin keskitetyssä muodossa. Siten oli joukko mielenkiintoisia eurooppalaisia päässyt erittäin miellyttäville Amerikan-matkoille, ja yhdistyksellä oli ollut tilaisuutta muodostaa itselleen sangen selväpiirteisiä käsityksiä heidän opeistansa. Mr Britling sattui olemaan niitä edustavia ajattelijoita, joista yhdistys oli päättänyt ottaa selkoa. Mr Direck oli nyt saapunut panemaan alulle kysymyksessä olevaa kutsua ja tarjoamaan hänelle tuota suurenmoista korvausta, jolla yhdistys ei kunnioittanut ainoastaan vierailijoitaan, vaan myöskin itseänsä. Mr Direck oli jo lähettänyt mr Britlingille suosituskirjeen, jossa tosin ei mainittu matkan nimenomaista tarkoitusta, vaan lausuttiin julki pelkkä halu tulla hänet tuntemaan. Kirje oli sepitetty niin onnekaasti ja sen kirjoittaja oli jättänyt mr Britlingin mieleen eräältä hänen aikaisemmalta New Yorkissa käynneiltään niin miellyttävän ja vieraanvaraisen muiston, että mr Direckiä kohta pyydettiin ei ainoastaan käymään katsomassa, vaan viettämään muutamia päiviä mr Britlingin luona.

Siinä he nyt pudistelivat toistensa kättä.

Mr Britling ei ollut ensinkään sen näköinen kuin mr Direck oli luullut hänen olevan. Hän oli odottanut tapaavansa englantilaisen puettuna tweediin, siis englantilaisen maalaispuvussa, sellaisena kuin kuvitetut amerikkalaiset kertomukset hänet esittävät. Maalaismallisen tweedpuvun taustalta hän on odottanut pistävän näkyviin lempeän surumielisten kasvojen, joissa mielteliäisyys leviää aina riippuviin viiksenkärkiin asti, ja jotka mr Britlingin kustantaja jostakin perusteettomasta ja valitettavasta syystä oli tehnyt tutuiksi Amerikan yleisölle. Sen sijaan mr Britling oli puettu sekalaiseen pukuun, ja lempeys oli kaikkein mahdottomin häneen sovitettavista ominaisuuksista. Hänen viiksensä, hänen tukkansa, hänen kulmakarvansa pörhöttivät; hänen punakat, pisamaiset kasvonsakin tuntuivat pyrkivän pörhistymään. Hänen pienet, pähkinänruskeat silmänsä ikäänkuin kilahtaen kiintyivät mr Direckiin. Mr Britling kuului siihen laajaan, mutta kuitenkin huomattavaan ihmisryhmään, jonka jäsenet näyttävät jo valokuvauskonetta lähestyessään vaihtavan tukkaa, vaatteita ja henkistä olemustaan. Yhdenkään valokuvaajan ei ollut onnistunut vangita vilahdustakaan hänen oleellisesta britlingisyydestään ja pörhöisyydestään. Ainoastaan valokuvauskone voi taivuttaa mr Britlingin harjaamaan hiuksensa, ja yksin valokuvauskonetta varten hän säästi sen alistuvan marttyyriuden ilmeen, jonka mr Direck hyvin tunsi. Mr Direck ei ollut myöskään varustautunut kokemaan eräänlaista oikullisuutta, jota toisinaan ilmeni mr Britlingin vaatetuksessa. Hänellä oli nyt yllään sangen vanha sininen flanelinuttu, päässä ei ollut mitään, housut olivat lyhytlahkeiset, ei ratsastushousujen tapaiset, vaan melkoisen pullottavat polvihousut kunnianarvoisesta kotikutoisesta tweedkankaasta, joka kasautuu nystyiksi ja pallukoiksi kaikilta kulumakohdiltaan. Villasukat olivat valuneet laskoksiin, ja jalkoja suojasivat ihmeelliset,

värikkäästä niinentapaisesta aineesta punotut virsut, jollaisia myydään Pohjois-Ranskassa. Nämä olivat helakanpunaiset, kuteena viheriää. Hän näet oli vasta viime hetkessä tullut muistaneeksi, että oli mentävä asemalle ottamaan vastaan mr Direckiä, ja hän oli lähtenyt työhuoneestaan niissä vaatteissa, jotka olivat sattuneet olemaan käsillä hänen noustessaan. Kasvoissa näkyi sama hilpeä ilme kuin pörhöisellä terrierillä sen tekeytyessä ystävälliseksi, ja mr Direckiä hämmästytti, että mr Britlinginlainen todella etevä-älyinen mies saattoi olla niin tavattoman lyhyt.

Kieltää näet ei sovi, että mr Britling oli tavallansa etevä. Tämän romaanin sankari ja esine oli jo kertomuksemme alkaessa huomattu henkilö. Sekä vanhan että uuden maailman *Kuka kukin on* tiesi hänestä. Viimeksi kuluneina muutamina vuosina hän oli jokseenkin nopeasti kohonnut kirjailijaksi, jota amerikkalaisen yleisön sivistyneemmät piirit pitivät arvossa ja mielellään lukivat, tunsipa hänet pieni valiopiiri englantilaisiakin lukijoita. Ne amerikkalaiset, jotka olivat hänet keksineet, pitivät häntä aluksi esseistinä, vakavana esseistinä, joka kirjoitti estetiikasta, itämaisestä ajattelusta, kansallisuonteista, runoilijoista ja maalauksista. Muutamia vuosia sitten hän oli kulkenut halki Amerikan Kahnin apurahan-saajana, yhtenä niistä lupaavista kirjailijoista ja älykkäistä henkilöistä, jotka pariisilaisen Auguste Kahnin avustamina liikkuvat mukavuutta ja arvonantoa nauttien tuon omalaatuisen ihmisystävän vieraina ympäri maailman — hankkiakseen itselleen yleismaailmallista henkeä. Aikaisemmin hän oli ollut Lontoon *Times'in* taide- ja kirjallisuusarvostelijana ja runsasmietteisten artikkelien sepittäjänä. Hän oli aloitellut Pembroke-stipendiaattina ja palkitun runoelman kirjoittajana. Matkaltaan maailman ympäri hän oli palannut miettelääseen, mutta omalaatuiseen kulmaansa *The Times'issä*, oli julkaissut kansallisia sukulaisuuksia ja sosiaalista sielutiedettä käsitteleviä teoksia, jotka nopeasti nostivat hänet huomattuun asemaan.

Luonnonlaadultaan hän oli ärtyisä. Tämä seikka loi häneen kärkeä ja tulta; sitäpaitsi hänessä ilmeni jonkinlaista sisukasta omalaatuisuutta ja luontaista auliutta. Hän oli aina eloisa, toisinaan monisanainen, ei koskaan halpamainen. Hän kirjoitti ja puhui mielellään. Hän puhui kaikesta, hänellä oli ajatuksia kaikesta; hän ei voinut pidättyä kaikkea ajattelemasta yhtä vähän kuin koira voi olla nuuskimatta ihmisten kantapäitä. Hän nuuski todellisuuden kantapäitä. Monet pitivät häntä mielenkiintoisena ja virkistävänä, joidenkin harvoin mielestä hän oli kerrassaan sietämätön. Hänellä oli loppumattoman runsaasti ajatuksia roduista ja valtioista, yhteiskunnallisista oloista ja poliittisista laitoksista, puutarhoista ja automobiileista, Intian ja Kiinan tulevaisuudesta, estetiikasta, Amerikasta ja ihmiskunnan yleisestä kasvattamisesta... Ja kaikista muista samantapaisista asioista...

Mr Direck oli lukenut koko joukon mr Britlingin kirjoitettua aaterikkautta; hän keksi siinä huvittavaa ja herätteitä antavaa ainesta, ja todellinen, palava halu oli tuonut hänet tapaamaan miestä itseänsä. Matkalla yli Atlantin ja seuraavina päivinä hän oli suunnitellut tätä kohtausta eri äänilajeja käytellen, mutta aina edellyttäen mr Britlingin olevan ison, rauhallisen, miettivän miehen, miehen, joka istuisi vain kuunnellen ikäänkuin tarkkaavainen seurakunta. Mr Direck oli sorvaillut kokoon joukon miellyttäviä ja kiehtovia johdantoja ja nyt hän tunsii hetken tulleen esittää joku noista monista yksinkertaisista, muistettavista lauselmista. Suunnitelmia tehdessään ei hän ikävä kyllä ollut ottanut huomioon mr Britlingin välitöntä eloisuutta eikä Matching's Easyn asemapäällikköä. Ollenkaan huolimatta mr Direckin ja mr Britlingin välisistä keskusteluvollisuuksista mainittu virkamies tarttui mr Direckin käsilaukkuun, lähti kulkemaan herrain rinnalla kohti uloskäytävää ja ryhtyi jatkamaan sokerihernettä koskevaa keskeytynyttä selvittelyään, joka alun pitäen oli aiottu mr Britlingin kuultavaksi.

Hän oli pieni, elähtänyt mies; kasvonpiirteet olivat varmat ja ääni merimiehen. Ilmeisesti hän laski itsensä ja kuulijainsa välisen etäisyyden liian suureksi.

"Mr Darling, joka on puutarhurina Gaveringsissa, *hän* ei saa sellaisia sokeriherneitä, koetti miten hyvänsä. Kyllä hän onkin koettanut. Hiekkaa pohjalastiksi ja samat siemenet kuin minullakin. Tuli tänne tässä eräänä päivänä ja sanoi minulle, 'peijakas', sanoi, 'en minä käsitä minkätähden joku asemapäällikkö löylyttää puutarhurin hänen omalla alallaan, mutta sen te teette', sanoi hän. 'Ja vielä joutohetkinänne', sanoi. 'Minä olen yrittänyt', sanoi hän..."

"Olette ensi kertaa Englannissa?" kysyi mr Britling vieraaltaan.

"Aivan niin", vastasi mr Direck.

"Minä sanoin hänelle, että on yksi asia, jota ette ole koettanut, sanoin", jatkoi asemapäällikkö korottaen vieläkin ääntään jättiläismäisellä ponnistuksella.

"Minulla on pienet vaunut täällä ulkopuolella", sanoi mr Britling.

"Minä asun parin peninkulman päässä asemalta."

"Minä sanoin hänelle, että olettekos koettanut junan tärinöitä, sanoin. Sitäpä te ette ole koettanut, mr Darling. Sitäpä te ette *voikaan* koettaa, sanoin. Mutta saatte olla varma, että se minun

sokeriherneitteni autuus on, sanoin, ei mikään muu kuin junain tärinä."

Mr Direckiä hiukan hämmensi keskustelun kaksijaksoisuus sekä se tosiasia, että mr Britling puhui vaunuista tarkoittaen automobiilia. Hän ojensi koneellisesti matkalippunsa asemapäällikölle, joka keuhkojensa koko voimalla toisteli ja vakuutteli asiaansa mr Britlingin sijoittaessa itseään ja vierastaan ajopeleihin.

"Eihän tuo likasuojus särkynyt ollenkaan, ei kerrassa mistään", pauhasi asemapäällikkö. "Minä olen sen tarkastanut. Minun aitani siinä pahempaan kyytiin joutui. Ja paaluunko se vain vähän törmäsi? Nostanko minä laukun tänne taakse, hyvä herra?"

Mr Direck myönsi ja hetken epäröityään korvasi asemapäällikön palvelukset.

"Ollaanko valmiit?" kysyi mr Britling.

"Valmiit ollaan, hyvä herra", kaikui asemapäällikön ääni.

Sangen laajoin kääntein ohjasi mr Britling asemalta maantielle.

4.

Nyt tuntui mr Direckin mielestä olevan parasta lausua julki harkitut puheensa. Mutta odottamaton este oli omiansa tekemään tyhjäksi hänen aikomuksensa. Mr Direck huomasi melkein heti, että mr Britling nähtävästi ohjasi automobiilia ensimmäistä tai toista tai korkeintaan kolmatta kertaa elämässään.

Seikka kävi eittämättömän selväksi, kun hän yritti vaihtaa välitystä suuremmaksi — kone näet; pysähtyi kokonaan — ja se muuttui suorastaan selvyydellä pelottavaksi, kun mr Britling eräässä kulmassa vaivoin sai onnellisesti sivuuttaneeksi leipurinrattaat. "Minä tulin painaneeksi vauhdinlisääjää" selitti hän myöhemmin, "kun olisi pitänyt jarruttaa. Sellaista sattuu aloitellessa. Meidän ja rattaiden väliä ei ollut jalkaakaan." Mr Britling käytti liian suurta mittayksikköä. Tuon tapauksen jälkeen mr Direck arkaili häiritä isäntänsä keskustelualoitteillaan. Molemmat herrat valtasi tarkkaava hiljaisuus, jonka kuitenkin äkkiä keskeytti mr Britlingin huudahdus ja pahoinpidellyistä välityslaitteista kuuluva räiske. "Peijakas!" huusi mr Britling, ja sitten: "Miten *perhanan* tavalla?"

Mr Direck huomasi, että hänen isäntänsä yritti saada ajoneuvoja suuntautumaan läpi erittäin kauniin veräjän, jonka kummassakin pielessä oli rakennus. Kohta kävi myöskin ilmeiseksi, että mr Britling oli luopunut tuosta aikomuksestaan, ja vihdoinkin he pysähtyivät valtamaantiellä, kymmenkunnan kyynärän päässä veräjästä. "Ei onnistunut", sanoi mr Britling, irroitti kätensä ohjauspyörästä ja puuskutti ankarasti. Sitten hän vihelsi muutaman tahdin jotakin vihaista säveltä ja vaiken.

"Ajammeko tuosta vanhanaikaisesta veräjästä?" kysyi mr Direck lyhyen vaitiolon jälkeen.

Mr Britling kääntyi katsomaan yli oikean olkapäänsä harkiten käänne- ja etäisyysongelmia. "Luulenpa", hän sanoi, "että ajan puiston ympäri. Se vie vähän enemmän aikaa, mutta se on vaivattomampaa kuin peräytyminen ja liikehtiminen tässä... Erittäin mukava laite tämä sähkösytyttävä. Muuten minun olisi täytynyt astua alas ja kiertää kone vauhtiin hartiavoimin."

Sitten tuli kulmaus, jonka kiertäminen ei näyttänyt tuottavan suuria vaikeuksia, kunnes mr Britling huusi: "Oh — *hoh-hoh!* Voi, peijakas!"

Nyt istuivat molemmat herrat verraten viettävässä asennossa. Vaunu oli kohonnut rinteelle ja sukeltanut villiruusujuen ja kuusamapensaiden joukkoon säikähdyttäen kiireiseen lentoon pari rastasta ja joukon varpusia...

5.

"Ehkä", sanoi mr Britling epäröiden ja jatkoi pienen rauhaisan vaitiolon jälkeen; "ehkä voin tästä päästä peräytymällä".

Hänestä näytti tuntuvan siltä, että hän oli velvollinen hiukan selittämään tilannetta mr Direckille. "Nähkääs, ensinnäkin — asia on mitä yksinkertaisin — kun tahtoo kiertää kulman eikä sitten käännä pyöriä takaisin suoraan asentoon, niin kiertäminen jatkuu — pitemmälle kuin aikoikaan. Se on pyöräilytottumusta; polkupyörä oikaisee itse itsensä. Odottaisi vaununkin tekevän samoin. Oma syyni se oli. Kirjassa koko tämä seikka selitetään perinpohjin, mutta pahimmoiksi minä sen äsken unhotin."

Hän harkitsi ja kokeili tavalla, joka sai koneen paukkumaan ja pärisemään...

"Kuten näette, se ei peräydy paikaltaan... Se on — vajonnut... Viitsittekö nousta vääntämään pyörää

taaksepäin? Kun minä samalla panen koneen käyntiin, niin ehkä pääsemme liikkeelle..."

Mr Direck astui alas ja ponnisteli melkoisesti.

"Jospa tarttaisitte puolapuihin. Juuri niin... Yks', kaks', kolme!... Ei! No, istutaanhan tässä, kunnes joku tulee meitä auttamaan. Aivan vannaan joku tulee. Ettekö nouse tänne takaisin?"

Hetkisen arveltuaan mr Direck palasi mr Britlingin viereen istumaan...

6.

Herrat hymyilivät toisilleen vakuuttaakseen, ettei, mistään tyytymättömyydestä voinut olla kysymystäkään.

"Minun ajoni jättää toivomisen varaa", sanoi mr Britling puolueettoman avomielisin ilmein, "mutta minä olen saanut vasta äskettäin oman vaunun — käytettyäni muutaman vuoden vuokravaunua, sellaista laiskurinjärjestelmää, jonka mukaan saa määrätystä kuukausimaksusta vaunun, ohjaajan, paloöljyn, renkaat, vakuutuksen ja kaikki. Se rupesi kamalasti kyllästyttämään minua. En voi käsittää, kuinka saatoin sitä niin kauan sietää. Minulle lähetettiin toinen paksupäinen, hävytön nulikka toisensa jälkeen; ne ajoivat nopeasti, kun minun teki mieli liikkua hitaasti, ne ohjasivat joka kulmassa väärää puolta ja niin kovaa vauhtia kuin suinkin, ahdistelivat koiria ja kanoja huvikseen ja niin edespäin samaan tapaan. Ne eivät sallineet minun edes valita kulkuteitä. Minä olisin jo aikoja sitten hankkinut vaunun itselleni ja ohjannut sitä itse, ellei olisi ollut tuota hitonmoista kamminvääntämistä koneen seisahtuessa. Mutta tässä, nähkääs, tässä suhteellisen halvassa vaunussa on sähkösytyttäjä — amerikkalaista tekoa kaikki, sitä tuskin tarvitsee sanoakaan. Nyt ovat asiat kunnossa — saan ajaa niin nopeasti tai hitaasti kuin hyväksi näen."

Mr Direck katsahti pensasaitaan, jonka soma epäjärjestys heitä ympäröi, ja myönsi hymyillen että asiat olivat nyt todellakin paljon miellyttävämmiin järjestetyt.

Ennenkuin hän oli ehtinyt sitä sanoa, oli mr Britling päässyt uudelleen puheenvauhtiin.

Hän puhui nopeasti ja ikäänkuin sysäyksittäin; hän tuntui laukaisevan ajatuksensa ilmi kohta kun se mieleen juolahti ja hänen päässään tuntui olevan runsaat ajatuspanokset. Hän puhui lähes kaksi kertaa nopeammin kuin mr Direck, nieleskeli sanojaan paljoa enemmän, käytti paljoa keskitetympää sanontaa ja jätti yleensä lauseen päättämättä, joten mr Direck jäi auttamattomasti jälkeen.

Englantilaisten ja amerikkalaisten välisissä keskusteluissa on tosiaankin verraten yleisenä vikana se, että englantilainen tekee äkillisiä hyökkäyksiä Merentakaisen miehen vasta kehitellessä voimiaan. Siitä johtuu monenlaisia väärinkäsityksiä. Kumpikin käsittää keskustelemisen omalla, perin erilaisella tavallaan. Englantilaisilla on paljoa vähemmän halua kuunnella kuin amerikkalaisilla; he eivät ymmärrä samassa määrin keskustelun molemminpuolisuutta ja taipuvat sentähden aluksi tekemään vieraistaan pelkkiä kuuntelijoita, jotka ihmetellen odottavat vuoroansa. Heidän vuoroansa ei tule milloinkaan. Mr Direck istui syvään vajonneena kaltevalla istuimellaan kasvot puolittain kääntyneinä kohti mainehikasta isäntää ja sanoi "yep" tai "sure" tai "tietysti" kuivan-matalalla äänellä, jota hän edellytti englantilaisen häneltä odottavan, ja onnistui yrityksessään yhä paremmin.

Ylistettyään sitä liikettä, jota hänen oli kiittäminen ajokuntoisen automobiilin hankkimisesta hänen ostettaviinsa mr Britling siirtyi jokaisen englantilaisen lempiaiheeseen, kaiken englantilaisen kirpeään kritikoimiseen. Hän huomautti, että jarru- ja välitysvipujen keskeinen asema hänen automobiilissaan teki, amerikkalaiselle tehtailijalle mitä helpoimmaksi asiaksi muodostaa siitä joko vasemman- tai oikeankäden vaunu ja siten soveltaa se joko mannermaan tai Englannin teitä varten. Englannissa ei valmistettu niin helposti muutettavaa vaunua. Meillä brittiläisillä on suurta hankaluutta erikoisesta tiejärjestyksestämme samoin kuin erikoisista mitoistamme ja painoistamme. Mutta me katselemme näitä puutoksiamme väärällä ylpeydellä. Amerikkalaisten automobiilien tulviminen Englantiin oli veres ilmiö, se oli uusi todistus amerikkalaisen älyn verrattomasta järjestelykyvystä. Automobiilien samoin kuin kellojen ja pyssyjen valmistus tapahtui siellä suunnattomin joukoin koneiden avulla, kun brittiläiset sitävastoin yhä valmistivat kappaleen kerrallaan. Ihmeellinen tosiasia tuo, että Englanti, teollisuusjärjestelmän alkuunpanija ja työnjaon ensimmäinen kehittäjä, oli siinä määrin harhautunut järjestelmällisestä tuottamisesta. Hän katsoi sen suurelta osalta johtuvan Oxfordin ja valtiokirkon vaikutuksesta...

Tässä kohden mr Direckin mieleen johtui eräs kuvaava esimerkki. "Toiminnan järjestelmöimisen välttämättömyyttä, josta puhuitte, mr Britling, valaisee pieni tapaus, joka sattui eräälle ystävälleni Toledossa. Siellä ollaan aikeissa perustaa suuri tehdasyhtiö, jonka tarkoituksena on vallata kaikki Amerikan ja Euroopan markkinat tuhannen dollarin vaunuilla —"

"Sellaisia pikku seikkoja sattuu alinomaa", sanoi mr Britling, katkaisten toisen puheen ilman mitään erikoisempaa ponnistusta. "Nähkääs, meillä on tekemisemme puolella jos toisellakin. Meidän tehtailijaluokkamme oli tietysti aluksi kapinallinen luokka. Sen muodosti joukko paisuneita käsityöläisiä, jotka olivat luonnostaan yritteliäitä ja yltiöpäisiä kuten käsityöläiset ainakin. Kohta kun ne pääsivät elpymään ja lähettivät poikansa Oxfordiin, olivat ne samalla mennyttä kalua. Meidän tehtailijaluokkamme sulii aivan kohta vanhoillisiin luokkiin, joiden kasvatuksessa on aina ollut kiinalaista sävyä — mahdollisimman vähän kasvatusta ja mahdollisimman vanhaa ja valikoitua. Amerikassa teillä ei ole toistaiseksi ollut mitään varsinaista vanhoillisluokkaa. Onnellinen maanosa! Te hylkäsitte vanhoillisuuden, joten teille jäi vain vapaamielisyys ja radikalismi. Meidän erikoisena onnettomuutenamme on, että olemme saaneet erään lajin kumouksellisia, jotka nekin ovat vanhoillisia kiinalaisia samalla kertaa. Ruskin ja Morris esimerkiksi olivat yhtä taantumuksellisia ja tieteelle vihamielisiä kuin herttuat ja piispamme konsanaan. Koneitten vihaajia. Tieteen vihaajia. Kaavaihmissä aina ydintä myöten. Sama on yleensä sosialistiemme laita. He ovat istuttaneet tähän maahan sen ajatuksen, että kunnollisia automobiileja voi syntyä ainoastaan silloin, kun niitä valmistavat tottuneet työmiehet käsin, aivan yksitellen, taotusta kuparista, parhaasta raudasta ja teräksestä ja hienoimmasta tammesta. Kaikkia näitä minun koneessani olevia laitteita, sähkösytyttäjää ja sähkövalaistusta, englantilainen mieli suorastaan kammoo... Ei pidä luulla, että me olemme vain takapajulla näissä asioissa; me olemme kerrassaan vastustavalla kannalla. Brittiläinen mieli ei ole koskaan todella suvainnut sähköä; ei ainakaan sitä lajia, joka liikkuu lankoja pitkin. Se on hänestä liian liukasta. Se muistuttaa hänelle italialaisia ja liukkautta ylipäänsä Voltaa, Galvania, Marconia ja niin edespäin. Brittiläiselle soveltuvat paremmin vanhan lasilevykoneen valmistamat pitkät ja perin hyödyttömät sähkökipinät, se, mitä kitkasähköksi nimitetään. Me säilytämme sitä Leydenin pulloissa... Tänne Claveringsiin eivät ole vielääkään suvainneet hankkia sähkökelloja. Syntyi aika meteli, kun Salomonson, jolla se oli vuokralla yhteen aikaan, yritti ryhtyä johtoja ajattelemaan..."

Mr Direck oli seurannut tätä huomausryöppyä kärsivällisesti hymyillen ja hitaasti päättään nyökyttellen. "Kertomanne seikat muodostavat tosiaankin jyrkän vastakohtan Amerikan oloille. Tuo ystäväni, jonka äsken mainitsin, hän, joka oli osakkaana eräässä toledolaisessa automobiilitehtaassa —"

"Tietysti", puhkesi mr Britling taas puhumaan, "vanhoillisuuskaan ei ole mitään lopullista. Viime kädessä me olemme sittenkin samaa lihaa ja verta kuin teidän yritteliäs toledolainen ystäväanne. Vanhoillisuus, tarkoitan, ei ole mikään rotupiirre. Ja meidän aikaisempi tarmomme osoittaa, ettei se voi piillä saartemme ilmassa eikä maaperässä. Englanti on muuttunut saamattomaksi ja kömpelöksi siitä syystä, että Englanti on menestynyt ja voinut hyvin..."

"Aivan niin", sanoi mr Direck. "Puheenalaisen ystäväni nimi oli Robinson, mikä seikka riittävän selvästi viittaa hänen englantilaiseen alkuperäänsä, ja hän muistutti, jos sallitte sanoa, teitä sekä vartaloltaan että ihonvärittään; rodulliselta kannalta hän oli — no niin, jokseenkin teidän laisenne..."

7.

Tämä mr Direckin uusi yritys raukesi samassa, sillä mr Britling nousi seisomaan, laati kämmenistään huutotorven ja kajahtutteli kerran toisensa jälkeen kohti näkymättömiä kuulijoita.

Kun hän oli aikansa huudellut, kävi ilmi, että hän oli herättänyt kahden halullisen, mutta maltillisen työmiehen huomion. He sukelsivat hiljalleen esiin; aluksi oli näköpiirissä vain pari tarkkaavaista päätä. Heidän avullaan saatiin vaunu jälleen tielle. Mr Direck auttoi miehuullisesti pannen ohimennen merkille miesten mr Britlingille osoittaman kunnioituksen ja heidän osakseen tulleet shillingit. Miehet nostivat lakkia ja nimittivät mr Britlingiä "herraksi". He tarkastelivat automobiilia loitolta, mutta hyväntahtoisesti. "Ei se ole rikki mistään, ei kerrassaan mistään", sanoi toinen rohkaisevasti. Automobiili olikin tosiaan eheä, paitsi että likasuojuus oli hiukan vääntynyt ja toisen sähkölampun johto irtautunut. Mr Britling istui jälleen paikallaan; mr Direck nousi vakavana ja ääneti hänen viereensä. Vaunu lähti liikkeelle nytkähtäen kuten aina, aivan kuin olisi joku odottamatta ja hävyttömästi takaa sysäissyt. Ja siitä pitäen mr Britling ajoi niin tavattoman varovasti, että saavuttiin perille enemmittä onnettomuuksitta, ellei ota lukuun hänen varsin miellyttävän puutarhansa veräjapielen rikkiraapaisemaa astimen metallireunaa.

Perhe tervehti hänen onnellista palaamistaan vilpittömin helpotuksen ja ihailun tuntein. Pieni poika ilmestyi talon kulmaukseen ja hävisi taas aivan äkkiä.

"Isä on viimeinkin päässyt kunnialla kotiin", kuultiin hänen huutavan näkymättömille kuulijoille.

8.

Vaikka mr Direckiä hiukan harmitti Robinsonin tarinan keskeytyminen — hän näet piti tapanaan, päättää alkamansa asian — huomasi hän kuitenkin heti, että mr Britlingin huoneenhallitus oli aito

brittiläinen, perin epäamerikkalainen ja jossakin määrin vaikeatajuinen. Siinä oli jokin piirre, jota hän aluksi ei kyennyt ollenkaan määrittelemään. Verrattuna kaikkeen ennen elämässä nähtyyn se vaikutti — vihdoinkin löytyi oikea sana — luonnosmaiselta. Niinpä häntä esim. ei esitelty kenellekään muulle kuin emännälle, ja tämäkin toimitus suoritettiin siten, että mr Britling vain viittasi kädellään. "Siinä on Edith", sanoi hän ja lähti kohta viemään vaunuansa suojaan. Mrs Britling oli pitkä, pisamainen nainen; tukka vaaleanruskea ja silmät ruskeat, hajamieliset. Hän toivotti kätellen vieraan tervetulleeksi, ja sitten saapui ihmeellinen englantilainen kamarineitsyt — hän ainakin oli odotusten mukainen — ottamaan tulijan käsilaukun ja johdattamaan hänet vierashuoneeseen. "Murkina tarjoillaan ulkona", sanoi hän, sulki oven ja jätti hänet käsiliinalla peitetyn, lämmintä vettä sisältävän kannun pariin.

Talo, johon hän oli saapunut, oli neliskulmainen, vanha, punaisesta tiilestä rakennettu, varsin sievää kahdeksantoistasataluvun tyyliä, etupuolella laaja nurmikko suurine seetripuineen ja ajotie, joka johti suoraan pääovelle vieden siitä mr Britlingin vaunuineen jonnekin tuntemattomiin tienoihin rakennuksen takapuolelle. Talon keskuksena oli iso, ilmava, tammella laudoitettu halli, jota lämmitti talvella vain avoin liesi ja johon aukeavain monilukuisten ovien hän tiesi vievän Englannissa suosittuihin neliskulmisiin yksityishuoneisiin. Kirjahyllyt ja täytetyt linnut koristivat hänen makuusuojaansa edessä olevaa tasannetta. Tullessaan alas hän keksi hallissa pienen vaaleaverisen harjastukaisen pojan, jolla oli yllään valkoinen flanellipaita, ja polvihousut; sääret ja jalat olivat paljaat. Poika seisoi tyhjän, avoimen takan ääressä asennossa, jonka mr Direck heti arvasi mr Britlingiltä periytyväksi. "Murkina on puutarhassa", julisti Britlingin vesa, "ja minut lähetettiin teitä hakemaan. Ja kuulkaahan nyt, onko totta, että olette amerikkalainen?"

"Aivan varmaan", vastasi mr Direck.

"Niin, osaan minäkin vähän amerikankieltä", sanoi poika, "minä olen opetellut sitä".

"Annahan kuulua", sanoi mr Direck hymyillen entistä ystävällisemmin.

"No, miksei: Gol darn you! Ouch. Geewhizz!..."

"Mistä olet tuon kaikki oppinut?" kysyi mr Direck rohkaistuen.

"Sunnuntain lisälehdessä", kertoi nuori Britling.

Mr Britling asteli heitä kohti. Hän oli nyt harmaassa flanellipuvussa — hänen oli täytynyt se kiireimmiten sukaista yllensä — ja tietenkin paljon pulskempi...

9.

Pitkä, kapea pöytä, joka seisoi suurten vaahterain varjossa asuinrakennuksen ja siistityn luuvan välillä — viimeksimainittua suojaa kuului käytettävän "tanssiin ja muuhun sellaiseen" — oli peitetty sinisellä liinalla, seikka, joka sekin oli omiansa mr Direckiä hämmästyttämään. Hän oli ensimmäistä kertaa aterialla englantilaisessa kodissa ja odotti joistakin epämääräisistä syistä saavansa kokea muodollista jäykkyyttä "moitteettomine pöytäliinoineen". Lisäksi hän oli otaksunut tarjoilun olevan jäykkäin ja taitavain kamarineitsyiden hoidettavana ja koko homman tapahtuvan erittäin säädyllisesti. Vastoin odotusta sukelsi esiin — nähtävästi keittiön suunnalta — pari hyvänluontoista palvelijataria vetäen pyöräin varassa liikkuvaa laitetta, jota mr Direckin pieni opas kertoi nimitettävän "täti Kalisevaksi" — tosiaan se tuntui nimensä ansaitsevan — ja jonka hyllyihin ateria kokonaisuudessaan oli sijoitettu. Sillä aikaa kun palvelijattaret tuon liikkuvan tarjoilupöydän ääressä leikkelivät paistia ja aukoivat pulloja, pitivät tarjoilusta huolta äsken puheena ollut pieni poika ja hänen hiukan vanhempi veljensä, joita avusti pari nuorukaista — viimeksi mainittujen asemaa ja sukulaisuussuhdetta oli vaikea mennä lähemmin määrittelemään. Mrs Britling istui pöydän päässä keskustellen mr Direckin kanssa, tehden kysymyksiä ja yleisen silmälläpitovelvollisuutensa vuoksi kuunnellen vastauksia vain puolella korvalla.

Seurueen kokoonpano oli omiansa saamaan mr Direckin jossakin määrin ymmälle. Mr ja mrs Britling istuivat pöydän päissä; siihen asti asia oli kyllä selvä. Jokseenkin varmaa oli sekin, että molemmat paljasjalkaiset pojat olivat pikku Britlingejä. Mutta siitä eteenpäin peittyi kaikki epävarmuuden pilveen. Pöydässä oli suunnilleen seitsemäntoistavuotias nuorukainen, joka oli paljon tummempi kuin Britling, mutta nenän ja pisamain puolesta häntä muistuttava, kenties hänen poikansa aikaisemmasta aviosta tai poikapuoli; hän oli pörhötukkainen ja hänen kätensä ja jalkansa ilmaisivat nopeata kasvamista. Vielä oli pöydässä hyvin punakka, lyhyttukkainen, silmälaseilla ja panamahatulla varustettu nuori saksalainen, joka luultavasti oli nuorempain poikain kotiopettaja. (Mr Direckillä oli samoin hattu päässä, sillä hän oli jo ennen New Yorkista lähtöään kuullut liioiteltuja Englannin ilmanalaa koskevia juttuja. Kaikki muut olivat paljain päin.) Vihdoinkin oli siellä ymmärrettävyyden rajoissa miellyttävä, nuori, tummatukkainen ja sinisilmäinen mies, jota kaikki nimittivät "Teddyksi". Mr Direck arvaili hänen olevan "sihteerin".

Mutta näiden tavallisten ja ymmärrettävien henkilöiden lisäksi oli läsnä kerrassaan salaperäinen,

soma, sinipukuinen nuori nainen, joka hymyten istui mr Britlingin vieressä, ja mr Direckin oikealla puolella oli jotenkin yhdennäköinen tummatukkaisempi neito, joka kohta alunpitäen näytti hänestä vieläkin somemmalta ja tuntui — vaikka ensinnä olikin mahdoton asiaa tarkemmin määritellä — jollakin tavoin tutulta; Teddyn ja kotiopettajan välissä istui kookas, keski-ikäinen nainen, joka mustine pukuineen, kultaisine kaulaketjuineen ja valtavine nenineen näytti ikäänkuin asiaankuulumattomalta; vielä oli eräs pitkä, keski-ikäinen, älykkäänäköinen herra, joka ehkä satunnaisesti vieraili talossa, sekä nuori intialainen herra, puettu moitteettomasti kalvosimia ja ruskeata, pehmeää liinakaulusta myöten, joista pisti esiin hieno pronssipinta ja runsaat, kiharat hiukset, ja vihdoinkin oli läsnä korkeintaan vuoden ikäinen lapsukainen, joka tarkkaavaisena istui vaunuissaan heiluttaen iloisesti kättä jokaiselle. Tämä lapsukainen se pahiten hämmensi mr Direckin järjestystä harrastavaa mieltä. Mietiskellessään kuka voisi olla lapsen isä tuli hän puhelleeksi mrs Britlingille melkein yhtä katkonaisesti ja hajamielisesti kuin viimeksimainittu hänelle. Oli jokseenkin varmaa, ettei lapsi kuulunut mrs Britlingille. Hänen vieressään istuva neiti tai mr Britlingin vierustoveri tai mustapukuinen nainen, voivat jokainen varsin hyvin olla naimisissa, mutta missä sitten oli aviomies? Epätodenmukaiselta tuntui, että löytölasta olisi tänne tuotu aterian ajaksi...

Älyttyään vihdoinkin, että sukulaisuusongelma oli jätettävä ratkeamaan itsestään, ellei mielinyt suistua kokonaan keskustelun ladulta, mr Direck kääntyi emännän puoleen, jonka silmälläpitovelvollisuudet sallivat pienen lepo hetken, ja lausui hänelle, miten muistettava asia mr Britlingin tapaaminen hänen omassa kodissaan tulisi hänen elämässään olemaan ja miten erinomaisen suuressa arvossa Amerikka oli alkanut pitää mr Britlingiä ja hänen kirjoitelmiaan. Hän huomasi erään ennakoita suunnitellun keskustelujohdannon sopivan tähän aivan vähäisin muutoksin. Sitten hän jatkoi huomauttaen, että oli yllättävän mielenkiintoista havaita mr Britlingin käyttävän omaa automobiilia, vieläpä automobiilia, joka oli amerikkalaista tekoa. Amerikassa oli automobiilien ja muiden samanlaatuisten tuotteiden valmistus tehty järjestelmälliseksi, vieläpä siinä laajuudessa, että sen hänen mielestään piti suorastaan hämmästyttää eurooppalaisia. Aivan varmaan se oli omansa hämmästyttämään eurooppalaisia tehtailijoita. Kuvaavana esimerkkinä hän voi kertoa pienen jutun eräästä Robinson-nimisestä tuttavastaan — miehestä, joka, kumma kyllä, kooltaan ja ulkomuodoltaan suuresti muistutti mr Britlingiä. Hän oli juuri asemalta tultaessa kertonut tästä mr Britlingille. Hänen tuttavansa oli eräiden kumppanien kera tehnyt toistaiseksi suurisuuntaisimman yrityksen valloittaakseen, lyhyesti sanoen, kevyiden tuhannen dollarin automobiilien markkinat. Heidän ajatuksensa oli tämä: "Kysymyksessä olevat markkinat voidaan käsittää rakennusleikiksi, jossa irralliset kappaleet odottavat kokoojaansa. Me suoritamme tuon tehtävän." Mutta se oli helpommin ajateltavissa kuin suoritettavissa. Heti aloitettaessa hän ja hänen toverinsa kohtasivat odottamattaan erittäin pahan pulman...

Aluksi mrs Britling seurasi mr Direckin esitystä melkein pä jakamattomalla tarkkaavaisuudella, mutta kun johdanto oli valmis, olivat asiat sinisellä liinalla ehtineet uuteen vaiheeseen, joka yhä enemmän vaati rouvan älykäästä johtoa. Pikkupojat ilmestyivät äkkiä hänen vierelleen. "Otammeko lautaset ja tuomme mansikat, äiti?" kysyivät he yht'aikaa. Sitten kutsuttiin toinen taampana pysyttelevistä sievistä neitsyistä ja annettiin hänelle, määräyksiä matalalla äänellä, ja mr Direck tajusi, ettei Robinsonin kuvaavat kokemukset tällä kertaa sopineet seikkaperäisemmin esitettäväksi. Hiukan nolona, mutta täysin ymmärtäen tilanteen laadun, hän kääntyi puhuttelemaan vasemmanpuolista naapuriansa...

Neiti hymyili tosiaankin harvinaisen somasti, ja hänen vienoissa, kirkkaanruskeissa silmissään oli jotakin erikoista — aivan kuin pienen, vikkelan linnun liikehtimistä. Ja — hän muistutti jotakin tuttua henkilöä! Aivan varmasti. Hän oli valmis ryhtymään keskusteluun.

"Minä tässä mainitsin mrs Britlingille", sanoi mr Direck, "miten suurena onnena pidän, että sain tutustua mr Britlingiin näin perheen piirissä".

"Ettekö ole häntä ennen tavannut?"

"En, tulin vuorokautta liian myöhään hänen matkustaessaan Bostonin kautta viime Amerikan-matkallaan. Tasan vuorokautta. Olin siitä kovin pahoillani."

"Olisin hyvilläni, jos minullekin joku kustantaisi matkan maailman ympäri."

"Jos kirjoitatte yhtä hienosti kuin mr Britling, niin mr Kahn lähettää teidät matkaan."

"Luuletteko, että se kävisi päinsä, jos osoittaisin taipumuksia?"

"Miksei. Kirjoittakaa joitakin lupaavia näytteitä — vain sen verran, että hän tulee vakuutetuksi."

Nuori neiti ajatteli mr Britlingin hyvää onnea.

"Hän on nähnyt Intian. Ja Jaapanin. Viikkokausia hän on ollut Egyptissä. Ja hän palasi suoraan halki Amerikan."

Mr Direck oli jo höyrylaivalla alkanut totuttautua hyppellevään ja epäjohdonmukaiseen englantilaiseen keskusteluun. Hän teki nyt mielestään kerrassaan oivan hyppäyksen samalla alentaen äänensä tavallisen matalaksi. (Luultavasti jo Aatami ensi kertaa Eevan kanssa keskustellessaan huomasi, kuinka miellyttävää on alentaa tutunomaisesti ääntään, kun lähettyvillä on siro korva ja sen juuressa korea kihara.)

"Otaksun", virkkoi mr Direck, "että mr Britling tutustui tuohon värilliseen herraan Intiassa?"

"Värilliseen herraan!" Neiti katsahti nopeasti pöydän toiselle puolen ikäänkuin olisi odottanut näkevänsä jotakin purppuranpunaista ja siinä keltaisia täpliä. "Ei, hänhän on eräs mr Lawrence Carminen nuoria miehiä!" selitti hän vieläkin tutunomaisemmin sellaisin ilmein kuin olisi ollut kysymys heidän edessään seisovasta hopeisesta ruusumaljakosta. "Hän on etevä Intian kirjallisuuden tuntija, kuuluu erääseen yhdistykseen, jonka tarkoituksena on edistää intialaisten ylioppilaiden viihtymistä Lontoossa, ja hänen on tapana tuoda niitä tännekin."

"Kuka sitten on mr Lawrence Carmine?" jatkoi mr Direck tiedustelujaan.

Entistä yhä tutunomaisemmin neiti neuvoi mr Carminen, kuten näytti, vain hiukan ripsiään liukahuttamalla.

Mr Direck valmistautui puhumaan vieläkin enemmän *sotio voce* ja luotamaan vieläkin syvempiä salaisuuksia. Hänen katseensa viipyi lastenvaunuissa; hän kumartui hiukan lähemmäksi korvaa... Mutta mansikat keskeyttivät hänen yrityksensä.

"Mansikoita!" sanoi neiti kääntäen hänen huomionsa vasemman olkapään vaiheille hiukan päätään heilauttamalla.

Siinä oli toinen pojista kukkuraisine lautasineen valmiina hänelle tarjoilemaan.

Sitten ryhtyi mrs Britling jälleen keskustelemaan hänen kanssaan. Hän sanoi tietävänsä niin vähän Amerikan oloista, ettei edes ollut selvillä, kasvoiko siellä mansikoita. Täällä oltiin nyt parhaassa mansikkakaudessa, ja vuosi oli ollut hyvä. Ja parhaassa ruusukaudessa samaten. Englannin kansan pikku heikkoutena oli pitää ruusujaan ja mansikoitaan maailman mainioimpina.

"Englantilainen iho olisi laskettava mukaan", sanoi mr Direck marjavuorensa ylitse, nähtävästi yrittäen kohteliaisuutta. Ja sehän oli kuten olla pitikin... Mutta neiti hänen vasemmalla puolellaan puhutteli pöydän toisella puolen istuvaa saksalaista kotiopettajaa eikä siis kuullut mitä hän sanoi. Niin ettei haitannut, vaikka kohteliaisuudessa olisi ollut vähän vikaakin...

Äkkiä hänen mieleensä juolahti, että neiti muistutti erästä isoäidin serkkua, jonka vanha valokuva oli heillä kotona ja johon hän poikasena oli rakastunut. Tuo oli hänen hymynsä. Tietysti! Tietysti!... Hänhän oli tavallaan jumaloinut sitä kuvaa... Hän tunsu omituista halua kertoa se neidille...

"Tämä käyntini", sanoi hän mrs Britlingille, "on, jos mahdollista, sitäkin mielenkiintoisempi minulle, kun äidinäitini oli täällä syntynyt ja kasvanut samoinkuin äidinisänikin suku aikoinaan. Äidinisäni suku on tullut Uuteen Englantiin hyvin varhain... Niin, no, jos sanoisin *Mayflowerin* aikoihin, en kyllä puhuisi totta. Mutta ei siinä paljoa ole tinkimistä. He olivat Essexin Hinkinsoneja. Minussa on ainakin hyvä kolmannes essexiläistä verta. Isoäitini oli Essexin Cornereita. Täytyy tunnustaa, että olin aikonut —"

"Cornereita?" kysyi hänen vieressään istuva neiti terävästi.

"Sanoin juuri mrs Britlingille hiukan aikoneeni —"

"Jotakin noita essexiläisiä sukulaisianne koskevaako?"

"Niin, olin ajatellut ottaa selkoa, onko heitä vielä näillä seuduin... Sanokaahan, olenko astunut nappoon?"

Hän siirsi katsettaan henkilöstä toiseen.

"Hän on Cornereita", sanoi mrs Britling.

"Vai niin", virkkoi mr Direck hetken epäröiden. Asia oli niin ihastuttava, ettei käynyt päinsä olla kovin hillitty. Ilmakehä tuntui vapaalta ja ystävälliseltä. Hänen äänenpainonsa teki kaiken loukkaantumisen mahdolliseksi. Ja hän loi neitiin avoimesti paljon puhuvan silmäyksen. "Hauskaa tavata teitä, serkku Corner. Kuinka vanhukset täällä kotona jakselevat?"

Sukulaissuhteen herättämä vilkas mielihyvä auttoi mr Direckiä irtautumaan halustaan kertoa Robinson-tarinansa. Ryhtyessään jälleen juttelemaan mrs Britlingin kanssa, hän heti käänsi keskustelun tuohon merkilliseen tapaukseen, näihin asti aavistamattoman sukulaisen löytymiseen. "Käyttäydyn ehkä amerikkalaisesti", sanoi hän puolustellen, "mutta luulenpa melkein lähteväni maanantaina Market Saffroniin, Hinkinsonien kotipaikoille tutkiakseni siellä kirkkomaan hautakiviä päivän tai pari".

"On hyvin luultavaa", virkkoi mr Britling, "että löydätte joitakin tietoja kirkonkirjoista. Monessakin paikassa ulottuvat kirjat kolmensadan vuoden päähän tai edemmäksi. Minä vien teidät sinne pikku vaunuillani."

"En tahtoisi missään nimessä teitä vaivata", sanoi mr Direck joutuisasti.

"Vaivaamisesta ei kysymystäkään. Minä ajan mielelläni. Ainakin toistaiseksi. Ja kun kerran matkaan lähemme, niin palaamme Harborough High Oakin kautta ja otamme selkoa Cornerien sukupuusta. Sukua on siellä päin vielä monin paikoin. Eivätkä tietkään ole lainkaan kiusalliset: joku mäki ja käänne vain siellä täällä."

"En tosiaankaan tahtoisi aiheuttaa teille sellaista vaivaa, mr Britling."

"Vaivasta ei kysymystäkään. Minun tekee juuri mieleni päivän matkalle ja haluaisin, että Gladys —"

"Gladys?" kysyi mr Direck, nähden toivon kipinän välkähtävän.

"Minä puhun pikku vaunustani. Haluaisin nähdä, mihin Gladys kelpaa oikeassa ajossa. Olen ollut sillä matkassa vain neljä kertaa enkä ole vielä päässyt neljäänkymmeneen peninkulmaan tunnissa. Ja minulle sanottiin, ettei sen pitäisi olla lainkaan vaikeata. Saan siis katsoa asian päätetyksi."

Mr Direck ei sillä hetkellä keksinyt mitään pätevää tekosyytä. Mutta hän piti aivan selvänä, että jotakin täytyi tapahtua. Hän olisi mielellään tuntenut jonkun, joka olisi voinut sähköteitse kutsua hänet takaisin Lontooseen ja siten pelastaa hänet mr Britlingin voimavaunua uhkaavista epävarmoista vaiheista. Sitten valtasi toinen asia koko hänen mielenkiintonsa.

"Tuskin uskotte minua", sanoi hän, "jos kerron että teidän miss Cornerinne ihan ihmeellisesti muistuttaa erästä äidinäitini serkun pienoiskuvaa, joka on hallussani kotona Amerikassa. Hän näyttää erittäin miellyttävältä neitoselta."

Mutta mr Britling ei tehnyt lähempää selkoa miss Cornerista.

"Varmaan on hyvin hauskaa", sanoi hän, "tulla tänne haeskelemaan amerikkalaisia sukujanne muistomerkkien ja hautapatsaiden kirjoituksista. Tunnette luonnollisesti Evershamin eteläpuolella olevan seudun, jossa joka toista muistomerkkiä koristaa tähtilippu, maasta muuttaneiden Washingtonien vaakuna. Epäiltävää on kuitenkin, löytyisikö sieltä enää suvun nimeä. En myöskään usko, että löydätte montakaan Hinkinsonia Market Saffronista. Mutta tässä osassa maata on useissa paikoin viidenkuudensadan vuoden ikäisiä sukuja, jotka yhä kukoistavat. Siitäpä syystä Essex onkin paljoo aidompaa Englantia kuin Surrey tai sanokaamme Kent. Tässä ympäristöllä tapaatte Corner- ja Fairly-sukuja, tuonnempana seuraa Capel, ja Dunmow'n ja Braintreen puolella Maynardeja ja Bynejejä. Ja Claveringsin puistosta löydätte tammia ja pyökkejä, jotka ovat kaikuneet susien ulvontaa ja miesten rautapaitojen kalsketta. Kaikkia täkäläisiä vanhoja taloja ympäröivät vallihaudat susien varalta. Itse Claverings on Tudorien ajalta ja on hieno sekin. Ja talonpoikaistalot ovat yhä olkikattoisia..."

Hän mietti hetkisen. "Jos matkustatte Lontoosta etelään, on asia aivan toinen. Te joudutte eri aikakauteen, eri yhteiskuntaan. Olette Lontoon esikaupungeissa vaikka kuljette rannikolle asti. Ette löydä yhtään oikeata vanhaa taloa, sellaisia syväjuurisia perintötiloja kuin täällä. Tapaatte miljoonanomistajia ja heidän kaltaisiansa, jotka ovat asettuneet vanhoille tiloille. Surrey on tulvillaan rikkaita välittäjiä, tirehtöörejä, tuomareita, sanomalehdenomistajia. Sellaista väkeä, joka ristikoilla sulkee puistojensa tiet. He tekevät jotakin noille vanhoille tiloille — en tiedä mitä — ja samassa muuttuu maaseutu huvila-alueeksi. Pikkutiloja ja punatiilihuiloita ja keinoitekaisia talonpoikaistaloja syntyy kuin sieninä sateella. Alkaa vallita uudenlainen, kolea sirostelu. Kumirengas- ja bensiini-ilmoituksia, valtavia, räikeitä pintoja pystytetään tienvierille. Köyhä kansa joutuu muuttelemaan, kunnes ei enää tiedä isoisistaan. Niistä tulee huvilayhteiskunnan loiseläjiä ja jobbaajia, jotka rikastuvat alhaisin keinoin ja hankkivat itselleen gramofonin. Essex täällä ja Surrey siellä ovat yhtä erilaiset kuin Venäjä ja Saksa. Mutta jos yksi amerikkalainen sattuu käymään Essexissä, niin kahdenkymmenen matkan päämääränä on Godalming tai Guildford, Dorking, Lewes tai Canterbury. Surreyläiset eivät oikeastaan ole lainkaan englantilaisia. He ovat rauhattomia. Joko mukana eteenpäin tai joukosta pois. He kouluttavat puutarhureitansa, pitävät kovasti luentoja tehokkaasta maanviljelyksestä ja rakentavat ampumaratoja joka kylään. Se on uusien ilmoituskilpien ja Piikkilanka-aitojen luvattu maa; siellä on poliisi Vastassa joka nurkassa. He pukeutuvat päivällisille. He pukeutuvat kaikkiin mahdollisiin

tilaisuuksiin. Jos siellä joku nousee yöllä varasta ahdistamaan, niin hän pukeutuu soveliaaseen pukuun — tai ei näyttäyty ensinkään. Kulkureittensa käsittelyä varten heillä on erikoinen tieteellinen järjestelmä. Kirkot ovat kiinni arkisin. Puolet heidän maastaan on kovaa kalkkia tai rikkiviisasta hiekkaa, joka kelpaa ainoastaan huvilain perustuksiin. Golfia he pelaavat ylelliseen, perinpohjaiseen tapaan, kun ei ole muutakaan tekemistä... Täällä Essexissä sitävastoin ollaan yhtä levollisia kuin kahdeksannellatoista vuosisadalla. Metsälle lähtiessämme me pukeudumme mihin vanhoihin vaatteisiin hyvänsä. Maaperänä on runsas, mehuisa savi, joka muuttuu puolittain juoksevaksi syksyisin, kun on sorsajahdissa kahlattava. Velikullat ovat aikoja sitten vääntäneet kaikki meidän tienviittamme päin seinä. Meidän kanamme ja sikamme käyvät parvittain yksillä laitumilla. Meidän ruusumme ja tammemme ovat suurenmoiset; se jo osoittaa että täällä on varsinainen Englanti. Jos haluaisin pelata golfia — jota kelpo essexiläisenä en halua — saisin ajaa kymmenen peninkulmaa Hertfordshireen. Ja mitä tulee reumatismiin ja korkeaan ikään, ei Surrey vedä meille läheskään vertoja. Tahdoin teille selittää kaiken tämän, sillä paikkakunnan teihin tekemä vaikutus on mainituista seikoista riippuvainen... Tämä seutu on osa todellista Englantia, Englantia Lontoon ja tehdasalueen ulkopuolella. Se liittyy Wessexiin ja Merciaan ja vanhaan Yorkshireen — tai miksei Meathiin ja Lothianiin. Ja sitä myöten ollaan vielä oikeassa Englannissa..."

11.

Mr Direck ei kyennyt antamaan tälle selontekoryöpylle täyttä arvoa, koska hän sen kestäessä etääntyi muusta seurueesta. Hän halusi päästä lähemmin tuntemaan äsken löytämänsä serkkua ja hän tahtoi tietää mitä lapsukainen, bengalilainen herra — jota ilmeisesti ei saanut nimittää "värilliseksi" — isonenäinen nainen ja kaikki muut selittämättömät henkilöt oikeastaan olivat. Sen sijaan kuljetti mr Britling häntä yksinään ympäri kartanoa ikäänkuin näytelläkseen asumustaan kaikilta kulmilta ja puheli niin nopeasti ja oikullisesti, ettei mr Direck saanut tehdyksi yhtään kysymystä, varsinaisen asiansa esittämisestä puhumattakaan.

Kukkartha oli melkoisen laaja ja sieltä levisi miellyttäviä tuoksuja. Se oli täynnä suuria tuuheita ruusupensaikkoja ja yksinäisiä ruusurunkoja; siellä oli pitkä säleistö köynnös- ja lonkerokasveja, iso lehtimaja ja kukkalavoissa sikinsokin, ilman mitään järjestyksen oirettakaan kukkivia orvokkijoukkoja ja sekalaisia luikertavia kasveja, jotka parveillen ja tungeskellen taistelivat keskenään ankaria taisteluja. Ja yhä jutellen mr Britling johti puna-aitaisen ja hedelmäpuita paisuvan kasvitarhan ohi läpi veräjän neliskulmaiselle tasanteelle, joka oli ollut aikoinaan tarhapihana entisen luuvan edustalla. Luuvanovien sijaan oli asetettu lasi-ikkunat, ja keskelle tasannetta oli järjestetty syvä vesiallas, joka oli täynnä sadevettä ja jossa mr Britlingin ohimennen tekemän huomautuksen mukaan "kaikki" kävivät uimassa kun ilma oli lämmin. Ajuruohoa, rosmariinia ja muita hyvänhajuisia kasveja oli istutettu tasanteelle altaan ympärille, ja kymmenen tasaiseksi leikattua *Arbor vitae*-puuta seisoi vahdissa. Mr Direck kärsi Tantaloksen tuskia nähdessään syreenipensaiden lomitse vilahdukselta äsken löytämänsä serkun ja hänen sukulaisensa, sinipukuisen naisen pelaamassa tennistä intialaisen ja erään toisen nuorukaisen kanssa, kun taas aina tarvittaessa isonenäinen nainen kulki yli näkymön ja kumartui viihdyttäen lapsenvaunujen yli. Ja mr Britling, joka oli istunut sellaiseen paikkaan, mistä mr Direck vain vaivoin saattoi viheriäin lehväin välitse nähdä helakanpunaisia, sinisiä, valkoisia ja ruskeita pilkahduksia, puhui yhä Englannista ja Amerikasta ja niiden välisistä suhteista ja kaikesta muusta mitä on auringon alla.

Pian senjälkeen eräässä kaukaisessa veräjänaukossa näkyivät hetkisen molemmat pikkupojat ajamassa pienillä polkupyörillään ja vähän matkaa jälempänä saksalainen kotiopettaja. Sitten tuli jättäjäismäinen harmaja kissa hiljalleen poikki puutarhan ja istuutui kunnioittavasti kuuntelemaan mr Britlingiä. Iltapäivän taivas oli helakansininen ja sen pinnalla leijaili pieniä villavia pilvenhattaroita.

Toisinaan oli mr Direck huomaavinaan mr Britlingin satunnaisista huomautuksista, että hänen isäntänsä tiesi, mitä laatua hänen, amerikkalaisen, Englannissa saamat ensi vaikutelmat olivat, mutta itse asiassa hänelle ei tarjoutunut ollenkaan tilaisuutta vaikutelmainsa selostamiseen; mr Britling piti huolen puhumisesta. Hän istui vieraansa vierellä kellitellen mielikuvia ja mietteitä ja leikkien niillä kuten hilpeä suihkulähde auringonpaisteessa.

Mr Direck istui hyvässä rauhassa tyynellä nautinnolla imien tavanmukaista, ainoata aterianjälkeistä sikanaan. Jos hän tunsu itsensä jokseenkin tuppisuiseksi, oli suihkulähde sen sijaan vilkkaassa toimessa. Hän kuunteli juttua pääpiirteissään — mahdotonta olikin tarkkaavasti seurata sen kaikkia mutkia ja käänteitä — ja samaan aikaan hänen katseensa vaelsi ympäri puutarhan alinomaa palaten lehväin takaa väikähteleviin verkkopallonpelaajiin. Kaikki oli erinomaisen iloista, miellyttävää ja täydellistä; kaikki oli vaihtelevaa ja viehättävää olematta lainkaan *rehentelevää* — siinä eräs niitä pieniä salaisuuksia, joiden perille Amerikka ei ole vielä päässyt. Ei mikään näyttänyt tehdyttä tai ostetulta tai paljonmaksavalta, vaan kaikki oli kuin onnellisen sattuman luomaa...

Mr Britlingin puhe kehittyi laajaksi virraksi, joka huuhteli mr Direckin mieltä temmaten mukaansa satunnaisia mietteitä ja ajatusyhtymiä, kuljettaen muistikuvina pinnallaan näiden viimeksikuluneiden

viiden päivän kuluessa kasaantunutta näkö- ja kuuloaikutelmien parvea, esi-isäin nimien ja somain serkkujen häipyviä mielikuvia, ennakolta valmistettujen keskustelujohdantojen kappaleita, joissa määriteltiin mr Britlingin amerikkalainen maine, luentoseuran puolesta tehtäviä ehdotuksia, Robinsonin tarinan yhä vielä mieleen pyrkiviä pääseikkoja...

"Ei kukaan ole keksinyt brittiläistä maanomistusjärjestelmää, ei kukaan ole keksinyt brittiläistä aristokraattista järjestelmää, ei kukaan ole keksinyt kirottua valtiomuotoamme, vaan ne ovat sattuneet syntymään niinkuin agaatti syntyy kerrostuma kerrostumalta, mutta nähkääs, tuo kaikki muodostui tavallaan varsin onnekaasti, soveltui niin hyvin kansamme ja saaremme mielenlaatuun ja ilmastoon, oli ylipäänsä niin mieluisaa, että se täällä omaksuttiin! — sitä ei voi olla omaksumatta — se oli omaksuttu jo Anna-kuningattaren aikoina, ja Jumala tiesi, luovummeko siitä milloinkaan. Me olemme samaa lajia! kuin *Lingula*, eräs pieni kuoriaiseläin, jonka jäännöksiä löytyy vanhimmista vuorilajeista ja joka on olemassa vielä tänä päivänäkin: se sopeutui suotuisiin olosuhteisiinsa eikä ole muuttunut ollenkaan. Miksi se muuttuisikaan? Se erittää pois kaikki häiritsevät ainekset. Sukujemme nuoremmat pojat lähtevät maailmalle perustamaan siirtomaavaltioita. Talonpoikaistalojen liiat lapset muuttavat Austraaliaan, Kanadaan tai kaupunkkeihin. Se ei vaikuta *näihin* asioihin."

12.

Mr Direck oli sattumalta pysähtynyt silmäilemään luuvaa, ja hänen katseensa ilme, joka aluksi oli laiskan hyväksyvä, muuttui vähitellen älykkään arvosteleväksi. Äkkiä hän päätti sanoa jotakin. Hänen päätöksensä oli niin luja, että hän aikoi lausua sanottavansa julki, vaikka mr Britling yhä jatkaisi juttuansa.

"Tuo luuva", sanoi hän, "on luullakseni Anna kuningattaren ajoilta".

"Pihaa ympäröivät muurit ovat nähtävästi vanhemmatkin: kenties jonkin luostarin jäännöstä. Esimerkiksi tuo harmaa kohta tuolla kulmauksessa. Itse luuva on kahdeksannentoista vuosisadan alkupuolelta."

"Ja on yhä koossa. Ja tämä tarhapihakin on vielä paikoillaan."

Mr Britling oli jälleen pillastumaisillaan, mutta mr Direck ei kallistanut korvaansa, hän piti puoltansa kuin mies, jonka lasso on osunut määräraikkaansa.

"Tahtoisin, mr Britling, tehdä erään luuvaanne koskevan muistutuksen, joka on sovellettavissa myöskin tarhapihaanne."

Mr Britlingin oli pakko pysähtyä. "Minkä muistutuksen", kysyi hän.

"No niin", vastasi mr Direck, "silmänpistäväntä minusta on se, ettei luuva enää ole mikään luuva, eikä tarhapiha mikään tarhapiha. Luuvassa ei ole vehnää, ei akanoita eikä muuta senkaltaista, ei ole, eikä tule olemaan: siellä on vain pianola ja tanssipermanto, ja jos tänne tarhakartanolle eksyisi lehmä, niin se heti karkotettaisiin pois. Sitä pidettäisiin mitä luonnottomimpana ilmiönä."

Hänestä tuntui miellyttävältä taas kerran saada puhua. Hän jatkoi pelkäämättä. Hän viekoittui laajaan yleistämiseen.

"Äsken te, mr Britling, ystävällisesti tiedustelitte ensimmäisiä Englannista saamiani vaikutelmia. No niin, mr Britling, ensimmäinen vaikutelma, joka minusta nähden on minkään arvoinen, olisi tämä: että heidän maanne näyttää ja tuntuu vanhalta Englannilta suuremmassa määrin kuin olisi voinut luullakaan ja että se itse asiassa on vanhan Englannin kaltainen vähemmän kuin kukaan saattaisi hevin arvata."

Hän riehahti menemään vieläkin kauemmaksi: Hän sommitteli pelottavan kirjallisen epigrammin! "Kun aamulla tullessani katselin vaununikkunasta", sanoi hän, "niin luulin tullessi Washington Irvingin Englantiin. Nyt huomaan, etten ole tullut edes mrs Humphry Wardin Englantiin."

TOINEN LUKU.

Mr Britling jatkaa esitystensä.

1.

Iltapäivän kokemukset eivät antaneet mr Direckille mitään aihetta korjata lausumaansa väitettä. Iltapuoli, samoin kuin koko seuraava päivä oli vain omansa varmistamaan väitteen oivallisuutta. Ympäristö oli perinnäinen englantilainen ympäristö, mutta ihmiset näyttivät ripeämmiltä, edesvastuuttomammilta, sekasortoisemmilta kuin olisi voinut edellyttää, eikä heidän sukulaissuhteistansa voinut saada selkoa, turvautuipa millaiseen tunnustettuun selityspusteeseen hyvänsä...

"Te arvelette John Bullin kuolleen ja jonkin ihmeellisen sukukunnan pukeutuneen hänen vaatteisiinsa", sanoi mr Britling. "Luullakseni te kuitenkin kohta tapaatte vanhan John Bullin itsensä. Ehkei Mrs Humphry Wardin eikä Mrs Henry Woodin John Bullia, mutta sellaisen, johon oleellisin kohdin sopii, mitä Shakespeare, Fielding, Dickens, Meredith ym. ovat kertoneet..."

"Uskon kyllä", hän lisäsi, "että muutoksia on havaittavissa. On kasvanut uusi sukupolvi..."

Hän katsahti luuvansa ja uima-altaansa puoleen. "Luvua koskeva huomautuksenne on varsin sattuva", sanoi hän. "Se johtaa mieleeni Kiplingin soman kertomuksen vanhasta myllynrattaasta, joka aluksi jauhoi viljaa, mutta lopulta käytti dynamoja..."

"Myönnettävä vain on, ettei luuvani juuri dynamoita käytä..."

"Se on suoraan sanoen, pelkän huvin vuoksi olemassa..."

"Käyhän se päinsä meidän maassamme..."

2.

Hän jätti asian silleen tällä kertaa, mutta pitkin ehtopuolta mr Direck mielihyväkseen huomasi ajatuksensa uiskentelevan mr Britlingin tajunnanvirran vaiheella. Joskaan se ei enää lähtenyt virran mukaan, pilkahti sen heijastuksia tavantakaa näkyviin. Häntä saateltiin suuntaan jos toiseenkin koko iltapäivä, niin ettei hän nähnyt Dower House-seurueen muita jäseniä muuten kuin vilahdukselta ennen kello kuutta illalla.

Mr Britlingin toimekkaan ja tietorikkaan mielen suihkulähteet olivat vain yhä käynnissä.

Hän oli suhteettoman ylpeä Englannistaan ja moitti sitä alinomaan. Hän tahtoi kuvailla Englannin mr Direckille hullunkuristen heikkouksien miellyttävänä kokoomuksena. Tällaiseksi käsityskannaksi oli miehuusiän hyvinvointi ja menestys muuntanut hänen nuoruusaikojensa närkästyneen ja kirpeän radikalismien. Ja mr Britlingin mielestä Englanti oli "täällä". Essexin hän tunsu perinpohjin. Puutarhan muurissa olevan pienen portin kautta hän johti mr Direckin hyvin hoidetulle, aidatulle nurmikentälle, jossa näkyi kaksi valkoista "maalaa".

"Sunnuntaisin meillä on täällä hockey käynnissä", sanoi hän antamatta mr Direckin ollenkaan aavistaa, kuinka välttämättä jokaisen Matching's Easyssä kävijän tuli ottaa osaa tähän rajuun ja vaaralliseen peliin. Sitten he jatkoivat matkaansa pitkin rehevään pensasaitaan reunustamaa kujaa päätyen Claveringsin hirvipuiston laitaa noudattelevalle maantielle. "Me käymme Claveringsissa myöhemmin" sanoi mr Britling. "Lady Homartynillä on joukko sunnuntaivieraita, ja teidän pitää päästä näkemään millaista siellä on ja millaisia vieraat. Hän kutsui meitä sinne jo huomiseksi aamupäiväksi, mutta minä kieltäydyin iltapäivähockeyn vuoksi."

Mr Direck hyväksyi syyn arvostelematta.

Kylä johti mr Direckin mieleen Abbeyn taulut. Siellä oli ravintola ulkonevine nimikilpineen, johon oli maalattu Claveringsin vaakuna; seinustalla oli iso vesiallas (samanlainen kuin se, jossa mr Weller senior uitti vapaakirkollista) ja viekoittelevan oven edustalla seisoi viheriäksi maalattu pöytä. Vielä oli siellä sekatarakauppa ja koko joukko pieniä, sieviä taloja, kaikissa Mainstay-suvun vaakuna. Kaiken tämän keskellä oli viheriä kenttä, missä näkyi eläviä hanhia marssimassa. Mr Britling vei vieraansa kirkkomaalle, ja sieltä löytyi sammaltuneita, ränstyneitä hautakiviä, muiden muassa eräs seitsemännentoista vuosisadan jälkipuolelta polveutuva, jonka koristeena oli pääkallo ja sääriluista muodostettu risti. Kirkon sivulaivassa riippui kolme; isoa vaakunakilpeä, ja eräässä Mainstayn perheelle ja Homartynin vapaaherralliselle suvulle omistetussa sivukappelissa tavattiin joukko muistomerkkejä, joista vanhimmat olivat Tudor-kauden väritettyjä veistoksia ja uusinta aikaa edusti iso Victoria-kauden rumimpaan kauppiastyyliin maalattu lasi-ikkuna. Vielä oli siellä seurakunnanpaimenten keskiaikaisia pronssikuvia ja puolisoineen marmorin ikuistettu ristiretkelijä, jonka ammoin sammunut suku oli hallinnut Matching's Easyä ennen Mainstayn saapumista. Juuri kirkosta palatessaan herrat kohtasivat kelpo pastorin, pyylevän ja virkun mr Dimplen, jonka nauru kantoi kauas ja jonka ääni tuntui täyttävän avaruuden. "Tullut katsomaan vanhaa maata", sanoi hän mr Direckille.

"Olette ystävällisiä, te amerikkalaiset, kun käytte katsomassa!
Oikein ystävällisiä..."

Kelpo pastorin ja mr Britlingin kesken sukeutui pieni ystävällinen kahakka, joka koski mr Direckin tuomista kirkkoon sunnuntaiaamuna. "Hän on äärettömän laimea", sanoi mr Dimple mr Direckille säteilevin hymyin. "Äärettömän laimea. Mutta kukapa ei nykyään olisi laimea. Mitä hyväntekeväisyshdistykseen tulee, on hän verraton; en käsitä, mihin joutuisimme ilman häntä. Niin että minä tässä vain vähän nuhtelen. Ja ellei hän tule kirkkoon, niin ei hän mihinkään muuallekaan mene. Huono kirkkomies hän kyllä on, mutta ei sentään millään muotoa laholainen..."

"Englannissa, kuten näette", huomautti mr Britling, kun he olivat sanoneet hyvästi kunnianarvoisalle pastorille, "on kaikki kotoista ja kesytettyä. Jumalakin on täällä tehty hyvin kotoiseksi".

Kotvan aikaa tutustutti mr Britling mr Direckiä englantilaisiin, pensasaitojen reunustamiin kujiin ja sitten he palasivat kylään pitkin kapeita valkeita polkuja, halki pienoisten vihannoivien vehnäpeltojen, ja kulkien läpi pienen, puistoon johtavan veräjän.

"Niinpä kyllä", sanoi mr Direck, "kesyydestä ja kotoisuudesta puhuessanne näytätte olevan ihan oikeassa. Katsokaahan, nuo pilvenpallukatkin ovat kuin lampaita paimenineen."

"Keritsemistä vailla, melkein", virkkoi mr Britling.

"Tosiaankin", sanoi mr Direck hiukan ääntänsä korottaen, "tuskin olen nähnyt täällä Englannissa mitään kesytöntä, ellen ehkä ota lukuun joitakin Lontoon syrjäkatuja".

Mr Britling näytti miettivän vähän aikaa. "Ne ovat kasvannaisia", sanoi hän sitten...

3.

Puisto oli hoidettu ja samalla koskematon kuten vanhain italialaisten maalausten maisemat; hallavat hirviparvet tulivat aivan ääreen ja tähystelivät pelkäämättä vieraitaan; polku luikersi tammien ja sananjalkain lomitse pienelle laiskalle puroille, joka tavantakaa pysähtyi patoihin ja putouksiin leikkimään ja jonka pinta oli ulpukanlehtien peitossa. Sitten heidän tiensä teki velton käänteeseen kohti päärakennuksen seetreja ja pensastoja. Amerikkalaisen silmään rakennus näytti matalalta ja laajalta, ja sen punatiiliset savupiiput kohosivat kuin sotilasrivi pitkin katonharjaa. Kulkiessaan laakeripensaikkoon avatusta aukosta nurkkauksen ohi talon julkipuolelle he näkivät vilahdukselta puutarhan ja pengermiä, joilla vallitsi täysi kukkaloisto.

Mr Britling teki hiukan selkoa ennen sisäänmenoa.

"Otaksun, että tapaamme Philbertin siviilitoimituskunnasta — vai kuuluuko hän kunnallisjaostoon?— ja raha-asiaintoimituskunnan edustajan, sir Thomas Lootin. Ehkä lisäksi muutamia heidänlaisiaan, sitä lajia henkilöitä, joita nimitämme hallitsevaksi luokaksi. Rouvineen. Ja luulenpa melkein kreivitär Frenshamin saapuvan. Hän harrastaa kiihkoisesti Irlannin-kysymystä. Ja lady Venetia Trumpington, jota väitetään kaunottareksi — en ole nähnyt häntä koskaan. Lady Homartyn on saanut päähänsä, että minunkin tulee olla mukana — eipä sillä, että minä olisin mikään merkittävä tekijä näissä sosialisissa lauantaiseuroissa — mutta hän näkee minut mielellään pöydässä — nakerreltavana, jos jotakuta huvittaisi — kuten oliiveja ja suolaisia manteleja. Aina hän kutsuu minua aamupäivävierailulle sunnuntaisin ja joka kerta minä kieltäydyn — hockeyn vuoksi. Siksi, näettekös, tapaan käydä täällä lauantaina iltapäivisin..." He olivat ehtineet valtaovelle. Se johti isoon, viileään halliin, jota koristivat virtahevon ja sarvikuonon päät sekä täytetty leijona. Pääasiallisimpana kalustona oli suuri pöytä, jolle oli heitetty hattuja, keppejä ja sanomalehtiä sikin sokin. Miespalvelija ilmoitti alamaiseen, puolittain tutunomaiseen tapaan mr Britlingille, että hänen armonsä oli ulkona pengermällä, otti sitten huostaansa hänelle ojennetut hatut ja kepit ja johti vieraat huoneiden läpi. He tulivat leveälle, seetrien varjostamalle pengermälle, josta näkyi kukkalavoja, kiviurnia, tenniskenttiä ja matalain marjakuusaitojen yli etäiset kukkulat. Pengermälle oli kokoontunut toistakymmentä henkilöä, jotka istuivat saranatuoleilla pienen pöydän ympärillä, useimmilla teekuppi kädessään. Lady Homartyn nousi vieraita vastaanottamaan ja lausui heidät tervetulleiksi.

Mr Direck esiteltiin matkustavana amerikkalaisena, jota viehätti tyypillisen englantilaisen maakartanon näkeminen, ja Lady Homartyn selvitti tottuneeseen tapaan oman Tudor-aikaisen tilansa tärkeimmät kohdat. Mr Direck ei ollut tottunut seurustelemaan arvonimillä varustettujen henkilöiden kanssa ja alkoi yht'äkkiä epäröidä, pitikö sanoa "kreivitär" vai "mylady" vaiko "your ladyship", ja sen vuoksi hän viisaasti varoi koko mainintaa, kunnes mr Britling kirkasti asian. Hän näet pian senjälkeen käytti nimitystä "lady Homartyn". Viimeksimainittu piti huolen mr Direckistä sijoittamalla hänet istumaan erään rouvashenkilön viereen, jonka nimeä hän ei kuullut, mutta jolla oli ollut koko joukko tekemistä Washingtonin brittiläisessä lähetystössä. Sitten jätettiin mr Britling jalosukuisen George

Philbertin huostaan; tämä näet halusi keskustella tekijän kanssa eräistä viime esseekokoelmaan sisältyvistä seikoista. Washingtonin rouvan kanssapuhe oli älykästä, mutta ei vaatinut puhetoverilta paljoa, niin että mr Direck voi omistaa melkoisen tarkkaavaisuusmäärän kohtausten yleisen kulun seuraamiselle.

Hän tunsu jonkinlaista pettymystä havaitessaan, etteivät palvelijat esiintyneet virkapuvuissa. Amerikkalaisissa kuvalehdissä, amerikkalaisissa, englantilaisia aiheita esittävässä filmeissä ja rikkailla, Englannissa asuvilla amerikkalaisilla ovat palvelijat aina liveripukuisia. Mansion House saattoi ilmeisesti johtaa väärin päätelmiin. Hän oli tavannut erään maanmiehensä, joka oli hiljattain ollut siellä päivällisillä ja katsellut lakeijain puuteroituja hiuksia ja kultaompeleisiä vaatteita — ne olivat hänen kertomuksensa mukaan ilmettyjä Thackerayn Jeames Yellowplushesja. Täällä sitävastoin ei ollut muita palvelijoita kuin pari hoikkaa, hillittyä ja huomaavaista nuorta herraa, jotka esiintyivät puettuina mustiin ja käyttäytyivät pikemmin kohteliaan hienotunteisesti kuin ylenlyhäisesti. Pieni pettymys oli sekin, ettei seurue ollut sen loistavampi. Naiset näyttivät hänestä huonosti puetuilta; heissä ei ollut ensinkään sitä valmiutta, sitä *Kas niin!* ja *Mitä arvelette?* joka aina ilmenee hyväpukuisessa amerikkataressa. Herrain vaatteet eivät myöskään olleet parasta tekoa, olivathan vain vaatimattomat, joskin moitteettomat.

4.

Mr Direckin keskustelu liikkui vielä alimmassa, katkonaisessa vaiheessaan, kun lady Frenshamin saapuminen tärkeänä tapahtumana veti puoleensa yleisen huomion. Tuskin kukaan jäi paikoilleen. Lady Frensham oli tullut automobiililla Lontoosta. Hän oli kääritty harsoihin jos jonkinlaisiin sekä valtavaan viittaan, ja ohjaajana hänellä oli jonkinlainen veljenpojantapainen. Hän oli ilmeisesti erinomaisen lujarakenteinen nainen. Iltapäiväväsyyksien häiveetkin katosivat hänen tulonsa aiheuttamaan pyörteeseen. Mr Philbert auttoi verhot hänen yltään ja ojensi ne palvelijalle.

"Minä olin tänään aamiaisella sir Edward Carsonin kanssa, rakas ystäväni", sanoi hän lady Homartynille luoden sotaisan silmäyksen Philbertiin.

"Onko hän yhtä paatunut kuin ennenkin?" kysyi sir Thomas.

"Paatunut! Redmond se paatunut on!" huusi lady Frensham. "Mitä te arvelette, mr Britling?"

"Rutto teidän molemmat puolueenne periköön", vastasi mr Britling.

"Ette te saa pysytellä tuolla tavoin syrjästäkatsojana", lausui lady Frensham, joka pääsi heti asian makuun, "kun maa on kansalaissodan partaalla... Te kaikki, jotka yritätte väittää, ettei ole mitään vaaraa, vaikka elämme vakavaa kriisiaikaa, joudutte ankarampaan edesvastuuseen kuin muut — kun sisällinen sota on puhjennut. Teitä ei silloin päästetä. Ottakaa tämä huomioon!"

Koko seurue muodostui nyt kehäksi.

Mr Direck huomasi joutuneensa englantilaiseen maakartanoon kuuntelemaan mielenkiintoista aitoenglantilaista lauantaipolitiikasta. Olihan ainakin tämä samaa Englantia, johon mrs Humphry Wardin romaanit olivat häntä tutustuttaneet — mutta ei kuitenkaan täsmälleen samaa. Ehkäpä seikka johtui siitä, että mainituissa romaaneissa enimmäkseen oli puhe 90-luvun Englannista ja että arvokkuuteen ei enää pantu painoa aivan yhtä paljon. Mutta näkyihän tässä olevan poliittisia henkilöitä ja arvonimillä varustettuja henkilöitä, jotka keskustelivat "maasta"...

Oliko tosiaankin mahdollista, että tämän tapaiset henkilöt "hoitavat" maata?... Lukiessaan mrs Humphry Wardia Amerikassa hän oli aina ilman estelyjä teorian hyväksynyt, mutta nyt, kun hän näki ja kuuli — —!

Mutta kaikki hallitukset ja hallitsijat ja hallitsevat luokat ovat lähemmin tarkastettuina uskomattomia.

"Minä en usko maan olevan kansalaissodan partaalla", virkkoi mr Britling.

"Se on totta!" huusi lady Frensham, nopealla kädenliikkeellä ikäänkuin pyyhkäisten tieltä kaikki erehdykset.

"Kiinnittäkö mieltänne Irlanti, mr Direck?" kysyi lady Homartyn.

"Me tutustumme siihen vasta meren tällä puolen", sanoi mr Direck aika notkeasti. Annettuaan tuon vastauksen hän oli vapautunut keskusteluvollisuudesta.

Lady Frensham kuului ilmeisesti siihen tarmokkaaseen, eräiden aristokraattisten naisten

muodostamaan ryhmään, joka siihen aikaan asettui ehdottomasti kielteiselle kannalle home ruleen nähden, "olipa kysymys mistä muodosta tahansa". Brittiläinen politiikka oli heidän hoitamanaan nopeasti muuttumassa järjestelmällisiksi persoonallisiksi kahakoiksi, joissa valtion menestyksen silmälläpito kokonaan unohtui. Heidät näytti vallanneen hurja halu kilpailla äärimäisten suffragettien kanssa. He singauttelivat solvauksia ja ilmiäntojoja, he kieltäytyivät kaikista kutsuista, jotteivät joutuisi tapaamaan "petturia" pääministeriä, he jäljittelivät villimpien aikojen puoluekiihkoilua. Maltillista ja varovaista Philbertiä kohdeltiin tälläkin kertaa ikäänkuin häntä ei olisi ollutkaan. Äärimäiset oikeistolehdet heitä kannattivat, ja mitä eriskummallisimpien kirjoittajien sallittiin hourujen tapaan raivota hallituksenjäseniä, "pettureita" ja "kuninkaan häpäisijöitä" vastaan. *Morning Post* ja muut unionistisen sanomalehdistön keveä-älyiset elimet olivat tulvillaan sellaista puolueellisesti väritettyä mielettömyyttä, jota nyt jälkeensä tuskin voi ajatella mahdolliseksi. Lady Frensham, joka nyt vallitsi lady Homartynin seuruetta, jätti mr Britlingin hetkiseksi rauhaan ja kiirehti kertomaan suuren kiistan viimeisiä kehitysvaiheita. Ihmeteltävällä tavalla hän kuvaili, kuinka lady Londonderry oli istunut vastapäätä "vanhaa roistoa", pääministeriä, kun ooppera esitti Mozartin *Taika-huilua*.

"Jos katseet voisivat surmata!" huusi lady Frensham tavattoman riemastuneena.

"Sir Edward on aivan varma, että Ulster valmisteleekin kapinaa. Niillä on kuularuiskuja, ampumavaroja. Ja minä olen varma, että armeija on meidän puolellamme."

"Mistä sinne on kuularuiskuja ja ampumavaroja saatu?" kysyi äkkiä mr Britling.

"Kas se on salaisuus!" huusi lady Frensham.

"Hm", virkkoi mr Britling.

"Nähkääs", sanoi lady Frensham, "siitä tulee sisällinen sota! Ja kuitenkin ette te, vaikutusvaltaiset kirjailijat, tee mitään sen ehkäisemiseksi!"

"Mitä meidän tulisi tehdä, lady Frensham?"

"Selittää kansalle, kuinka vakava tilanne on."

"Tarkoitatteko, että meidän pitäisi kehoittaa Irlannin natsionalisteja pysymään alallaan ja hyväksymään heitä kohtaavan sorron? Mutta hepä eivät salli..."

"Kyllä me siitä huolen pidämme", huusi lady Frensham, "kyllä me siitä huolen pidämme!"

Hän oli kookas, arvokkaanoloinen nainen, ryhdiltään ylväs kuin kuvapatsas, mutta mr Direckin mieleen juolahti, että hän muistutti erästä naispuolista serkkua, joka oli erotettu koulusta jonkinlaisten tavattoman laajasti suunniteltujen ja tarkoituksettomien villitysyritysten vuoksi...

"Saanko sanoa teille erään asian, lady Frensham", kysyi mr Britling, "saman, jonka te äsken sanoitte minulle? Huomaatteko, että tämä Carsonin hyökkäys vie meidän saaremmekin jokseenkin lähelle sisällistä sotaa?"

"Syy on Lloyd Georgen ja hänen hallituksensa. Syy on teidän sosialistienne ja sentimentalistienne. Te olette sekasorron aiheuttaneet ja saatte sen myöskin selvittää."

"No niin. Mutta tajuatteko todella, mitä sisällinen sota merkitsee valtakunnallemme? Maailmassa on varmasti muitakin asioita kuin tämä Ulsterin 'lojalistien' ja liberaalien hallituksen välinen riita; tässä suuressa valtakunnassa on muitakin tärkeitä kuin puolue-edut. Te luulette peljättävänne tuon home rule-hallituksen jonkinlaiseen naurettavaan keikahdukseen, joka auttaa vanhoilliset valtaan ensi vaaleissa. No, otaksutaanpa, ettei se teille onnistu. Otaksutaan, että te sensijaan saatte aikaan kansalaissodan. Täällä on hyvin harvoja, jotka sitä toivovat ja samoin Irlannissa — ei ole kulunut kuukauttaakaan siitä kun siellä kävin — mutta kun ihmisillä on ladatut kiväärin käsissään, niin sattuu toisinaan, että ne laukeavat. Ja silloin nähdään punaista. Harvat tajuavat, kuinka korjaamaton vahinko taistelun alkaminen on. Otaksukaamme, että osa armeijaa kapinoin ja että Irlannissa syntyy tarkoitukseton ja turmiollinen taistelu. Intia pitää tarkoin silmällä näitä seikkoja. Bengali voi seurata Irlannin esimerkkiä. Ja otaksukaamme vielä, että Saksa pitää sopivana hyökätä kimppuamme!"

Lady Frensham väisti aito-naisellisesti: "Redmondilaisenne ottaisivat ne vastaan avoimin sylin."

"Eivät redmondilaiset niitä ainakaan nyt houkuttele", sanoi mr Britling laukaisten parhaan panoksensa. "Tässä äskettäin eräs teidän 'lojalistien', Andrews, selitti *Morning Post*'issa, mieluummin näkevänsä, että saksalaiset valloittavat Englannin kuin että home rule hyväksytään. Craig on puhunut samaan nuottiin. Majuri Crawford, joka viime huhtikuussa toi varkain Saksasta mauserkiväärejä, kehuskeli ennemmin vannovansa uskollisuutta Saksan keisarille kuin päästävänsä

Redmondia valtaan."

"Suukopua!" sanoi lady Frensham. "Suukopua!"

"Eräs teidän ulsterilaisista lehdistänne on joka tapauksessa avoimesti kerskaillut, että 'erään mahtavan mannermaahallitsijan' kanssa on ryhdytty toimiin Ulsterin kapinan auttamiseksi."

"Mikä lehti?" kysäisi lady Frensham.

Mr Britling epäröi.

Mr Philbert antoi pyydetyn tiedon: "Minäkin näin sen. Se oli *Irish Churchman*."

"Te olette erittäin hyvin asioista selvillä kumpainenkin", virkkoi lady Frensham. "Minä en tiennytkään, että mr Britling on puoluemies."

"Natsionalistit ovat tuota numeroa levittäneet", selitti Philbert. "Luonnollisesti."

"Pahemmistakin asioista kerrotaan kuin sanomalehtikirjoituksista ja puheista. Carsonin sanotaan olleen viime syksynä Saksan keisarin luona päivällisillä. Te olisitte nostaneet hirveän metelin, jos Redmond olisi tuon tehnyt. Ja kiväärien salakuljettaminen, sekin on saksalaista hommaa."

"Mitäpä siitä, jos onkin?" kysyi lady Frenshan sallien sotaisan katseensa ensin kerran viipyä Philbertissä. "Te olette meidät siihen pakottanut. Yhden asian olemme me päättäneet. Hallitkoon Johnny Redmond Englantia, jos haluaa; Irlantia hän ei tule hallitsemaan..."

Mr Britling kohautti olkapäitään toivottoman näköisenä.

"Ainoa lohdukseni tässä myrskyssä", sanoi hän, "on viimekuinen keskustelu erään nuoren irlannittaren kanssa Meathissä. Hän oli nuori kaksitoistavuotias henkilö ja mieltäni minuun — luultavasti sen vuoksi, että minä lähdin hänen kanssaan matkaan vaaralliseksi väitetyllä palkovenheellä, jolla hänen ei ollut lupa yksin soutaa. Pitkin päivää oli iankaikkinen Irlannin-kysymys kaikunut hänen tarkkaaviin korviinsa. Kun olimme päässeet vesille, päätti hän selvittää minulle erään oleellisen, mutta laiminlyödyn seikan. 'Te englantilaiset', sanoi hän, 'olette hiukan taipuvaisia ottamaan tämän selkkauksen vakavalta kannalta. Älkää olko siitä huolissanne... Puolet aikoja me teitä naureskelemme. Teidän olisi paras jättää meidät omiin oloihimme...'"

Sitten hänen ajatuksensa kimposi uudelle uralle:

"Mutta katsokaahan tätä surkeata näytelmää!" huudahti hän. "Mahdollisuuksia olisi saada aikaan jonkinlaista sovintoa englantilaisten ja irlantilaisten välisessä vanhassa riidassa, jonkinlaista vanhain vaikeuksien ratkaisua, ja nyt ei meissä kenessäkään näytä olevan riittävää voimaa, riittävää omaatuntoa, riittävää tervettä järkeä tämän myrkyllisen katkeruuden, tämän yksinomaan häijyn molemminpuolisen ilkeämielisyyden karkoittamiseen — — Juuri kun Irlanti on hiukan elpymään päin... Rutto teidän kummatkin puolueet periköön!"

"Te näytte haluavan luovuttaa meidät Jim Larkinille, mr Britling!"

"Haluaisin jättää teidät sir Horace Plunketille — —"

"Tuolle piintyneelle maitomiehelle!" huusi lady Frensham. Hänen ilmeestään näkyi, että hän piti vastaustaan lopullisen musertavana. "Teistä ei ole toivoa, mr Britling. Teistä ei ole toivoa."

Huomaten puhtaasti henkilökohtaisten arvostelmain ajan olevan käsissä lady Homartyn aiheutti ehkäisevän välikohtauksen tarjoamalla lady Frenshamille toisen lasin teetä. Hänen toimenpiteensä vaikutti kuin vilvoittava viuhka kiistelevien kuumenneisiin päihin. Hän ehdotti verkkopallopeleä...

5.

Mr Britling oli kiihoittunut ja suunniltaan vielä silloinkin, kun hän vieraansa seurassa palasi kotiin. Itse hän arvosteli Englantia ankarasti, mutta ajatteli, ettei maa joka suhteessa täytä korkeimpia vaatimuksia, oli hänelle vastenmielinen. Maan puutoksetkin hän halusi käsittää jonkin hienommanlaisen voiman ja viisauden ilmauksiksi. Ja nyt oli lady Frensham äänellään ja eleillään häirinnyt hänen herttaisia kuvittelujaan. Hän oli samassa tilassa; kuin rakastaja, joka nimittää naistansa tyhmäksi ilkiöksi ja peljästy pahoin, kun huomaa tosiasia, ja toisten ihmisten ehdottomasti varmistavan lausuttua väitettä.

Mutta niin hankalaa oli käsittää lady Frenshamia ja koko Irlannin rähäkkää muuksi kuin järjettömän ilkeämielisyyden ilmauksiksi, että mr Britling oli hetkisen harvinaisen äänetön — ongelman kanssa painiskellen, ja mr Direck otti keskusteluihin johdon käsiinsä.

"Amerikkalaista hiukan — oudostuttaa, kun kuulee naisten esittävän niin räikeitä poliittisia mielipiteitä."

"Minä en sitä pane pahakseni", sanoi mr Britling. "Meidän naisillamme on vapaa pääsy politiikkaan ja kapakkaan — ja miksei olisi. Jos se kelpaa miehille, niin kelvatkoon naisillekin; tässä asiassa emme noudata teidän ritarillisuuttanne. Mutta varsinaisesti alentavaa tuollaisessa vanhoillisuudessa on sen luonteenomainen ilkeä tyhmyys. Se se on alentavaa. Ei sitä käy kieltäminen. Ne henkilöt, joihin äsken tutustuitte ovat meidän hallitsevan luokkamme — erään hallitsevan luokkamme ryhmäkunnan — sangen tyypillisiä nykyaikaisia edustajia. Sangen tyypillisiä. Te huomasitte, kuinka hämmästyttävän tylsästi he suhtautuivat kaikkiin asioihin. Oli aika jolloin he osasivat olla poliittisia... Heissä piilee yhä vieläkin poliittista vaistoa, joka ei kuitenkaan pääse ilmi... Mutta tuon Irlannin asian ajatteleminen etoo mieltäni. Sillä, nähkääs, me *olemme* tosiaankin menossa kohti sisällistä sotaa."

"Oletteko sitä mieltä?" kysyi mr Direck.

"Mitenkä muuten? Ulsteriin kuljetetaan salaa kiväärejä — kuulittehan kuinka hän siitä jutteli. Sehän riittää syyttämään etelässä ilmikapinan!..."

"Uskotteko olevan paljonkin perää väitteessä, että saksalaiset sotajuonet ottavat osaa tuohon Ulsterin jupakkaan? Te ja mr Philbert kerroitte asioita, jotka..."

"En tiedä", vastasi mr Britling lyhyesti.

"En tiedä", sanoi hän toistamiseen. "Mutta ellei, niin syyn en usko olevan siinä, etteivät unioniset ja heidän vastustajansa kykenisi millaisiin hullutuksiin hyvänsä. Minä vaan uskon saksalaisten olevan siksi viisaita, etteivät moisiin puuhiin ryhdy. Miksi he sen tekisivät?..."

"Olen niin kiukustunut, etten sanoja keksi", lausui mr Britling pienen vaitiolon jälkeen, palaten pääasialliseen harminaiheeseensa. "Ne eivät tahdo tietää mistään sovitteluista. Se on pelkkää riidanhalua... Nuo ihmiset luulevat, ettei voi sattua mitään vaarallista. He ovat kuin lapsia, jotka leikkivät kammarissaan kapinaa. Huolettomasti ja vastuuttomina. He eivät huomaa leikkivänsä ladatuilla tykeillä, ennenkuin näkevät kuolemaa ympärillään..."

Hetkiseen hän ei virkkanut sen enempää, kuunteli vain hajamielisesti mr Direckia, joka yritti selitellä Uuden Englannin suhdetta Irlannin-kysymykseen ja niitä monia vaikeita pulmia, jotka amerikkalaisen poliitikon tässä yhteydessä oli otettava huomioon. Ja alkaessaan jälleen johtaa keskustelua mr Britling liitti lausumiaan aivan vähän tai ei ollenkaan mr Direckin tekemiin huomautuksiin.

"Kaiken tämän nykyaikaisen uppiniskaisuuden ja väkivaltaisuuden psykologinen luonne on — omituinen. Ja masentava... En voi sitä oikein käsittää... Sama juttu, tarkastittepa suffragettien hommia, työväenliikettä tai tätä Irlannin sekasortoa. Ihmiset ehkä tuntevat itsensä liian varmoiksi. Meidän edellämmehän on ollut sarja rauhassa eläneitä sukupolvia, joiden aikana elämä suurin piirtein katsoen ei ole ensinkään muuttunut. Me olemme kasvaneet ilman minkäänlaisen vaaran tuntoa — siis ilman minkäänlaista velvollisuudentuntoa. Ei yksikään meistä — sillä jos minä juttelen, niin tekoni eivät sovi sanoihini — ei yksikään meistä todella usko, että elämä voisi milloinkaan enää perinpohjin muuttua. Kaikki tämä" — mr Britling teki laajan liikkeen kädellään — "näyttää sellaiselta kuin olisi sen määrä kestää iankaikkisesti. Järjestelmän murskautuminen tuntuu mahdottomalta. Tuntuu mahdottomalta, että mikään meidän tekemme saattaisi järkyttää järjestelmää. Lady Homartyn esimerkiksi ei voi uskoa, ettei hän yhä edelleen saa järjestää Claveringsiin kutsujansa ja etteivät kirjeet ja tee saavu yhä aamuisin hänen pieluksensa ääreen. Tai jos hänen mieleensä joskus välähtääkin, ettei *hän* jonakin kauniina päivänä enää ole teetään ottamassa, niin se merkitsee vain, että hän otaksuu jonkun toisen tekevän sen hänen sijastaan. Hänen kelpo hovimestarinsa voi peljätä 'paikkansa' menettämistä, mutta ei mikään maailmassa kykene synnyttämään hänessä, mielikuvaa ajasta, jolloin hänellä ei ole mitään 'paikkaa' menetettävänä. Ukko Asquith arvelee, että me olemme aina selviytyneet ja selviydymme vastakin olemalla rauhallisen juonikkaita ja sanomalla: 'odotetaan, niin saadaan nähdä!' Juuri siitä syystä, että olemme kaikki vallan varmoja yleisen mullistuksen mahdottomuudesta, voidaan meillä olla niin hillittömän väkivaltaisia yksityistapauksissa. Mitä naiset äänioikeudella? päätellään. Mitä se hyödyttää? Ja samassa lentää pommi Westminster Abbeyhin. Miksi ei Ulster tekisi tilannetta sietämättömäksi? — ja heti on joku järjetön carsonilainen matkalla Saksaan leikkiäkseen maankavalluksella johonkin Saksan keisarin puolinaiseen lupaukseen nojaten ja ostaakseen puoli miljoonaa kivääriä... aivan kuin hyvin, hyvin pahantapaiset lapset..."

"Ja me", lausui mr Britling tehden liikkeen, joka ikäänkuin pyöristi koko hänen esityksensä, "me

jatkamme peliä yhä. Me tulemme sitä jatkamaan, kunnes sattuu säkene ruutisäiliöön. Jos olemme milloinkaan uskoneet mullistavia tapahtumia mahdollisiksi — nyt emme enää usko. Me englantilaiset olemme alinomaisia lapsia alinomaisessa lastenkamarissa..."

Kohta hän alkoi uudelleen.

"Asia on yksinkertaisesti se, että tuskin kukaan on milloinkaan saanut itselleen täysin selväksi, että maa on pallonmuotoinen. Maa on pyöreä — kuin oranssi. Olemme oppineet tuon asian koulussa — kuin minkäkin rosvojutun. Mutta käytännössä me sen aina unohdamme. Käytännössä me kaikki elämme maailmassa, joka on litteä kuin pannukakku. Jossa aika ei milloinkaan lopu eikä mikään koskaan muutu. Kukapa todella uskoo maailmaa olevan hänen näköpiirinsä ulkopuolellakin? Tässä me nyt olemme, ja mikään ei näytä muuttuvan. Ja peli jatkuu — mikään ei muutu milloinkaan. Vain jatkuu — avaruudessa, ajassa. Jos kykenisimme kirkkaasti tajuamaan näkörantojen takaiseni pyöreän maailman, niin totisesti olisimme varovaisia... Jos maailma olisi ympärillämme kuiskailevina parvekeriveinä, millaisia kuiskeita me kuulisimmekaan — Intiasta, Afrikasta, Saksasta, menneisyyden varoituksia, tulevaisuuden, ennusteluja..."

"Ja kuitenkin emme niistä välittäisi..."

6.

Mutta juuri samaan aikaan, jolloin mr Britling nuo sanat lausui, oli Bosnian Sarajevossa, missä kello osoitti hiukan myöhempää hetkeä, tosiaankin, joukko kuiskailevia miehiä, joista eräs piteli hermostuneesti hänelle annettua mustaa kääröä ja nyökkäillen ilmaisi ymmärtäneensä lausutut tarkat ohjeet, mustaa kääröä, jossa oli vaarallisia kemiallisia aineksia ja ovelat sytytyslaitteet, mustaa kääröä, jonka määränä oli vihdoinkin kumota melkein kaikki mr Britlingin ja lady Frenshamin maailmankatsomuksen tukipylyvät...

7.

Kun mr Direck ja mr Britling olivat palanneet Dower Houseen luovutettiin ensiksimmäinen mrs Britlingin haltuun ja mr Britling hävisi ilmaantuakseen vasta illallisaikaan — Britlingit näet söivät illallista myöhäisen päivällisen asemesta. Tullessaan taas näkyviin mr Britling ei osoittanut jälkeäkään brittiläisen politiikan ja brittiläisen hallitsevan luokan kevytmielisyyden aiheuttamasta harmista eikä hän enää miettinyt kaikkea mitä Saksassa tai Intiassa saattoi tapahtua...

Hänen ollessaan poissa tieltä, täydensi mr Direck perehtymistään Britlingien talouteen. Mrs Britling kuljetti häntä ympäri puutarhassa näytellen ruusujansa, ja ruusutarhan perällä olevasta pienestä lehtimajasta löytyi miss Corner, joka istui siellä lukemassa. Hän näytti hyvin vakavalta ja sievältä siinä kirjaa tutkiessaan. Mr Direck pysähtyi hänen eteensä, ja mrs Britling teki samoin. Neiti katsoi heihin hymyillen.

"Uusin romaaniko, vai?" kysyi mr Direck herttaisesti.

"Campanellan 'Päivänvaltio'."

"Tosiaanko! Mutta eikö se ole hankalaa luettavaa?"

"Ettehän te ole sitä lukenut", virkkoi miss Corner.

"Joka tapauksessa se on vanha kuiva kirja."

"Teillä ei ole mitään riittävää perustetta liian rohkealle otaksumallenne", sanoi neiti, ja mr Direck tunsu, että keskustelu oli lopetettava.

"Teillä on erittäin miellyttävä nuori neiti talossanne", sanoi hän mrs Britlingille, kun he jatkoivat kävelyään kohti luuvapihaa.

"Hän on miten milloinkin", sanoi mrs Britling. "Ja hän lukee kuin — niin, mikä se olikaan? 'Juo kuin vasikka' ja 'syö kuin susi' sanotaan."

Pieneltä kentältä he löysivät saksalaisen kotiopettajan, joka pelasi badmintonia pikkupoikien kanssa. Hän oli silmälaseilla varustettu kömpelöliikkeinen nuorukainen; peli oli pääasiassa epäonnistumista ja pisteet laskettiin saksaksi. Varovainen kotiopettaja voitti pääasiallisesti nuoremman pojan liiallisen tulisuuden vuoksi: innoissaan hän löi pallon aina yli rajan. Mrs Britlingin nähdessään pojat heti hyökkäsivät hänen luoksensa huutaen innokkaasti yhteen ääneen: "Äiti! Saammeko pukeutua illallista varten?"

Mrs Britling harkitsi asiaa, ilmeisesti ottaen lukuun myöskin mr Direckin läsnäolon.

"Me otamme yllemme verhokangasta ja muuta kirjavaa sensijaan että vaihtaisimme pukua", selitti hän. "Meillä on jonkinlainen naamiaispuvusto. Tahdotteko ottaa osaa?"

Mr Direck oli ihastuksissaan.

Kun päätös oli tehty lähtivät pojat äitinsä mukana suorittamaan joitakin erikoisia koristeellisia suunnitelmia, ja mr Direck jäi hetkiseksi herra Heinrichin seuraan.

Herra Heinrich ehdotteli pistäytymistä ruusutarhaan, ja mr Direck suostui, koska hän ei ollut vielä tutustunut ruusuihin hra Heinrichin johdolla. Selvää oli, että jokainen perheenjäsen tulisi ennemmin tai myöhemmin luotsaamaan hänet ruusutarhaan.

"Kuinka viihdytte englantilaisessa perheessä?" kysyi mr Direck päästäkseen suoraan asiaan. "Amerikkalaisesta on mieltäkiinnittävää nähdä näitä englantilaisia oloja ja vielä mielenkiintoisempaa täytyy sen olla saksalaiselle."

"Täällä on aivan toisenlaista kuin Pommerissa", sanoi hra Heinrich. "Toisissa suhteissa on hupaisempaa, toisissa vähemmän hupaista. Elämä täällä on kyllä miellyttävää, mutta se ei ole vakavaa. Milloin hyvänsä", jatkoi hra Heinrich, "joku sattuu sanomaan 'tehdään näin' tai 'tehdään niin', ja kohta käännetään kaikki ylösalaisin."

"Tullaan ja mennään miten hyväksi nähdään. Ollaan varsin ystävällisiä, mutta ei lainkaan kohteliaita. Mr Britling on voinut olla poissa kolme, neljä päivää, ja kun minä hänen palattuaan tulen tekemään kumarrustani, niin hän menee ohitseni muitta mutkitta tai sanoo aivan lyhyesti: 'Päivää, Heinrich'."

"Huvittavatko teitä mr Britlingin teokset?" kysyi mr Direck.

"Siinä meillä on toinen omituinen paikka. Hänen kirjojansa tunnetaan Saksassakin. Hänen kirjoitelmiaan painetaan saksalaisiin ja itävaltalaisiin aikakauskirjoihin. Häneltä odottaisi jonkinlaista arvovaltaista käytöstä. Odottaisi pöydässä keskusteltavan filosofisista ja esteettisistä kysymyksistä... Niin ei ole laita. Kun kysyn häneltä jotakin, en useinkaan saa vakavaa vastausta. Eilen minä kysyin häneltä, hyväksyykö hän Bernard Shaw'n vai eikö. Hän vastasi vain — merkitsin sen muistikirjaani —: 'Oh! Sehän on pelkkää pikkelsiä'. Miten se on ymmärrettävä? — Pelkkää pikkelsiä!"

Nuoren miehen punakoista kasvoista tuijottivat; virkut siniset silmät läpi silmälasien mr Direckiin kärkkäinä omaksumaan sen valon, mitä viimeksimainittu mahdollisesti saattoi luoda vallitsevaan englantilaiseen epämääräisyyteen.

Hän kertoi harjoittavansa kielitieteellisiä opintoja ja valmistelewansa tohtorinväitöskirjaa. Hän ei ollut vielä suorittanut sotapalvelustaan, hän tutki itäenglisia murteita — —

"Käyttekö puhuttelemassa kansaa?" kysyi mr Direck.

"En, sitä en tee. Mutta minä kyselen mr Carminelta ja mrs Britlingiltä ja pikkupojilta paljonkin. Toisinaan minä vielä puhelen puutarhurin kanssa."

Hän kertoi miten hän väitöskirjansa suunnittelisi ja miten tultaisiin arvostelemaan, kuinka hän aikoi järjestää sotapalvelusasian ja mitä eri asteita pitkin hän säännöllisesti etenisi oppineella uralla, joka oli hänen elämänsä päämääränä. Hän tunnusti, ettei kielitiede häntä oikein erikoisesti huvittanut, mutta, sanoi hän, "sitä tietä minun on mentävä". Niinpä hän oli päättänyt jatkaa sitä uraa elämänsä loppuun asti. Hänen varsinaiset, omat harrastuksensa koskivat yleismaailmallisen yhteisön muodostumista, Esperantoa, Idoa ja muita yleiskieliä ja yrityksiä, joiden tarkoituksena on ihmisiä erottavien raja-aitain poistaminen. Mutta kotoinen esivalta ei suosinut kosmopoliittisia aatteita, joten hänen täytyi ne hyljätä. "Täällä ei esivaltaa näytä olevan olemassakaan", sanoi hän, äänessä kadehtiva vivahdus.

Mr Direck pyysi häntä esittämään tuota ajatusta laajemmin.

Hra Heinrich otti mr Britlingin esimerkiksi. Jos mr Britling olisi saksalainen, niin hänellä tietysti olisi jonkinlainen arvonimi, määrätty yhteiskunnallinen asema, vastuunalaisuutta. Täällä häntä ei nimitetty edes herra tohtoriksi. Hän puhui mitä hyväksi näki. Kukaan ei häntä palkinnut; kukaan ei häntä nuhdellut. Kun herra Heinrich oli kysynyt hänen asemaansa, oliko hän mr Bernard Shaw'n, mr Arnold Whiten, mr Garvinin tai jonkun muun kirjailijan ylä- vai alapuolella, niin hän teki leikkiä koko asiasta. Täällä ei näyttänyt kenelläkään olevan arvonimeä eikä määrättyä asemaa. Lawrence Carmine esimerkiksi oli itämaiden tuntija; hän johti erästä lontoolaista laitosta, joka piti huolta intialaisista ylioppilaista, hän eli Geheimrath — —

"Mikä?" kysyi mr Direck.

"Niin, mikä se nyt onkaan — Essexin kreivikunnanneuvos." Mutta hra Heinrichin kertomani mukaan ei kukaan siitä välittänyt. Ja kun mr Philbert, eräs hallituksen ministerejä, tuli kutsuihin, niin hän oli aivan kuin tavallinen ihminen. Vasta hänen mentyään hra Heinrich sai sattumalta tietää, että hän oli ministeri ja "right honourable"...

"Saksassa on kaikki täsmällistä. Jokainen tietää asemansa, jokaisella on paperinsa, jokaiselle määrätään mitä hänen tulee tehdä..."

"Mutta", virkkoi mr Direck silmäillen hehkuvia ruusuja, somaa lehtimajaa, kasvitarhamaan pitkää punaista aitaa ja kaukaa paistavaa viljapeltoa, "näyttäähän tämäkin sangen säännölliseltä".

"Se näyttää ammoin järjestetyltä", sanoi hra Heinrich.

"Ja ikäänkuin noudattelee tapojansa", lisäsi mr Direck samaan ajatusjuoneen.

Heidän mietiskelynsä keskeytyivät, kun puutarhaan saapui Teddy, sihteeri, ja intialainen nuori herra, hikisinä ja hyvällä tuulella. He kertoivat tulevansa "venerannasta". "Tuolla alempana" oli: nähtävästi lammikko ja siinä ruuhi, saari ja leikkivenhe. Uinnista ja soudusta keskusteltaessa ilmestyi puistosta päin mr Carmine vakavasti puhellen mr Britlingin vanhimman pojan kanssa. He olivat kävelleet ja jutelleet yhdessä. Ehdoteltiin nelikätistä badmintonia. Pelaajia valittaessa mr Direck, ja mr Lawrence Carmine jäivät pois ja lähtivät ruusutarhan toiseen päähän katsomaan auringonlaskua. Mr Direck käytti tilaisuutta hyväkseen hankkien vahvistuksen otaksumalleen, että vanhin poika oli nykyisen mrs Britlingin poikapuoli, ja äkkiä heränneen, etäällä kasvavaan esikkoryhmään kohdistuvan ihailun nojalla onnistui hänen suunnata kulku ohi lehtimajan, jossa iltavalaistuksen täytyi jo alkaa olla hieman liian heikkoa lukevalle miss Cornerille.

Miss Corner otettiin mukaan ihailemaan auringonlaskua. Hän jutteli mr Carminen kanssa ja osoitti mr Direckin mielestä suurta henkistä omaperäisyyttä. Hän sanoi "Päivänkaupungin" muistuttavan niitä kaupunkeja, joita poikaset toisinaan rakentelevat leikkihuoneensa lattialle. Hän väitti sitä mitä suloisimmaksi pikku kaupungiksi ja kertoi muutamia huvittavia yksityiskohtia. Hän kuvaili maalattuja seinä, jotka tekivät Civitas Solis-kaupungissa kulkemisen sivistäväksi ja opettavaksi työksi. Hän kysyi mr Carminelta, Intian kirjallisuuden tuntijalta, miksi intialaisilla ja kiinalaisilla ei ollut mitään utopioja.

Mr Direckin mieleen ei ollut koskaan juolahtanut tiedustella syytä intialaisten tai kiinalaisten utopiain puutteeseen, ja mr Carmineakin tuon vajavaisuuden toteaminen näytti hämmästyttävän.

"Alkukannan patriarkaalinen kylä on Intian ja Kiinan Utopia", vastasi mr Carmine, sittenkuin kysymystä oli hetkinen harkittu. "Tai ainakin se on heidän yhteiskunnallinen ihanteensa. He eivät kaipaa mitään utopioja."

"Utopiat syntyivät vasta kaupunkien mukana", sanoi hän, yhä kysymystä harkiten. "Ja ensimmäiset kaupungit, jotka eivät nimenomaan kuuluneet hoveihin ja itsevaltiaitten päämajoihin, syntyivät laivojen mukana. Intia ja Kiina kuuluvat varhaisempaan kauteen. Laivat, kauppa, häiriöt, ulkomaiset suhteet, epävirallinen kirjallisuus, kritiikki — ja vihdoin tuo ajatus jonkinlaisesta yhteiskunnan uudelleenluomisesta..."

8.

Sitten mr Direck joutui vanhimman pojan, Hughin huostaan ja ehdotti, ennakoiden mitä ei käynyt välttämisen, että mentäisiin kävelemään ruusutarhaan. Sinne he siis lähtivät.

"Luetteko utopioja?" tiedusteli mr Direck, englantilaiseen tapaan jättäen johdannon pois.

"*Tietysti!*" vastasi Hugh tullen heti tuttavalliseksi ja puheliaksi.

"Me luemme niitä kaikin", selitti hän. "Englannissa kaikki puhuvat muutoksista, mutta koskaan ei mitään uudistusta tapahdu."

"Minä tapasin miss Cornerin lukemassa — mikä se nyt olikaan? Päivänkansaa? — jotakin vanhaa italialaista teosta."

"Campanellaa", sanoi Hugh, ilmaisematta mitään miss Corneriin kohdistuvaa mielenkiintoa. "Englannissa ei muutu mikään, sillä ne, jotka haluavat jotakin uudistaa, muuttavat mieltänsä ennenkuin ehtivät muuttaa muuta. Minä olen ollut viimeisen puoli vuotta Lontoossa juttelemassa. Taideopinnoiksi sitä kutsutaan. Sitä ennen opiskelin luonnontieteitä ja siihen työhön aion jälleen ryhtyä. Eikö teidänkin mielestänne luonnontieteissä ole jotakin — jotakin vakavampaa kuin missään muussa?"

Mr Direck arveli inhimillisen luonnon moraalisten totuuksien olevan luonnontieteitä vanhempia, ja syntyi eräs noita jokapäiväisessä elämässä tavallisia keskusteluja, joissa lähdetään erilaisilta, epätäydellisesti määritellyiltä näkökannoilta ja jotka eivät johda tulokseen, vaan sammuvat itsestään. Hugh vaikutti häneen vapautuneemmalta kuin yksikään hänen tuntemistaan samanikäisistä amerikkalaisista ylioppilaista — mutta kysymyksessä ei tarvinnut olla minkään kansallisen eroavaisuuden; se oli kenties vain isän perintöä. Hän näytti lukeneen enemmän ja itsenäisemmin ja olevan hitaampi toimimaan. Lisäksi hän oli melkoisesti pidättyvämpi ja hillitympi.

Ennenkuin mr Direck ehti ryhtyä lähemmin tiedustelemaan nuorukaisen töitä ja tulevaisuudensuunnitelmia, oli viimeksimainittu kääntänyt keskustelun Amerikan oloihin. Hänen teki tavattomasti mieli päästä näkemään Amerikkaa. "Isäukko sanoo jossakin kirjassaan, että me täällä *olemme* jotakin, te siellä sitävastoin parhaillaan *tulette* joksikin. Täytyy olla suunnattoman innostuttavaa, kun tietää oman maansa olevan juuri muodostumassa..."

Mr Direck piti tuota mielenkiintoisena näkökohtana. "Me täällä emme ajattelekaan korjata mitään, ennenkuin on selvä luhistuminen käsissä", huomautti nuorukainen. "Ja silloinkin me vain pönkitämme."

Hänen sanansa tuntuivat virtaavan jonkinlaisesta utterasta sisäisestä ajatusmyllystä. Tätä ennen mr Direck oli taipunut luulemaan tuota vaiteliasta, tarkkaavaa nuorukaista, joka käyskeli kädet taskussa ja hiukan kumarassa, araksi ja henkisesti kypsymättömäksi pojaksi. Mutta hänen päässään olikin ilmeisesti työ täydessä käynnissä...

"Miss Corner", alkoi mr Direck, tarttuen ensimmäiseen tarjoutuvaan puheenaiheeseen. Mutta sitten hän muisti jo viisi minuuttia sitten sanoneensa saman asian.

"Mitä taidelajia", kysyi hän, "te nyt tutkutte Lontoossa ollessanne?..."

Ennenkuin kysymys ehti ollenkaan riittävästi vastatuksi, ilmestyivät molemmat pikkupojat puutarhaan ajaen kaikki "pukeutumaan" illallista varten. Sihteeri, Teddy, tuli isällisen avuliaana valitsemaan verhoja mr Direckille.

9.

Mr Direck omisti täyden huomionsa tälle pukeutumisasialle, sillä hänellä ei ollut vähäisintäkään aikomusta esiintyä naurettavana miss Cornerin silmissä. Teddy toi hänen huoneeseensa kantamuksen, vaatekappaleita, joiden hän arveli sopivan.

"Mitä minä tulen esittämään?" kysäisi mr Direck.

"Meillä ei ole mitään erikoisia pukuja", vastasi Teddy. "Me vain puemme yllemme kirjavinta mitä käsiimme sattuu. Eihän siitä pukua synny, se on futurismia."

"Niin, mitäpä syytä olisikaan?" sanoi mr Direck, jota aate suuresti viehätti. "Miksipä olisimme aina menneihin aikakausiin ja muoteihin kytkettyinä?"

Hän hylkäsi erään verraten mefistomaisen, tulipunaisen puvun ja samoin erään ryöväriytyyisen sommitelman, joka nähtävästi oli tehty alkuaan mr Britlingille kuuluneesta vaatekappaleesta, ja hetkisen epäröityään hän päätti valita silkiset mustat sukkahousut. Hänen ei tarvinnut hävetä sääriänsä. Täytteeksi hän koetteli useitakin Dower Housen pukuvarastoon kuuluvia loistavia kappaleita valiten vihdoin, hetkisen katseltuaan erästä purppuraista kultakirjovaatetta, ison neliskulmaisen silkkihuivin, jossa nähtiin kultafasaaneja muiden suurenmoisten ornamenttien ohella; sen hän heitti toogan tapaan ohuen silkki-ihokkaansa päälle — Teddy oli vaatinut häntä jättämään pois paidan "jos kerran tanssia aiotte" — ja kiinnitti sen isolla, viheriän lasin koristamalla rintaneulalla. Tämän komeuden yli tunsu hän päänsä kohoavan jokseenkin arvokkaana. Teddy ehdotteli kapeata, viheriää otsarihmaa, ja mr Direck koettikin sitä, mutta hylkäsi sen myöhemmin, syvennyttyään asiaan lähemmin peilin edessä. Hän jäi vielä suunnittelemaan tämän otsarihman vaikutusta miss Corneriin, kun Teddy lähti suorittamaan omia pikku valmistelujaan. Teddyn lähtö antoi hänelle tilaisuutta profiilitutkimusten toimeenpanemiseen käyttämällä Pystykvastinta ja niskapeiliä apunaan — sihteerin läsnäollessa ei hänen arkuutensa olisi sallinut sellaiseen peilailuun ryhtymistä. Kokonaisvaikutelma oli täysin tyydyttävä.

"Ue-e-I!", virkkoi hän nauraen, "kukapa olisi uskonut?" ja hymyili peilikuvalleen itsetietoista amerikkalaista hymyänsä alas lähtiessään.

Seurue parhaillaan kokoontui paneliseinäiseen halliin muodostaen asetyleenikynttiläin valossa loistavan näyn tummaa taustaa vasten. Musta samettiviittaan ja mustiin silkkihousuihin pukeutunut mr Britling oli tummin tummista varjoista. Kirkkaimmat ilmestykset olivat miss Corner ja hänen

sisarensa riikinkukonviheriältä ja hopealta hohtavissa puvuissaan, joiden verhoamina heidän notkeat ruumiinsa näyttivät käärmemäisiltä. He puhuttelivat saksalaista kotiopettajaa, joka oli muuttunut jonkinlaiseksi viheriäksi pumpulikasakaksi, kasakaksi, jolla oli silmälasit ja nahkahaarniska. Mrs Britling näytti ylhäiseltä ja komealta purppuranvärissä intialaisessa puvussa, ja hänen poikapuolensa esiintyi sirona ja hiljaisena mustaan ja punaiseen puettuna henkilönä. Teddy sai aikaan aitoegyptiläisen vaikutelman sotisovassaan, joka oli laadittu pesupöytäin takana yleisesti käytetystä kudonnaisesta. Pikkupojat mahdollottoman laveine housuineen ja voineen olivat ryöväreitä, vyöt täynnä paperiveitsiä, leikkipistooleja ja muita aseita. Mr Carmine ja hänen nuori suojattinsa olivat saapuneet aitointialaisissa puvuissa; seurue sai sen vaikutelman, että mr Carmine oli mullah. Tätimäinen jalonenäinen nainen erosi koko tästä kevytmielisestä joukkiosta: hän esiintyi mustassa silkkipuvussa kultaisine vitjoineen. Hän ei näyttänyt voivan tehdä itseänsä naurettavaksi, vaikka hän nyökkäilemällä ja salaperäisesti hymyilemällä rohkaisi toisia hulluttelemaan. Oli hänellä sentään punaisia nauhoja tukkalaitteissaan. Eräs vieras perhe, johon kuului isä, kullankutrinen äiti ja kaksi nuorta tytärtä, oli juuri saapunut ja riisui päällysvaatteitaan isännän ja emännän avustamana.

Mitään tämääntapaista mr Direck ei olisi mitenkään voinut otaksua Englannissa kokevansa, ja yhtä odottamatonta oli vielä, että illallinen katettiin pitkään, kynttiläin valaisemaan liinattomaan pöytään. Palvelijoita ei ollut lainkaan läsnä. Tarjoilupöydällä oli kylmää lohta, kylmää paistia, leikkauksia, perunasalaattia ja monenlaista muuta syötävää sekä joukko olut-, viini- ja viskypulloja. Kukin auttoi itseään ja muita parhaansa mukaan. Mr Direck koetti olla mahdollisimman huomaavainen mrs Britlingiä ja miss Corneriä kohtaan, ja sai puolestaan viimeksimainitulta monta vastapalvelusta.

Kaikki olivat harvinaisen iloisia, ja silmät loistivat. Mr Direckin mielestä nuo harvinaisen värikkäät puvut ja tämä molemminpuolinen avuliaisuus vaikuttivat ilahduttavasti ja omituisen kiihdyttävästi; kaikki tuntuivat tutunomaisemmilta ja välittömämmiltä. Mr Britlingissäkin ilmeni rotevaa somuutta, jota mr Direck ei ollut aikaisemmin tullut huomanneeksi, ja nuori Britling oli nyt kieltämättä komea. Mr Direck unhotti retkensä tarkoituksen ja asemansa ja kaiken muunkin tuntien selittämätöntä tyydytystä sen johdosta, että hänen kultafasaaninsa sopivat niin hyvin vieressä istuvan lämpöisen, hymyilevän neidon hohteluun. "Istukaa mihin mielitte", oli mrs Britling sanonut, ja hän oli istunut neidin viereen ujoitellen julkista mielenkiintonsa ilmaisemista paljoa vähemmän kuin tavallisissa vaatteissaan. Ja neidin silmissä oli jotain sanoin selittämätöntä ja silti sängen rohkaisevaa, joka osoitti hänen keksineen mr Direckin nyt kun viimeksimainittu oli vapautunut isänmaallisen newyorkilaisen räätälinsä jäykän kulmikkuuskin ikeestä.

Hilpeä juttelu oli käynnissä. Mr Direckin olisi kuitenkin ollut vaikea jälkeensä muistaa, mistä juteltiin, paitsi että hän onnistui jotenkin sieppaamaan sen kallisarvoisen tiedon, että miss Corneriä mainittiin Cecilyn ja hänen sisartaan Lettyn nimellä. Sitten jättivät naiset vanhan essexiläisen tavan mukaan miespuolisen aineksen yksikseen muutamaksi hetkeksi, joiden aikana muka olisi pitänyt maljoja maisteltaman, mutta todellisuudessa vain sytytettiin sikareja ja savukkeita. Vihdoin lähtivät kaikki illan ruson ja kuutamon väikkeissä luuvalle. Mr Britling istuutui nurkkaan pianolan ääreen ja alkoi soittaa tuttua tanssisävelmää.

"Tanssitteko?" tiedusteli miss Corner.

"En minä ole koskaan mikään tanssija ollut", vastasi mr Direck. "Mitä tanssia tämä on?"

"Mitä hyvänsä. Two-step."

Mr Direck epäröi ja katui liian hyvin vietettyä nuoruuttansa, ja samassa Hugh tulla kepsutteli ojennetuin käsin vieden neidin vihurina mukaansa.

Hetken aikaa mr Direckistä tuntui, että tuo nuori mies oli jossakin määrin tarpeeton...

Mutta tanssi oli hauskaa.

Se ei ollut mitään opittua, kaavamaista karkeloimista, vaan omaehtoista mr Britlingin kirvoitteleman ilahtelevan amerikkalaisen musiikin ilmaisemista. Kunhan pysyi tahdissa, sai muuten menetellä niinkuin hyväksi näki. Kenellä oli toveri, se piti häntä kädessä tai tanssi irrallaan, syöksyi pitkän lattian päästä toiseen tai seuraili ja väisteli toisia pareja mitä epävirallisimmalla tavalla. Ketään ei kielletty tanssimasta yksin. Teddy esimerkiksi tanssi yksin kehitelläkseen eräitä aivoissaan itäviä egyptiläisiä liikuntatapoja. Esteettömästi sopisi tarttua toistensa käsiin ja tanssia yhdessä hilpeä "pitkätanssi"...

Mr Direckin katseen alinomaisena esineenä oli Cissie ja hänen kavaljeerinsa. He tanssivat erinomaisen hyvin; he näyttivät pitävän toisistaan ja ymmärtävän toisiansa. Olihan aivan luonnollistakin, että heidänlaisensa nuoret ihmiset, joilla oli tilaisuutta olla usein yksissä, kiintyivät toisiinsa... Mutta neiti oli sentään kolmea, neljää vuotta vanhempi.

Uskomattomalta tuntui sittenkin, ettei poika ollut häneen rakastunut...

Tuntui uskomattomalta, ettei kuka hyvänsä ollut häneen rakastunut...

Sitten mr Direck huomasi, että Cissie tarkasteli yli kavaljeerinsa olan Teddyn liikehtimisiä. Todellisella kiintymyksellä ja ihailulla...

Mutta sitten lankesi hänen virkistävä katseensa mr Direckin osalle, ja jäljessä tuli pienoinen hymy. Hän ei ollut unhottanut.

Musiikki lakkasi äkkiä, ja kaikki heiluvat ja pyörivät olennot pysähtyivät kävellen levittämään loistoansa.

"Eihän se ole vaikeata ollenkaan?" kysyi miss Corner hehkuvan onnellisena.

"Ei teille ainakaan", vastasi mr Direck.

"Minä en voi käsittää, että olisi olemassa amerikkalainen, joka ei tanssi two-stepiä. Seuraavalla kerralla te tulette kanssani. Kuulkaahan! Se on 'Indianassa tuolla'... ah, tiesinhän minä, että te osaatte."

Mr Direck ymmärsi nyt itsekin osaavansa, ja he lähtivät tanssiin pitäen toisiaan käsistä lähinnä luistelijoiden tapaan.

"Kautta kunniani!" sanoi mr Direck. "Ajatella, että minäkin tanssin."

Enempää hän ei sanonutkaan, sillä hän alkoi hengästyä.

Tanssiminen miellytti häntä, ja hän teki toisen yrityksen vieraan neidin keralla, joka tanssi jäykänlaisesti. Sitten otti Teddy hoitaakseen pianolaa, ja mr Direck sai ihmeekseen nähdä kuinka etevä englantilainen ajattelija mustan sametin häilähdellessä ja liikutellen sääriänsä uskomattoman vikkelästi suoritti vieraan rouvan kanssa apashitanssin, johon mr Lawrence Carmine äkkiä yhtyi.

"Saksassa", sanoi hra Heinrich, "ei tanssita tällä tavalla. Sitä ei pidettäisi soveliaana. Mutta hauskaa se on."

Sitten tuli valssi. Hra Heinrich kumarsi vieraalle rouvalle, vei häntä kolme kierrosta ja jätti hänet täsmälleen samaan paikkaan josta oli lähdetty. Nuori hindulainen (jota ei saanut kutsua "värilliseksi") valssasi sujuvasti Cecilyn keralla. Mr Direck yritti katsella tuota ruskean ja valkoisen yhdistelmää suvaitsevaiselta eurooppalaiselta näkökannalta. Mutta niin pian kuin mahdollista hän pelasti neidon asialaisuuden pauloista ja tanssi hänen kanssaan, tanssipa vielä uudelleenkin hänen kanssaan.

"Tulkaa kuutamao katsomaan", huusi mr Britling.

Pian sen jälkeen mr Direck havaitsi käyskelevänsä ruusutarhassa Cecilyn vierellä. Kuunvalo hyväili somia kasvoja, ja valkoisessa, välkkyvässä puvussa oli koko neito pelkkää kuudanhohtoa. Ellei mr Direck tätä ennen ollut häneen rakastunut, niin nyt hän oli ihan varmasti. Mamie Nelson, jonka oikukas ilkeämielisyys oli pistävänä okaana vaivannut hänen sydäntään Massachusettsista hamaan tänne asti, siirtyi äkisti vanhan-ajan historiaan.

Polttava kaunopuheisuuden halu syttyi mr Direckin sielussa, halu, joka oli niin ankara, ettei mikään ajateltavissa oleva lauseparsa tuntunut voivan sitä vaimentaa. Siispä hän vaikenä. Ja Cecily vaikenä hänkin. Kirkkaassa, suloisessa ilmassa, jota he hengittivät, tuntui vieno ruusuntuoksu.

Mr Direck oli äärettömän juhlallisella mielellä, ikäänkuin tumma valtameri avaruuden laajan kannen alla, ja hänen olemuksensa joka säie tuntui värähtelevän — niinkuin kuutama vesillä väräilee. Hän tunsu samalla kertaa ääretöntä tyyneyttä ja rajatonta tarmoaa...

Silloin alkoi cake-walkia rimputtava pianola hävyttömästi kutsua...

"Mennään takaisin tanssimaan!" huudahti Cecily aivankuin taiasta vapautuneena. Ja mr Direck sieppasi pakenevan kappaleen kaikesta sanomatta jääneestä huomauttamalla: "Minä en koskaan unohda tätä iltaa."

Cecily ei näyttänyt kuulevan. He tanssivat jälleen toistensa kanssa. Sitten mr Direck tanssi vieraan rouvan kanssa, jonka nimestä hänellä ei ollut aavistustakaan. Ja sitten hän tanssi mrs Britlingin kanssa, ja sitten hän tanssi Lettyn kanssa. Ja sitten hänestä oli aika hakea jälleen miss Cecilyä.

Näin kului hilpeä ehto, kunnes ei ollut enempää kuin neljännestunti sunnuntaiaamuun. Mrs Britling tuli yrittämään hillitä pianolaa.

"Vielä yksi tanssi!" huusi Cissie Corner.

"Vielä yksi tanssi!" huusi Letty.

"Vielä tanssi", kannatti mr Direck. Mutta sen jälkeen ilon *täytyi* loppua.

Teddy ja pojat sammuttivat nopeasti kynttilät ja järjestelivät paikkoja, kaksi ohjaajaa ilmestyi keittiön suunnalta ajamaan mr Lawrence Carminen vaunun ja vieraan perheen vaunun pääovelle, ja kaikki kulkivat iloisina kuutamossa suurten puiden alitse rakennuksen edustalle. Mr Direck näki lastenvaunut — nuo salaperäiset vaunut — oven takana piilossa odottelemassa.

Vieras perhe ja mr Carmine hindulaisineen lähtivät. "Tulkaa hockeytä pelaamaan!" huusi mr Britling kummankin lähtevän vaunun jälkeen, ja kuului mr Carminen loittoneva vastaus: "Minä tuon kolme mukanani!"

Illan kuluessa hankkimansa tottumuksen voimasta mr Direck haeskeli miss Cissie Corneriä, mutta ei löytänyt häntä mistään. Mutta sitten kadonnut äkkiä näkyi astelemassa portaita alaspäin salamyhkäinen lapsukainen sylissään. Hän varoitti sormellaan ja katsoi sitten nukkuvaa taakkaansa. Hän oli kuin hopeinen madonna. Ja mr Direck muisti, ettei hän vielääkään ollut selvillä tuon lapsukaisen suhteen...

Teddy ilmaantui puettuna tavallisiin vaatteisiinsa ja otti lapsenvaunut huostaansa. Cecily peitteli pienokaista suurella huolella osoittaen rajattoman äidillistä hellyyttä. Letty oli vaatteita vaihtamassa; nyt hän tulija sanoi iloisesti hyvää yötä välittämättä lapsesta vähääkään. Teddy lähti bigamiseen tapaan, lykäten lapsenvaunuja sisarusten välissä, ja häipyi kuutamon hämärään. Hyvää yötä kaikui ristiin rastiin. Mr Direckin uteliaisuus ahdistui ankaran jännittävään kohtaan...

Mr Britlingin piirin täytyi luonnollisesti olla varsin "edistynyttä"...

10.

Mr Direck havaitsi jättäneensä seurueen muut jäsenet ja joutuneensa mr Britlingin kanssa pieneen vierashuoneeseen, jossa näkyi tarjottimella joitakin laseja, sifoneja ja viskykarahvi...

"Merkillinen asia", sanoi mr Direck, "että minä tunnen itseni Englannissa halukkaammaksi nauttimaan kiihoitusaineita ja ettei minulla enää ole kotoista jääveden kaipuuta. Sen täytyy johtua ilman suuremmasta kosteudesta. Tuntee itsensä kuivemmaksi ja veltommaksi. Ei vaivaa jano, mutta jotakin tarvitsee hiukan virkistykseen. Kiitos. Riittää."

Mr Britling ojensi hänelle viskylasin.

Mr Britling asettui nojatuoliin takan ääreen ja heitti jalkansa huolettomasti käsinojan yli. Mustassa samettiviitassaan ja lakissaan ja mustissa silkkihousuissaan hän muistutti jotakin palvelushenkilöä, esim. hovimiestä jossakin ritarinäytelmässä. "Minä pidän tätä lauantaitanssia ja -sätkyttelyä ihmeen terveellisenä", sanoi hän. "Sitä ja sunnuntaihockeytä. Kun uusi viikko alkaa, on pää selvä ja terävä. Perjantai on aina minun huonoin työpäiväni."

Mr Direck nojasi pöytää vasten, yhä kultaisten fasaaniensa koristamana, ja hyväksyi esitetyn mielipiteen.

"Teidän nuorisonne tanssii ilolla ja riemulla", sanoi hän.

"Me tanssimme kaikin mielellämme", vastasi mr Britling.

"Entä miss Corner", sanoi mr Direck, "hän kai on, vai kuinka, tuon miellyttävän nuoren rouvan sisar, ja rouva kai on naimisissa — vai onko hän naimisissa? — tuon nuoren miehen kanssa, jota te nimitätte Teddyksi?"

"Minun olisi pitänyt tehdä selkoa noista nuorista. Ne ovat sitä lajia väkeä, jota täällä nykyään tuotetaan aivan suunnattomia määriä. He vastaavat tavallaan Venäjän intelligentsijaa, vastuutonta keskiluokkaa, jolla on aatteita. Teddy, nähkääs, on minun sihteerini. Hän on muistaakseni jonkin kilburnilaisen asianajajan poika. *Times'in* Datcher häntä minulle suositteli. Hän tuli ja vuokrasi aluksi pari kalustettua huonetta naapuritalosta. Sitten ilmestyi yht'äkkiä tuo nuori nainen."

"Miss Cornerin sisar?"

"Hämpä juuri. Kyläkunta hiukan pahastui. Huoneiden vuokraaja tuli puhumaan kanssani yksityisesti. Teddy on hyvin arkatuntoinen, kun on kysymyksessä hänen persoonallinen riippumattomuutensa, hän pitää jokaista selityksenpyyntöä loukkauksena ja oli luultavasti sanonut vanhalle emännälle vain tällä lailla: 'Tämä on Letty — alkaa asua luonani.' Minä tiedustelin asiaa häneltä hyvin varoen. 'Ahaa', virkkoi hän ikäänkuin olisi jonkin vähäpätöisen seikan unohtanut. 'Niin, minä menin naimisiin joululoman

aikana. Saanko esitellä hänet mrs Britlingille?' Me saimme heidät muuttamaan erääseen vuokraamaamme huvilaan. Rouva on erään colchesterilaisen sanomalehtimiehen ja kirjanpainajan tytär. Tuskin jouduitte puheisiin hänen kanssaan."

"Enemmän minä puhelin hänen sisarensa kanssa."

"No niin, he ovat aatteellista väkeä kumpainenkin. He ovat sangen sivistyneitä sikäli että he todellakin ajattelevat itsenäisesti. Melkein intohimoisen itsenäisesti. Kuten Teddykin. Ellei hän usko ajatusta oikein omakseen, niin hän aikaa alusta ja ajattelee toisin tavoin. Sisar on opettajatar ja aikoo hankkia maisterinarvon Lontoon yliopistossa. Samalla hän osoittaa sukupuolensa heikkouksia."

"Nimittäin — —?" kysyi mr Direck säikähtyneenä.

"Hän käyttää liian paljon aikaansa talousaskareihin ja sisarensa lapsen hoitamiseen."

"Hän on tosiaankin erittäin mieltäkiinnittävä ja ihastuttava nuori nainen", sanoi mr Direck. "Hänessä on vapautuneisuutta, joka muistuttaa Lännen opiskelevia naisia — ja jotakin muuta, mikä ei ole ensinkään amerikkalaista."

Mr Britling seuraili omain ajatustensa juoksua.

"Minun talossani on muutamia huvittavia vastakohtia", sanoi hän.

"Lienettekö puhutellut meidän saksalaistamme?"

"Hän kyselee alinomia. Ja vastasipa hänelle mitä vanhaa rihkamaa tahansa, hän menee yläkertaan huoneeseensa kirjoittamaan sen muistiin. Jälkeenpäin hän kysyy suunnilleen samaa asiaa saadakseen ihmetellä vastauksien erilaisuutta. Hän katselee koko maailmaa sääntöperäisen epäilevästi. Hän tahtoo luokitella ja määritellä maailmansa. Hän vainuaa aivan oikein siinä piilevän taipumusta epäsäännöllisyyteen ja epäjohdonmukaisuuteen. Hän ja Teddy ovat mitä ihmeellisimpiä vastakohtia, sillä viimeksimainitun luottamus olevaiseen on likellä hävyttömyyden rajoja. Teddyssä meidän kansallinen huolettomuutemme saavuttaa tuhmanrohkean laajuuden. Hän saattaisi varsin hyvin jättää kellonsa keskelle Claveringsin puistoa ja kuukauden päästä, kun sattuu tarvitsemaan ajanmittaajaa, luulla voivansa käväistä sen sieltä hakemassa — ajatellen ehkä oravan sitä uskollisesti vartioineen. Hän on itse melkein kuin orava — kokoamisvaisto vain puuttuu. Hän ei kykene kysymään mitään; hän on aivan varma, että kaikki kuitenkin on hyvin. Hän pitäisi kysymistä jonkinlaisena epäluottamuksen ilmauksena — jonkinlaisena epäkohteliaisuutena. Saksalaiseni sitävastoin, jos olette huomannut, on tavallisesti vakavan ja huolestuneen näköinen. Hän kerää vaikutelmiaan kuten omantunnontarkka junailija matkalippuja. Oletteko nähnyt, kuinka erinomaisesti pianolarullani ovat numeroidut ja luetteloidut. Hän sen on tehnyt. Hän ryhtyi siihen heti tänne saavuttuaan, aivan kuin hyvä kissa kohta taloon tultuaan alkaa tappaa hiiriä. Sitä ennen oli pianolamusiikkimme yhtenä kaaoksena. Otettiin mitä käteen sattui.

"Ja hän on saksalaisen *näköinenkin*", sanoi mr Britling.

"Epäilemättä", myönsi mr Direck.

"Hänellä on hyvä iho, jokseenkin täyteläinen ruumiinmuoto, miellyttävä luonnonlaatu, mutta sitäpaitsi lyhyeksi leikattu tukka, joka on melkein kuin ajeltu, kömpelyys, silmälasit — nämä ovat seikkoja, jotka on häneen ulkoapäin istutettu. Samoin hänen käytöksensä. Ja ajatustapansa. Ja huolestuneisuutensa. Tänne saapuessaan hän oli tosiaankin nähtävä. Hänellä oli ylioppilaslakki päässä, reppu selässä ja viulu mukanansa; olisi luullut, että mies oli leikattu jostakin kuvakirjasta. Ei kukaan uskaltaisi painaa niin saksalaista saksalaista mihinkään kirjaan. Jos nuori ranskalainen, nuori italialainen tai nuori venäläinen tänne tullessaan ehkä näyttävätkin vierailta, ei heissä kuitenkaan ole sellaista erikoista kansallista leimaa kuin saksalaisessa. Hän ei ole ilmetty ranskalainen, italialainen tai venäläinen. Muut kansat eivät ole tehtyjä; heitä ei ole valmistettu eikä luotu, vaan he kehittyvät — tuhansien selittämättömien syiden varassa. Saksalaisissa johtava tahto viettää voittojansa. Minun täytyi tässä eräänä päivänä huomauttaa, että poikani saksaa puhuessaan huusivat. 'Niin, mutta saksaa puhuessa *täytyy* huutaa', sanoi hra Heinrich. 'Niin sitä kouluissa opetetaan.' ja totta se onkin. Heitä opetetaan huutamaan ja työntämään rinta ulos Samoinkuin heitä opetetaan lukemaan ilmoitustauluja ja ajattelemaan politiikkaa. Heidän kylkiluunsakaan eivät ole heidän omiaan. Meidän hra Heinrich ajattelee verraten vapaasti. Hän kysyi minulta eräänä päivänä: 'Miksi minä oikeastaan rupesin kielitiedettä opiskelemaan? Mutta', lisäsi hän mieltien, 'sitä tietä minun on meneminen.'"

Mr Britling näytti lopettaneen, mutta juuri kun mr Direck suunnitteli keskustelun johtamista takaisin miss Corneriin Teddyn välityksellä hän vaipui syvemmälle tuoliinsa, mielti ja alkoi jälleen.

"Heinrichin huolekkuuden ja Teddyn huolettomuuden välinen vastakohta on luullakseni lähemmin tarkastettuna kaikkein oleellisimpia. Se koskee kaikkea. Se ilmenee kasvatuksessa, valtiotaidossa ja moraalissa. Joko tuottavuus tai vastaanottavaisuus. Ne ovat näissä kysymyksissä alinomaisina

äärimäisyyksinä. Kultainen tie lienee tässä, kuten aina, keskitie. Luullakseni täytyy omaksua ja tehdä siitä sitten minkä voi... Oletteko olionkaan puhutellut vanhinta poikaani?"

"Hän on todella mieltäkiinnittävä nuorukainen", vastasi mr Direck. "Uskallan väittää, että hänessä piilee paljon. Lyhyt keskustelumme teki minuun erinomaisen vaikutuksen."

"Niin, siinä on yksi vaikeuksistani", sanoi mr Britling.

Mr Direck odotti jotakin lähempää selitystä tähän äkilliseen siirryntään.

"Teidän elämässänne ei ole vaikeuksia vielä ollut. Odottakaahan, kunnes joudutte isäksi. Se leikkaa luita myöten. Saatte käsiteltäväksenne maailman herkimmän olion, nuoren sukulaismielen. Tunnette vastuunalaisuutta, tiedätte olevanne siitä vastuussa. Ja kadotatte kosketuskohdat, ette pääsekään siihen käsiksi. Nykyään me olemme luopuneet vanhasta käsityksestä, jonka mukaan isyys lepää jumalallisen oikeuden varassa — ja mitään uutta käsitystä ei ole muodostunut. Minä olen koettanut välttää sortohallitusta, käskijän, kotityrannin ominaisuuksia, kun olen tuota poikaa kasvattanut — ja tuloksena on, että hän kulkee omia teitään... Minä en pyydä häntä hallita. Minä olin toivonut saavani neuvoa. Mutta, nähkääs, hän haluaa vain yhtä: että minä antaisin hänelle arvoa ja uskoisin hänen kykyihinsä. Liian yksipuolisesti. Kun asiat onnistuvat, saan minä niistä tiedon. Kun hänen maailmansa pimenee, silloin hän salaa minulta huolensa. Juuri silloin, kun minä hartaimmin tahtoisin olla hänen apunaan... Jotakin on tekeillä nyt, jotakin — kenties hyvinkin vakavaa. Minä tunnen, että hän haluaisi puhua minulle. Ja siinä sitä ollaan: minä näytän olevan viimeinen henkilö, jonka kuullen hän voi tunnustaa nöyryyttäviä harha-askelia, heikkouksia... Jotakin, jolle minä vain nauraisin, sanoen: 'Se on veressä meillä kaikilla, poika kulta. Katsokaamme, mitä voimme tehdä asian auttamiseksi!...'"

Hän vaikeni, mutta alkoi kohta uudelleen; se seikka että puhetoveri oli vieras ja pian pois lähtevä teki hänet vapaammaksi kuin mitä hän ehkä olisi ollut tutummassa seurassa.

"Toisinaan minä melkein pelkään kaikkea tuota tuntematonta, mikä piilee poikani mielessä. Minä en tiedä mitään hänen uskonnollisuudestaan. Hän on minun poikani ja hänellä täytyy siis olla uskonnollista taipumusta. Minä en tiedä mitään hänen mielipiteistään tai kokemuksistaan mitä tulee toiseen sukupuoleen ja koko siihen osaan elämää. En tiedä mitä hän pitää kauniina, mitä ei. Toisinaan voin arvata, kun hän vahingossa ilmaisee itseänsä, mutta siinä onkin kaikki... Nähkääs, te ette todella tiedä mitä rakkaus merkitsee, ennenkuin teillä on lapsia. Me emme rakasta naista. Se on ihan varmaa! Me annamme ja otamme; se on kaupantekoa. Meillä saattaa olla pelottavia intohimoja ja odotuksia ja valtavia pyyteitä. Sehän on tavallansa kuten olla pitääkin. Mutta lasten rakastaminen on erinomaista hellyyttä: se särkee sydämen. Se on Jumalalta. Öisin minä makaan valveilla ojentaen pimeässä käsivarsiani tuota poikaa kohti — joka ei aavistakaan — kunnes hänellä itsellään on poikia..."

Hän teki jälleen äkkinäisen käänteen.

"Tässä suhteessa me englantilaiset olemme väärällä ladulla. Preussilainen kunnioittaa ja pelkää isäänsä, ja kunnioittaa esivaltaa, on kuuliainen, tottelee, ja — *hänen isänsä voi vaikuttaa häneen*. Minä päätin puolestani alunpitäen: ei, mitä tapahtuneekin, minä en anasta Jumalan sijaa. Minä en halua olla lasteni ylimäinen pappi. He saavat kasvaa ja minä kasvan heidän ohellaan heitä auttaen sensijaan että heitä sortaisin ja heidän elämäänsä sumentaisin. He kasvavat enemmän. Mutta he myöskin rikkovat enemmän. Kasvatus ei näin muodoin ole kurinpitoa, siitä tulee koe..."

"Se on aivan totta", virkkoi mr Direck, jonka mielestä nyt oli aika jotakin sanoa. "Ja tämä pulma koski Amerikkaa kenties enemmänkin kuin Englantia. Vaikka minulla ei olekaan teidän isänä hankkimianne kokemuksia... ymmärrän sentään varsin hyvin, että poikanne on omiansa vakavasti huolestuttamaan."

"Vanha elämänmuoto oli järjestelmöity. Siinä suhteessa Saksa on Euroopan vanhanaikaisimpia valtioita. Se on palaamista heimokuntaoloihin. Se on atavismia... Luonteiden kurinpidollinen muodostelu ja järjestely pakottavan arvovallan nojalla edellyttää lopullisiin tuloksiin pääsyä yleisessä elämäntutkimuksessa. Se edellyttää ennakolta vahvistettua päämäärää. Heinrichilla on varma päämääränsä, kieliprofessorin virka tai jokin sellainen Saksan koneiston hammasrattaana. Tällä taas on varma päämääränsä Saksan kansallisessa tehostamisessa. Meillä täällä ei ole mitään sellaisia vakaumuksia. Me tiedämme, että lopulliset päämäärät ovat yhä saavuttamatta, ja olemme senvuoksi vaikutuksille alttiita, suvaitsevia ja vastaanottavia enemmän kuin itsekylläisiä... Ymmärrättehän, että järjestelmöiminen, johon sisältyy lopullisuuden vaatimus, on kuolemaa. Se on meidän mielipiteemme. Mutta ei saksalaisten. Minkä organisoit, sen tapat. Organisoitu moraali tai organisoitu uskonto tai organisoitu ajattelu ovat kuollutta moraalialueita, kuollutta uskontoa ja kuollutta ajattelua. Joku määrä järjestelmöintiä täytyy sittenkin olla. Järjestelmöiminen on kuin eläinten teurastamista. Ellei osaa tapeta, niin karja menee pilalle. Mutta kaikkia ei saa tappaa, jos mieli karjan säilyä. Tappamattomat muodostavat karjan ja takaavat jatkumisen; organisoimaton elämä on elämän todellinen puoli. Elämän todellisuus on seikkailua, vaan ei totunnaisuutta. Mikä ei ole seikkailua, ei ole elämää. Se mikä voidaan

järjestellä, voidaan koneellistaa. Mutta papit ja koulumestarit ja byrokraatit ottavat elämän haltuunsa yrittäen muuttaa sen *pelkiksi* säännöiksi, *pelkiksi* luetteloiksi, järjestelmiksi ja määräyksiksi... Vanhemmat ja vanhempain rakkaus vaikuttaa samaan suuntaan. On kyllä hyvä kokeilla omaan laskuunsa, mutta kun näkee omien rakkaitensa nuorina ja kokemattomina ja kaikenlaiseen jalomieliseen ymmärtämättömyyteen valmiina vaeltavan kapeata porraspuuta tai syöksyvän pimeihin tiheikköihin, niin jo haluaisi ympäröidä heidät lailla ja ohjeilla ja asettaa kaikkialle heidän näkyviinsä tauluja, joihin on kirjoitettu *Verboten...*"

"Amerikassa me tietysti panemme aika paljon painoa nuorison itseluottamukseen", sanoi mr Direck.

"Samoin me. Se on veressä meillä kuten teilläkin. Englantilaista ja irlantilaista yllyttää synnynnäinen vaisto suhtautumaan epäillen hallitseviin ja toimimaan omalla vastuullansa... Ja venäläisissä, päättäen heidän romaaneistaan, on samaa taipumusta... Mutta kun tänne tulee nuori preussilainen, niin hän on ihme meidän silmissämme. Hän todellakin uskoo lakiin. Hän tottelee *mielellään*. Meistä tuo tuntuu pilanteolta. Ihmeellistä, miten vieraita nuo saksalaiset ovat — koko muulle maailmalle. Tottelevaisuutensa vuoksi. Raapaistaa ryssä, niin tulee tataari näkyviin. Kasvattakaa venäläistä, amerikkalaista, englantilaista, irlantilaista, ranskalaista tai mitä pohjoiseurooppalaista tahansa paitsi saksalaista, niin saatte anarkistin, toisin sanoen henkilön, joka uneksii järjestelmätöntä järjestystä — jotakin organisoimisen yläpuolella olevaa..."

"Kello on yksi", sanoi mr Britling äkkiä, havaitessaan väsymyksen vivahteen kuuntelijansa kasvoissa ja älytessään ajatusten vieneen häntä liian etäälle. "Ja sunnuntai. Mennään nukkumaan."

11.

Mr Britling ei saanut kohta unta. Hänen mielensä oli kiihoittunut liikaa kuluneen päivän monista uusista vaikutelmista ja niiden esiinhoukuttelemista vertauskohdista. Sekasortoinen näytelmä ryhmittyy kokonaisuudessaan aivan luontevasti ja aivan ilman loogillista juonta — kuten kokemuksesta tietää jokainen, joka kerran on ollut nuori — Cecily Cornerin vaiheelle.

Hän kuului tauluun ja kohta hänestä tuli ikäänkuin keskeinen hahmo, ikäänkuin Englannin kvintessenssi. Siinä hän oli, sama tyyppi, samaa verta, lukemattomaan Massachusettsilaisten sukujen perikuva, samaa ainesta kerrassaan, ja kuitenkin hän oli erilainen...

Hetkisen hänen ajatuksensa harhailivat tuloksettomasti soman korvan ja posken tienoilla, ja sopii epäillä, oliko noihin yksityiskohtiin kohdistuva mielenkiinto täysin kansainvälistä...

Sitten hän tapasi itsensä esittämässä erästä näkökohtaa mr Britlingille. Rauhaisessa vuoteessaan hän saattoi kuvitella puhuvansa hyvin hitaasti ja huolellisesti ja mr Britlingin vain kuuntelevan; hän oli siis nähtävästi kaukana unen rajoilla, sillä muuten hän ei olisi voinut niin mahdottomia otaksua.

"Siinä on omituinen ero", kuuli hän sanovansa. "Sitä on vaikea määritellä, mutta ylimalkaan voin sanoa, että tämäläinen seura Amerikassa piirtyisi jyrkemmin ääriivoin, runko näkyisi selvemmin ja kaikki olisi mahdikkaampaa. Ottaakseni kuvaavan esimerkin: tämänlaisessa amerikkalaisessa seurassa olisi välttämättä jatkuvaa leikinlaskua, pilantekoa ja arvostelua, joka uudistuisi päivästä toiseen, viikosta viikkoon... Tehtäisiin leikkiä teidän kirjailemisestanne ja vaikutuksestanne, miss Cornerin laajasta lukeneisuudesta... Nähkääs, Amerikassa pidetään paljoa enemmän silmällä yksilöllisiä luonteenpiirteitä. Täältä en huomaa henkilöitä ollenkaan muistutettavan yksilöllisistä luonteenpiirteistään, ja monet heistä eivät näytä niitä itsessään lainkaan havaitsevan tai niistä mitään välittävän..."

"Toinen mainitsemisenarvoinen asia on se, että täällä henkilöt, joita sopii nimittää kypsiksi, näyttävät alinomaan huvittelevan, sensijaan että katselisivat nuorten huvittelua ja iloitsisivat siitä... Ja nuoret eivät näytä ensinkään ennakolta päättäneen huvitella... Amerikassa olisi miss Cornerin kaltainen viehättävä tyttö huomattavassa määrin tietoisempi itsestään ja mahdollisuuksistaan, huomattavassa määrin tietoisempi. Hänen erikoisesti lumoava syrjäkatseensa, jos niin on lupa sanoa, olisi herättänyt huomiota. Se on täysin ihana katse, sellainen katse, jonka joku suuri taiteilija olisi mielellään ikuistanut. Se on katse, jota minun on olevali vaikea unhottaa... Mutta hän ei näytä olevan siitä lainkaan tietoinen. Amerikassa hän olisi. Hän olisi siitä selvästi tietoinen. Hänet olisi *tehty* siitä tietoiseksi. Siitä olisi hänelle huomautettu. Sitä etsiskeltäisiin, ja hän tietäisi sitä häneltä odotettavan. Hän *antaisi* sen niinkuin laulajatar antaa suosituimman laulunsa. Mamie Nelson esimerkiksi tapasi antaa pienen, naurun säestelmän leuannykäyksen... Siitä puhuttiin. Sitä tultiin katsomaan..."

"Tietysti Mamie Nelson oli suurenmoinen tyttö. Luullakseni te englantilaiset sanoisitte, että me hemmottelimme hänet pilalle. Luullakseni me sen teimmekin..."

Mr Direckin mieleen johtui, että hän koko päivänä oli tuskin kertaakaan tullut ajatelleeksi Mamie

Nelsonia. Ja nyt hän häntä ajatteli — ihan rauhallisesti. Miksipä ei häntä sopisikin ajatella rauhallisesti?

Mamie Nelson oli ylväs, käskevä olento. Hänessä oli jotakin etelämaista. Hyvin tummansiniset silmät hänellä oli, paljoa tummemmat kuin miss Cornerilla...

Mutta mikä oikullisuus olikaan piiloutunut tuohon ulkonaiseen ylväyteen! Neljä vuotta hän oli sallinut mr Direckin luulla olevansa ainoa mies, josta hän mitään välitti, ja koko ajan hän oli eittämättömän selvästi pettänyt mr Direckiä. Hän oli pitänyt miestä narrinaan ja toisia ehkä samaten — jotta hänellä olisi oma seurue ja jotta hän saisi näytellä kuningatarta pikku maailmassaan. Ja lopuksi nöyryytys, katkera nöyryytys, ja Mamie leuannykäyksineen ja kirkkaine, voitonriemuisine hymyineen katsomassa ylimielisesti häneen.

Hänellähän oli ollut, oli Mamie huomauttanut, etuoikeus rakastaa häntä.

Mamie otti itselleen sen arvon, jonka kavaljeerit olivat hänelle määränneet.

No niin, oikein se ei ollut missään tapauksessa...

Atlannin yli tullessaan mr Direck oli alinomaa koettanut unohtaa hänen ylimielistä katsettaan ja leuannykäystä viimeisen kohtauksen aikana — muista yhtä nöyryyttävistä seikoista puhumattakaan. Vuosia hän oli tuhlannut hänen tähtensä! Olipa se aikaa! Aina luottaen erikoisen suosion vakuutuksiin. Hän yritti ajatella kärsivänsä vastavuorottoman lemmen tuskia ja salata itseltään, kuinka katkerasti lopullinen hylätyksijoutuminen oli koskenut hänen ylpeyteensä ja turhamaisuuteensa. Oli ollut aika, jolloin hänellä oli ollut aihetta salaa naureskella Booth Wilmingtonia.

Kenties oli Booth Wilmingtonillakin ollut aihetta naureskella häntä...

Oliko Mamie edes rakastanut Booth Wilmingtonia? Vai oliko hän muista syistä hänet vallannut?...

Eikö hän, Direck, ollut ainakin yhtä hyvä mies kuin Booth Wilmington?...

Hetkisen tuntui vanha mustasukkaisuus jälleen syttyvän. Hän muisteli kiivasta kilpailua, joka oli päättynyt hänen häviöllään, kilpailua, johon oli käytetty lahjaa ja huomaavaisuutta jos jonkinlaista... Asia oli niin julkinen, että koko Carrierville sen tiesi, sitä pohti, jakautui puolueihin... Ja kaiken yläpuolella oli leijailut Mamie säihkyvine hymyineen kuten jumalattaren kuva juhlakulkueessa...

Mr Direck oli jo lopulta joutunut sanomalehtien leikinlaskun esineeksi!

Sellaista lemmentaistoa ei voinut ajatella Matching's Easyssä mahdolliseksi, vaikka Matching's Easyssäkin tietysti on rakastuneita.

Onko Amerikan ilmassa tai ilmastossa jotakin, joka tekee kaikki selväpiirteisemmäksi ja ankarammaksi?...

Cissie — miksipä ei häntä saisi nimittää sillä nimellä hiljaisissa ajatuksissaan? — Cissie ei voisi koskaan olla niin kova ja jyrkkäpiirteinen kuin Mamie. Hänellä oli englantilaiset silmät — laupiaat silmät...

Se oli sattava sana — *laupiaat!*

Englantilainen auringonvalo ja englantilainen ilma ovat laupiaat...

Laupiaat...

Ne sietävät kaikkea vanhaa ja hidasta ja puutteellisia pyrkimyksiä. Ne eivät uhkaa alinomaa...

Ne eivät naura kenellekään... Tai ainakin — ne nauravat toisin...

Oliko Englanti suvaitseva maa? Ystävällisine silmineen ja hellävaraisine syrjäkatseineen. Suvaitsevaisuutta. Missä kaikki kypsyy eikä mitään hävitetä. Pehmeä maa. Maa, joka hellii epätäydellistä. Pehmytpintainen maa...

Englanti — kokonaan pehmeihin untuviin peittyvä... Miten ystävällisesti se kosketti korvaa. Miten soma; ystävällinen saattoi olla korva... Cissie. Cissie Corner. Corner. Voiko ajatella parempaa perhekuntaa?

Massachusetts — mutta taivaassa...

Harput soivat tanssisäveltä, ja ystävälliset enkelit kuunvaloon verhoutuneina...

KOLMAS LUKU.

Seurustelu käy yhä vilkkaammaksi.

1.

Aamiainen nautittiin ulkosalla ja se muodostui aurinkoiseksi, miellyttäväksi pikkujuhlaiksi. Kun se oli ohi, joutui mr Direck poikien haltuun. He näyttelivät hänelle lammikkoa ja venheitä, mr Britlingin sillääikaan kävellessä nurmikolla Hughin kanssa sangen innokkaasti jutellen. Voitettuaan venheitte luona koko joukon yleistä suosiota entisen lisäksi mr Direck palasi pihamaalle ja tapasi mr Britlingin puutarhan aidan luona puhuttelemassa toisella puolen seisovaa herraa, joka oli uusi brittiläinen tyyppi mr Direckin henkilökohtaiseen kokemusvarastoon. Hän oli pitkä, laiha, päivetynyt, suunnilleen neljäkymmenen vuoden ikäinen nuorekas mies, joka ruskeassa tweedpuvussa muistutti amerikkalaisten kuvalehtien englantilaista enemmän kuin kukaan mr Direckin aikaisemmin tapaamista henkilöistä. Hän olisi tosiaankin melkein täydellisesti vastannut mainittua ihannetta, ellei hänessä olisi ilmennyt jonkinlaista erikoista ponnekkuutta ja elleivät hänen leikatut viiksensä olisi töröttäneet kuin pörhöisen terrierin turkki. Mr Direck sai tietää, että herrasmies oli eversti Rendezvous. Eversti käytti puhuessaan selviä, lyhyitä lauseita, jotka hän ikäänkuin nyrkkeili ilmoille. Hän ei suostunut siirtymään puutarhaan. "Täytyy kävellä neljätoista peninkulmaa tässä aamupuolella", hän selitti. "Ettekö ole nähneet Manningia matkassa?"

"Ei hän ole täällä", sanoi mr Britling, ja Direckistä tuntui, että vastauksessa oli jotakin epämääräistä vivahdusta.

"Täytynee lähteä yksin sitten", sanoi eversti Rendezvous. "Minulle sanottiin, että hän oli lähtenyt tänne."

"Minä ajan Bramley High Oakiin teidän boyscoutjuhlaanne", sanoi mr Britling.

"Niitä tulee kolmetuhatta", sanoi eversti. "Hyvä joukko."

Hänen tiukka katseensa näytti etsiskelevän mr Britlingin puutarhan peitosta kadoksissa olevaa Manningia, mutta sitten hän päätti luopua haeskelusta. "Täytyy lähteä", sanoi hän. "Näkemiin! Käykää katsomassa!"

Hyvinkasvatettu koira seurasi hänen kintereillään, kun hän lähti menemään puoliksi sotilaalliseen tapaan tervehdittyään mr Direckiä. Tuo laiha mies asteli pitkin, joustavin askelin, kertaakaan taakseen katsomatta.

"Manning", virkkoi mr Britling, "on luultavasti ruusutarhassa piilossa".

"Omituista kyllä, minä arvasin ilmeestänne, että niin oli laita", sanoi mr Direck.

"Niin. Manning on lontoolainen sanomalehtimies. Hänellä on pieni mökki noin peninkulman päässä tuolla" — mr Britling teki epämääräisen liikkeen — "ja hän tulee sinne lauantaisin. Nyt on Rendezvous todennut, ettei hän ole hyvässä kunnossa. Kaikkien pitää olla kunnossa. Se on elämän alku ja loppu Rendezvous'n mielestä. Olla kunnossa. Ruumis melkein mineraalinen ja alinomaisesti liikuntaa himoitseva, hengentoiminnot mitä yksinkertaisimmat. Hän sai käsiinsä Manningin paran, jonka täytyy tallustaa nuo neljätoista peninkulmaa — neljän peninkulman tuntivauhilla. Manning kärsii kaikki kuoleman ja kadotuksen tuskat, hän puolittain hajoaa, hän puuskuttaa ja käydä rehkiä ensimmäiset kahdeksan tai kymmenen peninkulmaa, mutta sen jälkeen hän lähinnä todentaa Rendezvous'n teoriaa. Hänet löytää ehtoapuolella riippumatosta, jalat täynnä rakkoja, mutta muuten erittäin hyvinvoipana. Mutta jos hän pääsee karkuun everstiltä, niin hän tekee sen. Hän piilottautuu."

"Mutta ellei hän halua lähteä eversti Rendezvous'n matkaan, miksi hän sitten lähtee?" kysyi mr Direck.

"Nähkääs, Rendezvous on tottunut komentamaan. Manning taas osaa kieltäytyä vain kirjallisesti. Täällä Matching's Easyssä hän ei tee sitäkään. Kas, tuossa hän onkin!"

Kaukana, kahden seetripuun välissä nurmikolla näkyi verkkainen, harmaan flanellipuvun verhoama olento, joka läheni erittäin varovasti.

"Hän on mennyt!" huusi mr Britling.

Verkkainen olento, joka oli ilmeisesti rakastettavaa lajia, vaikka hiukan huonossa kunnossa, liikkui lähemmäksi.

"Ikävää, etten häntä tavannut", sanoi hän iloisesti. "Minä luulin hänen kulkevan tästä ohi. Näyttää tulevan aika kuuma päivä. Istutaanpa jonnekin juttelemaan.

"Aivan varmaan", sanoi hän mr Direckille, "on Rendezvous koko paikkakunnan elähdyttävä sielu".

He kävelivät erääseen kohtaan ruusupuutarhan ja isojen puiden välimaalle, missä oli istuimia ja riippumattoja. Keskustelu koski aluksi Rendezvous'ta. "Heillä on Essexin somin puutarha", sanoi Manning. "Siihen ei ole mrs Rendezvous vikapää. Mrs Rendezvous'lla on kyllä maalauksellista silmää. Hän istuttaa lavoihin kukkia sikinsokin. Hän sanoo tahtovansa antaa niiden kasvaa miten hyväksi näkevät. Hän pitää romanttisesta epäjärjestyksestä. Mutta hän ei onnistu koskaan saamaan sitä aikaan. Kun eversti kävelee käytävää pitkin, niin kukat vaistomaisesti suoristautuvat... Siellä on portinpielessä eräs puu. Aikaisemmin se oli salava. Kaikki vanhat asujamet sen tietävät. Mutta eversti Rendezvous'n kylään muutettua se yrittää tehdä kunniaa. Tulos on ihmeellinen. Minä kuljin siitä äskettäin ohi ukko Windershinin seurassa. 'Katsokaas tuota vanhaa poppeliä', sanoi hän. 'Se on salava', väitin minä. 'Ei', virkkoi hän, 'se *oli* salava ennen eversti Rendezvous'n tuloa. Mutta nyt se on poppeli'... Ja, totta totisesti se *on* poppeli!..."

Manningin täten aloittama keskustelu kohdistui vielä jonkin aikaa eversti Rendezvous'hun. Hänet kuvailtiin koko kummitukseksi tarmoltaan ja itsekuriltaan, kaiken höllyyden, velttouden ja leväperäisyyden ankaraksi vihamieheksi.

"Hän on tehnyt ihmeen paljon boyscout-liikkeen hyväksi näillä seuduin", sanoi Manning.

"Se on kitchenerismiä", sanoi Britling.

"Näinä toimikyvyn tylsyntäaikoina se on ilahduttava sotilaallinen ilmiö", sanoi Manning.

Poikettiin puhumaan boyscout-liikkeestä, ja mr Direck vertaili sitä Seton Thompsonin aloittamaan amerikkalaiseen liikkeeseen. "Teddy Rooseveltismiä", sanoi Manning. "Se on jonkinlainen vastavaikutus kaikelle liian helpolle ja turvalliselle."

"Se vastustaa puolestaan rappeutumista", sanoi mr Direck.

"Jos rappeutumista yleensä on olemassa", virkkoi mr Britling.

"Ellei rappeutumista olisi olemassa", sanoi Manning, "niin meidän sanomalehtimiesten täytyisi se keksiä"...

"Siinä on jotakin traagillista koko tuossa — miten sitä nimittäisin? — kitchenerismissä", arveli mr Britling. "Täällä se häärii pysytellen mahtipontisena ja yrittää epätoivoisesti pysyttää koko maata mahtipontisena. Tämä kaikki siitä syystä, että jonakin päivänä voi tulla sota Saksan kanssa. Jos näet Saksa *on* mieleton. Tuo sota se nyt kimalaisena surisee Rendezvous'n pääkopassa ajaen häntä tälläkin hetkellä pitkin tietä Market Saffroniin — hän kulkee aina tietä pitkin, koska se on rasittavampaa — pölyssä ja auringonpaahteessa. Sen sijaan että hän istuisi täällä tarinoimassa..."

"Muuten", sanoi mr Britling, "en ollenkaan usko sodan syttymiseen. Rendezvous hikoilee luullakseni suotta. Minä en voi uskoa tuohon sotaan. Se ei ole tullut neljäänkymmeneen vuoteen. Se jäänee kokonaan tulematta."

Päätään nyökäyttämällä hän viittasi saksalaiseen kotiopettajaan, joka tuli näkyviin nurmikon poikki kulkien, vakavassa keskustelussa mr Britlingin vanhimman pojan kanssa.

"Katsokaahan tuota hauskaa henkilöä. Siinä hän on, *Echt Deutsch* jos kukaan. Katsokaahan poikaani! Voitteko kuvitella nuo kaksi verisessä taistelussa keskenään? Sehän on naurettavaa. Maailma käy yhä järkevämmäksi. Balkanilla voidaan vielä tapella; Balkanin valtiohan ovat monessa suhteessa sivistyksen kaukaisinta jälkijoukkoa. Mutta ajatella siivojen maiden kuten tämä tai Saksa lankeavan verenvuodatukseen! Mahdotonta... Kun näen Rendezvous'n rehkivän ja rehkivän, alan ymmärtää, kuinka Saksa paran täytyy rehkiä. Minä alan ymmärtää, kuinka tuiki kyllästyneen maantiemarsseihinsa, pölyyn, kuumuuteen ja iankaikkiseen harjoittamiseen ja pakkoon Saksan täytyy ruveta olemaan... Minä tunnen sääliä eteläsaksalaisia kohtaan. Tämä ukko Manning tuo aina mieleeni Itävallan. Ajatelkaahan,

että Saksa tulee kuten Rendezvous jonakin sunnuntaiamuna jäykästi tuijottelemaan yli Itävallan aidan. 'Tulehan kelpo retkelle, mies! Pysy kunnossa!...'"

"Mutta otaksukaamme, että tämä Balkanin selkkaus kääntyy vakavaksi", sanoi Manning.

"Eipä se ole kääntynyt eikä käännykään. Ja vaikka niinkin kävisi, niin me pysyttelimme erillämme."

"Mutta otaksukaamme, että Venäjä hyökkää Itävallan kimppuun ja Saksa Ranskaan — siepaten ehkä Belgian mennessään."

"Silloin me tappelisimme. Tietysti. Voisiko kukaan muu kuin synnynäinen tylsämielinen olettaa, ettemme me tappelisi. Ne tietävät, että me sen tekisimme. Eivät ne niin järjettömiä ole, saksalaiset. Mutta koko juttu on mieletön. *Miksi* Saksa hyökkäisi Ranskan kimppuun? Sehän olisi samaa kuin jos tämä Manning äkkiä sieppaisi kirveen ja alkaisi ahdistaa Edithiä... Se on vain heidän sotilaskirjailijainsa haavetta. Koulupoikajuttuja. Eikö tämä ole kaunis ruusu? Edith istutti sen vasta viime vuonna... Minä inhoon koko puhetta sodasta ja sotahuhuista... Se on ärsyttänyt minua koko elämäni. Ja pahemmaksi ja tyhjemmäksi se käy vuosi vuodelta..."

2.

Juuri sillä hetkellä kuultiin kova pamahdus...

Mutta mr Britlingiä, mr Mannigia ja mr Direckiä se pamahdus ei vähimmässäkään määrässä häirinnyt tai tehnyt levottomiksi. Se näet oli liian kaukana tämän pyöreän maan pinnalla voidakseen kuulua tai näkyä mr Britlingin asunnolle. Joka tapauksessa pamahdus oli ankara. Se sattui avoimella paikalla lähellä erästä virtaa, joka juoksee halki vilisevän itämaisen kaupungin, kaupungin, joka on täynnä valkoisia minareetteja ja jota ympäröivät hehkuvan iltaruskon valaisemat kaljut kukkulat. Pamahduksen aiheutti eräs musta käärö, jonka Itävallan arkkiherttua Frans Ferdinand suurta mielenmalttia osoittaen oli juuri heittänyt pois avoimesta automobiilistaan, jonne se paria sekuntia aikaisemmin oli rantalaiturilta käsin viskattu. Se räjähti iskiessään katukiveen kulkueen seuraavain ajopelien edessä, särki automobiilin etuosan kappaleiksi ja haavoitti siinä istuvan ajutantin sekä useita katselijoita. Viskaajan ottivat lähelläolijat kohta kiinni. Kulkue pysähtyi. Kirkasvärisiin vaatteisiin puetussa kansanjoukossa syntyi suunnaton liike, ankara kiihoittuminen, joka muodosti mitä suurimman vastakohdan Matching's Easyn sunnuntaiselle rauhalle.

Mr Britling, joka ei räjähdystä ensinkään kuullut, jatkoi esitystensä, jossa hän kosketteli maailman yleistä järkevyyttä ja länsimaiden rauhan käytännöllisesti katsoen varmaa luonnetta.

3.

Välipala oli taas pieni ulkoilmajuhla. Oli tullut kolme uutta vierasta; he olivat ajaneet Lontoosta moottoripyörällä, jossa oli sivuvaunu. Kaksi naishenkilöä ja yksi mies, jotka kaikki näyttivät sisaruksilta ja olivat ilmeisesti tehneet hilpeydestä johtavan periaatteensa. Aavistukset hockey-pelin alkamisesta, jotka olivat leijailleet mr Direckin tajunnan laitapuolilla aina hänen saapumisestansa asti, tihenevät ja lisääntyivät — Hän alkoi tajuta, että hänen piti ottaa peliin osaa...

Hän päätti olla pelaamatta. Hän uskoi asiansa useille henkilöille. Hän sanoi sen mr Britlingille, ja mr Britling vastasi: "Me teemme teistä puolustajan, niin että saatte suorittaa iskun silloin tällöin tarvitsematta liikaa hyöriä. Teidän on vain muistettava lyödä kepin lappeella ja olla kohottamatta sitä yli olkapään." Hän sanoi sen Teddylle, ja Teddy vastasi: "Minä neuvon teitä ehdottomasti pukeutumaan niin ohueen kuin soveliaisuus suinkin sallii. Pistäkää kaulus ja kaulaliina taskuunne ennen pelin alkua. Hockey on oikeastaan talvipeli". Hän sanoi sen tätimäiselle, nenälliselle vanhalle neidille, joka vastasi melkein kateellisesti: "Kaikkia pyydetään peliin, minua ei. Minä pidän lapsenvaunuista huolen. Eihän pitäisi olla kateellinen. Mutta minä en ymmärrä, miksi minä en saa olla pelissä mukana. En minä toki niin ikäloppu ole." Hän sanoi sen Hughille, joka varoitti häntä valitsemasta särkynyttä keppiä. Hän mietti, olisiko ehkä parasta sulkeutua huoneeseensa tai lähteä kävelemään Claveringsin puistoon. Mutta silloinhan hän ei näkisi miss Corneriä, joka varmasti tuntui ottavan peliin osaa. Toisaalta, jos hän tapaisikin neidon, mutta tekisi ehkä itsensä naurettavaksi hänen nähtensä, min viheriän silkkiverhon ja kultaisten fasaanien tekemä vaikutus haihtuisi olemattomiin.

Hän päätti odottaa kunnes neiti ilmestyisi ja sitten ilmoittaa hänelle aikovansa jäädä pelistä pois. Hän ei tahtonut herättää neidissä epäilystä, ettei hän olisi peliin kykenevä.

Mr Carmine saapui automobiilillaan, mukanansa kaksi hindulaista ja eräs herra, joka oli ollut Alaskassa kullanhaussa, perhe, joka oli ollut edellisen illan tanssiaisissa, ilmaantui jälleen ja vihdoin saapui mr Teddy erikoisine hockeykeppeineen sekä miss Corner lapsenvaunuja lykäten. Vielä tuli

joukko muitakin. Ensimmäisessä sopivassa tilaisuudessa mr Direck veti puoleensa miss Cornerin huomion, välittämättä sen jälkeen kenestäkään muusta.

"En minä osaa tuota hockeyta pelata", sanoi mr Direck. "Minä tunnen itseni siinä epävarmaksi. Se ei ole mikään amerikkalainen peli. Jos olisikin kysymyksessä pesäpallo — —!"

Hän salli miss Cornerin otaksua hänen olevan oikea väkiveikale pesäpallopelissä.

"Jos joudutte minun puolelleni, niin muistakaahan lyödä pallo minulle."

Mr Direckille selvisi, että hän sittenkin tulisi pelaamaan hockeyta.

"No niin", sanoi hän, "jos minun nyt välttämättä on hockeyta pelattava, niin minä pelaan sitä. Mutta enkö voisi saada hiukan harjoitella ennen pelin alkua?"

Miss Corner nouti kaksi keppiä ja pallon ja alkoi neuvoa mr Direckiä. Hän sanoi mr Direckillä olevan tarkan silmän. Pikkupojat olivat peliä vainuten hakeneet keppinsä ja yhtyivät joukkoon. Eilisiltaisen vierailijan rouva tuli näkyviin hameet nostettuina ja varustettuna pelottavilla säärensuojusteilla. Runsaine, kauniine hiuksineen, jotka jo pyrkivät hajalle, hän näytti lyhyeltä, tanakalta valkyrialta, joka on laskeutunut maahan hevosesensa selästä. Hänen katseensa oli kirkas ja vakaa.

4.

Hockey, sellaisena kuin sitä pelattiin Matching's Easyn Dower Housessa ennen sotaa, oli peliä, johon sisältyi paljon vaaraa, ruumiinliikuntaa ja ystävällisyyttä. Paitsi vaunuissaan lepäävää pikkulasta ja ulkonaisesti rauhallista mutta sisäisesti kiehahtelevaa tatiä, joka lykkäili vaunuja juuri pahimman vaaran paikalla, verkottoman maalin takana, ottivat siihen osaa kaikki. Ruumiinrakenteeltaan soveliaimmat ja peliin tottuneet henkilöt toimivat hyökkääjinä, vähemmän perehtyneet olivat puolustustyössä etulinjan takana, vanhahkoja, heikkoja ja lihavia henkilöitä käytettiin etupäässä maalin edessä esteinä. Useilla pelaajilla oli tukevat säärystimet, jotka muuten pelin käynnissä ollessa edellytettiin olevan kaikilla.

Pelivalmistuksiin kuului ensinnäkin kiusallinen puolueiden valikoiminen eli "poimiminen", kuten sitä nimitettiin. Mr Britling, läpikuultoiseen flanellipukuun puettuna ja hockeykeppi kädessään, antoi kovalla äänellä merkin sen alkamiseen edeten samalla hockeykentän keskelle. "Poimimaan! Poimimaan!" kertasivat nuoret Britlingit annettua kehoitusta.

Mr Direck huomasi pitkän, kumarahartiaisen miehen, jolla oli pitkä tukka, pitkät harittavat sääret, vielä pitemmät valkoiset flanellihousut ja kasvot, jotka tuntuivat jossakin määrin tutuilta. Hän jutteli erittäin tutunomaisesti Manningin kanssa, ja yht'äkkiä mr Direck muisti juuri Manningin viikkolehdestä *The Sectarianism*, jossa joku pureva pilapiirtäjä elähdytti kirpeätä tekstiä, tutustuneensa Manningin toverin hahmoon. Sehän oli Raeburn, viekas Raeburn, puoluejärjestelmän tyypillisin tuote... No niin, se kuului Englannin tapoihin. "Tulkaa, täällä poimitaan!" huusi Britlingeistä nuorin tarttuen mr Direckiä käsivarteen. Kävi ilmi, että mr Britling ja eilisiltainen päivällisvieras, jonka nimeä mr Direck ei saanut koskaan tietää, olivat parhaillaan poimimassa.

Nimiä huudettiin. "Minä otan Cecilyn!" kuuli mr Direck mr Britlingin sanovan aivan kirkkaalla äänellä. Poiminnan edistyessä ryhmittyivät henkilöt kahdeksi vastakkaiseksi puolueeksi. Eräät nimet näyttivät aiheuttavan vaikeuksia. Mr Britling sanoi, osoittaen voimakkaammalta näyttävää hindulaista gentlemannia: "*Te sir.*"

"Minä havittelen mr Dinksiä", sanoi mr Britlingin vastustaja.

Mr Direck arvasi mr Dinkin tulevan hänen hockeynimekseen.

"Te olette *meidän* puoluettamme", sanoi mrs Teddy. "Luullakseni te saatte pelata oikeanpuolisena hyökkääjänä ja pitää tarkoin silmällä Cissiä."

"Koetan tehdä voitavani", vastasi mr Direck. Puolueen kapteeni vahvisti hänen virkamääräyksensä.

Keppi, jonka hän oli saanut, oli aika raskas ja tukeva; pallo oli kova krikettipallo... Hän päätti olla hyvin kiltti Cecilyä kohtaan, ja katsoa, ettei häneen sattunut.

Puolueet asettuivat paikoilleen, ja mr Direck alkoi havaita jonkinlaista järjestystä. Keskellä seisoivat mr Britling ja vastapuolueen kapteeni; pallo oli heidän välissään. He valmistautuivat aloittamaan peliä. Samassa linjassa kuin he oli neljä muuta hyökkääjää. Ne näyttivät kaikki vilkkaalta ja tarmokkaalta väeltä, ja mr Direck olisi toivonut itselleen enemmän luottamusta puolustaakseen omaa eloisaa ulkonäkönsä. Britlingin pojat häärivät kummankin keskushyökkääjän takana. Sitten seurasi

kummallakin puolella epämääräisempänä rivinä kolme puolustajaa, kiltimmän näköisiä ja vuosiltaan kypsempiä henkilöitä. Heihin kuului mr Raeburn, jolla katsottiin olevan suuret luontaiset taipumukset hockey peliin, mutta jolta puuttui kokemusta. Mr Raeburn oli mr Direckin takana. Mrs Britling oli keskuspuolustaja Mr Direckin puoleisessa kulmassa oli pieni kuusi- tai seitsenvuotias tyttö ja maalin edustalla automobiilitakkiin puettu rouvasihminen sekä eräs erittäin lyhyt mies, jota mr Direck ei ollut aikaisemmin huomannut. Mr Lawrence Carmine, jonka housunkannattimissa nähtiin rikkaita itämaisia koruompeleita, oli tämän puolueen maalinvahtina.

Keskushyökkäävät suorittivat pienen nopean seremonian. He iskivät keppinsä maahan ja koputtivat niitä sitten toisiinsa. "Yks", sanoi mr Britling. Seremonia uudistettiin. "Kaks"... "Kolme."

Pam! Mr Britling sai pallon ja lähetti sen kohti lyhempää ja tanakampaa pikku-Britlingiä, joka oli mr Direckin kapteenin takana. Pam! Nyt se oli matkalla Teddyn luo. Pam! Se tuli suoraan kohti mr Direckiä.

"Suurenmoista!" sanoi hän valmistautuen iskemään.

Samassa lehahti luokse jotakin sinervää, sieppasi pallon ja ampui sen hänen ohitsensa. Se oli Cecily Corner, joka rinnan Teddyn kanssa juoksi tuulen nopeudella kohti Raeburnia.

"Hei!" huusi mr Raeburn, edeten, kuten mr Direckistä tuntui, sopimattomin ja uhkaavin elein kohti Cissiä.

Mutta ennenkuin mr Direck ehti sopeuttaa tajuntaansa tähän asiain uuteen vaiheeseen, oli Cecily kulkenut jalosukuisen gentlemannin ohi yhtä salaperäisen helposti kuin hän äsken oli lehahtanut mr Direckin vieritse ja kuljetti palloa kohti sitä sekalaista *Landwehr*-joukkoa, jonka piti toimia puolustajana mr Direckin puolella.

"*Senkin* villikissa!" huusi mr Raeburn ja ryhtyi erinomaisen vilkkaaseen takaa-ajoon liittäen käsivarsien ja jalkojen pituuteen eräänlaisen keskitysvoiman, jota hänessä sitä ennen ei ollut voinut havaita.

Mr Raeburnin avuksi juokseva Britlingin poika oli hänen soma vastakohtansa. Aivankuin maamullero avustamassa meriankeriasta. Mr Direckin edessä tanakka pikkumies oli vilkkaassa liikkeessä. Teddy avusti hyökkäystä kentän keskipaikkeilla huutaen "keskelle!", ja mr Britling, pyöreänä ja päättäväisenä, riensi uhattua maalia kohti. Mutta mrs Teddy, joka juoksi yhtä vikkellästi kuin hänen sisarensa, oli Teddyn ja pallon välissä. Läiskis! Pikkumiehen ja Cecilyn kepit paukahtivat toisiinsa. Kepit ja jalat kasautuivat sekasortoiseksi joukoksi, jossa pieni mies näytti yrittävän hakata poikki Cecilyä niinkuin puita hakataan poikki. Cecily koetti lähettää palloa puolueensa keskushyökkääjälle, mutta se oli myöhäistä — mrs Teddy oli siepannut sen ja pyrähti nyt kiivasta vauhtia kohti mr Britlingin maalia. Mr Direck katsoi olevansa velvollinen yhtymään hyökkäykseen. Niin, hänen oli seurattava mrs Teddyä ja jos niin sattui pelastettava pallo ja toimitettava se joko takaisin hänelle tai kapteenille tai vasemmanpuolisille hyökkääjille, aina asianhaarojen mukaan. Se oli päivänselvää.

Hänen hetkensä tulikin. Pieni, pelottaviin säärivarustuksiin puettu rouva, joka edellisenä iltana oli ollut Dower Housessa päivällisillä, ahdisti urheasti mrs Teddyä. Yhteentörmäyksen hämmingistä selviytyttyään pallo lipui mr Direckin ulottuville. Mihin se oli lyötävä ja miten? Tilanne vaati hetkisen harkintaa.

Mutta nyt alkoi Dower House-tyylisen hockeyyn vapaa järjestys ilmaista vaikutustaan. Mr Direck huomasi vihdoinkin pitkän hindulaisen nuorukaisen, joka voimaa täynnä ja häviötä varoen oli aluksi sijainnut jotenkin etäällä vastapuolueen oikealla siivellä. Välittämättä pelin muodollisuuksista ja säännöllisestä menetelmästä tämä nuori mies oli päättänyt viipymättä ja maksoi mitä maksoi iskeä palloa kelpo tavalla. Hän syöksyi kuin aasialainen rajumyrsky yli kentän huolimatta mr Britlingin kielloista ja puolueensa strategisesta asemasta. Mr Direck huomasi hänet vasta välittömässä läheisyydessään. Tapahtui yhteentörmäys josta selviytyttyä mr Direckistä tuntui, että toinen puoli hänen kasvojaan oli ainaiseksi litistynyt. Hän päätti kuitenkin urheasti käydä verraten unisen pallon kimppuun. Hänen ja horjuvan, mutta yhä päätteliään hindulaisen kepit kalahtivat jälleen yhteen, ja mr Direck pääsi voitolle. Kokenut hockeyyn pelaaja ei olisi kyennyt taitavammin lähettämään palloa kapteenille...

"Hyvin tehty!"

Suosionosoitus tuli varmaankin lontoolaisten vieraiden joukosta.

Olihan tämä *sentään* peliä!

Pallo liikkui muutamia kertoja nopeasti edestakaisin poikki kentän. Tämä puoli ahdisteli ankarasti. Sekalaiset puolustajat ja muut pyrkivät innokkaasti uhattua maalia kohti. Mr Britlingin puolue menetti nopeasti järjestystensä. Toinen sivuvaunussa saapuneista naisista ja urhea hindulainen olivat siirtyneet toimimaan puolustajina, ja heidän joukossaan eräs silmälaseilla varustettu herrasmies heilutti keppiänsä melkoisesti korkeammalle kuin mitkään pelisäännöt sallivat. Mr Direckin kapteeni ja molemmat Britlingin pojat riensivät mukaan mylläkkään. Mr Britling, joka mr Direckin mielestä näytti liian demagogiselta ollakseen kapteeni, juoksi hankin joukkonsa jäljessä huutaen kaikin voimin.

Britlingin maalin edustalla tapahtuva kamppailu ei ollut enää peliä, vaan jotakin tappelun ja kansankokouksen väliltä. Mr Britlingin maalinvartijan kuultiin huutavan: "Minä en voi *nähdä* palloa! *Nostakaa jalkojanne!*" Temmeltävä joukko liikkui kohti maalipylväitä. "Minun sääreni!" huusi mr Manning. "Ei, älkää *niin!*"

Läiskis ja taas läiskis!

"Maali!" huusi moottoriherra. "Maali!" huusivat Britlingin pojat... Mr Manning, maalinvartija, lähti hakemaan palloa, mutta toinen Britlingin pojista ennätti kohteliaasti hänen edellensä.

Joukon jännitys laukesi, ja aljettiin vetäytyä takaisin pitkin kenttää.

"Ei ole hyvä parveutua maalin luo tuolla tavalla", selitti mr Britling seuralaisilleen hiukan kiukkuisella äänellä. "Pitäisi pysyä erillään eikä tunkea toistensa tielle."

Sitten hän meni tutunomaisesti nuoren hindulaisen luo tekemään joitakin hänen liikehtimistään koskevia rajoittavia huomautuksia.

Mr Direck peräytyi Cecilyä kohti. Hän oli palavissaan ja hiukan kolhiintunut, mutta, kuten tuntui, ei mitenkään häpeään joutunut. Hänhän oli voittajain puolella.

"Ottakaa nuttu yltänne", sanoi Cecily. Se oli hyvä ajatus.

Moni oli jo tehnyt niin; rajaviivalla näkyi nopeasti riisuttuja takkeja ja muita vaatekappaleita toinen toisensa vieressä. Automobiilitakkiin puettu rouvashenkilö sitävastoin napitti nuttunsa leukaa myöten.

"Yksi maali tehtynä", sanoi pienempi Britlingin poika.

"Me emme ole vielä alkaneet, Sunny", virkkoi Cecily.

"Sonny! Se on amerikkalainen muoto", sanoi mr Direck.

"Ei. Me nimitämme häntä Sunny Jimiksi", sanoi Cecily. "Nyt siellä aloitetaan uudelleen."

"Sunny Jim on myöskin amerikkalainen nimi", virkkoi mr Direck palaten asemilleen.

Taistelu alkoi uudelleen. Ja pian selvisi, ettei ensimmäisen maalin saannissa ollut vielä tullut kysymyksenkään totinen ponnistelu. Teddy ja Cecily muodostivat pelottavan tehokkaan yhdistelmän. Heidän loistavia hyökkäyksiään vastaan, joita äkilliseen, mutta vaikuttavaan tapaan tuki hindulainen heidän oikealla puolellaan sekä johti valtavin huudoin mr Britling (keskustasta), mr Direck, sivuvaununainen ja mr Raeburn taistelivat turhaan. Erään nopean etenemisen pysähdytti vain automobiilitakki, jonka poimuissa pallo säilyi, kunnes saapui apua; toisen ehkäisi mr Raeburnin pelottava isku, joka sai pallon nuorimman Britlingin päästä hipoen viilettämään kentän toiseen päähän; kolmas päättyi siten, että Cecily toimitti pallon nopeasti oikealla puolella olevalle vanhemmalle Britlingin pojalle, joka ampui sen nopeasti ja selvästi maaliin mr Lawrence Carminen puolustavaan eleiden muodostaman ristikon läpi. Sitten sai mr Britlingin puolue hyvin pian toisen maalin ja kohta kolmannenkin.

Nyt mr Britling kuulutti kovalla äänellä, että "puoli aikaa" oli kulunut ja selitti mr Direckille, että toisen puolen saatua kolme maalia katsottiin puolet ajasta kuluneeksi, pidettiin viiden minuutin lepoetki ja vaihdettiin puolia. Kaikki olivat palavissaan ja tyytyväisiä lukuunottamatta automobiilitakkiin puettua rouvashenkilöä, joka oli täysin viileä. Kaikkien silmistä loisti taisteluhalu eikä mikään varjo olisi sumentanut mr Direckin ehtoopäivän kirkkautta, ellei hän olisi tuntenut jonkinlaista sanoin selittämätöntä levottomuutta mr Raeburnin housujen vuoksi.

Huomattava on, ettei mr Direck ollut koskaan ennen nähnyt mr Raeburnia eikä tiennyt mitään hänen housuistansa.

Ne näyttivät olevan putoamassa. Alunpitäen ne olivat olleet verraten runsaat jalkain seutuvilla, ne oli käännetty, ja pelin kestäessä kerääntyi toinen flanelipoimu toisensa jälkeen mr Raeburnin nilkkoihin.

Mikäli peli salli, käytti hän tavan takaa hyväkseen tilaisuutta kiertääkseen taas kaksinkerroin kuusi tuumaa tai enemmänkin tuota kasaantunutta kangasmäärää. Mr Direck tietysti luuli tuon menettelyn päättyvän onnettomasti. Hän ei tiennyt, että mr Raeburnin housut olivat kuin virta, että ne voivat olla lakkaamatta putoamassa silti koskaan loppumatta...

Mr Direckin mieleen kuvautui, kuinka tuo onnellisen tietämättömyyden tila yhtäkkiä häviää kamalan katastroofin tapahtuessa...

Tätä huolta lukuunottamatta mr Direck oli yhtä tyytyväinen kuin kuka muu hyvänsä.

Mainittu pelko kenties vaikutti haitallisesti hänen peliinsä. Ainakaan hän ei toisen puolen ajan kuluessa tehnyt mitään, mikä olisi häntä itseänsä tyydyttänyt. Cecily leijaili hänen yllään ja ympärillään, ja kymmenen minuutin kuluessa oli hänen puolueensa voittanut kaksi jälelläolevaa maalia. Tulos siis oli viisi yhtä vastaan, ja viisi maalia on Matching's Easyn pelisääntöjen mukaan "game".

Aivan lyhyen loman jälkeen tämä väsymätön väki alkoi uudelleen. Mr Direck pujahti tiehensä ja palasi puettuna valkoiseen silkkipaitaan ja yön kannattamiin tennishousuihin, Tällä kertaa hän ja Cecily olivat samalla puolella, Cecily-Teddy yhdistelmä oli rikottu, ja hänen näytti pitävän asettua pelottavan Teddyn sijaan vasemmalle siivelle.

Tällä kertaa puolueet olivat paremmin valikoidut ja pelasivat pitkän, sitkeän ja tasaisen pelin. Yksi yhtä, yksi kahta, yksi kolmea (puoli aikaa) kaksi kolmea, kolme kolmea, neljä kolmea, neljä neljää vastaan...

Tähän mentäessä mr Direck alkoi täysin tajuta kysymyksessä olevan urheilulajin yksinkertaista strategiaa. Hän alkoi myöskin tajuta sitä tosiasiaa, että Cecily oli vikkelin, reippain ja väsymättömin pelaaja koko kentällä. Mr Direck teki vartiopalvelusta ja toimitti palloa hänelle. Hän kehitteli hiljaista yhteisymmärrystä heidän välilleen. Suojelemisajatuksot olivat haihtuneet kuin tuhka tuuleen. Teddy, toinen moottorineideistä ja Raeburn apunaan, taisteli huomattavalla taidolla ja menestyksellä heitä vastaan, Teddy oli notkea kuin kissa. "Neljä kolmea vastaan" tuntui jo voiton enteeltä, mutta kohta Teddy, pitkä hindulainen ja mrs Teddy tasoittivat pelin. He olivat vähällä saada heti senjälkeen uuden maalin ja siis voittamaisillaan, mutta mr Manning pelasti tilanteen lähettämällä pallon mr Direckille pelottavalla vinoiskulla. Mr Direck kuljetti pallon Raeburnin luo, väistyi äkkiä ja toimitti sen Cecilylle. Vasemmalla oli vilkas ottelu; mr Raeburn löi pallon ulos, toinen nuorista Britlingeistä saattoi sen sisään; hyökkääjät menettivät sen ja säärivarusteinen rouva sai sen huostaansa. Jälleen hyökkääjille Nyt sen täytyy tapahtua!

Vasemmalla oli Cecily vielä kerran päässyt mr Raeburnin ohi. Teddy, joka huomasi tilanteen vakavuuden, peräytyi voidakseen ryhtyä vastahyökkäykseen.

Mr Direck avusti tyyneesti ja tarkkaavaisesti. "Keskelle!" huusi mr Britling. "Keskelle!"

"Mr Direck!" kuului Cecilyn luottava ääni. (Sellaiset silmänräpäykset luovat sankareita.) Pallo lensi hyökkäävän Teddyn ohi. Käyttäen Britlingin vanhimmalta pojalta vast'ikään oppimaansa temppua mr Direck pysähdytti sen jalallaan. Hän ei hidastellut eikä liikoja kiirehtinyt. Hän oli puoliympyrän sisäpuolellapa maalin edessä olivat esteenä vain viittanainen ja mr Lawrence Carmine. Hän oli ampuvinaan mr Carminen vasemmalta puolelta, mutta isikikin sen nopeasti ja jäntevästi hänen oikealle puolelleen.

Se onnistui! Mr Carminen keppi ja jalat olivat kyynärän päässä pallosta.

Tätä hurjan voitonriemun silmänräpäystä seurasi jähmetyttävä kauhistus. Kaikkeahan ei voi nähdä. Hänen katseensa seurasi pallon kulku-uraa...

Suoraan sen suunnassa olivat lapsenvaunut. Ikäänkuin ihmeen kautta pallo väisti jalonenäisen tädin jalkoja, iski lapsenvaunujen pyörään ja singahti siitä hyrränä kukkalavan laitaan.

"Hyvä!" huusi Cecily. "Loistavasti ammuttu!" Hän oli ampunut maaliin. Hän oli onnistunut. Lapsenvaunut eivät näyttäneet ketään huolestuttavan. Vaikka pamahdus ilmeisesti oli herättänyt lapsukaisen. Hän tuskin kuuli mr Britlingin huomautusta. "Täti, eihän sinun tarvitsisi vaunuja juuri *sinne* lykätä."

"Minä arvelin", sanoi täti kääntäen kasvojaan maalipylväihin päin, "että nuo paalut olisivat jonkinlaisena suojana... Mutta *mitä* vielä!"

Vahinkoa ei mitään.

"Siitä tuli *game*!" virkkoi toinen nuorista Britlingeistä erinomaisen ihastelevin äänenpainoin mr

Direckille, ja koko seurue, joka äkkiä höltyi ja kutistui kuin alaslaskettu lippu, lähti pihamaalle teetä juomaan.

5.

"Teenjuonnin jälkeen pelataan vielä vähäsen", sanoi Cecily. "Silloin on viileämpää."

"Toden totta, minä alan pitää siitä", virkkoi mr Direck.

"Teistä tulee erittäin hyvä pelaaja", sanoi Cecily.

Ja sellainen taikavoima piilee pelissä, että mr Direck kaikessa nöyryydessään oli ylpeä ja kiitollinen osakseen tulleesta ylistyksestä ja asteli tuon nopsan ja päättäväisen olennon vierellä ylenmäärin iloisena vain siitä, että sai astella hänen vierellensä.

Kun oli päästy pitkällisestä teenjuonnista, jota vilkastuttivat mr Raeburnin ihmeelliset ja kokonaan epätodenmukaiset äskeisestä pelistä saadut muistumat, pelattiin jälleen, tällä kertaa paremmin välttäen virheitä, taitavammin ja nopeammin, ja mr Direck teki niin nopsia ja älykkäitä temppuja, että kaikki selittivät hänet synnynnäiseksi hockeynpelaajaksi. Iltahämärä, joka teki pallon aseman liian epämääräiseksi ja pelin lopettamisen välttämättömäksi, saapui hänen mielestään aivan liian aikaisin. Hän oli pelannut kuusi erää ja tiesi seuraavana päivänä olevansa jäykkä kuin puunukke. Mutta hän oli hyvin, hyvin onnellinen.

Sunnuntai-illan jällelläoleva osa oli pääasiassa hockeyn jälkinäytöstä.

Mr Direck vetäytyi huoneeseensa, hieroi jäseniään jollakin mr Britlingin erikoisen tarmokkaasti suosittelemalla voiteella ja tuli takaisin puettuna mustaan takkiin ja leveään mustaan kaulaliinaan. New Yorkista lähdettyään hän ei ollut tuntenut sellaista ruumiillista hyvinvointia kuin nyt. Omituista oli, ettei tämä ruumiillisen hyvinvoinnin tunne ollut aivan sama kuin se, mitä Amerikassa saattoi kokea. Siellä tuntuu kirkkaalta ja terävältä ja hieman kuivalta, täällä — kostealta. Hänen älynsä väreili tyynenä ja tyytyväisenä kuin järven pinnalla auringon laskiessa seulova hyttysparvi — siinä ei ollut mitään teräviä, kirkkaita salamoita — ja ruumis halusi vain istuskella. Cecilyä häneen liittävä tutunomaisuuden tunne lisääntyi alinomaa. Kun heidän katseensa kohtasivat toisensa, niin neito hymyili. Mr Direck tunsu nyt päässeensä oikean menettelytavan perille: ei mitään kohteliaisuuksia enää, vaan pysytellä hänen oppilaanaan hockeytä ja badmintonia pelattaessa.

Illallisen jälkeen ehdotti mr Britling uudelleen automobiiliretkeä maanantaiksi. "Teitä ei mikään pakota palaamaan Lontooseen", sanoi mr Britling, "ja me voisimme varsin hyvin kierrellä näillä seuduilla pikku vaunussani ja katsella mitä te haluatte nähdä..."

Mr Direck ei empinyt montakaan sekuntia. Hänen mieleensä kuvastui Gladys; hänen mieleensä kuvastui miss Cecily Corner.

"Kiitos, miksei", hän vastasi, "ellei teillä ole mitään sitä vastaan, ellen tuota minkäänlaista hankaluutta olemalla täällä vielä yli yön, niin tosiaankin mielelläni käyttäisin hyväkseni tarjoutuvaa tilaisuutta ja silmäilisin hiukan näitä vanhoja seutuja..."

6.

Sanomalehdet saapuivat seuraavana aamuna yhdeksän tienoissa ja tiesivät melkein yksinomaan Sarajevon murhasta. Mr Direck sai käsiinsä *Daily Chronicle*n ja keksi siinä otsakkeita, jotka olivat harvinaisen eloisia esiintyäkseen englantilaisessa lehdessä.

"Kuka se sitten on, tuo arkkiherttua?" kysyi hän. "Ja missä tuo Bosnia sijaitsee? Minä luulin sen olevan Turkin maakuntia."

"Se on Itävallassa", selitti Teddy.

"Se on keski-ajassa", sanoi mr Britling. "Omituinen, itsepintainen historia se näyttää olleen. Ensin pommi, sitten toinen; vihdoon pistoolilla varustettu mies. Meidän sill'aikaa kävellessä ruusutarhassa. Sehän muistuttaa 'Zendan linnan vankia'."

"Miten niin?" virkkoi hra Heinrich.

Mr Britlingin ilme muuttui miettiväksi.

"Eikö tämä tule vaikuttamaan Euroopan politiikkaan?"

"En tiedä. Ehkä."

"Lehdessä kerrotaan Serbian lähettäneen nuo pommit Sarajevoon."

"Se on kuin toista maailmaa", virkkoi mr Britling lehtensä takaa. "Murha poliittisena menetelmänä. Voitteko ajatella mitään sellaista nykyään tapahtuvaksi Adrianmeren länsipuolella? Ajatelkaahan, että joku murhaisi Amerikan varapresidentin, ja pommit havaittaisiin lähetetyiksi Toronton arsenaalista!... Täällä lännessä politiikka on ikävystyttävämpää... Ettekö ota toista munaa, mr Direck?"

"Mitä arvelette, eikö tämä voi johtaa sotaan?"

"En sitä usko. Itävalta voi uhata Serbiaa, mutta se ei halunne suotta ärsyttää Venäjää. Se olisi menemistä liian likelle ruutikellaria. Mutta eriskummallinen asia se on joka tapauksessa."

"Mutta jos kävisi niin?" jatkoi hra Heinrich tiedusteluaan.

"Ei käy... Muutamia vuosia takaperin minä uskoin eurooppalaisen sodan välttämättömyyteen", selitti mr Britling mr Direckille, "mutta se on ollut uhkaamassa niin kauan, että olen lopulta lakannut kokonaan siihen uskomasta. Suurvallat riitelevät ja uhkailevat. Ne ovat liian varovaisia ja liian sivistyneitä laukaistakseen tykkejensä. Jos sota voisi syttyä, niin se olisi syttynyt kaksi vuotta sitten, kun Balkanin liittoutuneet ahdistivat Turkkiä. Tai kun Bulgaria hyökkäsi Serbian kimppuun..."

Hra Heinrich mietti ja omaksui nuo päätelmät kunnioittavan ja hartaan näköisenä.

"Minä olen tietysti peloissani", sanoi hän, "sillä olen ostanut matkalipun Boulogneen, jossa lomani aikana kokoontuu esperantokongressi."

7.

"On olemassa ainoastaan yksi tapa oppia automobiilia ohjaamaan", sanoi mr Britling noustessaan pääoven edustalla ohjaajan istuimelle, "ja se on siinä, että heti alunpitäen päättää olla antautumatta vaaralle alttiiksi. Ajettakoon hitaasti, jos se on välttämätöntä. Pysähdyttäköön harkitsemaan, milloin syntyy epäilystä. Mutta älköön tehtäkö mitään hätäillen, älköön sallittako mitään erehdyksiä."

Mr Direck, joka nousi isännän viereen, piti mainittuja periaatteita erinomaisen hyvänä.

He ajoivat veräjämästä erittäin varovasti, Kaksi kertaa he pysähtyivätkin pyrkiessään kääntymään maantielle, ja kone oli pantava aina uudelleen käyntiin.

"Te ehkä nauratte minulle", sanoi mr Britling, "mutta minä olen päättänyt välttää virheitä tällä kertaa".

"En minä naura ensinkään", vastasi mr Direck. "Teette mielestäni ihan oikein."

"Se on oikea tapa", sanoi mr Britling. "Varovaisuutta — oh, perhana, nyt minä taas pysähdytin koneen. No, no — *noin!* — Varovaisuutta, tahdoin sanoa, — ja tyyneyttä."

"Älkää missään tapauksessa luulko minun kiirehtivän", sanoi mr Direck. "En minä..."

He ajoivat kylän läpi hiljaista, miellyttävää vauhtia, toivottaen kuuluvasti joka käänteessä ja jokaisen jalankävijän varalta. Mr Direck tuli ajatelleeksi, ettei hän vielääkään ollut esittänyt luentosuunnitelmaa mr Britlingille. Oli tapahtunut niin paljon — —

Vaunu pysähtyi äkkiä ja kone lakkasi käymästä.

"Minä luulin tuon kirotnu kanan aikovan tien poikki", sanoi mr Britling. "Mutta se pujahtikin aidanraosta. Se kyllä *katseli* tännepäin... Minä taidan olla hiukan turhantarkka tänään... Kyllä kai tässä kohta päästään vähän parempaan vauhtiin."

"Liian varovainen tuskin voitte olla", sanoi mr Direck. "Näin ollen ehtii nähdä maisematkin tarkemmin"...

Kylästä päästyä mr Britlingin itseluottamus näytti lisääntyvän. Vauhti kävi kiivaammaksi. Mutta aina kun tuli näkyviin joku muu ajopeli tai jotakin tienristeyksen tapaista, niin varovaisuus palasi. Mr Britling kulki ikäänkuin salaa hiipimällä ohi tienviittain, hän ajoi koko aamun ikäänkuin väijytyksiä vainuten. Ja kuitenkin piti onnettomuuden häntä kohdata. Sillä jumala vaatii meiltä enempää kuin pelkkää vanhurskautta.

Hän ajoi yli mäkien Market Saffroniin päin pitkin erästä kapeata tietä, jota hän ei ollut ennen

kulkenut. Aljettiin kulkea ylämäkeä. Hän selitti mr Direckille kuinka oivallisesti hänen koneensa kykeni nousemaan mäet suurimmalla välityksellä. He tulivat käänteeseen, mäki kävi jyrkemmäksi, ja mr Britling avasi venttiiliä.

Kone alkoi käydä päristen ja vauhti hiljeni. Sitten tuli mr Britlingin näkyviin pieni valkoinen ilmoitustaulu, jossa huomautettiin vaarallisen käänteen olevan tulossa. Mr Britling arveli olevan parasta heti ryhtyä toimenpiteisiin ja kävi kiinni jarruun. Kohta hän sai katua toimenpidettään. Kolme kertaa ankarasti paukahdettuaan kone seisahtui. Suonenvedontapaisesti pusertaen ohjauspyörää mr Britling pani sähkösytyttäjän toimimaan, irroitti toisen jalkansa jarrusta toisen turhaan etsiessä apua vauhdinlisääjistä. Mr Direck tunsu että oltiin menossa taaksepäin, taaksepäin kaikista äänistä huolimatta. Hän tarttui hätäjarruun. Onnettomuutta oli kuitenkin mahdoton enää välttää. Ikäänkuin pehmeästi voin vajan automobiili painui alaspäin pysähtyen vasta kun molemmat takapyörät olivat ojassa.

Mr Britling sanoi, että he olivat ojassa, sanoi sen aivan tarpeettoman kiivaasti...

Tällä kertaa tarvittiin parihevosek ja viiden miehen voima, jotta Gladys jälleen saatiin soveliaaseen asentoon...

Sitten he ajoivat Market Saffroniin, jonne saavuttiin lunchin aikaan, ja aterian jälkeen mr Direck teki tutkimuksia kirkossa, kirkkomaalla ja seurakunnan arkistossa...

Palattaessa mr Britling ajoi iloisemmin. Market Saffronista aina Blandishiin, missä eräs haara erkaantuu Matching's Easya kohti, on tie Lontoon ja Norwichin välistä valtatie. Se polveutuu roomalaisajalta ja on kunnioitettavan suorasuuntainen. Risteykset näkyvät puolen peninkulman päähän eivätkä matalat pensasaidatkaan jätä mitään sijaa yllätyksille. Sellainen tie ilahduttaa ketä hyvänsä, sitä ajaa turvallisemmin ja nopeammin. Mr Britlingiä se rohkaisi aivan erikoisesti; Gladys pääsi vähitellen vapautumaan aamupäivän ankarasta hillinnästä. "Tällaisella tiellä ei voi sattua mitään onnettomuutta", sanoi mr Britling.

"Ellei akseli katkea tai rengas puhkea", virkkoi mr Direck.

"Minulla on Matching's Easyssä mies, joka tarkastaa sen aina hyvin huolellisesti", sanoi mr Britling painaen samassa vauhdinlisääjää, niin että nopeus nousi neljästäkymmenestä neljäänkymmeneen viiteen. "Hän tutki koko laitoksen aivan äskettäin. Eikähän se ole ollut vielä kuukauttaakaan käytännössä."

Sittenkin sattui onnettomuus.

Se sattui heidän kiitäessään Brandismeadin puiston suurten vanhain puiden ja niitä reunustavan maalauksellisen muurin ohitse. Syynä oli ainoastaan pieni etäisyyden määräämistä koskeva erehdys. Heidän edellään, selvästi tien vasemmalla puolella, ajoi postinkuljettaja polkupyörällään; suoraan heitä vastaan tuli moottoripyöräilijä sillä omituisen vääjämättömällä ja raivoisalla vauhdilla, joka on moottoripyörille ominaista. Ensiksi mr Britling ajatteli, ettei ollut hyvä yrittää ajaa niiden välitse. Sitten hän kuitenkin päätti sen tehdä ja lisäsi vauhtia, sitten hän palasi alkuperäiseen päätökseensä ja sitten tuntui vauhti hänestä niin kovalta, että hänen ilmeisesti täytyisi ajaa postinkuljettajan yli. Yrittäessään sitä välttää hän suuntasi vaunun suoraan moottoripyörän tielle. "Herra Jumala!" huusi mr Britling — "herra Jumala!" — väänsi ohjauspyörää ja polki kaikkia vipuja minkä ennätti.

Hänellä oli epäselvä mielikuva, että pitäisi päästä moottoripyörän alta kääntämällä poikki tien, ja samassa he jo kulkivat kapeata ruohikkorinnettä alaspäin suoraan kohti muuria, yhä vieläkin hyvällä vauhdilla. Moottoripyörä törmäsi johonkin ja pyöräilijä hävisi näkyvistä. Muuri näytti syöksyvän heitä kohti ja sitten — räiskis! Kauhea tärähdys. Mr Direck hapuili vanhaa tuttavaansa, hätäjarrua, mutta ehti tuskin koskea siihen, kun hänen päänsä iski lasisuojustimeen ja kaikki pimeni...

Avatessaan silmänsä hän näki voittuneen muurin, kasaantuneen moottoripyörän, ilmailijanlakkiin ja kaikkien moottoripyöräilijäin ihailleihin hienoihin nahkavaatteihin puetun moottoripyöräilijän. Mr Direck tuijotteli yrittäen sitten puolipyörtyneenä nousta jaloilleen. Hän tunsu pistävää kipua.

"Älkää liikahtako", sanoi moottoripyöräilijä. "Olette loukannut käsivartenne ja kylkenne aika pahoin, pelkään..."

8.

Lähinnä seuraavien kahdentoista tunnin kuluessa mr Direck joutui tekemään huomion, joka oli paljoa harvinaisempi ennen sotaa kuin nykyään. Hän havaitsi, että kipu ja vamma voivat olla erittäin mielenkiintoisia ja edullisia.

Jos joku olisi hänelle ennakolta sanonut, että hän menee tiedottomaksi viiden, kuuden minuutin ajaksi, että hän haavoittaa otsansa ja poskensa ja nyrjähdyttää ranteensa, ja kaiken tämän johdosta tuntee vilpittöntä iloa, niin hän olisi pitänyt ennustusta naurettavana. Mutta nyt hän makasi jäykkänä seljällään ranne siteissä sivullaan ja hymyili pimeässä vielä kirkkaammin kuin pari päivää sitten Essexin maisemia ensi kertaa katsellessaan. Kipu tietenkin ärsyttää ja vaivaa, mutta terverakenteista ihmistä se ei tee onnettomaksi. Kivun odotus, vamman välttämättömyys voi tehdä meidät sangen toivottomiksi, mutta todellisuus herättää meissä vastustusvoimaa. Ei kukaan halaja säären katkeamista tai ranteen nyrjähtämistä, mutta hyvin harvat ihmiset joutuvat kovin alakuloisiksi, kun niin sattuu käymään. Paljoa alakuloisemmiksi he saattavat tulla poltettuaan sata savuketta kolmessa päivässä tai menetettyään yhden prosentin pääomaansa.

Kaikki olivat olleet erinomaisen sydämellisiä mr Direckiä kohtaan, joka yksin oli onnettomuudessa vioittunut. Mr Britling, joka oli puristautunut kiinni ohjauspyörään, ei ollut edes viskautunut ulos vaunusta. "Ellen ole saanut sisäisiä vammoja", sanoi hän, "niin minussa ei ole mitään vikaa. Maksa ehkä — hiukan tärskähtänyt..."

Gladys oli ollut jätettävä ojaan, ja eräs ohi kulkeva automobiili oli ystävällisesti kuljettanut miehet kotiin. Cecily oli sattunut olemaan Dower Houseessa, kun he saapuivat. Hän oli nähnyt miten amerikkalainen voi sietää tuskia. Myötätuntonsa ja avuliaisuutensa viehätystä hän oli vielä lisännyt lausumalla julki ihailunsa.

"Hän on synnynnäinen sairaanhoitajatar", sanoi mr Direck ja lisäsi sitten, ikäänkuin suuremman kuulijakunnan puoleen kääntyen: "mutta tämäntapaiset seikat ne tuovatkin ilmi kaiken sen hyvyyden, mikä naisessa piilee".

Mr Direck oli ollut aivan avomielinen kaikille ja erityisesti hoitajattarelleen, kun ilmoitettiin, että hänen oli pysyttävä Dower Houseessa kunnes käsivarsi oli terve. Hän oli anoen katsonut noihin soreihin silmiin ja sanonut:

"Jos tulen jäämään tänne pariaksi, ehkäpä kolmeksikin viikoksi tuon pienen tärähdyksen takia, ja te käytte juttelemassa kanssani silloin tällöin, niin en tahdo nimittää tätä onnettomuudeksi. Se on silloin kerrassaan hyvä onni..."

Siinä hän nyt makasi suorana kuin muumio, sielu täynnä hiljaista, sädehtivää iloa. Kuukausia kestäneiden ikävyyksien ja levottomuuksien jälkeen hän oli päässyt jälleen oikealle tolalle. Hän oli keskellä valoisaa ja kaunista tositarinaa, ja olo tuntui hyvältä. Hän tiesi tarkoin mitä tahtoi.

"Sittenkin", saneli hän, "se on totta. Ihanteita on olemassa. *Hän on* ihanne. Häntä minä rakastin ennenkuin vielä olin Mamieta nähnytkään. Minä rakastin häntä ennenkuin sain pitkät housut. Tuo vanha valokuva, se viittoili kohtaloni tietä... Se on heimoustunnetta... Se on luonnollista valintaa..."

"Enhän minä vielä tiedä, mitä hän minusta ajattelee, mutta minä tiedän varsin hyvin, mitä hänen tulevaisuudessa *täytyy* ajatella. Hänen täytyy saada minusta erinomaisen hyvä käsitys, olkoonpa, että minun sitä varten on murskattava itseni viimeistä luuta myöten.

"Minussa oli jonkinlainen tunne, että minun piti astua tuohon automobiiliin.

"Sanottakoon mitä tahansa, kaitselmusta on sittenkin olemassa..."

Hän hymyili tutunomaisesti kohti pimeyttä, joka tuntui olevan hänen uskottunsa.

NELJÄS LUKU.

Mr Britling puhelee itsekseen.

1.

Mr Direckin tyytyväisenä kestäessä kipujansa vallitsi hänen haavoittumattomassa isännässään aivan toisenlainen mieliala. Hänkin oli uneton, mutta innottomasti uneton. Päivä oli tuonut liian paljon mukanaan; hänen aivonsa olivat uutterassa työssä.

Tarvitaan kokonainen luku tuon uutteran työn kuvailemiseen...

Mr Direck oli saanut sen vaikutelman, ettei mr Britlingin hilpeys voinut koskaan ehtyä. Mutta aikoja oli, jolloin mr Britlingin täytyi katkeran surun kertamaksulla suorittaa yleisen hilpeän toimeliaisuutensa hinta. Oli öitä — etenkin poikkeuksellisen kiihoittumisen ja hermojännityksen jälkeen — jolloin lasku oli maksettava. Silloin mr Britling saattoi heittelehtiä vuoteellaan onnettomuuden — rajattoman onnettomuuden — ukkosilman alaisena, sanomattomasti kärsien.

Vilkasverisen mielenlaadun huolet ovat lyhytaikaisia, mutta rajuja. Maailma sietää niistä tuskin mitään. Niitä ei maailman ole tarvis ottaa huomioon. Ne eivät aiheuta yhtään itsemurhaa, harvoin rikostakaan. Ne syöksyvät ohi iskien uhriansa mennessään. Kaikesta huolimatta ne ovat todellista kurjuutta. Ollessaan näiden mielialojen vallassa mr Britling tosin ei kokenut synkkämielisen henkilön harmaata epätoivoa eikä kiivasluontoisen punaista kadotusta, mutta hän näki maailman täynnä onnettomuutta ja erehdyksiä, myrkyllisiä okaita, pauloja, pettäviä hetteitä ja korjaamattomia harha-askeleita. Häntä saattoivat rasittaa kerrassaan sietämättömät omantunnontuskat vain senvuoksi että hän oli mr Britling — ja aiheita oli sadoittain...

Että hän oli moinen Britling!...

Miksi — tuhannen ja yhden onnettoman yön muistona tämä kysymys jälleen palasi — miksi oli hän moinen mielipuoli? Uhkarohkea narri? Miksi ei hän osannut olla vanullansa? Miksi pani hän itsensä vaaroille alttiiksi? Miksi oli hän aina niin karkäs toimimaan siinä uskossa, että kaiken täytyy onnistua? (Yhtä hyvin hän olisi voinut kysyä, miksi hänellä oli vilkkaat, ruskeat silmät.)

Miksi ei hän esimerkiksi ollut pysynyt varhain aamulla tekemässään päätöksessä? Hän oli aloittanut erinomaisen varovasti...

Näiden mr Britlingin mielialojen luonteenomaisiin piirteihin kuului, että ne aiheuttivat ruumiillista rauhattomuutta. Hän kääntelee kyljeltä toiselle, nousi istumaan ja pauskautui taas pitkäkseen, aivan kuin marttyyri kidutettuna...

Tämä oli elinkautisen vaivan vereksin ilmaus. Onko milloinkaan syntyvä miestä, joka ajattelee nopeasti ja toimii hitaasti? Hän olisi todellakin pelottava olento. Mr Britlingin aatokset olivat nopeat ja herkästi syttyvät ja hänen tekonsa olivat vieläkin äkkinäisemmät. Ja nuorella iällä mr Britling oli havainnut toimintojensa syöksyvän vilkkaiden mielikuvain edelle ja aiheuttavan nöyryytyksiä. Paljoa aikaisemmin kuin syyt olivat selvillä, oli hän jo tehnyt päätöksensä. Tuhat kertaa oli hän yrittänyt hillitä itseänsä. Hän oli koettanut korjata luonteensa vikaa sijoittamalla kirjoitettuja mielilausemia makuusuojansa seiniin ja taskukellonsa sisäkuoreen. "Ole vakaa!" luettiin eräässä kohden. "Pidä tehtäväsi selvillä!" toisessa paikassa. Ja kolmannessa: "Toimi vakavasti, järjestelmällisesti, johdonmukaisesti; ainoastaan täten saavutat päämääräsi." Jokaisen virikkeen epäilemistä, jokaisen mielikuvan tarkkaa tutkimista piti hän aivan välttämättömänä, jos mieli välttyä lukemattomilta yllättäviltä onnettomuuksilta. Muussa tapauksessa hän joutui hyppelehtimään pommien ja piikkilankojen sekaan.

Oli ollut aika, jolloin hän kykeni yllyttämään itsensä sellaiseen perinpohjaiseen itsensähillintään ja ajoittain saattoi noudattaa ankarimpiakin sääntöjä. Mutta aina hänet kumminkin kohtasi yllätys aivan odottamattomalta kulmalta. Vihdoin hän lakkasi toivomasta mitään täydellistä voittoa. Hän oli tyytynyt uskomaan, että viime aikoina lisääntynyt ikä ja kasaantunut viisaus olivat jossakin määrin hillinneet hänen äkkipikaisuuttaan, että hän oli, joskaan ei voittanut, niin ainakin hiukan rajoittanut maltittomuuttaan. Mutta tämä viimeinen hullutteluhan oli kaikkia edellisiä pahempi. Syöksyä läpi tämän kärsivällisen maailman vaunussa, joka — niin, miten paljon se mahtoikaan painaa? Ainakin tonnin, ehkä enemmänkin — ja yhtään välittämättä vahingonvaarasta. Paitsi itseänsä hän oli saattanut vaaralle alttiiksi vielä muitakin. Tuota ajatellessaan hän oli jälleen tarttuvinaan ohjauspyörään. Hän näki jälleen uhatun polkupyöräilijän köyristyneen seljän, hän pikemmin tunsu kuin näki jälleen moottoripyörän vinhan tulon ja sitten hän loputtoman silmänräpäyksen ajan suistui auttamattomasti kohti muuria...

Helvetti on luultavasti vain tuollainen tilanne, joka jatkuu äärettömiin...

Mitä hyvänsä olisi voinut olla hänen tiellään. Ja aivan kuin hänen ajatuksensa täytteeksi sukelsi tosiaankin unen maailmoista, jonne hän itse ei päässyt pakenemaan, jotakin kimeästi kirkaisevaa...

"Hyvä Jumala!" huusi hän, "jos olisin ajanut lapsen yli! Minähän olisin voinut hyvinkin ajaa lapsen yli!" Otaksuma iski hänen mieleensä salamana, yritti hävitä, mutta ajatus vangitsi sen jälleen. Oli luonteenomaista mr Britlingin öiselle kuvittelulle, että hänen piti nähdä tuo lapsi aivan yksilöllisin, selvin piirtein: kalpeanlaisena ja hintelänä olentona, jolla oli punerva tukka, tuijotteleva katse, kylkiluut kamalasti murskaantuneet hänen litistyessään vasten muuria, soran sekaan — se oli *kauheata*.

Mutta eihän tämä ollut oikein! Eihän hän ollut lasta loukannut! Hän oli vain syöksyttänyt vaunusta mr

Direckin ja aiheuttanut hänen kätensä katkeamisen..

Hänen ansionsa ei kumminkaan ollut, ettei lapsi sattunut tielle!

Lapsi olisi voinut olla tiellä!

Pelkkä hyvä sattuma.

Hän makasi epätoivoissaan tuijotellen — niinkuin tahaton jumala tuijottelee moneenkin kohtaan tässä ällistyttävässä maailmankaikkeudessa — tuijotellen tuota pientä uhria, jonka hänen mielikuvituksensa oli luonut vain sen heti hävittääkseen...

2.

Jos hän ei ollutkaan murskannut lasta, niin toiset sensijaan olivat sen tehneet. Sellaista tapahtuu. Sijaistensa vuoksi hän oli joutunut monen lapsen surmaan vikapääksi...

Miksi milloinkaan ajetaan lasten yli? Äkkiä tunsu mr Britling kaikkien maailmassa sattuvien onnettomuuksien painon ja tuskan ja soimauksen itsessään.

Hän ei enää kysellyt miksi hän itse oli sellainen mieletön, vaan miksi me kaikki olemme sellaisia mielettömiä. Hän muuttui sivistyksen automobiilia kuljettavaksi ihmiseksi, joka huimassa ja kuitenkin tarkoituksettomassa ajossaan murskaa joka päivä tuhansia...

Tämä oli eräs mr Britlingin mielessään tekemiä temppuja. Siinä ilmeni taipumus ottaa oma itsensä lähtökohdaksi ja yleistää yleistämistään. Nykyajan ihmisissä on tämä ilmiö sangen yleinen. Hän ei ollut siinä määrin yksilöistynyt kuin yleensä edellytetään — laissa, historiassa, moraalisisissa arvostelmissa. Hän saattoi tuntea edustavaa velvollisuutta. Omien tekojen aiheuttamista ankaroista tunnonvaivoista hän voi johtua mitä syvimmin syyttämään itseänsä automobiilinkuljettajana yleensä, tai koko Englannin, tai koko ihmiskunnan edustajana. Syytettyään itseänsä vieraansa ja automobiilinsa tarvelemisestä hän saattoi melkein huomaamattaan siirtyä syyttämään itseään jokaisesta automobiilinkuljettajan aiheuttamasta onnettomuudesta siitä alkaen kun automobiili keksittiin. Nolottelijain pitkä sarja muuttui mr Britlingiksi. Tai pikemminkin mr Britling muuttui nolottelijain pitkäksi sarjaksi.

Tämä yksilöistymisen häälyväisyys teki mr Britlingin arvoitukselliseksi olenoksi monelle, joka noudatteli vanhaa persoonallisuuskäsitettä. Toisinaan hän tuntui olevan ilkeän itsekäs hirviö, jota ei kukaan osannut miellyttää eikä tyydyttää, mutta kun hän onnettomimmin ahdisteli rotunsa tai kansallisuutensa vikoja, suuntasikin hän itse asiassa moitteiden kärjen omaa itseänsä vastaan; kun hän taas tuntui itseensä syventyneeltä, itseensä huomioivalta ja keskittyneeltä, niin hän todellisuudessa tutki itseänsä siinä toivossa, että keksisi vihjeitä ihmiskunnan voimaa ja toivorikkautta hävittävään sekavaan syiden selvittämiseen. Ja nyt, yön miettehikkään murheen vallitessa olisi suojelusenkelillä ollut paljon päänvaivaa, jos hänen olisi pitänyt vetää raja ja osoittaa milloin mr Britling suri omaa häviötään ja omaa nöyryytystään ja milloin hän sureskeli yleisiä inhimillisiä heikkouksia, joissa hän itse oli runsain määrin osallisena.

Tämä hänen tajunnassaan sattuva valontaittuminen, joka sai keskittyneen ja yksilöistyneen Britlingin näkymään laajemmin, persoonattoman Britlingin pelkkänä edustajana, kahdensi samalla hänen omaatuntoansa ja vastuullisuuttansa. Persoonalliselle omalletunnolleen hän vastasi henkilökohtaisesta kunniastaan, veloistaan, rakentamastaan talosta ja niin edespäin, mutta persoonattomalle omalletunnolleen hän oli vastuussa koko maailmasta. Jälkimäiseltä näkökannalta jokin salatajuinen mielijohde kuvaili maailman munaksi, jonka hän oli muninut. Hänessä eli salatajuinen epäily, että muna oli päässyt kylmenemään ja mädäntymään. Hän halusi ankarasti päästä sitä hautomaan. Hänen monipuolinen ja intoisa puhelunsa johtui suureksi osaksi tuosta kuvitelmaasta, se oli alituista pyrkimystä levittämään henkistä höyhenpeittoaan yli odottavain tehtävain...

3.

Näiden monien selitysten jälkeen käy päinsä ryhtyä siihen tehtävään, joka alkuansa oli mr Direckin matkan aiheena, tehtävään, jonka massachusettsilainen seura oli hänelle uskonut, nimittäin mr Britlingin henkisen paljastamisen toimeenpanoon. Mr Direck näki mr Britlingin ainoastaan päivänvalossa ja tarkkaavaisuuden alinomaan lipuessa miss Cecily Cornerin puoleen. Me voimme nähdä hänet melkoista selvemmin pimeässä, eikä meitä häiritse muu kuin hänen oma hajamielisyytensä.

Onnettomuus, jonka uhriksi Gladys oli joutunut, ei herättänyt ainoastaan monia tapaturmaan suoranaisesti liittyviä soimauksia ja omantunnontuskia, vaan siitä kirposi lisäksi laaja parvi seurauksellisia mietteitä, jotka meluten ja kompuroiden kulkivat läpi mr Britlingin mielen. Eräältä aivan toiselta näkökannaltakin oli automobiilin särkyminen mitä kiusallisina asia. Se näet kumosi muutamia mr

Britlingin suunnitelmia, jotka johtivat ajatuksen kerrassaan pois Dower Housesta, mihin mr Direck luuli hänen täysin juurtuneen. Oli olemassa eräitä asioita, joista mr Britling mitä pontevimmin oli pyrkinyt pääsemään eroon viikon lopulla. Nyt ei ollut enää mitään, joka olisi voinut hänen ajatustaan kytkeä.

Mr Britling oli kietoutunut rakkauden pauloihin. Tarkoin laskien ja jättäen pienemmät kiintymykset huomioonottamatta oli kysymyksessä hänen kahdeksas rakkaussuhteensa. Ja uuden automobiilin oli pitänyt kohta hänen opittuaan sitä ohjaamaan — näytellä ratkaisevaa osaa eräissä tämän suhteen aiheuttamissa vaikeuksissa.

Vilkaalla kuvitteluvoimalla ja eloisilla virikkeillä varustettu mies joutuu elämän läpi vaeltaessaan rakkaussuhteisiin aivan yhtä luonnollisesti kun hän joutuu onnettomuuksiin automobiilia ohjatessaan.

Mr Britlingin ja mrs Britlingin välinen omituinen suhde teki pakostakin nämä rakkaussuhteet huolestuttaviksi, arvottomiksi ja turhamaisiksi. Etenkin jos niitä katseli unettomuuden kannalta.

Mr Britlingin ensimmäinen avioliitto oli ollut erittäin onnellinen. Toinen oli siihen verraten haaleanvärinen. On monta seikkaa puhumassa sen katolisen äärimäisyysteorian puolesta, joka ei tyydy avioliiton elinkautisuuteen, vaan tahtoo tehdä sen iäti kestäväksi. Mr Britling olisi varmaan ollut hienostuneempi, joskaan ei onnellisempi olento, jos hänen tunneolemuksensa olisi kuollut hänen: ensimmäisen vaimonsa mennessä manalle tai jos se olisi säilynyt ainoastaan heidän poikaansa kohdistuvana rakkautena. Hän oli mennyt naimisiin nuoruuden hehkussa, oli elänyt kaksi puhtaan ja yksinkertaisen lemmen, avuliaisuuden ja kiistailun vuotta ja nähnyt kaikkien kiistain ratkeavan onnellisesti. Kaikkeen tuohon kului hänestä osa, jota ei käynyt uudistaminen. Valtavan ensi surunsa aikana hän tuon tajusi aivan hyvin — mutta myöhemmin se unohtui. Niin kauan kuin on elämää, on kuvittelua, joka luo, unhottaa ja etenee.

Edithin hän kohtasi oloissa, jotka eivät ollenkaan muistuttaneet hänelle menetettyä puolisoa. Hän tapasi hänet seurapiireissä. Mary taas oli ollut newnhamilainen koulutyttö hänen ollessaan Pembrokessa opettajana, ja heidän onnellisessa yhteenosumisessaan oli jotakin satunnaista ja salamyhkäistä. Siinä oli ollut salamaa, siinä oli ollut myrskyä. Edithin hän valitsi tarkastellen ja valloitti hitaasti piirittäen. Siinä ei tapahtunut äkkinäistä syöksymistä toisten syliin; siinä oli anelemista ja suostuntaa. Edith oli muun muassa suorittanut kandidaatintutkinnon Lontoon yliopistossa, ja hänen leveän otsansa ja runsaan, ruskean tukkansa alta katselivat maailmaa rauhalliset, tarkkaavat silmät, joilla ei ollut mitään salattavaa — seikka, joka mr Britlingistä oli niin uskomaton, että hän oli rakastunut ja mennyt naimisiin suureksi osaksi juuri tuon salaperäisen avonaisuuden vuoksi. Vielä pitkän aikaa naimisiinmenon jälkeen hän oli purjehtinut noita ruskeita syvyiksi innokkaasti niitä luodaten.

Hän ei tietenkään tehnyt Edithille selväksi aikaisempaa intohimoista kiintymystään. Todellisuudessa ei hän ollut siitä enää oikein itsekään selvillä Edithiä valloittaessaan. Hän sepitteli parhaillaan johdantoa uuteen tunnedraamaan ja tietäen tai tietämättään hän jätti huomiotta satoja muistumia, jotka pyrkivät tähän uuteen kokemukseen sekaantumaan ja jotka olisivat tuoneet siihen pelkkää epäsointua. Tahallisesti mitään päättämättä hän loi itseänsä ja Edithiä yhdistävän ilmakehän, jossa Mary tuskin ollenkaan saattoi tulla puheeksi ja jossa Hughin olemassaolo hyväksyttiin sitä sen enempää selittelemättä. Hänen onnistui uskotella itselleen, että Edith tajusi kaikenlaisia sanoin ilmaisemattomia asioita. Hän sommitteli ihmeteltävän, sanattoman yhteisymmärryksen, jolla ei ollut mitään pohjaa heidän luonteissaan...

Shakkilaudan ääressä he ensiksi alkoivat huomata miten erinomaisen vaikea heidän oli sulaa sopusointuun. Mr Britlingin pelitavalle oli luonteenomaista pintapuolinen loistavuus, suuri aulius ja erinomainen säännöttömyys. Hän siirsi heti vastustajan siirrettyä — ja alkoi vasta sitten miettiä tilannetta. Hänen mietteensä olivat yleensä verrattomasti viisaampia kuin hänen siirtonsa. Mrs Britling näytti olevan puolisonsa luontainen vastakohta. Hän oli tyyni, toinen oli hermostunut. Hän ei milloinkaan kiirehtinyt siirtoansa eikä taipunut koskaan myönnytyksiin. Rauhallisesti, vakavasti, varovaisuuden ja harkinnan avulla, ilman loistoa, ilman virheitä hän oli voittanut miehensä shakkipelissä niin monesti, että tuloksena oli ankara suuttuminen ja pelin lopettaminen. Jokaisen sellaisen kohtauksen jälkeen mr Britling yritti parhaansa mukaan selittää suuttuneensa yksinomaan itseensä. Siitä huolimatta hän tunsu, joskaan ei itselleen myöntänyt — mrs Britling puolestaan ymmärsi asian hänen kiivaista sanoistaan — etteivät vihanpurkaukset siten tulleet tyydyttävästi selitetyiksi.

Vähitellen he tajusivat tuon selityksen ontouden. He olivat mielenlaadultaan yhteensoveltumattomia.

He olivat syvästi erilaiset. Kaikissa asioissa pysytteli mrs Britling puolustuskannalla. Hän ei tehnyt koskaan aloitetta; milloinkaan hän ei ollut yllättänyt miestänsä tulemalla häntä vastaan puolitiehen. Miehen oli mentävä yksin koko matka, koputettava ja soitettava, ja silloin vastasi vaimo uskollisesti. Hän ei yllättänyt miestänsä milloinkaan edes epäystävällisyydellään. Jos mies oli tehnyt haavan sormeensa, niin hän satoi sen varsin taitavasti ja tehokkaasti, mutta ellei mies asiasta mitään maininnut, ei hän koskaan huomannut haavoittumista. Mies puolestaan ihmetteli, ettei vaimo tiennyt asiasta jo

ennenkuin se oli tapahtunutkaan. Hän soitti, mutta vaimopa ei tanssinutkaan. Tähän kaavaan sopivat kaikki hänen kärsimyksensä. Monen onnettoman vuoden kuluessa vaimo aiheutti hänelle alituisia pettymyksiä ja hän puolestaan vaimolle alinomaista, sanatonta ja käsittämätöntä surua. Aluksi oli mr Britling ollut iloinen ja toimielias, mutta nyt hän oli pirstoutunut. Toisinaan hän vielä saattoi olla hilpeä ja miellyttävä kuten ennenkin, mutta sillä välin sattui suuttumuksenpuuskia, kylmyyttä, melkeinpä ilkeyttäkin. Vain vähitellen he oppivat tajuamaan suhteensa todellisen laidan ja myöntämään itselleen, ettei heidän kaunis lemmennuppunsa ollutkaan puhjennut kukaksi, ja vasta vuosien kuluttua heidän onnistui sopia rajoista, missä he aikaisemmin olivat uneksineet yhteyttä, ja tulla — liittolaisiksi. Jos he olisivat mitenkään voineet erota ilman molemminpuolisia syytöksiä ja nöyryyksiä, niin he olisivat sen tehneet, mutta kaksi lasta oli heitä sitomassa, ja vähitellen he saivat pyrkiä kohti laajaa keskinäistä suvaitsevaisuutta, joka oli heidän myöhempää suhdettaan luonnehtiva piirre. Jos heidän yhteiselämässään ei ollutkaan rakkautta eikä iloa, niin oli tottumus sen sijaan luonut todellista kiintymystä ja molemminpuolista avuliaisuutta. Mrs Britling oli ylpeä miehensä menestyksestä, hän ylpeili jokaisesta hänen saavuttamastaan tunnustuksesta. Hän ihaili ja kunnioitti miehensä teoksia, tajusi hänessä olevan jonkinlaista loihutuisaa eloisuutta ja välittömyyttä, joka oli arvokasta ja kadehdittavaa. Mikäli hän voi miestänsä auttaa, hän auttoi. Mies puolestaan ihaili ja piti arvossa hänen arvokkuuttaan ja vakavaa ylevyyttään, vaikka huomasikin, ettei alla oikeastaan ollut juuri mitään muuta kuin kuvittelevaa välinpitämättömyyttä. Hänen käytännöllinen kykynsä tuotti mr Britlingille jatkuvaa tyydytystä. Talossa vallitseva hyvä järjestys, rehevät kukkalavat, puutarhassa menestyvät jalot ruusut olivat arvossa pidettäviä asioita. Mr Britlingin ei ollut milloinkaan onnistunut pitää mitään järjestyksessä. Hän oppi yhä enemmän luottamaan vaimoonsa. Kunnioitustaan hän osoitti tarkoin varomalla vähintäkään loukkausta ja luottamustaan siten, että yhä ilmeisemmin laiminlöi tunteenomaisen yhteiselämän. Koska vaimo lausui julki niin vähän, onnistui miehen uskotella itselleen, ettei hänellä ollut paljoa tunteitakaan, ja koska mitään ei ollut löytynyt noiden ruskeiden silmien syvyyksistä, niin hän katsoi voivansa lopulta päättää, ettei niissä pohjaa ollutkaan. Mr Britling noudatti harrastuksiaan saavuttaen milloin mitäkin. Hän matkusteli. Mrs Britling otti omantunnon asiaksi olla häntä kahlehtimatta; hänessä oli tunteita, hän ajatteli, mutta ei ilmaissut mitään. Siitä piti mr Britling huolen; hän ilmaisi itseään alituisen ja liioitellen, suuntasi ehtymättömän toimeliaisuutensa milloin mihinkin, ja siten olivat kokoontuneet heidän elämänsä ainesosat — elämän, jonka julkisempiin vaiheisiin mr Direck nyt oli liitetty epämääräiseksi ajaksi.

Mr Britlingille oli luonteenomaista asiain alullepano; mrs Britlingille oli luonteenomaista niiden käytäntöönpano. Mr Britling oli kuin vahingossa tullut ostaneeksi Dower Housen, ja mrs Britling oli tehnyt siitä viehättävän kodin. Edellinen oli eräänä Pontingsissa viettämäänään sunnuntaina keksinyt hockey-pelin pakottomuuden ja huvittavaisuuden, ja jälkimäinen oli järjestänyt säännölliset sunnuntaipelit... Mr Britlingillä oli ollut mukanaan äiditön poika, muisto rakastetun olennon menettamisestä, joka toisinaan, varsinkin alkuaikoina, näytti kerrassaan unohtuvan, toisinaan taas ilmeni liiankin selvänä kaipauksena hänen olemuksensa jokaisessa säikeessä. Mitä suurimmalla huolella oli mrs Britling keräillyt kaikki mitä hänen edeltäjänsä sorjasta sumuhahmosta vielä oli jäljellä ja hän täytti velvollisuutensa toisinaan hyvinkin vaikeakäanteistä poikapuoltansa kohtaan. Milloinkaan hän ei antautunut tutkimaan tuohon lapseen kohdistuvia tunteitaan; mahdollista on, ettei hän pitänyt sellaista tutkimista lainkaan tarpeellisena...

Niin hän kulki läpi elämän, ulkonaisesti tyynenä ja arvokkaana, yhtenä yksilönä sitä lukuisaa arkain ja empiväin naisten parvea, joka saa hakea onneansa toisarvoisista harrastuksista, talouden ja puutarhan somista, elottomista esineistä, jotka eivät voi olla suurten pettymysten aiheena, kaunosieluisuudesta ja hienouksista, järjestyksestä ja somuudesta. Sen ohessa hän valvoi mielenkiinnolla pienten poikainsa terveyttä ja hyvinvointia, heidän kasvamistaan ja viihtymystään. Eikä koskaan tietänyt — kenties oli hän itsekin onnistunut jo unohtamaan — kuinka hän oli ihmeteltyt ja kokenut pettymystä, epäilystä, katkeruutta ja salaisia kyyneleitä niinä vuosina, joiden kuluessa hän vähitellen oppi ymmärtämään, että tuo kummallinen, oikukas, eloisa mies, joka oli tullut hänen luoksensa, vannonut olevansa hänen, pyytänyt häntä innokkaasti ja vakuuttavasti omakseen, nyt lakkasi, oli jo lakannut häntä rakastamasta, että hänen sydämensä oli poissa, että hän oli sen menettänyt. Hän ei voinut uneksiakaan, että oli itse sitä haavoittanut, että se vuosikautia hillittömästi, järjettömästi häntä etsittyään oli katkeroituneena sulkeutunut...

4.

Luonnon salaperäiset toiminnot, joiden tulos mr Britling oli, olivat häneen juurruttaneet lähtemättömän vakaumuksen, että jossakin kohden maailmaa, jonkin inhimillisen olennon rinnalla kaikki puute ja kaipaus saattaisi vielä vaimentua. Hän voi kuvitella jossakin olevan häntä odottamassa täydellisen ymmärtämyksen ja täydellisen vastakaiun kaikille hänen tunteilleen, alkaen kaikkein runollisimmista ja päättyen kaikkein aineellisimpiin, kaunis suhde, jossa asuisi sellainen muuntovoima, ettei ainoastaan se toinen — tarvitsee tuskin huomauttaa, että tämä täydennys ajateltiin naiseksi — olisi sen valossa täysin ihana, vaan — mikä ilmeisesti oli melkoista rohkeampaa — että hän itsekin

saavuttaisi täydellisen kauneuden ja sopusoinnun... Tuon täydentäjän läsnäollessa häntä ei voisi vaivata mikään itsesyytös, ei mikään hairautuminen, ei mikään rajoitus, kaikki olisi pelkkää onnea ja onnekasta toimintaa... Useimmat kuvittelijat painuvat sellaisiin haaveisiin yhtä helposti kuin hanhenpoikaset veteen. He eivät epäile niiden toteutumista enempää kuin janoinen kameli epäilee pikaista lähteelle pääsemistään.

Nuo houreet ovat yhtä mielettömiä kuin kamelin, joka jonakin päivänä luulisi saaneensa juoda sellaisesta lähteestä, ettei sen enää tule jano milloinkaan. Enimmäkseen mr Britling oli kokonaan tietämätön niiden olemassaolosta ja vastusteli niiden aiheuttamia toimintapyrkimyksiä. Mutta toisinaan, varsinkin ehtoopäivisin, matkoilla ollessaan ja kirjojen vaiheella viipyessään mr Britling painui odottamaan suurta ihmettensä siinä määrin, että antoi arkimielialojen ja itsensähalveksimisen mennä menojaan ja liittyi Lemmen ritarien suureen pyhiinvaeltajajoukkoon...

Vaikka hän itse ei ollutkaan pitänyt asiasta tarkkaa lukua, oli sentään varmaa, että hän oli tehnyt kahdeksan eri retkeä. Nyt hän vaelsi parhaillaan kahdeksatta kertaansa...

Näitten vaellusretkien välillä — ne veivät hänet ikäänkuin maailman kaikille kulmille, heittivät kuuman vyöhykkeen rannikoille, jättivät ajelehtimaan autioille merille, johtivat mitä epämieluisimpiin yllätyksiin ja mitä murheellisimpiin seuraamuksiin — oli läpikuultoisen filosofisen tajuamisen hetkiä. Muutamia vuosia sitten oli mr Britlingin mielessä alkanut itää epäluulo, että salaperäinen luonto oli hänessä synnyttänyt nuo houreet vain häntä peijatakseen, luultavasti pelkistä biologisista syistä, että kuviteltua täydellistä sopusointua ei ole olemassakaan, että naiseen kohdistuva rakkaus on kerralla saatava pois vaivoistaan ja että kaikki myöhemmät taisteluyritykset pakostakin surkeasti epäonnistuvat — että Lemmen pyhiinvaeltajan ura, kun siitä riisutaan herkkäuskoisuuden luoma hohde, on joko surkuteltavinta tahi alhaisinta ja halpamaisinta poikkeamista elämän varsinaiselta ladulta. Mutta tämä epäluulo ei ollut vielä ehtinyt kasvaa niin voimakkaaksi, että se olisi vaikuttanut mitenkään pidättävästi, se ei vielä kyennyt vastustamaan vuoksen aikoja ja leijaavien merilintujen kutsuvaa kirkunaa. Juuri nyt kätkeytyi mr Britlingissä sen eloisan ja toimeliaan pintakerroksen alle, johon mr Direck oli tutustunut, laaja parvi viimeisestä, kahdeksannesta harhaseikkailusta aiheutuvia huolia...

Mr Britling oli joutunut tähän seikkailuun jokseenkin samalla tavalla kuin hän oli joutunut ojaan aamusella ennen yhteenajoa. Hän ei ollut harkinnut asiaa riittävästi eikä ollut pitänyt varaansa. Ja se oli kehityksessä aivan päinvastaiseen suuntaan kuin hän olisi halunnut.

Seitsemäs lemmenseikkailu oli ollut sangen masentava. Hän oli hullaantunut aivan nuoreen tyttöön; hän punastui ajatellessaan miten nuori tyttö oli ollut. Pitkälle se ei ollut kehittynyt, mutta se oli tehnyt öiset mietteet niin epämieluisiksi, että hän oli päättänyt — ei suinkaan ensi kertaa — ainoaaksi luopua kaikista mielettömistä lemmementunelmista. Ja kun mrs Harrowdean purjehti näköpiiriin, näytti hän jos kukaan olevan sovelias pitämään kuvitelluja kurissa. Mrs Harrowdean tuhiasi hänelle imartelua, joka läheni ihailun rajoja. Hän oli nuori leski, järkevä ja näppärä. Hän kirjoitti kerrassaan ihastuttavia arvosteluja *Scrutator'iin* ja *Sectarian'iin* sekä tilapäisrunoja *Right Rewiew'hun* — kun sattui tuntemaan halua sellaiseen työhön. Hänellä oli toisin ajoin säihkyviä mielialoja, jotka melkein pä huumoriakin etevämpinä voittivat hänelle useimpain hänen kohtaamiensa ihmisten suosion, ja hän asui vain parinkymmenen peninkulman päässä sievässä pikku talossaan naurettavan pienen ja soman puiston keskellä.

Hän sanoi mr Britlingin ajatuksissa ja teoksissa olevan jonkinlaista vuorivaelluksen tuntua. Hän tuli hänen luokseen saadakseen kiipeillä hänen ajatuksen huipuilla ja rotkoissa.

Siihen sopi luontevasti vastata, ettei hän suinkaan ollut mikään korkea, kirkastunut vuorenhuippu — ellei ehkä jonkinlaisen yksinäisyystunteen vuoksi...

Mrs Harrowdean luki ahkerasti kahdeksannentoista vuosisadan muistelmateoksia ja antoi joitakin mr Britlinginkin luettaviksi. Hänen henkinen laatunsa sopi Rousseauin ja Voltairen pieniin ystävyysliittoihin, ja miellyttävän taidokkaasti hän johteli mr Britlingiä pitkin äyllisen lemmeiliiton kukkaspolkua. Hän tuli ensinnä mr Britlingiä tapaamaan, esiintyi suloisena, älykkäänä ja kovin huvitettuna ollen siis mrs Britlingin ilmeinen vastakohta. Sitten he kohtasivat toisensa Lontoossa, josta lähtivät hienon seikkailutunnelman vallassa päiväksi Richmondiin. Sitten mr Britling otti joukkoonsa hiukan työtä, matkusti hänen luokseen ja jäi sinne — —

Mrs Harrowdean matkusti joksikin aikaa Skotlantiin. Mr Britling kaipasi häntä sanomattomasti ja kirjoitti kaunopuheisia valituskirjeitä, ja sittenhän jo olikin selvä ja tunnustettu tosiasia, että he olivat ihanasti toisiinsa rakastuneet, rajattomasti rakastuneet.

Siirtyminen tunteenomaisesta vuorivaelluksesta tuliseen tuttavallisuuteen oli niin äkillinen, että jokainen uusi vaihe hävitti edeltäjänsä jäljettämiin. Niinpä mr Britling melkein hämmästy huomatessaan, ettei hän enää ollut somien pienten pyhiinvaeltelijain ylhäinen päämäärä, vaan innokas

rakastaja, joka pyrki onneen mitä oikullisimman ja juonittelevimman naisen ohella. Tämä ei vastannut mr Britlingin käsitystä miehen ja naisen oikeasta välisuhteesta, mutta Mrs Harrowdean osasi vedota hänen ritarillisuuteensa. Hän sai miehen liehakoimaan, hän ei pyytänyt vaan vaati lahjoja, huveja ja yllätyksiä, ja lisäksi hän kehitteli mr Britlingiin mustasukkaisuuden oireita. Mr Britlingin työskentelyä alkoi vaivata katkonaisuus. Mutta he viettivät yhdessä hehkuvia ja kiehtovia hetkiä, joiden korvaamattoman menettämisen pelko tukahdutti kaikki kapinalliset ajatukset. "Rakastaa täytyy, ja kaikki on maailmassa puutteellista", lohdutteli antautuva mr Britling itseänsä. Lisätukea löysi Mrs Harrowdean hänen helposti heräjävästä säälintunteestaan. Mrs Harrowdean oli hento; pieninkin seikka saattoi häntä toisinaan loukata, ja silloin heloitti hänen sinisissä silmissään kyynelhelmiä.

Sellaiset kyynelhelmet voivat joskus vaikuttaa ratkaisevammin kuin hyväilyjen menettämisen pelko.

Lisäksi oli vielä Oliver.

Oliver oli henkilö, jota mr Britling ei ollut koskaan nähnyt. Hiljakseen ja huomaamatta hän oli alkanut vaikuttaa asioiden kulkuun. Hän oli lontoolainen virkamies ja Mrs Harrowdeanin arvostelun mukaan sangen ikävä, kokonaan vailla mr Britlingin viehätystä ja mielenkiintoisuutta, mutta uskollinen, hellä ja vakaa. Sitäpaitsi melkoista nuorempi kuin mr Britling. Hän halusi vain rakastaa. Hän tarjosi kunniallista avioliittoa, ja kun sydän oli pakahtumaisillaan voi itkeä turvallisesti hänen kärsivälliseen rintaansa nojaten. Tuo Oliverin kärsivällinen rinta muuttui vihdoin mr Britlingin kiukuttavimmaksi kilpailijaksi.

Mrs Harrowdean mielellään kiusasi häntä puhumalla Oliverista. Hän kiusasi häntä yleensäkin mielellään. Tässä varsin luvallisessa rakkaussuhteessa vallitsi itse asiassa ankara vastakohtaisuus. Mrs Harrowdean näytti kadehtivan mr Britlingin häntä kohtaan tuntemaa taipumusta, hänen mielenliikkeitään ja mielihyväänsä. Hän näytti intohimoisesti yrittävän antaa mr Britlingin maksaa kalliisti onnensa, maksaa se aikaa, tunnetta ja omanarvontuntoa uhraamalla. Hän ei voinut sietää ajatusta, että hän oli helposti ja onnellisesti valloitettavissa. Se olisi ollut liian aikaista antautumista. Hän arvioi mr Britlingin lahjoja sen mukaan, kuinka suurta vaivaa niiden hankkiminen tuotti ja oli lujasti päättänyt tehdä voitavansa, jotta lemmen tie olisi ohdakkeinen. Mr Britling sitävastoin halusi olla kohtelias ja onnellinen lempijä. Hän piti riitelemistä ja kinastelua inhoittavana ja hänen mielestään lempi oli jotakin iloista ja miellyttävää, jotakin hyvällä tuulella ja molemminpuolisen arvonannon vallitessa suoritettavaa. Tämä kevytmielisyyksy loukkasi kovin lady'n turhamaisuutta. Hän puhui Oliverista tehden mr Britlingille epäedullisia vertailuja. Jos Oliverilta puuttuikin viehätystä, ei häneltä ainakaan tunnetta puuttunut. Hän näytti etsivän uhrautumista pikemmin kuin toiveittensa täyttymistä. Oliver oli mitä moitteettommin onneton ihminen; hän itki runsaasti ja usein. Hänet sai itkemään milloin vain tahtoi. Herättelemällä toiveita ja ne sitten murskaamalla, ellei muuten. Miksi ei mr Britling koskaan itkenyt? Mrs Harrowdeankin itki...

Jonkinlainen halpamainen kateudentunne esti mr Britlingiä luovuttamasta Mrs Harrowdeania Oliverille. Ja sitäpaitsi: miten kävisi hänen ikävinä! päivinä ja ehtoohetkinä, miten silloin, kun selvästi ilmaistu lempi oli tarpeen?

Niin asteli mr Britling kahdeksatta harhapolkuansa kukkien ja korujen valinnan rasittamana, näkymättömän ja väsymättömän Oliverin ärsyttämänä, vasten tahtoansa pakotettuna alinomaiseen huomaavaisuuteen — huomaavaisuuteen siinä merkityksessä, mikä käsitteellä on ranskalaisissa romaaneissa — kyöneleisten kohtausten muiston ja pelon ahdistamana. "Sinä siis et rakastakaan minua! Kaikki on mennyttä. Minä olen pannut maineeni vaaralle alttiiksi... minä olin mieletön uneksiessani kaunista rakkautta mahdolliseksi..."

Aivan kuin olisi ajanut vaununsa pehmeään vetiseen ojaan, josta ei pääse eteen- eikä taakse päin. Ja työt ja harrastukset odottivat ja odottivat suotta!...

Automobiilikin oli tämän suhteen tuloksia. Se oli Mrs Harrowdeanin keksintö. Hän ajatteli etupäässä miellyttäviä huviretkiä kaukaisten paikkojen viihdytteleviin ravintoloihin, ravintoloihin, joissa tuntui salamyhkäinen kanssarikollisuuden tuoksu, mutta se auttoi erinomaisesti myöskin mr Britlingiä, joka oli ollut kiukuissaan huonon rautatieyhteyden vuoksi — Matching's Easystä Mrs Harrowdeanin asemalle, Pyecraftsiin, mennessä täytyi tehdä pitkä matka Liverpool Streetille ja odottaa kauan junanvaihtoa. Ja nyt oli vaunu murskautunut, juuri kun hän oli ehtinyt hankkia riittävän taitavuuden voidakseen lähteä sillä Pyecraftsiin tarvitsematta hävetä, ja nyt olisi hänen tiistaina tai viimeistään keskiviikkona pakko kulkea vanhaa tietä, Lontoon junalla...

Ainoastaan kaikkein pintapuolisin tarkastelija voi mennä nykyaikana väittämään että ihminen on järkevä olento. Ihminen on järjetön olento, ja aivan järjetöntä ja samalla inhimillistä oli, että mr Britling öisten itsesyytöstensä aikana sekoitti Mrs Harrowdeaniin hullauntumisesta johtuvan salaisen harmin Brandishmeadin puiston muurin aiheettomasta pahoinpitelystä juontuviin tunteisiin. Hänen ei olisi pitänyt lainkaan ostaa tuota vaunua, hänen ei olisi pitänyt olla niin valmis suostumaan Mrs

Harrowdeanin toivomuksiin.

Erityisesti häntä harmitti se uusi tapa, jota Mrs Harrowdean oli alkanut käyttää Mrs Britlingiin suhtautuessaan. Aluksi hän oli äkkiä päätellyt, ettei Mr Britling ollenkaan välittänyt vaimostaan. Nyt hän oli huomannut että hän päinvastoin osoitti erikoista hellyyttä vaimolleen. Tätä Mrs Harrowdean piti kamalana vilpillisyytenä. Sen sijaan että olisi oudon asian hyväksynyt, hän tunsu katkeruutta moisen uskottomuuden johdosta. Muutamia päiviä hänessä kyti hämmästynyt katkeruus, ja sitten hän yllätti rakastajansa esittämällä vihamielisiä ja halveksivia Dower Housen emäntää koskevia väitteitä.

Mrs Britling yritti kuvitella, ettei hän ollut kuullut noita halventeluja, mutta Mrs Harrowdeanilla oli terävä kynä ja vielä terävämät salamietteet, ja kun hänen ajatuksensa kerran olivat alkaneet askarrella niillä mailla, niin hän kehitti hyökkäystään kirjoittamalla puoli tusinaa loistavaa kirjettä... Toisaalta hän vakuutti yhä intohimoisemmin kiintyvänsä Mr Britlingiin. Ja sellainen tunnustus merkitsi Mr Britlingille joutumista syvään kiittolisuudenvelkaan, sillä hän oli tosiaankin vaatimaton mies. Hän havaitsi olevansa tunteiden ristiaallokossa.

Jos Mrs Harrowdean olisi jättänyt Mr Britlingin rauhaan, olisi kaikki muuttunut sangen siedettäväksi. Mr Britling piti Mrs Harrowdeania viehättävänä olentona, paljoa parempana kuin hän ansaitsi. Verrattomasti parempana. Hän oli aina valmis aloitteihin, altis vaikutelmille ja niin edespäin. Hän oli hienotunteinen. Hänellä oli oma maineensa ajateltavanaan, ja joku tai muutamat hänen edeltäjistään — levätkööt rauhassa niiden tulien tuhkat! — eivät olleet käyttäytyneet läheskään yhtä hienotunteisesti. Mutta eihän tällaista sopinut jatkaa Edithin tietämättä. Kaikenlaista sopi tehdä Edithin tietämättä, mutta tämä kirjeenvaihto, jossa Edithistä lausuttiin kerrassaan alhaisia asioita, ei käynyt päinsä. Mikään ei voinut muuttaa sitä tosiasiaa, että Edith oli hänen kunniansa...

5.

Koko loppuviikon Mr Britling oli koettanut olla ajattelematta näitä ikäviä asioita. Hän oli kirjoittanut Mrs Harrowdeanille lyhyen kaksimielisen kirjelasun: "Mietin kaikkea, mitä olet sanonut." Sen jälkeen hän tuskin oli Mrs Harrowdeania muistanutkaan. Tai ainakin oli hänen onnistunut paljoa eloisammin ajatella jotakin muuta. Mutta nyt, yön hiljaisuudessa, nuo vaikeudet tunkeutuivat esiin vastustamattomalla voimalla.

Millaisen sekamelskan hän olikaan tehnyt koko tunne-elämästään! Oli ollut aikoja, jolloin hän oli lähtenyt lemmen tunteineen ja kunnioitteen liikkeelle yhtä iloisesti kuin aamulla Market Saffroniin. Hän ymmärsi lemmenselkkauksia yhtä huonosti kuin ojiakin. Ja nyt oli hänen rakkautensa ja kunniansa vieläkin kehnommassa kunnossa kuin rapainen, murskaantunut Gladys-parka, joka hevosparin voimalla vedettiin kotiin, sillä viimeksimainittu voitiin ainakin korjata. Hän sitävastoin — hän oli pelkkää avutonta ja surkeasti paikkailtua selittelyä. Tahtomattaankin hän särkyi pelkiksi hajallisiksi selittelyiksi. Kaukana, kaukana, ikäänkuin läpi tunnelin välkkyvänä tähtenä näkyi hänen ensimmäinen, kaihosekainen lemmen tarinansa, puhdas ja kirkas kuin taivaallinen valo. Se oli päättynyt jo ennenkuin hän ehti kahdeksankolmatta vuoden ikäiseksi, ja sydämessään hän saattoi tuntea katkeraa katumusta, että oli koskaan enää rakkautta ajatellut. Hänen olisi pitänyt elää kunniallisena leskimiehenä... Mutta sitten oli Edith ilmestynyt hänen elämäänsä, Edith, tuo viaton ja itsetiedoton turmantuoja. Jälleen olisi hänen ollut tyydyttävä pettymykseensä. Sen hän oli tehnytkin — yhdeksänä päivänä kymmenestä. Mutta kymmenennen päivän, äkinäisen, viettelevän silmänräpäyksen, ylpeän itsetunnon hetken sattua hänen vilkas luonnonlaatunsa viskasi hänet ojaan.

Hän alkoi muistutella hairahdusluettelonsa eri kohtia, ja automobiilionnettomuuksien yksityisseikat sekautuivat sydämen ohjaamista koskeviin muisteluihin. Siinä oli esimerkiksi tuo kamala Siddons-juttu. Hän oli kiertänyt erään tytön ystävyttä ja oli tehnyt sen aivan liian huolimattomasti. Mikä surkea tapaus siitä olikaan syntynyt! Kun kerran tieltä suistuu, niin saattaa tapahtua mitä hyvänsä likasuojuus taittua tai koko vaunu kaatua päällesi! Sitten se suuri ja lahjakas markiisitar — aivan kuin olisi ajanut neljäkymmentä peninkulmaa, tunnissa — jota varten hänen piti kirjoittaa näytelmä ja jonka d'Annunzio hänestä oli tuleva. Kunnes näkymölle ilmestyi Willersley — kuten eilinen moottoripyöräilijä — joka syöksyi vastakkaiseen suuntaan. Sitten oli tullut vihanpuuskia ja nöyryytyksiä...

Oliko jokaisella miehellä tällainen laaja luettelo? Oliko jokaisen viidenviidettä vuotiaan muistelo kuin pimeä tunneli, joka johti yhä kauemmas nuoruuden välkkyvästä valosta? Vahinko tosiaankin, ettei elämä voi katketa kolmeenkymmeneen. Se alkaa niin puhtaasti ja hyvässä järjestyksessä...

Onko kokemuksen hankkimisella arvonsa?

Kuinka puhdas ja vilpittömän onkaan nuoruuden henki! Se on kuin uusi, hohtava peitsi. Se on kuin hieno, karkaistu säilä. Mr Britling johtui ajattelemaan poikaansa, joka katseli maailmaa äitinsä tummin silmin, ensimmäisen, täyteläisen lemmen haurasta hedelmää. Hän oli samalla kertaa syvä ja yksinkertainen,

hienon salaperäinen. Onko hänenkin vuorostaan jouduttava ruhjotuksi ja tahratuksi.

Pojalla näkyi olevan omat vaikeutensa. Millaisia ne vaikeudet olivat?

Olivatko ne ehkä samaa lajia, johon isä oli kietoutunut henkilökohtaisen ylpeytensä unhottaen? Ja voiko mr Britling, jota huolimattomuuden aiheuttamat onnettomuudet olivat runnelleet, jota selkkaukset ja salamyhkäilyt ahdistivat, voiko hän auttaa kelpo poikaansa vaikeuksista selviytymään? Hän kuvitteli, millaisia nuo vaikeudet saattaisivat olla. Muodottomia. Rumia. Sellaisia, joita yksin öiseen aikaan tohtii mielessään kuvastella...

Miksi hän olikaan ollut moinen Britling? Miksi hän yhä oli moinen Britling?

Mr Britling nousi vuoteessaan istumaan ja takoi nyrkeillään sänkyvaatteita. Hän vannoi epätäydellisiä valoja: "Tästä hetkestä lähtien... tästä hetkestä lähtien..."

Hän tunsi, että hänen oli jotakin tehtävä. Olihan hänellä ainakin kokemusta. Hän voi varoittaa. Hän voi selittää olemattomaksi. Ehkä hän voi auttaa pääsemään pulastakin, jos asiat jo olivat ehtineet niin pitkälle kehittyä.

Oliko hänen kirjoitettava pojalleen? Jonkun aikaa hän makasi hautoen mielessään pitkää, tahdikasta kirjettä. Mutta sehän oli mahdotonta. Jos otaksui vaikeuksien olevan aivan toista lajia... Kirje olisi ollut seipitettävä aivan yleiseen muotoon...

6.

Samalla kun mr Britling murehti kykenemättömyyttään oman poikansa auttamiseen, murehti hän jo samaa asiaa kaikkien vanhempain puolesta. Hänen kohdistavassa mielessään ajatus liukui huomaamatta näkökannalta toiselle. Mr Direckin kanssa keskustellessaan mr Britling saattoi hyvinkin kuvaila Englannin levottomuuden ja teeskentelemättömyyden suureksi ja miellyttäväksi näkymöksi, mutta oliko se todellisuudessa niinkään miellyttävä? Mr Direckin tekemä, luuvaa koskeva huomautus iti yhä hänen mielessään. Hänen luuvansa ei ollut enää mikään luuva, tarhapihassa ei ollut karjaa. Hän asuu huolettomana rakennuksissa, jotka muinoin olivat olleet välttämättömät, hän eli menneiden aikojen kasautuneesta varallisuudesta, hän oli tuottavien sukupolvien pelkästään tuhlaava perillinen. Hän oli lihoitettu, kuriin tottumaton olento ja hän eli lihoitetussa, kuriin tottumattomassa yhteiskunnassa. Asiat riippuivat toisistaan... Tuo kirottu Irlannin juttu, jolle päivänvalossa saattoi nauraa, oliko se tosiaan naurettava? Me olimme laiskasti luisumassa kohti ankaraa onnettomuutta. Meillä oli hallitus, joka näytti seuraavan mr Micawberin; periaatteita ja joka oli ottanut vaalilauselmakseen: "Odotetaan, niin saadaan nähdä." Kuukausmääriä oli tuokin juttu käynyt yhä uhkaavammaksi. Miten kävisi, jos nyt puhkeisi Irlannissa sisällinen sota! Miten kävisikään, jos ärsytyt, huonosti kohdellut suffragetit tekisivät jonkin epätoivoisen, korjaamattoman teon, murhan esimerkiksi! Westminster Abbeyhin äskettäin heitetty pommi olisi jo voinut surmata tusinan verran ihmisiä... Miten kävisi, jos englantilaisten hallitukseen Intiassa ja Egyptissä kohdistuva kritiikki puhkeisi hallinnollisten harhaotteiden vuoksi ilmilieskaan...

Ja miten sitten, jos Saksa alkaisi vastustella...

Yleensä ei mr Britling välittänyt Saksan ajattelemisesta. Päiväiseen aikaan hän väitti, ettei Saksa merkinnyt Englannille mitään. Hän vihasi turhaa hälyytystä. Hän vihasi epämieluisia mahdollisuuksia. Hän selitti olevan uskomatonta ajatella kokonaisen suuren kansakunnan odottavan hetkeä, jolloin saisi käydä kimpuumme. Miksi he sen tekisivät? Eihän voi olla kysymys seitsemästäkymmenestä mielenvikaisesta... Mutta yön pimeydessä ei asiasta ole yhtä helppo suoriutua. Miten kävisi, jos heidän armeijansa kaikesta huolimatta oli muuta kuin pelkkää paraatia, jos heidän laivastonsa oli enemmän kuin pelkkä vastalause?

Meidät voitaisiin yllättää — ainoastaan tuollaisten hetkien syvässä lamaannustilassa mr Britling voi myöntyä sellaiseen mahdollisuuteen — meidät voisi yllättää äkillinen sodanjulistus... Ja miten me ottaisimme sen vastaan?

Hän palautti mieleensä Claveringsin iltapuhdekeskustelut ja ne hallintokoneiston jäsenet, jotka sattui henkilökohtaisesti tuntemaan. Miten kävisi, jos vihollinen äkkiä iskisi? Raeburn ja hänen ystävänsä turvanamme! Tai jos isku heittäisi heidät satulasta, niin heidän sijassaan morkkailevat vanhoilliset, nuo heikkojen hirmuvaltiasten ja etuoikeusvaatimusten pilkalliset puolustajat. Englannissa ei ollut oikeita johtajia. Armottomasti paljastavassa pimeydessä hän tiesi tuon kammottavan varmasti. Hänellä oli kauhistuttava näkemys siitä miten kaikki joutui kohtalokkaan hutiloimisen uhriksi, miten lady Frensham ja hänen *morningpostilaiset* ystävänsä aluksi lörpöttelevinä ja ilkeinä "isänmaallisina" lensivät räakyn myrskyilmassa, aiheuttivat sanomatonta vahinkoa ja keksivät vihdoinkin, että saksalaiset ovatkin todellisia

aristokraatteja ja suunnittelivat kansallista antautumistamme sillä pohjalla. Kuulemalta hän tiesi, että laivasto oli huonosti varustettu miinoilla ja torpedoilla, vailla suuria monitoreja, joita ilmeisesti tarvittiin Saksaa vastaan sodittaessa, ja periaatteellisten kiistojen hajoittama. Ja kuitenkin olivat merivoimat meidän ainoa pelastuskeinomme. Koko maasta voimme saada kokoon ehkä kolmesataatuhatta sekalaista sotilasta. Eikä sopinut luottaa heidän varustamiseensa, heidän johtoonsa. Kenraali Frenchin, ainoan miehen, johon hän täysin luotti, oli ollut pakko väistyä syrjään jonkin Irlannin jupakassa sattuneen väärinkäsityksen vuoksi. Hän oli varma siitä, ettei mitään suunnitelmaa ollut laadittu siltä varalta, että Saksa pakottaisi meidät sotaan, ei mitään laskelmia, ei minkäänlaista asiain ennakoita-arvioimista.

Miksi emme harkinneet mitään ennakoita? Miksi suljimme ehdoin tahdoin silmäme epämieluisilta mahdollisuuksilta? Miksi olimme niin avuttomina odottamattoman vaaran ilmaantuessa? Mitä hän sanoi itsestään, koski koko maata. Oli omituista panna se merkille, havaita kuinka erinomaisesti Dower House pienoiskuvana edusti koko valtakuntaa...

Hänen ajatustensa loimiin soveltui varsin hyvin se tosiasia, että hänen poikansa henkisessä kuteessa oli äidin perintönä iso määrä tummaa irlantilaista.

Kuinka huonoa huolta olimmekaan pitäneet Irlannista! Siellä olevat rikkaat arvot, ritarillisuuden ja lahjakkuuden, keskinäisen ystävyuden mahdollisuuden, kaiken tuon olimme jättäneet ulsteripoliitikkojen ja vanhoillisten naisten myrkyttäväksi ja hävitettäväksi aivan samoin kuin olimme jättäneet Intian löpötteleväin upseerinrouvien ja mandariiniemme sortajavaistojen valtaan. Olimme liian laiskoja, liian huolimattomia. Me vietimme huolettomia päiviämme jättäen kaiken muun kenen asiaksi hyvänsä. Oliko tuo parantumaton brittiläinen vika niinkuin se oli parantumaton britlingiläinen?

Oliko koko Britannian menestys, sen laaja valta, turvallisuus, ahkera järjestys, vain pelkän onnensattuman aiheuttamaa? Tätä hän oli satoja kertoja kysellyt sekä kansalliselta että yksilölliseltä minältään. Kieltämättä oli onni häntä suosinut. Hän oli saavuttanut menestystä ja eli vasta miehuutensa voimakkaimpia vuosia. Mutta eikö siihen ollut vaikuttamassa jokin persoonallinen tekijä, jokin oma ansio? Onni oli suonut brittiläisille edullisesti sijaitsevan saaren, karkaisevan ilmanalan ja kivennäisiä, mutta eikö tässäkin tullut lisäksi kansallinen kunto? Ennen hän oli siihen uskonut, oli uskonut jonkinlaiseen ritarillisuuteen, jaloon huolettomuuteen, pohjalla piilevään terveeseen järkeen. Viimeisten kymmenen vuoden politiikka oli saanut hänet sitä syvästi epäilemään. Hän turvautui sittenkin yhä vielä samaan ajatukseen, vaikkakin ilman vakaumusta. Mutta yöllä tuo lempiajatus hänet kokonaan hylkäsi... Mitä häneen itseensä tulee, oli hänellä tosin verraten kirkas ja eloisa äly, mutta hänen yliopistoaikanaan oli kilpailu ollut lievä, *The Times'in* hän oli päässyt ikäänkuin vahingossa; päivällisen ja herttuattaren muotoihin pukeutunutta onnetarta hänen oli kiittäminen Kahnin matkarahasta. Sattuma oli heitellyt hänelle etuja, jotka olivat tulleet hyvään käytäntöön. Siinä oli joka tapauksessa asian ydin. Onnelliset sattumat eivät missään tapauksessa olleet kiihoittaneet häntä enempiin ponnistuksiin. Kun kaikki oli hänelle onnistunut helposti ja nopeasti, oli hän kehitellyt huolettomuudestaan jonkinlaisen elämänfilosofian. Täällä hän, hiukan viidennelläkymmenellä oleva mies, selitti selittämistään maailmalle, selitti koko loppuviikon tuolle amerikkalaiselle — kunnes jumalakaan ei voinut sietää kauempaa, vaan pysähdytti hänet automobiilionnettomuuden avulla — kuinka oivallisia ovat essexiläinen takapajullaolo ja englantilainen miten-mielitte-järjestelmä ja kuinka hyväluontoisuudella ihmeellisesti saavutetaan kaikki, mitä toivoa voi. Lihavaa englantilaista oppia. *Punch* on sitä saarnannut jo neljäkymmentä vuotta.

Oli hän sentään joskus ollut toisenlainenkin. Hän ajatteli nuoruutensa tarmokkaita pyrintöjä ennen sitä aikaa, jolloin hän joutui lemmenkokemusten pyörteisiin, jolloin hänelle vielä välkehti nuoruuden kirkas tähti. Jolloin hän oli Hughin lainen...

Siihen aikaan hänellä vielä ei ollut mitään hempeitä tinkimisperiaatteita. Hän ei ollut vielä nöyristellyt minkään "kesytetyn Jumalan" edessä, vaan puhui "armottomasta totuudesta"; hän ei ollut sietänyt mitään laiskasti hoidettua, pseudoaristokraattista yhteiskuntajärjestelmää, vaan oli uneksinut nuoruusvoimaista kansanvaltaa, jollaista maailma ei ollut milloinkaan nähnyt. Hän oli luullut aivojansa tarvittavan työssä mukana, kun Victoria-ajan Englannin kömpelöstä, ryömivästä, tyhmänylpeästä, mukavuuttarakastavasta toukasta oli saatava kehittymään suuri, siivekäs, jumalallinen kansallinen ilmestys. Sellaisiin unelmiin hänen elämänsä oli alkanut ja niiden hohde oli kenties auttanut hänen nopeata edistymistensä. Sitten oli hänen vaimonsa kuollut, hän oli mennyt uusiin naimisiin ja alkanut pitää parempaa huolta tuloistaan. Hänen kahdeksanvaiheisen lemmenhistoriansa ensimmäinen ja sangen kallishintainen luku oli vienyt jonkin verran hänen kuvitteluvoimaansa, toinen oli myöskin ottanut osansa; oli syntynyt riitoja ja epäsopea, hän oli joutunut syrjään, ja päivät olivat kuluneet. Hän ei ollut suinkaan epäonnistunut. Päinvastoin pidettiin häntä yhtenä miespolven onnistuneita yksilöjä. Ainoastaan hän itse voi yön unettomina hetkinä määritellä onnistumisen laadun. Hänet tunnettiin laajalti, hänellä oli mainetta, menestystä. Paljon oli hänelle suonut salaperäinen onnenoikku, mutta kaiken tarvelivät hänen voittamattomat vikansa! Onton, kadehdittavan kuoren alla teki työtään

kiduttava hävitys. Hävitystä, hävitystä, hävitystä — sydämen, mielikuvituksen, puolison, pojan, isänmaan — automobiiliin...

Salamana iski hänen mieleensä vielä eräs epämiellyttävä tosiasia.

Hän ei ollut vakuuttanut automobiiliinsa! Hän oli kyllä ollut aikeissa. Vakuutuspaperit olivat kirjoituspöydällä.

7.

Pimeinä öinä, jolloin persoonallinen mr Britling makasi valveilla mietiskellen, kuinka epätydyttävästi mr Britling hoiti itseään ja asioitaan, ja jolloin persoonaton mr Britling mietiskeli, kuinka epätydyttävästi maailma yleensä hoiti itseään ja asioitaan, muistutti koko sielullinen tapahtuminen jonkinlaista monimutkaista orkesterikappaletta, jossa urut valittelivat rodun synkkiä tulevaisuusnäköaloja pikkolohuilun voivotellessa mrs Harrowdeanista kirpoavia ikävyyksiä; isorumpu pauhasi Irlannin kysymystä hoitaville politikoitsijoille ja viulut kilvan itkivät yliopistojen älyllistä velttoutta. Sill'aikaa ennustelivat torvet sotia ja onnettomuuksia, symbaalit silloin tällöin räjähtivät meluamaan automobiilivakuutuksen harmillisesta unohtamisesta, kolmikolkan sillä välin aloittaessa vaikeroivaa sooloesitystä, aiheena eräs lahonnut portinpylväs, jota hän päiväiseen aikaan ei koskaan muistanut, mutta jonka vuoksi pappaan lehmät pääsivät puutarhaan maistelemaan mrs Britlingin neilikoita.

Monta monituista kertaa hän oli päättänyt pitää huolta portinpylvään korjaamisesta...

Urkujen sävelaihe tunkeutui etualalle ja alkoi täydellisesti vallita. Kaikki pienemmät aiheet hävisivät tai sulautuivat ensinmainittuun. Taitamattoman automobiilinohjaajan osasta mr Britling siirtyi esittämään paljasta sielua, joka yksinään avaruudessa ja ajassa kamppailee jättiläiskysymysten kimpussa. Tällaiset kosmisen yksinäisyyden hetket ovat uskonottomuuden kenties ankarin rangaistus. Oliko Huxley oikeassa, oliko koko ihmiskunta mr Britlingin tapainen huoleton ja oikullinen olio, joka ajattelee liian vähän, toimii liian nopeasti ja pelaa toivotonta, traagillista peliä, vääjäämättömän vastustajan keralla?

Vai onko kaikki kerrassaan järjetöntä, sattumalta ehkä julmaakin, mutta ei ilkeämielistä? Vai onko kaikki viisasta, joskaan ei meitä miellestelevää? Onko jossakin äärettömissä avaruuksissa hyvyttä toivelmämme vastineeksi, heikkoa suvaitsevaisuuden ja avunannon toivoa, jotain sellaista, joka selvästi on puolellamme taisteltaessa kuolemaa ja hengetöntä julmuutta vastaan? Jos on, niin se mahti varmaan kieltäytyy meitä lellittelemästä... Mutta jos kaikki on julmaa, niin se ehkä on järjetöntä ja tahdotontakin? Kaiken hallitsijaksi ei sovi ajatella paholaista — se olisi tyhmää. Jos se siis pahimmassa tapauksessa onkin hengetöntä, niin on meillä ainakin tahtoja äly-parkamme, joiden avulla teemme vastarintaa. Niin ollen käy selväksi, että se, mikä elämässä on hyvää, kaiken pelkkää vastaanottavaisuutta korkeamman elämän merkitys perustuu koulutettuun ja kirkastettuun tahtoon sekä teroitettuun ja karkaistuun järkeen. Ja mitä oli hän tehnyt kuluneina kahtenakymmenenä vuotena — kaiken luennoimisensa ja kirjoittelunsa aikana — harjoittaakseen tahtoaan ja karkaistakseen järkeään, ainoita aseita, jotka hänellä oli käytettävänä pimeyttä vastaan taistellessaan? Hän oli kyllä karkäs moittimaan toisia — opettajia, politikoitsijoita, yleistä velttoutta, mutta mitä teki hän itse?

Mitä hän teki tällä hetkellä?

Makasi vuoteessaan!

Hänen poikansa kulki kohti turmiota, hänen maansa meni päin helvettiin, talo oli sairaalana, jossa hoidettiin hänen huolimattomuutensa vuoksi haavoittunutta väkeä, maantien vieret olivat täynnä hänen murskaantuneita (ja vakuuttamattomia) automobiilejansa, lehmät luultavasti seisovat parast'aikaa pitkissä riveissä kukkapenkien ääressä popsien Edithin neilikoita, lompakko ja pöytälaatikot olivat täynnä Edithiä koskevia myrkyllisiä solvauksia — hän vain makasi vuoteessaan!

Äkkiä mr Britling heitti peiton päältään ja kopeloi tulitikkuja yöpöydältään.

Tämä ei ollut suinkaan ensimmäinen kerta, jolloin hänen aivonsa muuttuivat surisevaksi kiusanhengeksi. Aikaisemmat kokemukset olivat häntä opettaneet ryhtymään mitä huolellisimpiin toimenpiteisiin juuri tällaisten tapausten varalta. Sängyn jalkopäässä riippui kevyt, lämmin, laamavillasta kudottu yöpuku ja vieressä lattialla oli samasta aineesta valmistettu tohvelipari, jonka varret ulottuivat puolipohkeeseen. Niihin pukeuduttuaan mr Britling alkoi keittää teetä. Primuskeittiö oli valmiina uunin edessä ja sen päällä oli kirkkaaksikiilloitettu, vedellä täytetty kuparikattila; pienellä pöydällä oli teekannu, sitruuna ja lasi. Mr Britling syytti priimuksensa ja asteli kirjoituspöytänsä luo. Hänen aikomuksensa oli kirjoittaa muutamia "Suoria sanoja Irlannin kysymyksestä". Hän syytti työlamppunsa ja mietiskeli sen ääressä, kunnes veden kiehumisesta aiheutuva ääni kutsui hänet

teenkeittoon.

Hän palasi pöytänsä ääreen sekoitellen lasiin upottamaansa sitruunaa. Hän aikoi kirjoittaa selvää tervettä järkeä Irlannin tilanteesta. Hän päätti esittää asiat niin selvästi, että tuon kinastelevan hullutuksen *täytyi* loppua. Hän suunnitteli kirjoitelmansa karuksi, jossakin määrin ironisen suorasukaiseksi. Siinä ei saanut olla parjausta eikä katkeruutta, vaan yksinomaan syvää pyrkimystä asiain terveeseen tajuamiseen.

Mitä hyvää siitä on, että sureksii rikkiajettua automobiilia?

Teetään maistellen hän kirjoitti muutaman muistiinpanon lehtiöön. Hänen kasvoiltaan, sellaisina kuin ne näkyivät varjostimen peittämän työlampun valossa, oli hajamielisyyden ilme poissa, ja hänen sormensa pitelivät tuttua säiliökynää...

8.

Seuraavana aamuna mr Britling tuli mr Direckin huoneeseen. Hän rusotti aamukylvyn jäljeltä, hänen yllänsä oli iloinen, viheriä silkinuttu, parranajo oli jo suoritettu, ja yövalvonnasta ei näkynyt merkkiäkään. Kylpyhuoneessa hän oli vihellellyt hilpeästi kuin lintu. "Hyvinkö nukuitte?" kysyi hän. "Sepä oivallista. Samoin minä. Eikö ranteen ja käsivarren pakotus pitänyt teitä valveilla?"

"Minä luulin kuulleen teidän juttelevan ja kävelevän huoneessanne", sanoi mr Direck.

"Minä nousin hetkiseksi kirjoittamaan. Niin käy useinkin. Toivottavasti en teitä häirinnyt. Suunnilleen tunnin ajan. Yöllä on niin suloisen rauhallista..."

Hän meni ikkunan ääreen ja tirkisteli puutarhaan. Molemmat nuoremmat pojat juuri palasivat varhaiselta pyöräilyretkeltään. Hän heilutti kättään tervehdykseksi. Oli sellainen kesäinen aamu, jolloin ohut sumu tekee koko ilman ikäänkuin autereiseksi.

"Tämä on talon aurinkoisin makuuhuone", sanoi hän. "Se on kaakon puolella."

Auringonvalo tunkeutui läpi tummansinisten setrien kultaisena keihäsparvena.

"Päivän kultakehrä"! huudahti hän... "Yöllä minä suunnittelin sangen hyödyllistä lentokirjasta.

"Muuten", jatkoi hän vieraansa puoleen kääntyen, "olen ajatellut hotelliin jättämiänne tavaroita. Teidän pitää kirjoittaa, että lähettävät ne tänne — —

"Ei", sanoi hän, "emme me päästä teitä lähtemään ennenkuin voitte tuolla kädellä iskeä miehen kumoon. Kuulkaahan!"

Mr Direck ei voinut erottaa mitään erityistä ääntä.

"Tarkoitin käristetyn kinkun hajua", selitti mr Britling. "Se on aamunairut jokaisessa oikeassa englantilaisessa kodissa — —

"Ettekö halua hiukan kinkkua? Ja kahvia?"

"Hyvä on tehdä työtä yöllä ja hyvä on aamulla herätä", sanoi mr Britling hykertäen käsiään. "Minä kirjoitin luullakseni lähes pari tuhatta sanaa. Sitä on niin rauhallinen, niin keskittynyt. Ja kohta aamiaisen jälkeen minä aion jatkaa."

VIIDES LUKU.

Päivä koittaa.

1.

Englannissa kesällä 1914 vallinnutta mielialaa kuvaa erittäin hyvin se seikka, että mr Britlingiä askarrutti kovin Irlannin selkkaus, kun hän sitävastoin melkein pä tahallaan jätti ottamatta huomioon Saksan suunnalta uhkaavan sodanvaaran.

Saksan varustelut, Saksan vihamielisyys, Saksan jäykkä itsetietoisuus, kaikkialla maailmassa tuntuva brittiläisten ja saksalaisten etujen ristiriita, kaikki nuo tosiasiat olivat olleet selviä englantilaiselle tajunnalle jo yli neljännesvuosisadan. Kokonainen sukupolvi oli ehtinyt syntyä ja kasvaa Saksan sodan uhatessa. Liian kauan jatkuva uhka lakkaa uhkalta tuntumasta, ja tämä alinomainen mahdollisuus oli muuttunut Englannin tilanteen pysyväiseksi, tuskin missään määrin häiritseväksi piirteeksi. Se piti laivastoa virkkuna ja översti Rendesvous'ta rauhattomana; se kannusti vähäistä, eikä kuinkaan vaikutusvaltaisinta sanomalehdistön osaa julkaisemaan joukon varoituksia, joita mr Britling piti sietämättöminä; se oli aiheena yllytykseen, joka teki yleisen asevelvollisuuden naurunalaiseksi, ja salatajuisesti se vaikutti mr Britlingin kantaan lukemattomissa kysymyksissä. Niinpä se esimerkiksi lisäsi vanhoillisten Irlannin kysymyksessä osoittaman kevytmielisyyden hänessä aiheuttamaa harmia ja samoin hänen suuttumustaan, kun olivat kysymyksessä monet intialaisia ärsyttävät tai vieroittavat asianhaarat. Se vaivasi häntä ikäviin asti. Vaara oli olemassa, sitä ei käynyt kieltäminen, ja sittenkin hän uskoi sen olevan miinan, joka ei milloinkaan laukeaisi, lumivyöryn, joka ei koskaan lähtisi liikkeelle. Se oli vastus, tyhmyys, joka piti Eurooppaa lakkaamattoman harjoituksen alaisena ja nieli suunnattomia summia välttämättömiin varustuksiin. Kaikkien huomio kääntyi siihen, kuten äänekääseen väittelyyn vierashuoneessa, mutta hän ei uskonut sittenkään, että inhimillinen heikkous ja typeruus saisi miinan todella räjähtämään. Hän oli ollut Ranskassa vuonna 1911, oli nähnyt miten lähelle yhteentörmäystä silloin oli jouduttu, ja se seikka, ettei yhteentörmäyksestä kumminkaan ollut mitään tullut, oli valtavasti lisännyt hänen luontaista taipumustaan uskomaan, että Saksa oli pohjaltaan tervejärkinen ja sen militarismi vain tyhjää pelottelua.

Irlannin pulma oli pahempi. Siinä hän tunsu parhaiden ponnistusten olevan tarpeen. Eräät vaikutusvaltaiset ja itsepintaiset henkilöt olivat ilmeisesti kärjistämässä asiaa sietämättömiin...

Hän kirjoitti koko aamupäivän — ja mitä kauemmin hän kirjoitti, sitä enemmän hänen alussa noudattamansa kylmäverinen tasapuolisuus vaihtui valitettavan ankaroiksi, meidän politikoitsijoitamme, poliittista naisväkeämme ja meidän kädestä suuhun elävää sanomalehdistöämme koskeviksi lausunnoiksi...

Murkinalle hän tuli kuluneessa, uupuneessa tilassa, ja joukko hra Heinrichin tekemiä kysymyksiä rasitti häntä kovin. Kysymysten tekeminen oli hra Heinrichin parantumaton luonteenpiirre, suurin osa hänen keskustelustaan muodostui kysymyksiksi ja vastauksiksi, ja hänen tiedonjansansa oli yhtä ilmeinen kuin hänen vakaumuksensa, ettei saksaa saanut vain puhua, vaan että sitä oli puhuttava "kovalla äänellä." Kyselynsä hän aina aloitti sanalla "anteeksi", ja hän edellytti itsepintaisesti isäntänsä olevan kaikkietietävän — usko, jonka ylläpitäminen osoittautui äärettömän vaikeaksi innokkaassa kirjallisessa työssä vietetyn aamupuhteen jälkeen. Kun mr Direckin ilmestymisestä aiheutuneet tiedustelut ja onnitelut olivat hetkeksi tauonneet — mr Direck oli suoriutunut tapaturmasta niin lievin vaurioin, että oli kyennyt ystävällisen Teddyn avustamana nousemaan pukeutumaan ja tulemaan alas aterialle — niin hra Heinrich käytti tilaisuutta esittääkseen erään asian, joka pitkin aamupuolta oli hänen mieltään vaivannut, jopa siinä määrin, että nuorten Britlingien opinnot olivat siitä kärsineet.

"Anteeksi!" sanoi hän kääntyen puolittain mr Britlingiin päin ja muuttuen vivahdusta punaisemmaksi poskiltaan.

Mr Britlingin silmiin tuli alistunut ilme. "No?" sanoi hän.

"Minun ei taida olla viisasta ostaa matkalippua Boulognen esperantokongressiin, sillä minä luulen, että Itävallan ja Serbian välille syttyy sota, ja Venäjä ehkä julistaa sodan Itävallalle."

"Niin voi käydä. Mutta en minä pidä sitä luultavana."

"Jos Venäjä julistaa sodan Itävallalle, niin Saksa julistaa sodan Venäjälle, eikö niin?"

"Ei, jos se on viisas", vastasi mr Britling, "sillä siten joutuisi Ranskakin mukaan".

"Sitäpä minä kysynkin. Jos Saksa ja Ranska joutuvat sotaan, niin minun täytyy asevelvollisena palata kotiin. Se sattuu minulle kovin sopimattomaan aikaan."

"En minä usko Saksan ryhtyvän niin hurjaan yritykseen kuin Venäjän kimppuun hyökkäämiseen. Sehän ei pakottaisi ainoastaan Ranskaa, vaan vielä meidätkin ottamaan osaa."

"Englanninko."

"Tietysti. Emmehän me saata nähdä Ranskan häviävän. Se on päivänselvää. Niin selvää, ettei se voine tulla kysymykseen... Aivan mahdotonta ... Ellei Saksa halua maailmansotaa."

"Kiitoksia", sanoi hra Heinrich, pikemmin tottelevaisen kuin rauhoittuneen näköisenä.

"Minä otaksun", virkkoi mr Direck vaitiolon katkaisten, "ettei Saksassa ole mitään suurta puoluetta, joka haluaisi sotaa. Miten on sen nuoren kruununprinssin laita?"

"Kyllä ne hänet kurissa pitävät", sanoi mr Britling hiukan ärtyisesti. "Kyllä ne hänet kurissa pitävät..."

"Ennen minäkin soitin hätäkelloa Saksan vuoksi", sanoi mr Britling, "mutta vähitellen olen alkanut yhä enemmän luottaa Saksan kansan enemmistön terveeseen järkeen — ja keisariin myöskin, miksei. Hän on — hra Heinrich sallinee minun olla tässä kohden saksalaisten pilalehtien kannalla — toisinaan hieman teatraalinen, toisinaan hieman itserakas, mutta rauhaa hän pyrkii säilyttämään melodraamallisella, mieluisasti väritetyllä tavallaan. Olen varma siitä, että hän pyrkii säilyttämään rauhaa..."

2.

Aterian jälkeen juolahti mr Britlingin mieleeni loistava ajatus, miten mr Direckin viihtymistä ja mukavuutta oli edistettävä.

Olisi luullut, ettei mr Direck mitenkään kyennyt kirjoittamaan kirjeitä ranteen ollessa kipeä. Teddy ehdotteli kirjoituskonetta, mutta mr Direckin vasen käsi oli kovin kömpelö. Silloin muisti mr Britling erään omaamansa taidon, jonka mr Direck ehkä niinikään omasi, vaikkei siitä mitään tiennyt, nimittäin taidon kirjoittaa vasemmalla kädellä käyttäen peiliä apunaan. Koulupoikailiällä mr Britling oli aivan sattumalta huomannut, että oikean käden vaivalloisesti opetellessa kirjoittamaan oli vasen käsi ihan aavistamatta saanut opista osansa. Ottamalla kynän vasempaan käteensä ja kirjoittamalla oikealta vasemmalle katsomatta ollenkaan kynän jälkeä voi saada syntymään käännetyn käsialan, joka on peilissä luettavissa. Noin kolme henkilöä viidestä osaa aivan odottamattaan tämän tempun. Mr Britling osoitti taitoansa käytännössä, ja sitten koetti kykyänsä miss Corner, joka oli sattumalta tullut tiedustelemaan mr Direckin vointia, ja sitten koetti kykyänsä mr Direck. Molemmat osasivat. Sitten toi Teddy kalkiopaperiarkin, ja mr Direck saattoi jälleen hoitaa kirjeenvaihtoansa panemalla arkin nurinpäin kirjoituspaperinsa alle.

He istuivat pienen pöydän ympärillä setrien alla huvitellen itseään näillä kokeilla. Sitten Cecily, mr Britling ja pikkupojat piirtelivät porsaita silmät ummessa, ja vihdoin pelasivat mr Britling ja Teddy kiivaan erän badmintonia, kunnes oli aika juoda teetä. Cecily istui mr Direckin vieressä osoittaen tapaturmaan kohdistuvaa mielenkiintoa, ja viimeksimainittu kertoi Adirondacksissa viettämästään kesälomasta sekä ilmaisi ihastuneensa matkustamiseen. Cecily sanoi hänkin olevansa erittäin halukas matkustamaan. Mr Direck sanoi lähtevänsä heti parannuttuaan Pariisiin ja sieltä Saksaan. Hän oli erittäin utelias näkemään Saksaa ja sen peloittavaa militarismia. Hän tahtoi paljoa mieluummin nähdä Saksan kuin Italian, jonka hän arveli olevan etupäässä taidetta ja muinaistutkimusta. Häntä viehättivät enemmän nykypäivien kysymykset. Vaikka ei hän tietenkään aikonut jättää Italiaakaan näkemättä, kun kerran oli näin kauas tullut. Sitten keskustelu katkesi, kun syntyi aika hämminki. Hra Heinrichilta näet oli kadonnut orava.

Hän tuli ulos auringonpaisteeseen niin hämmennyksissään, ettei ollut muistanut suojaavaa hattuaan. Hän oli sängen punainen ja sydän liikituksen vallassa.

"Mitä minun on tehtävä, jos ei sitä löydy?" huusi hän. "Se on kadonnut!"

Mr Direckille kerrottiin, että Mrs Britling oli pari kuukautta takaperin ostanut oravan pojilleen. Sille oli annettu nimeksi "Bill". Aluksi sitä oli jumaloitu, sitten laiminlyöty, kunnes hra Heinrich otti sen hoiviinsa. Se oli täyttänyt hänen avarassa sydämessään sijan, jonka ystävydenosoituksissaan verraten pidättyväinen Britlingin perhekunta oli jättänyt tyhjäksi. Hän jätti kieliopintonsa melkein kokonaan hellitteläkseen ja ihaillakseen tuota vilkasta somaa pikku olentoa. Hän vei sen omaan huoneeseensa, missä se sai juoksennella ja käyttäytyä kaikin puolin mitä vapaimmin. Se oli oravaksikin erittäin rohkea ja villi pieni elukka, mutta hra Heinrich oli turvautunut sydämeensä sekä varsin laajaan ja kärsivälliseen tahtoonsa pyrkiessään luomaan tunteenomaisia suhteita sen ja itsensä välille. Hän uskoi Billin vihdoin sallivan silitellä itseänsä, uskoi saavansa Billin rakastamaan ja ymmärtämään isäntäänsä ja uskoi, ettei Bill milloinkaan sietäisi vieraan käden kosketusta. Kesyton Billin oli sentään ihmeellinen katseltava. Sitä voi katsella miten kauan hyvänsä. Sen etukäpälat muistuttivat käsiä, pitkiä, kapeita soittoniekan käsiä. "Siitä tulisi soittoniekka, jos se vain saisi sormensa hajalleen, sillä se kuuntelee, kun soitan viulua. Se on tarkkaavainen."

Hra Heinrichin yritykset Billin suosion voittamiseksi alkoivat kiinnittää koko perhekunnan mieltä. Erityisesti pidettiin silmällä hra Heinrichin käsiä, sillä niistä voitiin lukea Billin hyväileviin lähentelyihin antamat vastaukset.

"Tänään minä olen silitellyt sitä kerran ja se on purrut minua kolme kertaa", kertoi hra Heinrich. "Piakkoin minä voin silitää sitä kolmasti ilman että se puree ollenkaan... Eilen se kiipesi olkapäälleni istumaan ja puri minua äkkiä korvaan. Ei se kovasti purrut, mutta ihan odottamatta.

"Ei se tahdo purra", selitti hra Heinrich. "Sillä kun se on minua purrut, se katuu. Se häpee.

"Huomaa selvästi, että se häpee."

Poikien avustamana hra Heinrich oli saanut käsiinsä ison tammenoksan ja sijoittanut sen huoneeseensa, joka siten muuttui suuren linnunhäkin näköiseksi. "Tästä", sanoi hra Heinrich katsellen vakavana ja rikkiviisaana silmälasiansa läpi, "on Billy oleva sangen kiitollinen. Hän tulee luottamaan minuun yhä enemmän. Hänestä on tuntuva siltä kuin me asuisimme metsässä yhdessä."

Mrs Britling neuvotteli asiasta miehensä kanssa.

"Ei käy päinsä, että huone kannetaan täyteen puunoksia. Kaikenlaista pölyä ja törkyä seuraa mukana."

"Jos se häntä huvittaa", vastasi mr Britling.

"Mutta siitä on vaivaa palvelijoille."

"Ovatko he valittaneet."

"Ei."

"Asia järjestyy itsestään. Onhan se hauskaa, että hän ryhtyi semmoiseen..."

Ja nyt Billy oli kadonnut, ja hra Heinrich oli itkuun puhkeamassa, Billy oli ollut epäkiitollinen. Lähtenyt sanaa sanomatta.

"Ne jättävät ikkunan auki", valitteli hän mr Direckille. "Monta kertaa olen pyytänyt, etteivät sitä tekisi. Eikä hän tietenkään ole ymmärtänyt. Hän on kiivennyt ulos pitkin murattia. Hänelle on voinut sattua mitä hyvänsä. Mitä hyvänsä. Ei hän ole tottunut olemaan yksin ulkona. Hän on liian nuori.

"Jospa minä huutaisin — —"

Samassa hän oli kadonnut nurkan taakse ja kuului huutavan: "Biilii! Biilii! Tule, niin saat mantelin! Mantelin, Biilii!"

"Minun pitänee lähteä auttamaan", sanoi mr Direck. "Sehän on oikea murhenäytelmä."

Kaikki muutkin olivat auttamassa. Puutarhuri ja hänen apulaisensakin lähtivät työstään ja tutkivat kaikkien mahdollisten puiden korkeimmatkin piilopaikat.

"Hän on liian nuori", sanoi hra Heinrich lähtiessään takaisin... Sitten hän kohta lisäsi: "Jos hän kuulisi minun ääneni, niin hän varmaan näyttäytyisi. Mutta hän ei näyttäydy."

Oli selvää, että hän pelkäsi pahinta...

Illallisen aikaan oli Billy ainoana keskusteluaiheena, ja osanottoa oli ilmassa. Väitettä, jonka mukaan hän ylipäänsä oli osoittanut verraten villiä! luonnetta, vastusti hra Heinrich, joka väitti jonkinlaisen äkillisyyden olleen Billyn ainoan vian ja kertoi juttuja, melkein pyhiä legendoja, pikku olennon hellimmistä, jalommista ominaisuuksissa. "Kun minä ruokin sitä, se aina kiittää", sanoi hra Heinrich. "Se ei koskaan jätä kiittämättä." Sitten hänen ajatuksensa saivat synkempää väriä. "Kun kiersin luuvaa, niin pensaikosta tirkisteli kissa", sanoi hän. "Minä en pidä kissoista."

Mr Lawrence Carmine, joka oli tullut käymään talossa, muisti äkkiä "Mistelinoksan", jylhän, vanhan balladin, josta hän ilmehikkäästi lausueli pitkiä katkelmia. Siinä kerrotaan kauniista tytöstä, joka jouluna, piilosilla oltaessa, unohtui isoon arkkuun ja löydettiin vasta vuosien kuluttua kuivuneena hahmona. Se vaikutti mitä valtavimmin hra Heinrichin mielikuvitukseen. "Tutkikaamme nyt", sanoi hän, "talon kaikki laatikot, kaapit ja arkut. Pannaan niihin merkki sitä mukaa kun saadaan tutkituksi..."

Kun mr Britling sinä iltana meni makuulle sitä ennen juteltuaan kauan Carminen kanssa Brahma Samaj'sta ja intialaisen ajattelun nykyaikaisesta kehityksestä yleensä, ei oravaa ollut vielä löytynyt.

Etevä nykyaikainen ajattelijamme riisuutui hiljakseen, puhalsi kynttilän sammuksiin ja meni sänkyyn. Yhä vielä syvästi mietiskellen Tagore'n jumalaa, hän tapansa mukaan pisti oikean kätensä tyynyn alle ja tapasi jotakin pehmeätä, lämmintä ja liikkuvaa. Vapisten hän ponnahti vuoteesta, sytytti kynttilän ja kohotti varovasti tyynyä.

Siellä oli kaivattu Billy, joka näytti pörhöiseltä ja kiukkuiselta.

Muutamia silmänräpäyksiä kestäneen vilkkaan taistelun jälkeen Billy joutui vangiksi. Se pakisi vihaisesti ja puri mr Britlingiä kaksi kertaa. Sitten lähti mr Britling käyttävään, kädesssänsä äksy karvakäärö, ja haparoi pimeässä hra Heinrichin ovelle, Hän avasi sen hiljaa.

Peljästyntynyt valkea haamu nousi äkkiä istumaan sängyssään.

"Billy", sanoi mr Britling selitykseksi, laski saaliinsa lattialle ja sulki oven tahtomatta olla liikuttavan jälleennäkemisen todistajana.

3.

Päivä oli tuleva, jolloin mr Britling oli palautteleva mieleensä tuon aurinkoisen heinäkuun historiaa pienimpiä yksityiskohtia myöten, tuskin sitä enää todeksi uskoen ja yrittäen sommitella yhtenäistä tapahtumasarjaa Sarajevon murhasta aina siihen hetkeen, jolloin Eurooppa vihdoin syöksyi sodan pyörteisiin. Tavallansa oli sellainen sommittelu mahdoton; tavallansa taas oli kerrassaan hämmästyttävä, ettei koko maailma ollut huomannut lähestyvää vaaraa. Selvää oli, etteivät mainitut tosiasiat olleet missään välittömässä yhteydessä: Sarajevon murha oli kokonaisen kahden viikon ajan poissa yleisestä tietoisuudesta, sanomalehdet eivät puhuneet siitä mitään ja siitä lakattiin keskustelemasta. Sitten asia otettiin jälleen esiin ja sitä käytettiin sodan syynä. Saksa, joka oli varustautunut niin että koko maailma sai sitä peljätä, joka vihdoinkin oli väsynyt ankaraan vahdinpitoon, päätti hetken tulleen ja tempasi kuolleen arkkiherttuan haudastaan palvelemaan suunnatonta kunnianhimoansa.

Sotaisesta saksalaisesta patriootista saattoi hyvinkin näyttää siltä, että kaikki sen mahdolliset viholliset olivat sisällisten riitojen heikontamat, äärimmilleen hämmentyneet ja voimattomat. Brittein saaret näyttivät kulkevan auttamattomasti kohti kansalaissotaa. Uhkaukseen vastattiin uhkauksella, hurja mieletön kilpailu toisen hurjan mielettömän kanssa maailman ihailusta, kansalliset vapaaehtoiset asestautuivat ulsterilaisia vastaan. Kaikki edistyi melkeinpä mekaanisen täsmällisesti paraateista ja kokouksista kohtalokkaaseen aseiden salakuljetukseen ja ensimmäiseen Dublinin kaduilla suoritettuun verenvuodatukseen asti. Tuo onneton kapina yllytti varmaan enemmän kuin mikään muu Saksaa pysymään valitsemallaan uralla. On varmaa, että Irlannin levottomuuksien aiheuttajat lopullisesti vaikuttivat Euroopan sodan syttymiseen. Itse Englannissa vallitsi kesällä lakkokuume. Liverpoolia ahdisti satamatyöläisten lakko, itäisen Englannin maatyöläiset olivat lakossa ja rakennusosalalla oli uhkaamassa koko maan käsittävä työnsulku. Venäjän yhteiskunta näytti elävän vallankumouksellista murrosaikaa. Bakun ja Pietarin välisellä alueella ilmeni siellä täällä kaupungeissa kapinaliikkeitä ja heinäkuun 23:ntena — samana päivänä, jolloin Itävalta lähetti uhkavaatimuksensa — hyökkäsivät kasakat piikkilankaesteitä vastaan pääkaupungin kaduilla. Lontoon pörssissä vallitsi silmitön säikähähdys ja sekamelska ulkomailta käsin tapahtuneen laajan ja salaperäisen arvopaperien myynnin johdosta. Ja Ranska, Ranska näytti olevan kykenemätön ajattelemaan mitään muuta kuin kaiken mielenkiinnon nieleviä tutkimuksia ja paljastuksia entisen pääministerin Caillaux'n rouvaa vastaan erään häväistysjutuistaan tunnetun sanomalehden toimittajan murhasta nostetussa jutussa. Se oli repäisevän alhainen juttu, täynnä lemmenseikkoja. Niin kirpaisevaa näytelmää katsellessaan Ranska ei tuntunut ehtivän ollenkaan kuuntelemaan monsieur Humbertia, armeijakomitean esittelijää, joka ilmoitti, että tykistöltä puuttui ampumavaroja, että jalkaväellä oli "kolmenkymmenen vuoden vanhat" kengät, eikä niitäkään riittämään asti...

Sellaiselta näytti maailma. Onko ihmeteltävää, että saksalainen arveli Saksan ylivallan julistamishetken tulleen? Päivää tai paria ennen Dublinin mellakkaa veti Sarajevon murhan jälleen maailmantapausten etualalle Itävallan Serbialle antama, äärimäisen ankara uhkavaatimus. Siitä hetkestä, jolloin uhkavaatimus lähetettiin ja siitä hetkestä, jolloin Dublinissa mellakoitiin, oli Euroopan tie selvä; palaaminen oli mahdoton. Viikon ajan tapahtui keskusteluja, jotka eivät olleet juuri muuta kuin vanhojen kaavojen toistelua. Itävalta ei voinut ottaa takaisin ehdottomia vaatimuksiansa tunnustamatta erehtyneensä ja joutuneensa tappiolle, Venäjä ei voinut häpeällisesti pettää Serbiaa, Saksa oli Itävallan tukena, Ranskaa sitoi Venäjään pitkäaikainen, keskinäiseksi avuksi solmittu liitto, ja Englannin oli mahdotonta nähdä Ranskan häviävän ja äänekkään, uhkaavan kilpailijan yhä voimistuvan. Mahdollista on, että Saksa otaksui Venäjän taipuvan, mahdollista myös, että se luotti Englannin epäröintiin, heikkouteen ja vaikeuksiin. Molemmat nämä mahdollisuudet tulivat otetuiksi lukuun, mutta etupäässä se luotti sotaan. Se luotti sotaan, ja koska mikään kansa maailmassa ei milloinkaan ollut niin joka suhteessa oivallisesti sotaan varustautunut, se luotti myöskin voittoon.

Sanomme: "Saksa." Puhumme kansakunnista ikäänkuin niillä olisi yhdet aivot ja aivoitukset. Mutta mr Britlingin maatessa valveilla ajatellen poikaansa, lady Frenshamia, murskautunutta automobiiliinsa, mrs Harrowdeanin epämiellyttävää taipumusta loukkaavien kirjeiden kyhäämiseen, Jumalaa, pahuutta ja tuhansia pulmia, samaan aikaan lukemattomat muut aivot varmaan olivat yhtä ahkerassa puuhassa,

olivatpa niiden omistajat makuulla vuoteissaan, istumassa työhuoneissaan, seisomassa vartiopaikoillaan, juttelemassa myöhäisenä iltahetkenä kahviloissa tai tupakkahuoneissa, kävelemässä sotalaivain kannella tai matkoilla maalla tai kaupungeissa, miettien Sarajevossa tehdyn rikoksen avaamia pelottavia mahdollisuuksia ja maailman suhtautumista näihin mahdollisuuksiin. Naisista ei tietysti monikaan huomannut mitä oli tapahtumassa, eikä ole aihetta otaksua, että yhdelläkään niistä miehistä, jotka päättivät singauttaa tuon armottoman uhkauksen ja siten suuntasivat maailman kulkemaan sotaa kohti, oli mielikuvitusta läheskään riittävästi voidakseen tajuta tekonsa merkitystä. Olemme tirkistelleet tunnin verran mr Britlingin aivoissa kiehuvaan pataan, havainneet sen mutkikkaan koneiston, sen epäjohdonmukaisuudet, sen epäloogilliset siirrynnät. Se oli pelkkä esimerkki. Melkein kaikissa niissä harvoissa valituissa aivoissa, jotka vaikuttivat tähän maailman kohtalojen verrattoman tärkeään ratkaisemiseen, tuntui persoonallisten vaikutinten, naurettavien, mitättömien virikkeiden ja harhamietteiden osuus. Joku heistä päätti sanoa *näin* siitä syystä, että jos olisi sanonut toisin, niin olisi tullut kieltäneeksi, mitä oli kirjoittanut tai sanonut muutamia päiviä aikaisemmin; joku toinen valitsi mielipiteensä ottamalla huomioon, miten voisi parhaiten saattaa pulaan kilpailijansa. Olisi omituista saada silmätä kahden sellaisen olennon kuin Saksan keisarin ja hänen vanhimman poikansa tajunnantiloja sinä aikana, jolloin Europa hoiperteli päin kohtaloansa läpi heinäkuun pitkien päivien ja lämpöisten, painostavain öiden. Nyt oli tullut tilaisuus, johon he suuren osan elinajastaan olivat vaateliaasti valmistautuneet, tilaisuus, jota sopi käyttää tai olla käyttämättä. Nyt oli tullut tilaisuus, joka saattoi asettaa heidät ainiaaksi historian näyttämön etualalle — tuon reklaamikeisarin rampoine käsivarsineen ja hänen keskinkertaisen, viekkaan ja kevytmielisen poikansa. Ei voi olla otaksumatta, että he uneksivat yli maailman kuuluvaa kunniaa, riemusaattoja, maailmanvaltaistuinta, jonka vierellä Caesarin maine kalpenisi, jumalten vertaiseksi kohoamista, Divus Caesarin näyttelemistä jo elinpäivinä. Epäilemättä he luonnollisesti taipumuksesta kuvittelivat tekojensa katselijoita, ja nuori mies, joka lopultakin oli varsin kehnoilla kyvyillä varustettu nuori mies, varmaankin kuvitteli joitakin naispuolisia katselijoita, joitakin nöyryytettyjä ja ällistyneitä ystäviä, ja ajatteli vaatteita, joihin pukeutuisi ja eleitä, joita tekisi. Englantilaiset serkut olivat tälle kaiken ihanuuden perijälle antaneet haukkumanimen "Valkoinen kaniini". Hän oli sotapuolueen tukipylväs Saksan hovissa. Tämä auttane jälkeentulevia oikein arvioimaan vuoden 1914 tapahtumia. Ja voitonvarmat saksalaiset kenraalit, amiraalit ja strateegit vaivalloisesti rakennettuine ja täydellisine suunnitelmineen hautoivat epäilemättä itsekukin ahkerissa aivoissaan henkilökohtaista menestystään koskevia ennakkounelmia ja haaveilivat, miten ihmisten oli tahtoen tai tahtomattaan heitä ihailtava. Tähän luokkaan kuuluvat ihmisethän lukevat mielellään historiaa ja muistelmateoksia, ja varmaan he sepittelevät pieniä ylisteleviä kuvauksia siitä osasta, jota toivoivat saavansa esittää alkavassa näytelmässä, keksivät sieviä puolusteluja ja mielenkiintoisia asiakirjoja. Muutamat heistä kenties aavistelivat vaikeuksia, mutta harvat tulivat ajatelleeksi epäonnistumisen mahdollisuutta. Kaikille näille aivoille asia esiintyi valinnanalaisena; he voivat synnyttää sodan tai estää sen. He valitsivat sodan.

On epäiltävää, näkikö kukaan Saksan ja Itävallan johtavan älystön ulkopuolella oleva asioita niin yksinkertaisen selvinä. Saksalla oli aloitteenteko hallussaan. Venäläisillä, ranskalaisilla ja englantilaisilla aivoilla, niillä harvoilla, jotka pääsivät tarkastamaan asioita välittömästi, oli edessään melkoista monimutkaisempia ongelmia ja verrattomasti epävarmempia tekijöitä lukuunotettavina. Mr Britling piti Buckingham-palatsin pyöreän pöydän ympärille kokoontunutta konferenssia vihollisuuksien alkuun asti jatkuvien erimielisyyden ja epäröimisen tyypillisenä eduskuvana. Sir Edward Carsonin korkealentoinen väkivaltaisuus oli mr Britlingistä erittäin vastenmielinen, ja kun hän myöhemmin mietti tämän ajan tapauksia, kuvaili hän mieleensä tuon tumman hahmon riippuvine alahuulineen istumassa neuvospöydässä jäykkänä ja jääräpäisenä, taipumattomana yhä vieläkin, vaikka kuningas oli vast'ikään lähtenyt huoneesta pidettyään pienen puheen, joka oli täynnä välittömästi uhkaavaa vaaraa koskevia vihjailuja...

Mr Britling ei tuntenut mitään armahdusta itsepintaisen omahyväisyyden aiheuttavaa petosta ja väärän suunnan vääjämätöntä seuraamista kohtaan. Hänen oman luonnonlaatunsa heikkoudet olivat aivan toisenlaiset. Hän oli aina valmis vaihtamaan raidetta; hän oli aina altis vakuuttavien syiden vaikutukselle luottaen siihen, että luonteen pohjimmaiset juonteet estäisivät häntä joutumasta perinpohjaiseen epäjohdonmukaisuuteen. Noina päivinä hän vihasi Carsonia niinkuin skotlantilainen terrieri saattaa vihata verikoiraa, olentona, joka on väkevämpi ja suuremmoisempi, mutta samalla auttamattomasti, äärettömästi vähäisemmällä älyllä varustettu.

4.

Niin valmistelihe suursodan ankara katastrofi, jonka toistaiseksi vain muutamat sadat aivot selvästi tajusivat, valmistelihe välinpitämättömän maailman velton, hajanaisen ja sekasortoisen näytelmän takana niinkuin syyskuun sateet keräytyvät elokuun auringonpaisteen ja raukeuden aikana, ja toisessa ilmiössä oli tuskin enempää inhimillistä, määräperäisyyttä kuin toisessakaan. Suurimmalle osalle ihmisiä Euroopan kansainvälinen tilanne ei merkinnyt juuri muuta kuin sanomalehtien palstan täytettä eikä ollut sen tärkeämpää kuin Etelä-Afrikan rauhattomuudet tai ristiriidan mahdollisuus Turkin ja

Kreikan välillä. Englantilaisten mieliä kiinnitti viimeisinä rauhan kuukausina todellisuudessa vain nyrkkeily ja kehän rahamarkkinat. Etevä nuori ranskalainen, Carpentier, joka oli voittanut Bombardier Wellsin tuli jälleen Englantiin voittaakseen Gunboat Smithin ja onnistui sen tekemään Ranskan ja koko latinalaismaailman rajattomaksi iloksi anglosaksisen maailman ylevämielisesti ottaessa suosionosoituksiin osaa. Englantilaiset veivät amerikkalaisilta voiton polopelissä, madame Caillaux'n juttu täytti sanomalehdet vilkkailla kertomuksilla ja pirteillä kuvilla, Grigori Rasputinia iskettiin tikarilla ja tämän johdosta kertoeltiin paljon ja hauskaa Venäjän hovista, ja Ulvi, italialainen petkuttaja, joka väitti saavansa miinoja räjähtämään "ultrapunaisten" säteiden avulla, joutui paljastetuksi ja pakeni sangen huvittavasti erään naisen keralla. Woolwich-arsenaalissa pysähtyivät kaikki työt muutamiksi päiviksi, koska eräs mr Entwhistle, joka kieltäytyi sijoittamasta jotakin konetta ei-unionistien rakentamalle betonialustalle, epäkohteliaasti erotettiin, ja Irlannin selkkaus edistyi hitaasti ja tuhoatuottavasti. Ihmiset jakoivat tarkkaavaisuutensa näiden eri ilmiöiden kesken ja hoitivat muuten omia asioitaan.

Dower Housesakin hoidettiin omia asioita. Mr Direckin käsivarsi parantui nopeasti. Cecily Corner ja hän keskustelivat elämänsä päämääristä, utopioista ja mr Britlingin kirjoista, ja mr Direck tilasi lontoolaisesta kirjakaupasta Baedekerin matkaoppaat Hollantia, Belgiaa, Etelä-Saksaa ja Italiaa varten. Hra Heinrich lähetti jonkun aikaa epäröityään ilmoituskaavakkeensa ja ennakkomaksunsa Boulognen esperantokongressiin, ja Billy salli itseään silitettävän kolmasti, mutta puri yhä varsin voimakkaasti ja vikkellästi. Ja Hughin, mr Britlingin vanhimman pojan vaikeudet osoittautuivat sangen vähässä määrin kohtalokkaiksi ja selvisivät suuremmitta vaikeuksista.

5.

Kun Hugh oli saanut asiansa järjestykseen ja palannut Lontooseen, taipui mr Britling ajattelemaan, että pelokkaat aavistelut ovat syntiä elämän oikeamielisyyttä ja puolueettomuutta vastaan.

Mikään muu ei voinut herättää eloon mr Britlingin onnetonta taipumusta synkkiin aavisteluihin siinä määrin kuin Hugh. Hugh oli hänen sydäntään ja hermojaan lähempänä kuin yksikään muu olento. Viimeksi kuluneina vuosina eri suuntiin tekemiensä tunteenomaisten harhailujen aikana mr Britling oli tullut sen tajuamaan. Ja kaikki mitä mr Britling tajusi, hän lausui myöskin julki. Tämä hellyys, joka ilman minkäänlaista ponnistusta muodostui verrattomasti syvemmäksi kuin yksikään hänen retkeilyjensä aikana syntynyt hienonhieno tai intohimoinen tunne, antoi mr Britlingille aihetta sen teorian kehittämiseen, jonka hän jo oli mr Direckille esittänyt, nimittäin että me ainoastaan lastemme kautta pääsemme epäitsekäaseen rakkauteen, todelliseen rakkauteen. Mutta tämä ei selittänyt, miksi häntä Hughiin yhdisti paljoo lähisempi tunteenomainen side kuin Hughin hupaisiin pieniin velipuoliin. Siinä oli tosiasia, jonka lähempää tutkimista mr Britling sangen uutterasti vältteli...

Mr Britling oli luultavasti paljoo rehellisempi ja tarkkanäköisempi arvostellessaan itseänsä ja olevaisuutta kuin useimmat älykkäät ihmiset, ja kuitenkin oli hänen suhteessaan vaimoonsa, ympäristöönsä, maahansa, Jumalaansa ja luonnonjärjestykseen paljonkin sellaisia seikkoja, joille hän valppaan pontevasti käänsi selkensä. Mutta kovin päättäväisesti käännetty selkä saattaa olla yhtä merkitsevä kuin ojennettu sormi, ja tällä takaperoisella tavalla ja asiaa selvään ilmi lausumattakin mr Britling tiesi rakastavansa poikaansa siitä syystä, että oli häneen tuhlannut eniten toiveitaan ja kuvitelmiaan, siitä syystä, että ainoastaan hänessä jatkui Maryn ja hänen onnellinen yhteiselämä, joka silloin oli ollut pelkkää lemмен myrskyä ja nyt muistelossa oli niin kaunis; se oli vallinnut mr Britlingin koko sydäntä. Poika oli ollut nuorten vanhempain ilo ja ylpeys; he eivät voineet käsittää, että milloinkaan oli ollut niin hienoa ja suloista pikku olentoa, ja heidän kuvittelunsa ja harrastuksensa kiintyi suuressa määrin hänen pienosen persoonallisuutensa yksityiskohtaiseen tutkimiseen ja hänen tulevaisten vaiheittensa ennustamiseen. Mr Britlingin mielessä rehoitti mitä ihmeellisimpiä hänen kasvatustaan koskevia suunnitelmia. Tämä henkinen askartelu epäilemättä lisäsi mr Britlingin erikoista kiintymystä suuressa määrin, ja vieläkin hellempää ja hienompää vaikutteita oli olemassa, sillä poika muistutti Maryä monessa suhteessa. Mutta oli muitakin tosiasioita, jotka mr Britling sitäkin ilmeisemmin jätti huomiotta. Edithiä ja mr Britlingiä erottavan juovan vähittäiseen laajenemiseen vaikutti kaikessa hiljaisuudessa Edithin kylmä suhtautuminen poikapuoleensa. Hän oli aina ystävällinen tuolle pörhöiselle, pienelle uneksijalle, Edith hoiti häntä erittäin hyvin ja piti hänestä — on vaikea ymmärtää mitä mr Britling olisi voinut vaatia lisäksi — mutta päivän selvää oli, ettei hän olisi tahtonut itselleen sellaista lasta. Oli kerrassaan kohtuutonta ja aivan luonnollista, että mr Britling katsoi Hughin siten kärsivän vääryyttä.

Edithin koti oli varakkaampi kuin Maryn. Hän toi omia rahoja pesään. Hänen kasvatustajärjestelmänsä oli paljoo tehokkaampi kuin Maryn vaistomainen toimintatapa. Hugh oli ollut kuolemaisillaan ensimmäisenä ikävuotenaan, ja eräänä kesänä oli joku kulkutauti häntä hipaissut. Tuo oli levottomuuden siteellä kiinnittänyt hänet isän sydämeen, Edithin lastenkammarin läheisyyteen ei mikään tartunta ollut päässyt. Hughin mr Britling oli nähnyt pienenä, surkuteltavana ja kasvoiltaan viheriänä, kun hänet oli

täytyntä nukuttaa jotakin vähäistä rauhasleikkausta varten. Nuoremmat lapset eivät olleet milloinkaan herättäneet mr Britlingin sydämessä sellaista sääliä; he eivät olleet niin arkanahkaisia kuin heidän vanhempi veljensä, tomu ja taudinsiemenet eivät heihin niin helposti pystyneet. Kaikista näistä seikoista kehittyi epämääräinen käsitys, että Hughille oli myönnettävä erikoisasema. Kateutta ja epäilyä piilee kaikissa inhimillisissä sukulaisuussuhteissa. Me elämme elämäämme väittäen kivenkovaan, ettei niin ole laita ja edellyttäen todelliseksi sen jalomielisyyden, johon pyrimme. Mutta niissä perheissä, joissa on lapsipuolia, eivät kateus ja epäily esiinny ainoastaan piilevinä, vaan puhkeavat alinomaa ilmoille.

Mr Britling arveli Hughin olevan aivan erikoisen, harvinaisen onnistuneen olennon, ja hänen mielestään oli poikaa vaalittava aivan erikoisen huolellisesti, koska hän oli rakenteeltaan heikko — ominaisuus, joka mr Britlingin mielestä itse asiassa oli käsitettävä eduksi. Poika oli vilkas, nopea kuulemaan, nopea liikkumaan, erittäin täsmällinen ja huoleton samalla kertaa, alkoi puhua harvinaisen aikaisin ja rupesi varhaisella iällä sommittelemaan piirustuksia, jotka olivat auttamattoman huolimattomia ja merkillisen sattuvia. Tästä luonnonlaadusta johtui aina itsestään, että hän oli toisinaan kömpelö ja usein rähjäinen, saattoi siinä määrin vaipua ajatuksiinsa että oli epäkohtelias ympäristölleen ja sairastui jokaiseen liikkeellä olevaan tautiin. Mrs Britlingin ääretön kritiikki ja varsin somain, mutta lahjattomampain perheen nuorempain vesojen muodostama vastakohta piti mr Britlingissä yllä alinomaista toivoa, että Hugh osoittaisi etevyytensä eittämättömällä tavalla. Seuraukset eivät olleet aina onnekkaita: syntyi paljon keskinäistä hankausta, joskaan ei niin paljoa, ettei Hugh olisi voinut puolestaan yhä enemmän kiintyä isäänsä. Poika tiesi ja tunsi, että isä oli hänen isänsä aivan yhtä varmasti kuin hän tunsi, ettei Mrs Britling ollut hänen äitinsä. Isälle hän uskoi menestyksensä, isäänsä hän turvasi.

Mutta mieluummin hän uskoi isälle menestyksiänsä kuin huoliensa. Omasta puolestaan hän oli taipuvainen katselemaan epäonnistumista humoristiselta puolelta, mutta kun oli kysymyksessä "isänylpeyttä kohtaava ankara isku", ei humoristinen käsittely voinut tulla kysymykseen...

Se vaikeus, jota hän nyt oli isältänsä salannut, koski nuorison vakavinta ongelmaa: elämänuran valintaa. Se ei ollut missään yhteydessä niiden eroottisten häiriöiden kanssa, joita hänen isänsä oli peljännyt. Jos jotakin sentapaista ehkä liikkuikin Hughin hymyilevän tai miettelijän pinnan alla, ei se vielä ollut puhjennut näkyviin selvinä ilmauksina. Mutta häntä vaivasivat kovin hänen oman älyllisen kokoomuksensa ristiriitaiset virtaukset. Kahdenlaiset harrastukset kiistelivät vallasta hänen mielessään; toisten esineenä oli — monesta lukijasta tämä tuntunee kuivalta harrastettavalta, mutta Hughiin se vaikutti kimaltelevan kiehtovasti — kristallografia ja molekulaarifysiikka, toiset kohdistuivat karrikatyriteeseen. Molemmat taipumukset perustuivat epäilemättä hänen tavattoman herkkään muototajuunsa. Koulupoikana hän oli iloisesti harjoitellut kumpaakin, mutta nyt oli käsissä aika, jolloin täytyi erikoistua, ja valitseminen — tieteen tai taiteen — aiheutti suurta epäröintiä. Tieteellistä opintopuuskaa seurasi väsymyskausi, jolloin elämä tuntui kerrassaan tyhjämpäväliseltä, pelkältä ilveeltä, jota sopi kuvata erittäin hirvittävästi. Jonkun ajan antauduttuaan pilapiirustukseen hänen ajatuksensa palasi valoon ja kristalleihin kuten katuva Magdaleena kirkkoonsa. Koulusta päästyään hän ei ollut halunnut Cambridgeen, vaan lähti Lontoon yliopistoon työskennelläkseen etevän ja innostavan professori Cardinalin johdolla. Mutta samaan aikaan oli Cardinal päättänyt muuttaa Cambridgeen, ja Hugh oli tuskin saanut työnsä alulle Lontoossa, kun Cardinalin seuraajaksi tuli ikävä, turhanaikainen ja lamaava Pelkingham, jonka koskettaessa kristallit muuttuivat ikäänkuin vanukkaiksi, läpikuultoisuus katosi maailmasta ja X-säteet kutistuivat ja kuolivat. Ja Hugh rappeutui heti pilkkaajaksi ja leikinlaskijaksi, joka halusi hyljätä tieteen taiteen vuoksi.

Hän oli hyljännyt tieteen taiteen vuoksi vakavasti neuvoteltuaan asiasta isänsä kanssa. Mutta nyt häntä näkyi jälleen painavan huoli, sillä hän katui ja halusi lähteä Cardinalin luo Cambridgeen ja jatkaa tieteellisiä opintojansa, vaikka vuosi olikin mennyt hukkaan. Hän tunsi tämän olevan alentavaa horjuvaisuutta, tiesi siitä johtuvan melkoisia menoja ja siksi häneltä kuluikin kaksi viikkoa ennenkuin voi ottaa asian puheeksi.

"*Siinäkö kaikki!*" huudahti mr Britling tuntien ääretöntä huojennusta.

"Isä kulta, ethän toki ole luullut minun tehneen velkoja tai väärentäneen vekseleitä?"

"Minä ajattelin, että olit kukaties tehnyt naimaliiton jonkin laulajatyttö kanssa tai jotakin sentapaista", vastasi mr Britling.

"Ja ostanut vähittäismaksuilla ison, kermanvärisen automobiilin, jonka hän olisi ajanut rikki. Ei, sellaista sattuu vasta myöhemmällä iällä... Minä ilmoittaudun vain jonkun cambridgelaisen tupakkamyymälän kaunottaren uskolliseksi ihailijaksi — ja jatkan opintojani vuoden tai pari..."

Vaikka mr Britlingin ei tarvinnut enää olla huolissaan poikansa suhteen, oli hänen mielensä kuitenkin omituisen levoton koko heinäkuun ajan. Hänestä tuntui, ettei maailma ollut oikealla tolalla, ja tätä tunnettaan hän yritti poistaa erilaisten huvittelujen avulla. Hienompi, salatajuinen erittely vei kenties tuloksiin, joita hänen tietoinen minänsä ei tahtonut hyväksyä. Ja kun hän ajoi polkupyörällä mrs Harrowdeanin luo saadakseen imartelua, huvia ja yleistä mielihyvää, niin toivoretken esine ei laisinkaan innokkaasti varmentanut kaikkea, mitä hän halusi uskoa itsestään ja maailmasta, kuten oli ollut laita heidän romanttisen ystävyytensä aikaisemmilla asteilla. Mrs Harrowdean oli yhä vihamielinen Edithiä kohtaan; hän näytti päättäneen tehdä tilanteen sietämättömäksi. Ja kuitenkin oli joitakin hetkiä, jolloin entinen läheinen suhde vallitsi.

He kävelivät hänen tulopäivänsä iltapuolella naurettavan pienen puiston läpi huvimajaan, josta avautui näköala, ja keskustelivat Irlannin Kysymystä koskevasta lentokirjasesta, joka nyt oli valmistumaisillaan.

"Tietysti", sanoi mrs Harrowdean, "tietysti siitä tulee mainio lentokirjanen".

Hänen äänessään oli empimistä, joka sai mr Britlingin odottamaan jatkoa.

"Mutta minun luullakseni kaikenlaiset kirjailijat voisivat julkaista Irlantia koskevan lentokirjaseen. Sitävastoin ei kukaan muu kuin sinä voisit kirjoittaa 'Hiljaisia tienoita'. Voi, *miksi* sinä et valmista tuota suurenmoista ihanaa teosta ja jätä koko tätä todellisuuden ja sanomalehtien maailmaa, kaikkea tätä raakaa, alhaista, kaikkea riitaa ja jaarittelua muitten asiaksi. Sinulla on hallussasi taikavoima, sinä voisit olla runoilija, voisit pelastaa meidät rumasta olevaisesta kauneuden maahan — ja kuitenkin tyydyt olemaan arvostelijana ja riitapukarina. Se johtuu sinun ympäristöstäsi. Inhottavista käytännöllisistä harrastuksistasi. Siitä käytännöllisyydestä, joka on aina sinun vaiheellasi. Sinun ei pitäisi koskaan *nähdä* sanomalehteä. Yhdenkään amerikkalaisen ei pitäisi päästä lähemmäksi kuin kymmenen peninkulman päähän sinusta. Sinun pitäisi juoda maitoa maljoista hiljaisissa laaksoissa."

Mr Britling, joka tavallaan piti tuollaisesta puheesta, mutta kuitenkin sen kestäessä tunsu itsensä naurettavan paisutetuksi, jopa typeräksikin, vastaili heikosti ja vaatimattomasti.

"Minä luin *Nation'issa* äskettäin julkaisemasi kirjeen", sanoi mrs Harrowdean. "Miksi antaudut väittelyihin. Minun teki mieleni lähteä päätä pahkaa *Nation'iin*, saada sinut käsiini, pyyhkiä pois kiukkusi ja viedä sinut kokonaan pois — johonkin rauhaisaan, kauniiseen paikkaan."

"Mutta sellaisille henkilöillehän *täytyy* vastata", sanoi mr Britling vieriskellen eteenpäin rouvan rinnalla ikäänkuin täysikuu Venuksen vierellä ja aivan vilpittömästi ja huomaamattaan käyttäen keskustelutoverinsa äänilajia.

Mrs Harrowdean lausui muistista muutamia "Hiljaisten tienoiden" rivejä. Hän valoi ääneensä kerrassaan ihmeellistä tunnetta. Hän sai sanat hehkumaan. Ja hän oli nähnyt käsikirjoituksen yhden ainoan kerran...

Oliko hän tosiaankin hautaamassa ihmeellistä kykyänsä arkitointen pölyyn? Kun he vihdoinkin palasivat huvimajasta päivälliselle lämpöisessä ehtoovalaituksessa, oli hän varmasti luvannut ryhtyä "Hiljaisiin tienoihin" ja valmistaa teoksen... Ja harkita Irlantia koskevaa lentokirjastaan ennenkuin laskisi sen julkisuuteen...

Pyecrafts oli kuin kristallilipas, kappale hienompaa maata kaukana maailman suurista maanteistä...

Kaikesta huolimatta tuo kaikkien riitojen enkelimäinen vastustaja jo seuraavana päivänä puhkesi mitä kauhistuttavimmalla tavalla soimaamaan Edithiä, ja mr Britlingin täytyi sanoa hänelle selvemmin kuin ennen, ettei hän voinut sellaista sallia. Hän ei halunnut kuulla Edithiä häväistävän. Hän ei sietänyt, että Edith kuvailtiin halpamaiseksi. Siitä syntyi heidän välilleen ankaraa ikävyyttä, kyyneliä ja Oliveriin viittailua...

Mr Britling huomasi olevansa kykenemätön jatkamaan "Hiljaisten tienoiden" enempää kuin lentokirjaseen kirjoittamista ja oli varsin onneton...

Myöhemmin mrs Harrowdean osoitti erittäin liikuttavaa katumusta ja sanoi nielevänsä tuhat Edithiä, kunhan mr Britling vain häntä rakastaisi. Mr Britling jätti huomioonottamatta "Edithin nielemiseen" sisältyvän epäkunnioituksen, he tekivät sulan sovinnon, puhuivat korkealentoisesti, ja illalla mr Britling jatkoi onnellisesti "Hiljaisia tienoita" keksien puoli tusinaa ihmeen kaunista riviä. Seuraavana päivänä hän palasi kotiin, jossa häntä odottivat mr Direck, melkoiset kirjekasat ja Irlantia koskevan lentokirjaseen valmistaminen.

Hän tunsu itsensä rauhattomaksi. Hän ei ollut vielä milloinkaan tuntenut itseään niin rauhattomaksi

omassa kodissaan. Hän ei voinut ymmärtää, mikä oli syynä. Kaikki hänen ympärillään oli ihan ennallaan ja kuitenkin herätti kaikki tyytymättömyyttä ja tuntui epävarmemmalta kuin koskaan ennen. Häntä ikävystytti Irlantia koskevan riidan mahtipontinen jatkaminen; häntä hermostutti Balkanilla kytevä sodanuhka, samoin suffragetit ja joukko tarkoituksettomia pikkulakkoja sekä kaikissa näissä riidoissa ja turhanpäiväisyyksissä ilmenevä yleisen suunnitelman puute... Dower Housessa hän joutui mitä epämieluisimpien ajatusten valtaan. Muun muassa hän epäili "Hiljaisissa tienoissa" jäljitelleensä, tietäen tai tietämättään, Henry Jamesia...

Heinäkuun kahdentenakymmenentenä ensimmäisenä Gladys tuli takaisin korjattuna ja yhtä hienona kuin konsanaan ennen onnettomuutta. Seuraavana päivänä mr Britling ajoi hyvin varovasti Pyecraftsiin toivoen voivansa hillitä levottomuuttaan teeskentelemällä suurta intohimoa ja kuuntelemalla ylistyksiä, joita tuli "Hiljaisten tienoiden" osaksi, tuon ihanan taideteoksen, joka oli niin perin puhdas kaikesta todellisuuden tahrasta — ja kovaksi onneksi oli mrs Harrowdean hänen saapuessaan huonolla tuulella. Mr Britling oli ollut poissa hänen luotaan kymmenen päivää — kokonaista kymmenen päivää. Edith oli tietenkin juonillaan häntä pidättänyt. Sitä hän ei ollut tehnyt. Eikö ollut? Kuinka hän saattoi olla niin yksinkertainen, että meni sellaista väittämään? Tämä oli myrskyisen ehtoopuolen alkusoittoa.

Mrs Harrowdeanin harmin syynä oli, että hän tuhlassi elämänsä, että hän tuhlassi hyvän, kärsivällisen, kelpo Oliverin elämän, että hän ystävyytensä vuoksi joutui mitä ilkeimpien syytösten esineeksi, että mr Britling kohteli häntä välinpitämättömästi, tuli milloin hyväksi näki, pysyi sydämettömästi poissa eikä koskaan tullut ajatelleeksi, että hän tarvitsi *pikku* huvituksia, *pikku* huomaavaisuuksia, *pikku* lahjoja. Luultiinko hänen voivan ryhtyä vaatimattomiin töihinsä, olivatpa ne nyt millaisia! tahansa, laiminlyötynä ja yksinäisenä? Oli muistettava, että naiset ovat pieniä, herkkiä olentoja, jotka kaipaavat onnea ja joiden onnea on *pidettävä yllä*. Eihän Oliver tosin ollut älykäs eikä viehättävä, mutta kömpelöllä tavallaan hän sittenkin ymmärsi ja yritti suorittaa velvollisuuksiensa...

Lähes pari tuntia kuunneltuaan tällaisia valitusvirsiä mr Britling nousi kapinaan. Hän kohotti äänensä, valoi siihen loukkaantuneisuutta ja murhetta ja selitti tulleen Pyecraftsiin pelkkäin hellien ja lemmeikkäiden aatosten vallassa, huomautti viipymisen johtuneen siitä, ettei Gladys ollut ehtinyt aikaisemmin kotiin korjausretkeltä, mainitsi ottaneensa mukaansa "Hiljaisten tienoiden" käsikirjoituksen viimeistelläkseen ja päättääkseen sen täällä, kertoi "päivä päivältä" ikävöineensä rakkaan, vanhan huvimajan ilmapiiriin, jossa oli uskonut työn sujuvan vanhan, rakkaan meren välkkyessä näköpiirin rajoilla, ja totesi sen nyt olevan mahdotonta, sanoi mrs Harrowdeanin tehneen sen mahdottomaksi ja väitti hänen kohta tekevän kaikki mahdottomaksi.

Kun mr Britling oli laukaissut väitteensä ilmoille ja itsekin ihmeteltyt purkautumaan päässeen katkeruutensa nopeata nousua, hän vaikenä äkkiä, teki käsillään epätoivoisen eleen ja lähti ikäänkuin äkinäisen mielijohteen ajamana ulos huoneesta ja koko talosta odottavan Gladysin luo. Hän nousi vaunuun, pani koneen käyntiin ja — ankaran mielenliikutuksensa vuoksi hetkisen välityksiä vaihdeltuaan — kääntyi menemään, kääntyessään murskatun kulman erästä pienestä kukkalavasta, jossa kasvoi jalopeurankitoja. Vihaisen väijäämättömästi hän ajoi takaisin kotiinsa sanomalehtien, kirjeiden ja harmien luo kokemaan sitä maailman ontouden ja tarkoituksettomuuden synnyttämää nakertavaa ja käsittämätöntä tunnetta, johon hän oli toivonut saavansa mrs Harrowdeanilta lievittää. Ja mitä kauemmaksi mrs Harrowdeanista hän ehti, sitä jörömmän ja kohtuuttomammin hän tunsu käyttäytyneensä.

Mutta eteenpäin hän meni, sillä hän ei ymmärtänyt, miten takaisinkaan sopisi lähteä.

7.

Mr Direckin nyrjähtynyt ranne parani hänen omasta mielestään liiankin nopeasti. Alusta pitäen hän oli vakuuttanut voivansa pitää sitä siteessä ja siitä huolimatta lähteä matkalle ja selviytyä omin neuvoin hotelleissa. Matching's Easyssä hän sanoi oleilevansa vain siitä syystä, että siellä-olo häntä miellytti, että hän nautti mrs Britlingin ystävällisyydestä ja mr Britlingin seurasta. Mutta itse asiassa hän nautti minkä ennätti miss Cecily Cornerin raikkaudesta ja ystävällisyydestä, ja mr Britling oli enemmän kuin kolmanneksen ajasta kokonaan kotoa poissa.

Lienee jo itsestään selvää, että mr Direck oli eurooppalaista teeskentelemättömämpi ja suorasukaisempi mies ja että hänen puoleltaan neitoseen kohdistuvat aikeet olivat niin selvät, suorat ja läpeensä rehelliset kuin sellaiset aikeet suinkin voivat olla. Huomattavimmin kuin muissa maissa vallitsee Amerikassa ritarillisuuskäsitys, jonka mukaan naisen on näissä asioissa annettava ääni; miehen on siihen soveltauduttava, oltava suojaava, huomaavainen ja älykäs. Naisen tulee olla oikullinen ja viehättävä, kunnes mies hänet vangitsee, rakentaa; hänelle oivallisen pesän, tarjoaa hänelle hämmästyttävän runsaat taskurahat ja pitää muuten huolen omista asioistaan. Näillä edellytyksillä mr Direck ryhtyi tehtävänsä. Mutta aivan pian ilmeni, ettei Cecily hyväksynyt hänen edellytyksiänsä. Hän joutui hämilleen saadessaan suklaata ja kukkia, joita mr Direck tuotti häntä varten Lontoosta —

Britlingin pojat osasivat antaa lahjoille paljoo suuremman arvon — hän ei tahtonut sallia mr Direekin järjestävän hänen tähtensä pieniä, kalliita huviretkiä, kieltäytyi hyväksymästä lausuttuja kohteliaisuuksia ja uhkasi lopettavansa luonakäynnit, ellei hän herkeäisi. Hän ei tyytynyt ottamaan selkoa vain mr Direekin yleisestä elämäkäsityksestä, vaan teki mitä suorasukaisimpia hänen toimintaansa ja harrastuksiansa koskevia kysymyksiä. Mr Direekin pääasiallisimpana toimintana oli kyvykkään asianajajan onnellisena perijänä oleminen, ja Cecilyn ristikuulustelun valossa näyttivät hänen harrastuksensa mitättömiltä ja jossakin määrin löyhiltä — ominaisuuksia, joita hän siihen asti ei ollut milloinkaan pitänyt minään puutoksina. Niinpä hänen täytyi toivoa voivansa tulevaisuudessa, oikealta taholta tulevan innostuksen avulla, ryhtyä viettämään toimekkaampaa ja hyödyllisempää elämää.

"Amerikassa", selitti hän, "meistä tuntuu, että me pikemmin taivumme tekemään liian paljon kuin liian vähän ja että joutilaan luokan tehtävänä on kehittää hienostumista ja laajempaa elämäkatsomusta".

"Mutta joutilas luokka ei merkitse sellaista luokkaa, joka ei tee mitään", sanoi Cecily. "Se merkitsee vain luokkaa, joka ei reuhdo rahanansiossa."

"Te olette liian ankara minua kohtaan", sanoi mr Direck hymyillen hiljaista hymyänsä.

Saadakseen Cecilyn puolustusasentoon hän kysyi, mitä hänen asemassaan olevan miehen oikeastaan pitäisi tehdä.

"*Jotakin*", vastasi Cecily, ja tätä epämääräistä vaatielmaa laajemmin selvitellessään he joutuivat koskettelemaan useitakin asioita. Cecily, mainitsi olevansa sosialisti, ja mr Direckissä oli vielä vanhanaikaisen amerikkalaisen ennakkoluulon vivahdusta tuota sanaa kohtaan. Sosialisti sai hänet ajattelemaan anarkisteja ja rangaistusvankeja. Selvää oli myöskin, että Cecily tunsi perinpohjin mr Britlingin kirjoitelmat ja teokset. Hänen mielestään jokaisen ihmisen, naisten samoin kuin miestenkin, tuli suunnitella työnsä siten, että ihmiskunta kokonaisuudessaan siitä hyötyisi. ("Olenhan minä sentään sihteerinä massachusettsilaisessa nykyaikaisen ajattelun seurassa", huomautti mr Direck.) Hän halusi itsekin tehdä jotakin — juuri siitä syystä, ettei hän ollut selvillä tehtävänsä laadusta, hän luki niin paljon ja ahmimalla. Hän halusi antautua johonkin. Syvällä mr Direekin sisimmässä eli vakaumus, että Cecilyn oikeana tehtävänä oli rakastaa, rakastaa myrskyisesti ja itsekkäästi, nauttia joka hiven omaa ihastuttavaa itseänsä ja omaa elontäyteläisyyttänsä — niin kauan kuin se hänellä oli. Keskustelussa ei tämä vakaumus kuitenkaan päässyt ilmenemään sen selvemmin kuin että mr Direck mainitsi ihmisen velvollisuuden olevan kehittää omaa persoonallisuuttansa. Tässä kohden Cecily ilmaisi tarmokkaasti eriävän mielipiteensä.

"Sitäpä mr Britling juuri sanoo teistä, 'Amerikkalaisissa vaikutelmissaan'", virkkoi hän. "Hän sanoo, että Amerikassa pannaan aivan liiaksi painoa persoonallisuuden kehittämiseen, että mitä virheitä Amerikan oloissa lieneekään, tuo on joka tapauksessa ilmeisin virhe. Minä luin asiasta aamusella ja heti lukiessani ajattelin: Niin, siinäpä se on! Mr Direck liioittelee persoonallisen kehityksen tärkeyttä!"

"Minä!"

"Te juuri. Teidän kanssanne jutteleminen huvittaa minua ja se ei huvita minua. Nyt minä ymmärrän syyn olevan siinä, että te lakkaamatta puhutte minun persoonallisuudestani ja omasta persoonallisuudestanne. Se tympäisee minua. Aivan kuin joku kävelisi jäljessäni lyhty kädessään. Tavallaan minä siitä sentään pidänkin. Minä pidän siitä, se on mielestäni imartelevaa, mutta jälkeinpäin se taas tuntuu epämieluiselta, minä en pidä sen aikaansaamasta vaikutuksesta. Minä yllätän itseni yrittämässä olla mitä te olette sanonut minun olevan — minä siis ikäänkuin näyttelen itseäni. Minun tekee mieleni katsoa peiliin, kuinka yritykseni onnistuu. Sama asia, jonka mr Britling kirjassaan mainitsee Amerikan naisista. He näyttelevät itseään ikäänkuin mitäkin roolia; heidät on kuvailtu määrätynlaisiksi ja koettavat aina mahdollisimman selvästi osoittaa otaksutun laatunsa kaikille katselijoille. Mutta sellaisessa puuhassa ollen ei käy kunnolla ajatteleminen muita asioita."

"Me katselemme mielellämme ihmisiä kirkkaassa valaistuksessa", sanoi mr Direck.

"Me emme. Me kait olemme hämärämpiä", sanoi Cecily.

"Teissä on kieltämättä enemmän varjonhäivettä", sanoi mr Direck. "Ja minun on tunnustettava, että tuo varjonhäive ottaa minut valtoihinsa. Mutta ettehän te ole vielä sanonut minulle, miss Cissie, mihin minun on mielestänne ryhdyttävä. Tässä minä olen, kuten näette, sangen suuressa määrin teidän käytettävissänne. Millaisiin tehtäviin minun mielestänne tulee antautua?"

"Sitä teidän on kysyttävä joltakin kokeneemalta. Kysykää mr Britlingiltä."

"Mieluummin minä noudattaisin teidän neuvoanne."

"Enhän minä ole selvillä edes omista asioistani", sanoi Cecily.

"Miksi emme siis lähde yhteiselle etsintäretkelle?"

Cecilyn kiusallisena tapana oli jättää huomioonottamatta kaikki sensuuntaiset yritykset.

"Ei voi mitään sille, että tuntee olevansa olemassa enempää kuin pelkkää itseänsä varten", sanoi hän...

8.

Pian sai mr Direck mitata Dower Houseessa vielä vietettävää aikaansa tunneissa eikä enää päivissä. Hänen matkatavaransa olivat suurimmalta osalta valmiina, hänen matkalippunsa Rotterdamiin, Kölniin, Müncheniin, Dresdeniin, Wieniin olivat kaikki kunnossa. Ja yhä olivat hänen ja Cecilyn väliset asiat sangen epämääräisellä kannalla. Mutta Jumala ei ole suotta luonut amerikkalaisen leukaa sileäksi ja selväpiirteiseksi: mr Direck päätti saada asiansa; jonkinlaiseen päätökseen ennenkuin lähti matkalle, josta mielenkiinto nopeasti haihtui tarkkaavaisuuden keskittyessä toiselle taholle...

Hänen äänessään ja käytöksessään ilmeni melkoista hermostumista, kun hän vihdoinkin toteutti päätöksensä.

"On eräs pieni asia", sanoi hän Cecilylle, käyttäen hyväkseen hetkeä, jolloin he jäivät kahdenkesken aamiaisen jälkeen, "joka olisi minulle nyt arvokkaampi kuin mikään muu koko maailmassa".

Cecily vastasi kohottamalla kulmakarvojaan ja katsahtamalla häneen vähemmän kysyvästi kuin tarkoitus oikeastaan oli.

"Voisimmehan kävellä hiukan yksissä Claveringsin puiston kautta ja niin edespäin. Saisin nähdä hirvet vielä kerran ja vanhat puut. Mielelläni pitäisin ne muistissani jouduttuani täältä kauas pois."

Hänen henkeänsä ahdisti hieman, ja Cecily mietti asiaa hetkisen aivan kohtuuttoman vakavasti.

"Miksei", vastasi hän, antaen iloisen suostumuksensa paria tahtia liian myöhään. "Mennään vain. Se on hauskaa."

"Nämä Englannin ehtopuolet ovat ihmeellisiä ehtopuolia", huomautti mr Direck oltuaan vähän aikaa vaiti. "Niissä ei tosin ole meidän kesämme loistoisaa loimua, mutta — hehkuvia ne ovat."

"On ollut hyvin kaunista koko täällä olonne ajan", virkkoi Cecily...

Vaihdettuaan siten ajatuksia he enempää puhelematta kulkivat lehtokujaa maantielle, pitkin puiston aitoviertä, ja sitten pienelle, puistoon johtavalle veräjälle.

Mr Direckistä tuntui, että oli sopimatonta puhua mitään ennenkuin veräjältä oli päästy. Lehtokuja, maantie ja veräjä olivat pelkkää valmistelua, josta oli suoriuduttava ennen varsinaiseen asiaan puuttumista. Pienen valkoisen veräjän toisella puolen oli tie selvä, puisto levisi heidän eteensä ja he voivat kulkea eteenpäin tienkäänteitä ajattelematta. Ja mr Direck oli mielestään riittävän kauan kulkenut varovasti pitkin lehtokujia ja syrjäpolkuja.

"No niin", sanoi hän saavutettuaan Cecilyn, joka oli ehtinyt edelle hänen erinomaisen huolellisesti sulkiessaan veräjää. "Minä halusin saada tilaisuuden mainita teille jotakin, joka sattuu liikuttamaan teitä — jos se sattuu teitä liikuttamaan... Minun kai on parasta sanoa asia niin selvästi kuin suinkin... Totta puhuen... Minä olen rakastunut teihin korvia myöten... Minä ajattelin puhua siitä teille..."

Rajaton äänettämyys.

"En tahdo tietenkään väittää, ettei ketään muuta ole ollut", aloitti mr Direck äkkiä uudelleen. "On kyllä ollut. Varsinkin yksi. Mutta minä uskallan vakuuttaa teille, etten ole milloinkaan saavuttanut tällaista tunteen syvyyttä ja korkeutta, en milloinkaan tällaista rauhallisen selvää varmuutta... Ja nyt minä kerron teille koko asian, miss Corner, en tiedä herättääkö se teissä mielenkiintoa, kun kerron, että olette minun ensimmäinen ja viimeinen todellinen rakkauteni. Minä olen pyytänyt lähettämään — sain sen vasta eilen — tämän pienoivalokuvan, joka esittää erästä isoäitini sukulaista — hän oli Corner, kuten tekin. Tässä se on..."

Hänen oli aika vaikea selviytyä taskuistaan ja papereistaan. Cecily oli vaiti; häntä vaivasi aiheeton ja selittämätön halu itkeä. Hän otti kuvan käteensä.

"Kun olin viisitoistavuotias poikanen", virkkoi mr Direck ikäänkuin olisi esittänyt murheellisia, mutta ratkaisevia todisteita, "niin *jumaloin* tuota pientä kuvaa. Se näytti minusta — rakastettavimmalta olenolta... Ja — tähän se olette..."

Hänkin oli suunnattoman liiketuksen vallassa.

Pitkään aikaan Cecilyllä ei tuntunut olevan mitään sanottavaa, ja vihdoinkin hän lausui pehmein, epäselvin ääntein, yhä pitäen kuvaa kädessään: "Te olette kovin hyvä."

He olivat pysähtyneet katselemaan kuvaa. Nyt he lähtivät jälleen liikkeelle.

"Minä ajattelin, että minun oli puhuttava teille", sanoi mr Direck, ja senjälkeen syntyi pelottava vaihtelu..."

Cecilyn oli uskomattoman vaikea vastata hänelle. Hän koetti ottaa asian keveästi ja luonnollisesti ja olla hyvin avomielinen.

"Tietysti minä tiesin", sanoi hän, "tunsin jotenkin — että te aioitte sanoa tämäläpäästä — kun pyysitte minua mukana kävelemään —"

"Entä sitten?"

"Ja nyt minä olen vaivannut aivoparkojani keksiäkseni mitä teille vastaisin."

Hän vaikenä ja harkitsi vaikeuksiansa...

"Ettekö ehkä voisi sanoa jotakin samanlälästä kuin minä yritin sanoa?" kysyi mr Direck reippaasti, äänessä vilpittömän avuliaisuuden vivahdus. "Olisin kovin iloinen, jos voisitte."

"Enpä oikein", sanoi Cecily entistäänkin varovaisempana.

"Tarkoitatte?"

"Tiedätte hyvin itsekin, että olette ystävistä parhain. Te olette — niin, te olette parhain ystävä."

"No niin, kaikki on hyvin — siihen asti."

"Enempää ei ollutkaan."

"Ettekö tiedä, rakastatteko minua? Sitä kai tahdoitte sanoa."

"Ei... Ei se sitäkään ole... Mutta..."

"Onko kenties joku toinen?"

"Ei." Cecily punnitsi asioita. "Siitä teidän ei tarvitse olla huolissanne", sanoi hän.

"Mutta... te ette tiedä?"

Cecily teki myöntävän eleen.

"Ei sovi kieltää, että olen teitä ajatellut", sanoi hän.

"No niin, minähän olen puolestani tehnyt voitavani siihen suuntaan", sanoi mr Direck. "Minusta tuntuu, etten ole koko aikana juuri muuta tehnytään."

"Mutta mitä me sitten tekisimme?"

Mr Direckin mielestä kysymys oli erinomaisen vilpittön. "Mitä tekisimme? Menisimme naimisiin", sanoi hän. "Ja niin edespäin."

"Letty on mennyt naimisiin — ja niin edespäin", sanoi Cecily katsoen vakavasti mr Direckiä silmiin, sillä hän tunsä ankarasti punastuvansa.

"Ja he voivat hyvin, eikö niin? Mikäli ymmärrän, elävät he mitä onnellisinta aikaa!"

"Ovat eläneet. Ja Teddy on mitä paras aviomies. Heillä on soma pikku asunto ja erittäin viehättävä pienokainen. He pelaavat hockeyä joka sunnuntai. Ja Teddy hoitaa tehtävänsä. Ja viikot ovat toistensa kaltaisia. He ovat kuin taivaassa. Mutta aina samassa taivaassa. Joka sunnuntai alkaa uusi taivaallinen viikko. Ja se, nähkääs, ei ole enää taivasta, vaan maata. He eivät tosin itse asiaa huomaa, mutta he alkavat ikävystyä. Minä olen tarkastellut heitä ja olen huomannut heidän alkavan ikävystyä ihan kamalasti. On sydäntäsärkevää havaita sellaista, sillä he ovat minun rakkaimpiani. Teddyn tapana oli

aina laskea leikkiä heidän tulevasta asunnostaan, pienokaisesta ja Lettystä ja nyt — ovat sukkeluudet lopussa. Vain silloin tällöin sattuu jokin uusi sukkeluus syntymään. Aivan samoin kuin kukkarikasta kevättä seuraa — kesä. Ja Letty se vain istuskelee eikä enää laula. He toivovat, että tapahtuisi jotakin uutta... Samoin on mr ja mrs Britlingin laita. He rakastavat toisiansa. Paljoa enemmän kuin kumpikaan heistä aavistaa. Oli kerran aika, luullakseni, jolloin hekin elivät taivaallista elämäänsä. Kunnes alkoi äkkiä sattua, ettei mitään uutta enää sattunut..."

"No niin", virkkoi mr Direck, "mutta sopisihan matkustella".

"Mutta se ei ole *oikeata* tapahtumista", väitti Cecily.

"Ainakin se pitää mielenkiintoa vireillä."

"Mutta todellinen tapahtuminen merkitsee, että teemme jotakin."

"Te palaatte siihen, mistä aloitimme", sanoi mr Direck. "En ole koskaan ennen tavannut ketään, joka olisi ollut siinä määrin tuon aatteen vallassa kuin te. En tahtoisi asian olevan toisin. Se on osa teidän olemustanne. Samaa tuntuu mr Britling aina sanovan, itse koskaan täysin tajuamatta, että hän on niin sanonut. Siihen sisältyy otaksuma, että kaikki mitä tapahtuu, ei tapahdu niinkuin pitäisi — vaan aivan toisin. Tuollaisen ajatuksen valtaan voi hyvinkin joutua. Teidän jokapäiväinen elämänne näyttää olevan vailla merkitystä, politiikka näyttää olevan vailla merkitystä, kuningas, yhteiskuntajärjestys, liike-elämä ja muu semmoinen tuntuvat kerrassaan olemattomilta, ja näyttää siltä kuin te arvelisitte olevan jotakin muuta — silmäkantamattomissa — kätkössä — jotakin sellaista, johon teidän pitäisi päästä käsiksi. Minä myönnän itsekin olevani suuressa määrin sellaisen vaikutelman alaisena. Ja se liittyy erottamattomasti teitä koskeviin ajatuksiin. En voi tosiaankaan huomata siinä mitään ristiriitaisuutta. Minä rakastan teitä, koko sydämeni rakastaa teitä, mitäpä hyödyttäisi sitä kainostella? Minä antaisin henkeni tällä hetkellä täyttääkseni pienimmänkin toivomuksenne, tuntuu siltä kuin suonissani virtailisi rakkaus veren tilalla, mutta se ei irroita minua tuosta toisesta asiasta. Se päinvastoin johtaa minut tuohon toiseen. Minusta tuntuu, etten ilman teitä kykene yhtään mihinkään, mutta teidän *kanssanne* — Me emme asettuisi asumaan mihinkään maalaishuvilaan emmekä matkustelisi paikasta toiseen Baedekeriä noudattaen. Ei ainakaan pitkiä aikoja. Me tietysti asettuisimme yhdessä asumaan ja *toimimaan*..."

"Niin, mutta mitä me toimisimme?" kysyi Cecily.

Heidän keskustelunsa katkesi hetkiseksi.

Mr Direck veti syvään henkeänsä.

"Näettekö tuon vanhan kaadetun puun tuolla? Minä istuin toissapäivänä sen rungolla ajatellen teitä. Ettekö tule sinne kanssani istumaan? Siellä tarjoutuu näköala, niin, kerrassaan viehättävä englantilainen näköala, kappale taloa, puuryhmät ja etäämpänä laakso lummelampineen. Mielelläni muistelisin teitä tuon maiseman yhteydessä..."

He istuutuivat ja mr Direck aloitti esityksensä. Alussa hän oli arka ja kömpelö, sillä hän oli miettinyt sanojaan edeltäkäsikin erinomaisen tarkoin, mutta ei silti tahtonut millään ehdolla esiintyä väsyttävänä eikä syvämietteisenä, vaan teeskentelemättömänä ja välittömänä. Aloittaessaan hän itsekin tunsu epäonnistuvansa ja olevansa lattea. Ja kuitenkin asia oli hänen sitä valmistellessaan tuntunut varsin hienosti suunnitellulta ja elonraikkaalta. "Niin, nähkääs, minä en tahdo käyttää sanoja, joita on viljelty tuhansissa erilaisissa merkityksissä, muuten kuin täysin selvällä tavalla, ja toisaalta en halua esiintyä teeskentelijänä enkä kiristää asioita paria ääniaskelta niiden luonnollista sävelasemaa korkeammalle, mutta minusta tuntuu kuin se, mitä mr Britling aina pitää silmällä kirjoitelmissaan ja teoksissaan yleensä, se mitä te etsitte yhtä innokkaasti ja mikä näyttää teistä niin tärkeältä, että rakkauskin on teistä toisarvoinen asia, kunnes saatte sen tuohon edelliseen yhdistetyksi, on sanalla sanoen uskontoa — en tarkoita sitä tai tätä uskontoa, vaan uskontoa itseänsä, suurta, ylevää, laajaa aatetta, joka sisällyttää teidät, minut ja koko maailman yhteen suureen, yleiseen suunnitelmaan. Ja vaikka tämä rakkauskäsité ei juuri olekaan toistaiseksi ollut yleisessä käytännössä — esimerkiksi Carriervilleissä — niin joka tapauksessa se on oikea käsité, jota on noudatettava, elleimme tahdo tehdä rakkaudesta pelkkää turhanaikaista ja väsyttävää leikkiä huomaavaisuusiineen ja imarteluineen, mikä ehdottomasti johtaa suoraa päätä pettymyksiin, hullutuksiin ja — kadotukseen. Te tahdotte ymmärtääkseni väittää, että avioliiton on oltava uskonnollinen avioliitto ellei mieli pirstoa elämäänsä, että uskonto ja rakkaus ovat elämän tärkeimmät asiat, sen varsinainen käyttövoima ja ettei niitä käy suuntaaminen eri tahoille... Nämä ajatukset ovat olleet minulle vieraita siihen asti, kun tulin tänne ja tapasin teidät, mutta nyt ne nousevat mieleeni ikäänkuin ne olisivat aina siellä olleet... Siksi te ette tahdo kiirehtiä naimisiinmenoanne. Ja siksi minä olen melkein iloinen, ettette tahdo sitä tehdä."

Hän mietti. "Siksi minun on lähdettävä Saksaan, jotta saisimme molemmin aikaa asian

harkitsemiseen."

"Niin", virkkoi Cecily punniten kuulemiaan. "Niinpä se lienee. Minä tahdon kyllä uskonnollisen avioliiton, ja Teddyn ja Lettyn onnettomuus on juuri siinä, että heiltä puuttuu uskonnollisuutta. He väittävät kyllä olevansa uskonnollisia kaikessa hiljaisuudessa... Mutta —"

Mr Direck katseli häntä vakavin ilmein.

"Mutta mitä on uskonto?" kysyi Cecily.

Jälleen syntyi melkoinen vaihtelu.

"Lähes kolmeneljännestä niistä esitelmistä, jotka yhdistyksessämme on pidetty siitä lähtien, jolloin tulini siihen kuulumaan, on käsitellyt juuri tätä kysymystä", alkoi mr Direck. "Ja erään kaikkein vaikutusvaltaisimpia jäseniämme onnistui saada avuksemme Michiganin yliopistosta eräs varsin kyvykäs ja erittäin tottunut nuori nainen, joka teki yhteenvedon kaikista noista edustavista lausunnoista. Me painatamme sitä parhaillaan todella taiteellisesti julkaistaksemme sen syyskauden klubikirjana. Hänen saavuttamiensa tulosten ydin on, että uskonto ei merkitse samaa kuin uskonnot. Että useimmat uskonnot ovat vanhoja, mutta uskonto iäti uusi... Sanalla sanoen, uskonto on suuren olevaisen alinomaista uudelleen löytämistä... Mitä tuo suuri olevainen sinänsä on, se lausutaan eri tavoin, mutta jos tiedätte sen olevan ja muistatte sen olevan, niin teillä on uskontoa... Siihen suuntaan hän asiaa kuvailee... Minä lähetän kirjan teille kohta kun saan sen... Minä en voi väittää esittäväni asiaa niin selvästi kuin hän. Hänellä on oikea erittelevä äly. Mutta se on heräterikkaimpia pikku kirjoja mitä koskaan olen lukenut. Se ottaa teidät valtoihinsa ja *pakottaa* ajattelemaan."

Hän vaikenä ja tuijotteli eteensä maahan — mietteissään.

"Elämän", virkkoi Cecily, "on joko oltava uskonnollista tai pirstouduttava... Kenties se pirstoutuu joka tapauksessa..."

Mr Direck osoitti nämä huomautukset hyväksyvänsä nyökäyttämällä vitkaan päätänsä.

Hän antoi hetkisen kulua hiljaisuuden vallitessa. Sitten hän tuli jälleen ajatelleeksi asiaa, jota hän oli suunnitellut epämääräisin pelontuntein, mutta jonka nämä korkeammat harrastukset olivat työntäneet syrjään. Hän ryhtyi siihen jälleen, sydän tuskaisena oman uhkarohkeutensa vuoksi.

"No niin", sanoi hän, "ettehän te vihaa minua?"

Cecily hymyili.

"Enhän ole teistä epämiellyttävä tai halveksittava?"

Cecilyn ilme oli nytkin rauhoittava.

"Ettehän pidä minua minkäänlaisena jäykkänä amerikkalaisena hirviönä?"

"En."

"Te ehkä ajattelette niinkin, että voisin — joskus tulevaisuudessa —?"

Cecily koki iloisen avomielisesti vastata hänen katseeseensa, ja luultavasti hän olikin avomielisempi kuin oikeastaan aikoi.

"Sanokaahan", virkkoi mr Direck vienon tunneväreeseen pehmentäessä hänen suunsa ilmettä, "sanokaahan nyt eräs asia. Meidän on odotettava. Kunnes olette paremmin selvillä itsestänne. Mutta... Voisitteko suostua —? Jos vain kerrankin — saisין suudella teitä..."

"Minä lähden nyt Saksaan", jatkoi hän toisen vaietessa. "Mutta Saksa ei herätä mielenkiintoani läheskään siinä määrin kuin matkalle lähtiessäni otaksuin. Mutta miten olisikaan — jos tuntisin — teitä suudelleeni..."

Eksyttävän tyynen näköisenä nuori lady katsahti ensin vasemman ja sitten oikean olkansa yli ympäröivään puistoon. Sitten hän nousi. "Me voimme palata takaisin tuota tietä", sanoi hän hieman päätään heilauttaen, "pientä varjoisaa polkua pitkin".

Mr Direck nousi hänkin.

"Jos olisin runoilija tai lintu", sanoi mr, Direck, "niin laulaisin. Mutta kun olen tavallinen Amerikan kansalainen, en osaa tehdä muuta kuin jutella kaikesta mitä tekisin, jos en olisi..."

Kun he olivat ehtineet pienelle piilopolulle, jossa jalan alla tuntui pehmyt sammal ja pään päällä oksat

kietoutuivat suojaavaksi verhoksi, katkaisi mr Direck hiljaisuuden virkkamalla: "Kuka tietää, mikä on oikeata ja mikä väärää tässä ja tällä hetkellä." Cecily seiso i hänen edessään suorana kuin keihäs, ja hänen kirkkaissa silmissään kimalteli lupauksia. Hän tarttui vapisevin käsin hänen pehmeihin, viileihin kasvoihinsa ja suuteli hänen suloisia puoliavoimia huuliansa. Hän painoi kiinteämmin itseänsä vasten värähtelevää vartta ja aikoi suudella uudelleen. Mutta toinen irroittautui, eikä hän pakottanut. Vaiteliaampina kuin koskaan, syvissä mietteissä ja salaisen, oudon värinän vallassa nuo kaksi ulkonaisesti tyyntä nuorta ihmistä palasivat Dower Houseen...

Teenjuonnin jälkeen tuli automobiili asemalta ja hän lähti. Viimeksi näkyi vain heiluva hattu joka painui orjanruusuaidan vartta hockeyradan taitse kylään päin.

"Hän pääsee Saksaan ennen minua", sanoi hra Heinrich äkillisen koti-ikävän iskemänä. "Melkein pä kadun, että lupauduin lähtemään Boulogneen."

Muutamia päiviä miss Cecily Corner oli erittäin vakava ja arvokas nuori nainen. Hän mietti...

9.

Mr Direckin lähdettyä kansainvälinen tilanne kärjistyi nopeasti. Näytti aivan siltä kuin olisi hänen amerikkalainen tyyneytensä siihen asti estänyt asiain kehittymistä. Ennenkuin hänen Rotterdamista lähettämänsä näköalakortti oli ehtinyt Dower Houseen, oli Itävalta lähettänyt Serbialle uhkavaatimuksensa, ja ennenkuin Cecily sai hänen Kölnistä kirjoittamansa kirjeen — käsiala oli tuota omituisen sääntötöntä lajia, jonka pikakirjoitus ja kirjoituskone ovat muuttamassa amerikkalaisten erikoisuudeksi — alkoi Venäjä asettaa joukkojansa liikekannalle, ja Euroopan sodan mahdollisuus avautui selvänä nähtäviin ikäänkuin olisi avautunut esirippu, jonka turhanpäiväisiä koristeita edellisen viikon mieltäkiinnittävät tapaukset olivat olleet. Niin pakottavan tärkeä oli tämä ilmenevä todellisuus, että kiväärien salakuljetuksen jälkeen sattunut, dublinilaisten ampuminen kutistui mitättömäksi tapahtumaksi. Mr Britlingin mieli palautui rauhattomilta retkiltään yhä kiinteämmin tarkastelemaan kiitaviä myrskypilviä, jotka näköpiirin takaa kohoten kohta pimensivät koko taivaan. Hän katseli, katseli hämmästyneenä ja epäillen, katseli alituisen toistelemansa, saksalaiseen terveeseen järkeen ja rauhanrakkauteen luottavan uskontunnustuksensa osaksi tulevia vastalauseita, hän katseli tuota koko persoonattomalla minällään, ja sill'aikaa hänen persoonallinen olemuksensa virtasi yhä syvemmissä ja ahtaammassa uomassa, kun äly ei sitä ohjannut. Hänen mielensä kaksilohkoisuus ei ollut milloinkaan ilmennyt selvempänä. Toisaalta näki mr Britlingin epäitsekäs äly totutun rauhan häviävän maailmasta niinkuin päivänvalo häviää vankikomerosta, kun ikkunaluukut lyödään kiinni; toisaalta mr Britling yksityishenkilönä huomasi koko sen miellyttävän virkistuksen, jota hänen ja mrs Harrowdeanin suhde oli tarjonnut, häviävän kiusalliseen, järjettömään riitaan. Hän ei halunnut menettää mrs Harrowdeania; sattunut välien särkyminen herätti hänessä syvää ja syvästi itsekästä levottomuutta. Se näytti suotta tekevän lopun siitä asiain järjestelystä, jonka erinomaisen tyydyttävä ja korvaamaton luonne oli ollut vasta hänelle selviämässä.

Hän ei tosin rakastanut mrs Harrowdeania. Tuo oli hänelle niin selvää kuin suinkin. Mutta toisaalta oli yhtä ilmeinen, joskin syrjäytetty ja huomiotta jätetty tosiasia, ettei mrs Harrowdean ollut juuri enempiä häneen rakastunut. Koko jutun tyydytystä tuottavana puolena oli sen lemmettömyys ja ystävällinen intohimottomuus. Se soi heille tilaisuutta huolettomasti leikitellä lemмен kaikilla sanoilla ja menetelmillä. Mrs Harrowdean käsitteli kyyneleitä ja iloa kuin nöyriä palvelijoitaan, ja mr Britling voi esittää rakastaja-osaansa itsehillinnän joutumatta ollenkaan vaaraan. He täyttivät toistensa elämässä kauan tunnetun kaipuun — kunhan mrs Harrowdean vain olisi voinut hillitä merkillistä taipumustaan mustasukkaisuuteen ja sukupuolelleen ominaista kiusaamishalua. Mr Britling tunsi hänen noissa kohdissa rikkovan heidän suhteensa sääntöjä vastaan tuomalla siihen vakavia tosioloja, ja tuo särö oli nyt avartunut melkoiseksi juovaksi. Mr Britling tiesi hänen jokaisena järkevänä hetkenä pelkäävän tuota kuilua ja pyrkivän mikäli mahdollista sitä silloittamaan. Mutta ne syvät ja alkukantaiset vaistot, joiden tukahuttamisesta he olivat sanattomasti sopineet, pyyhkäisivät pois sovinnon siltarakennelmat.

Elleivät he saisi siltaa kuntoon, olisi kaikki lopussa, ja mr Britling tunsi sellaisen asiain kehittymisen johtavan mitä suurimpaan epätoivoon. Mrs Harrowdean lähtisi Oliverin lohduteltavaksi; hän; meni Oliverille vaimoksi, ja mr Britling tunsi hänen kyllin hyvin ollakseen varma siitä, että hän auliisti julistaisi perheonneansa; toisaalta mr Britling, jolla ei ollut mitään vastaavaa Olivetta käytettävänä, jäisi jonkinlaiseksi henkiseksi vanhaksipojaksi vapaa-aikoinen ja ehtoopuolineen ja yleisine imartelun ja huvittelun kaipuineen — sanalla sanoen hän jäisi kammottavan yksinäiseksi. Mustasukkaisuus kiduttaisi häntä, ja siinä tapauksessa — tässä hän osui, oikeaan — hänen työnsä joutuisi kärsimään. Se ei voinut häntä viehättää niin kauan kuin tyydyttämättä jääneet epämääräiset pyyteet hänessä kuohahtelivat.

Ja kuten on tapana meidän yhä vielä ylenmäärin nuorekkaassa maailmassamme, alkoivat mr Britling ja mrs Harrowdean keskustella perin epäromanttisen suhteensa aiheuttamista asioista luottavaisin,

vilpittömin ja nuorekasta innokkuutta uhkuvin sanoin — sehän on yhä ainoa käytettävissä oleva puhetapa — ja ajoittain mr Britlingin melkein onnistui uskotella itselleen, että hän tunsi mrs Harrowdeania kohtaan jotakin sen kiihkoisen rakkauden tapaista, jonka Mary oli hänessä muinoin sytyttänyt, ja että hänen menettämistään johtuva, katkeruus ei ollut missään yhteydessä Pyecraftsin hauskuuden eikä minkään turvallisuustunteen kanssa. Todellisuudessa oli kaikkien näiden tunteenomaisten mahdollisuuksien kudelmassa ainoana nuoruudenraikkautensa säilyttäneenä osasena hänen ankara haluttomuutensa luovuttaa mrs Harrowdeania kenellekään muulle. Lisäksi hänessä oli vivahdus isällistä tunnetta, joka nuoremmalta mieheltä olisi puuttunut, ja se sai hänet innokkaasti miettimään, miten voisi estää mrs Harrowdeania tekemästä suurta tyhmyyttä: menemästä kiusalla naimisiin. Hän ajatteli, että koska tungettelevasta kosijasta hyvinkin voi sukeutua vaateliias aviomies, niin rehevänä vallitseva Oliver saattaisi kirvoittaa hänestä paljoa vilpittömämpiä kyneleitä kuin hän tähän asti oli tottunut vuodattamaan. Mutta tämä jalomielisyys oli vain hänen pääasiallisesti itsekkään mustasukkaisuutensa valoisa reunuste.

Kirjeenvaihdon aloitti jälleen mr Britling kirjoittamalla pienen, leijonankitalavaa koskevan anteeksipyynnön, johon saapui ihastuttavan liikuttava vastaus. Mr Britling tietysti vastasi vakuutellen ja selitellen. Mutta ennen toisen kirjeen perilletuloa oli mrs Harrowdeanin mieliala muuttunut. Hän päätteli, että jos mr Britling tosiaankin olisi tahtonut osoittaa selvää ja rakastavaa katumusta, niin hän olisi jättänyt lyhyen kirjelappunsa lähettämättä ja olisi rientänyt hänen luokseen hurjassa, epätoivoisessa mielentilassa ja olisi polvilleen paneutuen anonut häneltä anteeksi. Mrs Harrowdean siis kirjoitti tässä tarkoituksessa toisen kirjeen, joka joutui matkalle samaan aikaan kuin mr Britlingin toinen kirje, ja jouduttuaan kirjallisen kykynsä valtaan hän kehitti väitteensä mr Britlingin välinpitämätöntä käytöstä koskevaksi yleiseksi syytökseksi, sanoi hyljänneensä kaiken hänen kanssaan suunnitellun tulevaisen onnen toivon ja päättäneensä kerta kaikkiaan lopettaa heidän suhteensa ja soveliaan, arvokkaalle kaipaukselle omistetun suruajan ohimentyä kutsua Oliverin saamaan kärsivällisyytensä ja hyvyytensä palkan. Euroopan tilanne oli nyt siinä määrin kärjistynyt, että se hermostutti mr Britlingiä, ja hän vastasi kirjeellä, joka oli tarkoitettu sovintoa rakentavaksi, mutta joka muuttuikin mrs Harrowdeanin "kohtuuttomuutta" käsitteleväksi vakavaksi moitteeksi. Sill'aikaa mrs Harrowdean oli saanut hänen toisen, hellän kaunopuheisen kirjeensä, joka aiheutti syvää liikutusta, ja koska hän äsken oli puhdistanut mielensä epämieluisista kuohuista, niin hän vastasi kirjoittamalla herttaisen rakkauskirjeen. Tästä lähtien heidän kirjeenvaihtonsa oli kahtalainen, vuoroin kiukkuinen, vuoroin lemmeäs; mrs Harrowdeanin kolmas kirje oli hellä ja siihen toi hellän vastineen mr Britlingin neljäs kirje; mutta sillä välin mrs Harrowdean oli saanut mr Britlingin kolmannen kirjeen ja vastasi siihen sangen sapekaasti, ja viimeksimainittuun sopi hyvin mr Britlingin viides, joka lähti matkaan vähää ennen mrs Harrowdeanin jalomielistä ja lopullista viidettä kirjettä. Mr Britlingin viidenteen kirjeeseen saapui vastaus lauantaina, lauantaina elokuun ensimmäisenä 1914 — sähköiteitse. Oliver oli Hollannissa lepuuttamassa kovia kokenutta tunne-elämäänsä, ja mrs Harrowdean sähköitti mr Britlingille: "Olen sähköittänyt Oliverille, hän tulee luokseni, älkää vaivautuko vastaamaan."

Mrs Harrowdean oli ihmeissään, kun ei kahteen päivään kuulunut vastausta. Hän ei saanut vastausta kahteen päivään, sillä juuri siihen aikaan Englannin sähkölennättimet joutuivat kokemaan ihmeellisiä asioita, ja mrs Harrowdeanin ilmoitus saapui mr Britlingin asuntoon vasta maanantaina iltapuolella, polkupyörällä liikkuvan boyscoutin kuljettamana. Mr Britling oli silloin Claveringsissa keskustelemassa Belgian valtaamisesta, joka pakotti Englannin ryhtymään sotaan, eikä hän avannut pientä, punaisenruskeata koteloa ennenkuin puoli seitsemän tienoissa. Hän ei huomannut katsoa lähettämispäivää eikä -tuntia, mutta huomasi, että kysymyksessä oli haaste. Hän huomasi, että häntä odotettiin heti saapuvaksi iäksi lopettamaan tämä onneton eripuraisuus vaikuttavan ja tunnekylläisen kohtauksen avulla. Mr Britlingin mieli oli nyt siinä määrin sotaa täynnä, että kysymyksessä oleva sovintohetki tuntui hänestä mitä värittömimmältä ja mielenkiinnostomimmalta velvollisuudelta. Mutta hän älysi luvattomain lemmeenliittojen salaperäisen lain pakottavan näyttelemään aljettua osaa. Hän siirsi lähtönsä illallisen jälkeen — eihän ollut mitään syytä peljätä kuuvalossa kulkemista, jos ajoi varovasti — sillä Hugh ja Cissie tulivat ehdottamaan hockeyerää pelattavaksi. Hockey virkisti hermoja, sai paremmin kuin mikään muu unohtamaan sodan, tuon suunnattoman onnettomuuden, jota hän ei ollut milloinkaan uskonut mahdolliseksi, ja hän suostui ehdotukseen varsin mielellään...

10.

Kokonaisia päiviä mr Britlingin tajunnan laajempi puoli, joka nimenomaisesti erosi saman tajunnan minäkohtaisesta kärjestä, oli yhä eloisammin ja yhtenäisemmin kuvastellut alkavaa näytelmää, missä sivistys heitti syrjään tuhannet hajalliset rauhanpuuhansa ja tarttui hammasta purren aseihin taistellakseen armotonta taistelua militaristista imperialismia vastaan. Matching's Easyn näkökannalta tämä kasautuneen vihamielisyyden suunnaton kristallisoituminen merkitsi toistaiseksi ainoastaan sanomalehtiutisten otsakkeiden sekaannusta sekä palstojen uudenlaista järjestelyä noissa valkoisissa ikkunoissa, joista rauhassa elävä Englanti saattoi seurata maailman tapahtumia. Se mitä sanomalehdet kertovat oli mittaamattoman kaukana todellisesta viheriästä nurmikosta, missä lukija asteli,

mittaamattoman kaukana mr Dimplestä ja hänen kirkonkelloistaan, jotka lähettivät leveitä hyväileviä sointuja kuuntelijan korviin, kaukana puiston hirvistä, jotka puskea kolistaen karistelivat sarvistaan samettipeitettä, kaukana teurastajan rattaista ja teurastajapojan kohteliaasta tervehdyksestä hänen ajaessaan pitkin puistokujaa. Se oli uusi maailma, useimpien mielestä epätodellisempi kuin romaanien ja näytelmien maailma. Puhuessaan noista ajoista ihmiset samalla tunsivat juttelevansa taruja ja tekevänsä ajatuskokeita.

Torstaina heinäkuun 23:ntena Itävalta-Unkarin Belgradissa oleva lähettiläs jätti Serbian hallitukselle mahdollottoman uhkavaatimuksensa pyytäen vastausta neljänkolmatta tunnin kuluessa. Jälkeenpäin kertyneen viisauden nojalla tiedämme nyt riittävän selvästi, mitä tuo merkitsi. Sarajevossa tehty rikos oli kaivettava esiin ja tehtävä sodan aiheeksi. Mutta tuhannesta eurooppalaisesta ei yhdeksänsataayhdeksänkymmentäyhdeksän vielä edes aavistanutkaan, kuinka heidän tuli käymään. Uhkavaatimus oli silmäänpistävällä paikalla missä aamulehdissä, jotka saapuivat perjantaina mr Britlingin luettaviin, mutta se ei mitenkään vallinnut muita uutisia; sir Edward Carsonin hylkäyslauseunto hallituksen tekemästä Ulsteria koskevasta ehdotuksesta oli parhaalla paikalla ja melkein yhtä huomattavia kuin Serbian uutiset olivat madame Caillaux'n juttua ja Pietarissa sattunutta katusulkutaistelua kuvailevat tiedonannot. Aamiaisen aikana hra Heinrich sai kysymyksiinsä rauhoittavat vastaukset.

Lauantaina sir Edward Carson oli yhä etualalla, Venäjä oli ryhtynyt välittäjäksi ja pyysi Serbialle pitempää mietintäaikaa ja *Daily Chronicle* väitti päivää kriittiseksi koko Euroopalle. Dublin pistinhyökkäyksilleen ja tykinluoteineen työnsi maanantaina Serbian taka-alalle. Idässä ei ollut vielä ammuttu laukaustakaan, ja Irlannin mellakka, jonka Saksa oli ottanut laskuihin, oli vasta tulossa. Sir Edward Grey'n sanottiin tekevän kovasti työtä rauhan säilyttämiseksi.

"Se on vain suden ulvontaa", sanoi mr Britling hra Heinrichille.

"Mutta susi siitä lopulta sukeutui", sanoi hra Heinrich. "Kunpa en olisi lähettänyt esperantokongressin ennakkomaksua. Ihan varmaan se lykkäytyy."

"Katsokaahan!" sanoi Teddy sangen ystävällisesti hra Heinrichille tiistaina näyttäen sanomalehteä, jossa "Dublinin verenvuodatus" oli työntänyt "Sodanuhkan" aivan taka-aloille.

"Sitähän me teille sanoimme", virkkoi mr Britling. "Ei kukaan halua Euroopan sota."

Mutta keskiviikon lehdet osoittivat hra Heinrichin pelon oikeutetuksi. Saksa oli kieltänyt Venäjää mobilisoimasta.

"Tietysti Venäjä mobilisoi", sanoi hra Heinrich.

"Tai pysyy rauhassa nyt ja aina", sanoi Teddy.

"Ja silloin mobilisoi Saksakin", sanoi hra Heinrich, "ja minun lomani on lopussa. Minunkin on mobilisoitava. Minunkin on mentävä sotaan. Minulla on paperit."

"En ole milloinkaan ennen ajatellut teitä sotilaana", sanoi Teddy.

"Minulle myönnettiin vapautusta sotapalveluksen suorittamisesta, kunnes saisin väitöskirjani valmiiksi", sanoi hra Heinrich. "Nyt on kaikki mennyttä. Ja väitöskirjastani on kolmeneljännestä valmiina."

"Vakava asia", sanoi Teddy.

"*Verdamme Dummheit!*" sanoi hra Heinrich. "Mitä varten ne ryhtyvät tuommoiseen?"

Torstaina heinäkuun 30:ntenä olivat Caillaux, Carsonit, lakot ja kaikki tavalliset puheenaiheet kokonaan poissa sanomalehden ensimmäiseltä sivulta; pörssi oli hurjan sekasorron vallassa ja elintarpeiden hinnat nousivat huimaavasti. Itävalta pommitti Belgradia vastoin entisiä sotasääntöjä, Venäjä mobilisoi, mr Asquith selitti ponnistelevansa yhä yhtä ahkerasti "supistaakseen, mikäli mahdollista, mahdollisen yhteentörmäyksen laajuutta" ja Wienin rauhankonferenssi siirrettiin toistaiseksi. "Minä en ymmärrä, miksi Venäjän ja Itävallan välisen ristiriidan täytyisi vetää mukaan Länsi-Euroopan", sanoi mr Britling. "Meidän etumme koskevat vain Belgiaa ja Ranskaa."

Mutta hra Heinrich älysi asian paremmin. "Ei", sanoi hän. "Tämä on sota. Se on nyt syttynyt. Minä olen kuullut siitä Saksassa paljon puhuttavan. Mutta minä en ole milloinkaan uskonut, että sen täytyi tulla. Ach! Se ei välitä mistään. Niin kauan kuin ei välitetä esperantosta, ovat asiat tällä kannalla".

Perjantaina saatiin nähdä kuvia wieniläisten joukkojen liikekannallepanosta ja kuultiin Belgradin

palavan. Nuoria olkihattuisia miehiä, jotka suuressa määrin muistuttivat englantilaisia ja ranskalaisia olkihattuisia nuoria miehiä, nähtiin Wienin kaduilla paraatissa, pahaenteisiä lippuja kantamassa, torvia puhaltamassa, hattuja heiluttamassa ja huutamassa. Lauantaina nähtiin koko Euroopan mobilisoivan ja hra Heinrichin rientävän Teddyn polkupyörällä hurjaa vauhtia asemalle iltalehtiä hakemaan. Mobilisoiminen ja hra Heinrichin levottomuus tulivat nyt Dower Housessa vallitsevan tilanteen päätekijöiksi. Nuoremmat Britlingit mobilisoivat ankaran kiivaasti lastenkamarin lattialla. Vanhemmalla oli satayhdeksänkymmentä tinasotamiestä sekä huomattava määrä tykkeitä ja vaunuja; nuoremmalla oli sadankahdenkymmenenkolmen miehen voima, lukuunottamatta kolmea kantajamiestä (taakkoineen päivineen), yhtä poliisia, viittä siviilihenkilöä ja kahta naista. Lisäksi he leikkelivät paperista joukon Englannin ja Saksan lippuja. Mutta kun ei kumpikaan suostunut joukkojansa nimitettäväni minkään vieraan valtakunnan armeijaksi, he sopivat siten, että taistelisivat Punamaana ja Sinimaana, valiten nuo nimet sotamiestensä univormujen värin mukaiset. Sill'aikaa valitteli hra Heinrich melkein pä kenelle tahansa huoliensa suuruutta ilmaisten aivan aavistamatonta tunteenomaista kiintymystä kyläravintolan isännän tyttäreeseen. Tämä oli rauhaista, vaikutteille altis neitonen nimeltä Maud Hickson, jolle nuori mies näkyi antaneen runollisemmalta soinnaltavan Margareeta-nimen.

"Usein me olemme jutelleet, niin, usein", vakuutteli hän mrs Britlingille. "Ja nyt täytyy kaiken loppua. Hän rakastaa kukkia, hän lempii lintuja. Hän on suloinen ja viaton. Minä olen opettanut hänelle monta saksalaista sanaa ja useita kertoja olen yrittänyt lyijykynällä piirtää hänen kuvaansa ja nyt minun pitää lähteä näkemättä häntä enää milloinkaan."

Hra Heinrichin äänetön vetoaminen koko Saksan romanttiseen kirjallisuuteen riisui aseet siltä mrs Britlingin vastaväitteeltä, ettei hra Heinrichilla ollut mitään syytä lainkaan tuntea tuota nuorta naista.

"Sitäpaitsi", huudahti hra Heinrich, "syventyen erääseen toiseen huoliensa puoleen, kuinka minä saan tavarani kokoon? Täällä ollessani minä olen ostanut paljon tavaraa, paljon kirjoja, kaksi paria valkoisia flanellihousuja, muutamia paitoja ja kodak-filmien kehittelyä varten suunnitellun tinakojeen, jota en osaa käyttää. Kaikki tuo pitää mahtua pieneen matkalaukkuuni. Ja ne eivät mahdu minun pieneen matkalaukkuuni."

"Entä Billy! Kuka nyt jatkaa Billyn kasvattamista?"

Armoton kohtalo ei välittänyt hra Heinrichin vaikeuksista ja huolista. Hän syöksähteli huoneestaan alakertaan ja taas takaisin, kulki salaisissa ja hyödyttömässä asioissa kyläravintolan paikkeille, vaelteli puutarhassa. Hänen päänsä ja kasvonsa punottivat yhä ankarammin; silmät olivat tulehtuneet ja levottomat. Kaikki koettivat puheellaan ja käytöksellään häntä rauhoittaa ja osoittaa hänelle ystävällisyyttä.

"Ach!" sanoi hän Teddylle, "Te olette siviilimies. Te elätte vapaassa maassa. Sota ei koske teitä. Te voitte käyttää sitä huvinanne..."

Teddy saattoikin käyttää huvinansa mitä hyvänsä.

Jokin, jota Matching's Easyssä vain sangen epämääräisesti pelättiin, jokin järjestelmällinen ja armoton Lontoossa sijaitseva voima tuntui haparoivan ja haeskelevan hra Heinrichiä, ja hra Heinrich tuntui vastaavan. Sunnuntain posti toi ratkaisun.

"Minun täytyy lähteä", sanoi hän. "Minun täytyy lähteä suoraan Lontooseen tänään. Siellä, eräässä paikassa Bloomsburyssä minulle ilmoitetaan, miten pääsen Saksaan. Minun täytyy koota tavarat, saada automobiili asemalta ja lähteä. Miksi ei sivuradalla kulje sunnuntaisin junia, niin että voisin mennä sitä tietä?"

Aamiaisella hän puhui politiikasta. "Minä olen ehdoton sodan vastustaja", sanoi hän.

"Minä vastustan sodankäyntiä yleensä."

"Miksi sitten lähdette?" kysyi mrs Britling. "Jääkää tänne meidän luoksemme. Me pidämme teistä kaikin. Jääkää tänne ja jättäkää lähtökäskyt huomioonottamatta."

"Mutta silloinhan menetän isänmaani. Menetän paperini. Joudun hylkiöksi. Minun täytyy lähteä."

"Minun mielestäni on miehen oltava isänmaalleen uskollinen", arveli mr Britling.

"Jos maailmassa olisi yksi ainoa kieli, niin tällaista ei sattuisi", selitti hra Heinrich. "Ei olisi englantilaisia, ei saksalaisia eikä venäläisiä."

"Vaan pelkkiä esperantolaisia", virkkoi Teddy.

"Tai idolaisia", sanoi hra Heinrich. "En ole varma kumpiako. Eräissä suhteissa ido on melkoista

parempi."

"Ehkäpä on asia ratkaistava idon ja esperanton välisellä sodalla", arveli Teddy.

"Kenen kanssa me pelaamme skatia, kun te olette poissa?" kysyi mrs Britling.

"Koko aamupuhteen", sanoi hra Heinrich tuntien sydämensä paisuvan tässä myötätunnon paisteessa, "olen yrittänyt koota tavaroitani, mutta siitä ei ole tullut mitään. Mieleni on liiaksi levoton. Minulle on ilmoitettu, ettei pidä ottaa mukaan paljoa matkatavaraa. Anteeksi, mrs Britling."

Mrs Britling tuli tarkkaavaiseksi.

"Jos saisin jättää hyvän joukon tavaroitani, vaatteitani, ainakin osan, ja etenkin viuluni, niin pääsisin paremmin kulkemaan. En tahtoisi joutua liikekannalle viuluineni. Voi tulla pahojakin tungoksia. Tahtoisin sen vuoksi ottaa vain reppuni..."

"Jos kokoatte tavaranne..."

"Niin, jälkeinpäinhän ne voitaisiin lähettää."

Kokoamisesta ei kuitenkaan tullut mitään. Automobiili, jota hän oli aamusella käynyt asemalta tilaamassa Teddyn avuliaalla polkupyörällä, tuli kohta häntä noutamaan, ja koko perhe sekä ensimmäinen osa tavanmukaisia hockeypelaajia kokoontui katsomaan lähtöä. Vanhempi pikku-Britling asetti täyteenahdetun repun vaunun istuimelle. Hra Heinrich pudisti sitten jokaisen kättä.

"Kirjoittakaa ja kertokaa miten voitte", huusi mrs Britling.

"Mutta jos Englantikin yhtyy sotaan!"

"Kirjoittakaa Reynoldsille — antakaahan, kun merkitsen hänen osoitteensa; hän on minun asiamiehenäni New Yorkissa", sanoi mr Britling ja kirjoitti osoitteen.

"Me tulemme kylään asti teidän mukanne, hra Heinrich", huusivat pojat.

"Ei", sanoi hra Heinrich istuutuen automobiiliin, "minä eroan nyt teistä kaikista kerrassaan. Se on liikaa..."

"*Auf Wiedersehen!*" huusi mr Britling. "Muistakaa, että mitä tapahtuneekin, rauha tulee lopuksi!"

"Miksei yhtä hyvin aluksi?" kysyi hra Heinrich ymmärrettävän katkeroituneena ja toisti vakiintuneen, Euroopan koko tilannetta koskevan tuomionsa: "*Verdammt Bummel!*"

"Lähtekää", sanoi mr Britling ohjaajalle.

"*Auf Wiedersehen*, hra Heinrich!"

"*Auf Wiedersehen!*"

"Hyvästi, hra Heinrich!"

"Onnea matkalle, hra Heinrich!"

Automobiili lähti päristen liikkeelle, ja hra Heinrich liukui läpi veräjien ja pitkin samaa ahnasta tietä, joka oli aivan äskettäin niellyt mr Direckin.

"Viimeinen jäähyväistervehdys!" huusi Teddy. "Yks', kaks', kolme! *Auf Wiedersehen!*"

Äänet, järeät ja kimeät, kaikuivat yhdessä särähdellen. Orjanruusuaita peitti pienen pääni näkyvistä. Mutta sitten punaiset kasvot sukelsivat taas esiin. Hän oli noussut seisomaan ja heilutti panamahattuansa. Auringonpistoa ajattelemana...

Sitten hra Heinrich oli kokonaan poissa.

"Kas niin", sanoi mr Britling kääntyen menemään.

"Toivottavasti hän ei haavoitu", sanoi eräs vieraista.

"Mitä vielä, eiväthän ne tuollaista poikasta taistelulinjalle lähetä", sanoi mr Britling. "Hän ei ole vielä saanut harjoitustakaan. Ja hänen täytyy käyttää silmälaseja. Miten hän ampua osaisi? Hänestä tehdään kirjuri."

"Hän ei ole koonnut tavaroitaan laisinkaan", sanoi mrs Britling miehelleen. "Tulehan katsomaan hänen huonettansa. Se on — liikuttavaa."

Se oli liikuttavaa.

Se oli enemmän kuin liikuttavaa; vähäpätöisellä, oudolla tavallaan se oli vertauskuvallista ja ennustuksellista; siinä näkyi pienoiskoossa vähäpätöisen elämän juuriltaan repeytyminen.

Ovi oli selkoselällään, kuten hän oli sen lähtiessään jättänyt ajattelemattakaan salata pienten puuhiensa ja hankintojensa merkkejä. Ikkunatkin olivat aivan auki, ikäänkuin hän olisi kaivannut enemmän ilmaa, hän, joka Englantiin tultuansa aluksi oli aina pitänyt huoneensa ikkunoita tarkoin suljettuina. Tyhjän tulisijan yli ojentautui hänen Billyä varten hankkimansa iso tammenhaara, mutta nyt olivat sen oksat ja lehdet kuivuneet ja monet niistä olivat murtuneet ja pudonneet lattialle. Billyn tyhjä häkki oli tyhjänä pienellä pöydällä huoneen nurkassa. Sen sijaan, että olisi koonnut tavaroitaan, nuorukainen oli nähtävästi astellut huoneessaan edestakaisin rauhattomien mielteiden vallassa; vuode oli epäjärjestyksessä ikäänkuin hän olisi useita kertoja siihen heittäytynyt, ja kirjat olivat toivottomassa epäjärjestyksessä ympäri huonetta. Hän oli yrittänyt hiukan aloittaa tavarain kokoamista sijoittamalla jotakin lainaamaansa pahvilaatikkoon. Viulu lepäsi kuin kuolinvuoteellaan kaapin päällä, jonka kaikki laatikot olivat puolittain avoinna, ja keskellä lattiaa virui siihen pudonneena surkea, sininen paita, litistyneimpiä ja murheellisimpia vaatekappaleita mitä ajatella saattaa. Takasta löytyi epäonnistunut, halki repäisty, tytön päätä esittävä kynäpiirros...

Aviopuolisot katselivat hetkisen äänettöminä autioksi jäänyttä huonetta, ja kun mr Britling alkoi puhua, niin hän alensi ääntänsä.

"Minä en keksi Billyä", sanoi hän.

"Se on ehkä mennyt ulos ikkunasta", sanoi mrs Britling, hänkin hilliten ääntänsä...

"No niin", sanoi mr Britling äkkiä ja ääneen irroittaen tarkkaavaisuutensa tuosta tulevain onnettomuuksien ensimmäisestä enteestä, "mennäänpä hockeyta pelaamaan! Hänenhän oli pakko lähteä. Ja Billy kai tulee takaisin, kun nälkä alkaa sitä vaivata..."

11.

Maanantai oli yleinen vapaapäivä, koska se oli elokuun ensimmäinen maanantai, ja vanhan tavan mukaan vietettiin silloin Matching's Easyssä Claveringsin puistossa kukkaisjuhlaa. Mr Britlingin mieleen jäi päivästä kirkas muisto, se näkyi sellaisessa heleässä valossa kuin maisema, johon aurinko paistaa ukkospilven lomitse. Siellä oli telttä näytteille asetettuine kukkineen ja toinen kansanhuveja varten, siellä oli korea, kultaa ja keltaa hohtava karuselli automobiileineen ja hevosineen, ja eräs toinen viheriän ja hopean hohtoinen, jonka jalopeurat, kamelikurjet suorittivat ihmeellisiä keinoja liikkeitä, ja kummassakin oli höyrypositiivi; siellä oli kojuja, joissa heiteltiin kokospähkinöitä ja useita kekseliäästi sommiteltuja ampuma-, keihäänheittoja renkaanheittoja, joissa kaikissa oli ihmeteltävä kokoelma saviteoksia, kelloja, metallikoristeita ja muita senkaltaisia houkuttelevia voittoja. Siellä pantiin toimeen ilmapallokilpailu: jokaiseen pallon oli kiinnitetty postikortti, jossa pyydettiin löytäjää ilmoittamaan, mihin se oli pudonnut; shillingillä voi saada pallon ja mahdollisuuden voittaa lukuisia yleviä ja yllättäviä palkintoja, jos pallo lensi riittävän kauas — kalapuukkoja, hopeakahvaisia kävelykeppejä, tammisia grammofonilevylaatikoita ja muuta samanlaista. Erityisestä veräjästä pääsi puolella shillingillä Claveringsin puutarhoihin; lady Homartyn oli luvannut lisätä shillingiin toisen puolen ja käyttäät kertyneet varat ensi talvena polttotarpeiden hankkimiseen Matching's Easyyn köyhille. Mr Britling katseli poikineen kaikki nähtävyydet, jätti pojat vihdoin antaen kummallekin shillingin ja siunauksensa, maksoi puoli shillingiänsä päästäkseen puutarhoihin ja lähti, kuten oli luvannut, lady Homartynin luo teetä juomaan.

Aamulehdet olivat saapuneet myöhään, hän oli lukenut niitä lukemasta päästyäänkin ja aina välillä painunut mietteisiin, kunnes hänen perheensä oli vaatinut, että hänen piti lähteä juhliin. He sanoivat, että jos hän ei minkään muun vuoksi tahtonut tulla, niin ainakin nähdäkseen tati Wilshiren harvinaista kokospähkinänkeittotaitoa. Hän oli kaikkia muita etevämpi. No niin, eihän sitä sopinut jättää näkemättä. Uutisten otsakkeet julistivat: "Suurvallat sodassa; Saksalaiset hyökänneet Ranskaan; Venäläiset hyökänneet Saksaan; 100,000 saksalaista marssii Luxemburgiin; Voiko Englanti jäädä puolueettomaksi? Viidenkymmenen miljoonan laina otetaan." Ja Saksa ei ollut ainoastaan rikkonut Lontoonsopimusta, vaan oli lisäksi vallannut erään englantilaisen laivan Kielin kanavassa... Karusellit pyöriä hurisivat ja positiivit melusivat, ampumakokuissa paukkui ja kilisi tungeskelevan väen ampuessa rikki pulloja, nuorten, ihmisjoukkoa onnensa koettamiseen yllyttävään miesten ja naisten äänet kaikuivat kimakkoina ja kuuluvina. Teddy, Letty, Cissie ja Hugh kehittivät kerrassaan levottomuutta herättävää taitoa keihäänheitossa suunnitellen kokonaisen teekaluston kokoamista Teddyn kotia varten.

Juhla-alueeksi erotetun puistonosan edustalla oli parikymmentä automobiilia sekä joukko erilaisia ajopelejä; Britlingin pikkupojat olivat tavanneet yhdenikäisiä Claverings Housesta kotoisin olevia tuttaviansa ja osoittivat parhailaan taitoaan ja tyyneyttään karusellikamelikurkien seljässä, ja tuskin neljänsadan peninkulman päässä siitä, rintamalla, joka ulottui Nancystä Luttichiin virtasi toista miljoonaa harmaapukuista miestä, suurin ja parhaiten varustettu armeija mitä maailma oli koskaan nähnyt, länteenpäin valloittaakseen Pariisin, iskeäkseen Ranskan rammaksi, vallatakseen Kanaalin varrella olevat satamapaikat, hyökätäkseen Englantiin ja tehdäkseen Saksan keisarikunnan maailman hallitsijavallaksi. Heidän varustuksensa oli ennaltaharkinnan ja tieteellisen järjestelyn luoma ihme alkaen moottorikeittiöistä, jotka rämisten kulkivat heidän vanavedessään, aina tarkk'ampujain kaukotähtäimiin, jalkaväen lukemattomiin kuularuiskuihin, juoksuhautavarusteihin, hyökkäyksen alaisissa maissa ennakoita suoritettuihin valmisteluihin asti...

"Koetetaan saada sokerirasia toisesta kojusta!" sanoi ohi hyökkäävä Teddy. "Älä hanki *kahta* sokerirasiaa", sanoi hänen jäljessään rientävä hengästynyt Cissie. "Hugh koettaa saada tuolta sokerirasian."

Sitten mr Britling kuuli sotaisan äänen.

"Yritetäänpäs noita pulloja", virkkoi hilpeä, nuori talonpoika.
"Täytyy pitää yllä ampumistaitoansa näinä sotaisina aikoina..."

Mr Britling kohtasi Hicksonin, kyläkrouvin isännän, ja sai tietää hänen olevan huolissaan poikansa vuoksi, joka reserviläisenä oli kutsuttu saapumaan paikalleen. "Juuri kun hän oli aikeissa asettua tänne. Surkeata, etteivät voineet antaa hänelle hetken rauhaa.

"Se on peijakasta", sanoi Hickson, "mutta ensi palkinnon hän kumminkin sai retiiseistään. Hän on kyllä iloinen, kun kuulee, että on saanut ensi palkinnon retiiseistään. Luuletteko, mr Britling, että sodasta hyvinkin tulee tosi? Minusta alku näyttää lupailevalta."

"Lupaavammalta se näyttää kuin milloinkaan ennen", sanoi mr Britling.
"Se on hullua hommaa."

"Jos ne meidän kimppuumme tulevat, niin kai me paukautamme vastaan", sanoi mr Hickson. "Postikin on saanut paperinsa..."

Mr Britling raivasi itselleen tietä halki hyörivän ihmisjoukon kohti puiston veräjää... Kova pamaus sai hänet kääntymään. Se oli pallokilpailun alkamista ilmoittava tykinlaukaus.

Hän seisautui hetkiseksi katselemaan leikkiä. Pallokilpailu oli koonnut pienen parven ihmisiä, maalaistytöjä valkoisine käsineineen ja väririkkaine hattuneen, nuoria, koreihin kaulahuiveihin ja valmiina ostettuihin pyhäpukuihin puettuja nuoria miehiä, isiä ja äitejä, boyscouteja, lapsia, olkihattuisia konttorierroja, pyöräilijöitä ja muita. Heidän päittensä päällitse näkyi mr Cheshunt, tilan kaikki-kaikessa. Hän seisoj pienellä pöydällä lähettäen palloja ilmoille, toisen toisensa jälkeen. Ne irtautuivat hänen kädestään ikäänkuin erinäiset rypäleet; toiset nousivat ja laskivat, toiset leijasivat tasaisesti ja ylöspäin, toiset pyörivät hyrrinä ja ajautuivat vienossa tuulessa itään päin kuvastuen kuplina taivasta ja puiston suuria puita vasten. Etäämpänä oikealla olivat kukkanäyttelyn raitaiset purjekangasteltat, vielä kauempana kirnusivat karusellit säveleitään ilmoille, ampumakojuista kuului pauke ja ilmakin heiluivat naristen. Köyden avulla kaikesta tästä eristettyinä oli avoin puisto, jossa hirvet kokoontuivat korkeiden puiden alle epäluuloisina tarkastelemaan juhlallisuuksia. Teddy ja Hugh näkyivät erkanevan pallokilpailua katselevasta joukosta ja rientävän takaisin keihästä heittämään. Hiukan syrjemmälle pystytetyn pienen teltan edustalla asetti mies näkyviin lupaavaa ilmoitusta: "Teetä mielin määrin Yhdellä Shillingillä." Teddyn lapsenvaunut oli ankkuroitu kokospähkinäkojun läheisyyteen, ja tati Wilshire osoitti yhä peloittavaa urhoollisuuttaan kokospähkinäin heitossa. Hän oli jo voittanut seitsemänkolmatta. Vieraita lapsia oli antautunut hänen kuormajuhdikseen, ja ne muodostivat hänen seurueensa. Ihmeellinen vanha eukko tuo tati Wilshire...

Sitten näkyi tämän vaatimattoman, auringonpaisteisen juhlahyörinän läpi, ikäänkuin kuvan takaa ilmestyvän kirjoituksena: "Saksalaiset hyökänneet Ranskaan; Venäläiset hyökänneet Saksaan."

Mr Britling kääntyi jälleen puutarhan veräjää ja sen pielessä istuvaa pääsylipunmyyjää kohti.

12.

Claveringsin puutarhoihin ja varsinkin suuren keinoitekoisen kallioryhmän, lummelammikon ja rehevän kukkalavain vaiheille oli kokoontunut harvinaisen paljon harvinaisia vieraita arkoja nuoria pareja. Mr Britlingin piti mennä taloon saamaan lähempiä tietoja ja palvelijan opastamana hän löysi maitohuoneen taakse, hollantilaiseen puutarhaan piiloutuneen lady Homartynin, joka oli juuri saanut

jaetuksi kukkanäyttelyn palkinnot ja lepäsi nojatuolissaan, erään naispuolisen sukulaisen toimiessa emäntänä teepöydässä. Mrs Britling oli jo aikaisemmin paennut juhlasta ja istui siinä teensä ääressä. Lady Meade ja pari, kolme muuta vierasta oli saapunut automobiililla Hartleytreestä saadakseen olla mukana, ja Manning oli tullut tuomaan kaamean vahvisten aamulehtien kaikkiin ennustuksiin.

"Kuuluuko mitään uutta?" kysyi mr Britling.

"Siitä *tuli* sota", virkkoi mrs Britling.

"Ne ovat Luxemburgissa", sanoi Manning. "Se voi merkitä ainoastaan sitä, että ne tulevat läpi Belgian."

"Minä olin siis väärässä", sanoi mr Britling, "ja maailma on ihan mieletön. Meillä ei ole muuta keinoa kuin voittaa... Miksi ne eivät voineet jättää Belgiaa rauhaan?"

"Se on kuulunut heidän suunnitelmiinsa viimeiset kaksikymmentä vuotta", sanoi Manning.

"Mutta se saa varmasti meidät sekaantumaan leikkiin."

"Sen he luullakseni ovat ottaneet lukuun."

"Vai niin." Mr Britling otti teekuppansa, istuutui ja oli aivan vaiti hetkisen.

"Niitä on kolme kolme vastaan", sanoi eräs vieraista yrittäen laskea sotaan yhtyneitä valtoja.

"Italia", sanoi Manning, "tulee jokseenkin varmaan kieltäytymään. Italia onkin oikeastaan meidän ystäviämme. Sen täytyy olla. Tämä on alkuansa Itävallan sota. Ja Jaapani tulee meidän puolellemme..."

"Minä luulen", virkkoi vanha lady Meade, "että tämä on Saksan itsemurha. Eiväthän he voi sotia Venäjää, Ranskaa ja meitä vastaan. Miksi he alkoivatkaan?"

"Siitä voi syntyä pitempi ja vaikeampi sota kuin yleensä otaksutaan", sanoi Manning. "Saksalaiset luulevat voittavansa."

"Meidät kaikki?"

"Meidät kaikki. He ovat pelottavasti varustautuneet."

"Saksan voitto on mahdoton", sanoi mr Britling katkaisten äänettömyyden. "Saksaa vastassa on enemmän kuin pelkkiä armeijoja: järki, vaistot — kolme maailman suurinta kansaa."

"Joilla nykyään on hyvin huonot sotavarustukset."

"Se voi asioita pitkittää, se voi vaikeuttaa tehtävää, mutta lopputulosta se ei muuta. Tietysti me voitamme. Muuta ei voi ajatellakaan. En ole koskaan uskonut, että se oli heidän tarkoituksensa. Nyt uskon. Tuon uhkamielisen varustautumisen ja marssimisen, tuon nelikymmenvuotisen kansallisen kerskauksen täytyi keikahtaa teoksi ennemmin tai myöhemmin..."

Hän vaiken, tuns toisten kuuntelevan ja johtui juttelemaan lisää.

"Tämänlaatuista sotaa", sanoi hän, "ei ratkaista laskemalla tykkien ja kiväärien lukumäärää. Jokin meitä painostava ja meille sietämättömäksi käynyt on lopetettava. Ja se lopetetaan. En tiedä mitä sotilaat ja politikoitsijat ajattelevat meidän toiveistamme, mutta minä tiedän mitä tavalliset järkevät ihmiset asiasta ajattelevat. Tiedän, että me kaikki, miljoonat sivistyneet katselijat olemme valmiit luopumaan viimeisestä rovestamme ja uhraamaan kaikin henkemme, jotta meidän ei tarvitse nähdä Saksaa voittamattomana. Tiedän Amerikassa vallitsevan samojen tunteiden, ja jos vain sattuisi jotakin sinne päin, jos Amerikkakin saisi kerran kokea tuon tuhman, panssaroidun nyrkiniskun, niin Amerikkakin olisi tässä sodassa meidän puolellamme. Italia tulee mukaan. Sen täytyy tulla. Ranska taistelee yhtenä miehenä. Minä uskon mielelläni saksalaisilla olevan lukemattomia kiväärejä ja tykkejä, täydellisimmät kartat, vakoojat ja suunnitelmat, mitä ajatella saattaa. En ihmettele, jos kuulen heillä olevan tuhansia pelottavia yllätyksiä valmiina. Olen aivan valmistautunut heidän valtaviin voittojensa ja meidän kamalain häviöittemme varalta. Tuo on pelkkää aloittelua. Minä tiedän, etteivät saksalaiset ymmärrä ihmissuonnetta, etteivät he lainkaan aavista, millaisen katkeruuden myrskyn tämä sota nostaa. Emmekö me kaikin luottaneet siihen, etteivät he laukaisisi tykkejänsä? Eikö tämä ollut meidän vapaamielisen ja rauhaarakastavan uskomme ytimenä? Ja nyt he ovat kumminkin laukaisseet tykkinsä, laukaisseet ne Euroopan sydämessä."

"Ja sellaisen määrän tykkejä", virkkoi Manning.

"Luuletteko sitten, että sota tulee pitkällinen, mr Britling?" kysyi lady Meade.

"Tulipa siitä pitkä tai lyhyt, Saksan häviöön se loppuu. Mutta minä en usko siitä tulevan pitkäaikaista. En ole samaa mieltä kuin Manning. En usko vielääkään sotahulluuden voivan tarttua kokonaiseen kansaan. Minä uskon sodan olevan Saksan varustuspuolueen ja hovipuolueen työtä. He ovat pakottaneet Saksan tähän sotaan. No niin — heidän täytyy voittaa voittamistaan. Mikäli he voittavat, mikäli heidän armeijoitaan ei ole ehdottomasti lyöty tai heidän laivastoaan hävitetty, sikäli on Saksa pysyvä koossa. Mutta seisahduta heidät ja lyö heidät, niin Saksan henki luullakseni muuttuu, niinkuin se muuttui Jenan taistelun jälkeen..."

"Willie Nixon", kertoi eräs vieraista, "joka palasi Hampurista eilen, sanoo niiden olevan varmoja siitä, että Pariisi ja Pietari ja muutamat muut pienet kaupungit ovat valloitetuina ja asia meihinkin nähden kaikinpuolin päätettynä suunnilleen jo joulun tienoissa."

"Entä Lontoo?"

"En muista, mainitsiko hän Lontoota. Mutta arvelen, ettei Lontoo sinne tai tänne merkitse mitään. He eivät usko meidän tohtivan tulla mukaan, mutta jos siten kävisi, niin he pommittavat laivastoa zeppeleineistään ja marssivat puhki meidän armeijamme — jos sitä armeijaksi sopii nimittää."

Manning nyökkäsi hyväksyvästi.

"He eivät ymmärrä mitään", sanoi mr Britling.

"Sir George Padish kertoi minulle jotakin samansuuntaista. Hän kävi heinäkuulla Berliinissä."

"Tietysti heidän varustuksensa ovat miltei uskomattoman täydelliset", sanoi eräs toinen lady Meaden seuraan kuuluva rouvashenkilö. "He ovat suunnitelleet ja valmistelleet kaikki asiat — kerrassaan kaikki."

13.

Mr Britling oli hiukan hämmästynyt omia sanojansa. Hänelle ei ollut ennen esitystään selvinnyt, kuinka ankarasti hän vihasi saksalaista militarismia, joka kauan hänen maailmaansa uhattuaan vihdoinkin oli alkanut toimia. Hän oli aina väittänyt, ettei se ryhtyisi sotaan — ja nyt oli sota käynnissä! Hän oli kiukuissaan, kuten petetty puolustaja ainakin. Vasta kuultuaan omat sanansa hän oli tajunnut mielipiteittensä ankaran ja intohimoisen sotaisuuden ja kulkiessaan vaimoineen kylän läpi kotiin oli hän yhä vielä tekemänsä itsehuomion vaikutuksen alaisena; synkkänä ja vaieten hän suunnitteli vihaisia syytöslausemia Kruppia ja keisaria vastaan. "Krupp ja keisari" — hänen huomionsa kiintyi tuohon ilmeeseen, sopivaan alkusointuun. "Kaikki se, mitä oli huonoa keskiajassa, yhtyneenä siihen, mikä on huonoa nykyajassa", mietti hän itsekseen.

"Maailma", sanoi hän, säikähdyttäen mrs Britlingiä äkillisellä alkamisellaan, "käy sietämättömäksi, kunnollisen inhimillisen olennon on mahdoton siinä elää, elleimme me voita tässä sodassa."

"Meidän täytyy murskata tai joutua murskattaviksi..."

Hänen aivonsa olivat siinä määrin näiden asiain vallassa, että hän tuijotti pitkän aikaa mrs Harrowdeanin myöhästyneeseen sähkösanomaan ymmärtämättä siitä sanaakaan. Vähitellen hänelle selvisi, että hänen piti lähteä mrs Harrowdeanin luo, mutta hän siirsi lähtönsä mielellään tuonnemmaksi pelatakseen hockeyta. Sitäpaitsi kumottaisi myöhemmin täysikuu, ja hänestä tuntui, että kesäinen kuuvalo soveltui paljoa paremmin kuin auringonlasku tai keskipäivä niihin selityksiin, joita häneltä odotettiin. Niinpä hän jatkoi Saksaa koskevien lauselmain sorvailemista, kunnes hockey oli käynnissä.

"Mitä perhanaa me tässä hockeyta pelaamme?" kysyi hän äkkiä Teddyltä, joka erään maalin jälkeen tuli hänen lähettyvilleen. "Meidän pitäisi harjoitella ja oppia ampumaan noita kirottuja saksalaisia."

Teddy katsoi häneen ihmetellen.

"No, tulehan!" sanoi mr Britling kärsimättömästi ja tarttui keppeihin.

14.

Mr Britling lähti kuutamoretkelleen puoli kymmenen tienoissa tuona iltana. Hän selitti, että lepääminen oli hänelle yhtä mahdotonta kuin työskenteleminenkin. Sota oli saanut hänet kuumeiseen kuohuntatilaan; hänen täytyi tehdä automobiiliretki virkistykseen. Saattoi käydä niinkin, huomautti hän sivumennen, ettei hän tulisi takaisin ennenkuin päivän, parin kuluttua. Kun hän tuntisi voivansa jälleen tehdä työtä, niin hän palasi. Hän täytti öljysäiliön sähkölampun valossa, istuutui vaunuun ja tutki seudun karttaa. Hänen aatoksensa vaelsivat Pyecraftsiin, sieltä kohti rannikkoa ja mahdollista

vihollisen hyökkäyskohtaa. Jos vihollinen tulisi ennen sodanjulistusta! Tuohon se voisi tulla ja tuohon...

Hän tempautui näistä mietteistä irralleen ja alkoi tehdä lähtöä.

Ilta oli valoisa kuin päivä, viileä kuuvalo täytti seudun. Tien hopeajuova punertui mr Britlingin lyhtyjen lähestyessä. Ojanpientareen tumma nurmi ja tietä reunustavat pensaat hohtivat hetkisen kirkkaan vihəriäisinä valon niihin sattuessa. Täysikuu kiipesi taivaankantta niin heleänä, että tuskin yhtäkään tähteä näkyi taivaan harmaassa sinessä. Peninkulman päässä olevat talot paistoivat valkeuttaan ja silloin tällöin näkyi lyhtyjen valossa liehuva yöperhonen, joka kohta jälleen hävisi pimeään.

Gladys oli oivallisessa ajokunnossa, ja samoin mr Britling. Hän ei ajanut liian nopeasti eikä liian hitaasti, ja kulku oli tavattoman varmaa. Elämä, joka oli hänestä koko päivän näyttännyt sekasortoiselta, uhkausten synkentämältä joukkioilta, muuttui viileäksi, salaperäisen kepeäksi ja tyynen arvokkuuden täyttämäksi.

Hän ohjasi pitkin kapeata tietä tumman orjanruusuaidan vieritse ja sitten kylään vievälle valtamaantielle. Melkein autiossa kylässä tuikki tulia ikkunoista siellä täällä. Kauempana välkkyi valokimppu ikäänkuin topaasi- ja rubiinikoriste yön hopeisessa kilvessä. Kukkanäyttelyn juhlallisuudet olivat vielä täydessä käynnissä, ja kello seitsemän jälkeen tapahtunut pääsymaksujen alentaminen oli houkutellettu sisään kaikki ulkopuolella oleksijat. Karusellit väänsivät yhä ilmoille armottomia säveleitänsä, ja ampumakojuista kuului pauke ja särkyvien pullojen kilinä. Suositut kamelikurjet ja voimavaunut kiertivät kiertämistään tasaisessa tahdissa, vuoroin upoten pimeään, vuoroin sukeltaen valaistuina näkyviin.

Mr Britling pysähtyi tienviereen hetkiseksi katselemaan, miten varjomaiset olennot liikkuvat valaistujen paikkojen poikki pimeästä pimeään.

"Sodan uhatessa — maailmanpalon uhatessa", kuiskasi hän vihdoin.
"Ymmärtävätkö he sitä? Ymmärtääkö kukaan meistä?"

Hän pani koneen käyntiin ja lähti ajamaan moottorin tuskin kuuluvasti hyrrätessä pitkin tasaista Hartleytreen tietä. Hänen takanansa äänet häipyivät häipymistään vihdoin kokonaan hukkuen rajattomaan, häiritsemättömään kuutamohiljaisuuteen. Ei näkynyt muuta liikkuvaa kuin hän itse, ei kuulunut muuta kuin tasainen, hillitty, mekaaninen rytmi hänen jalkojensa alta. Pian oli hän ehtinyt valtatielle ja kääntyi pehmeästi itää ja merta kohti, välittämättä mitään Pyecraftsiin johtavasta tienhaarasta. Hän ei ollut koskaan ennen ollut yöllä ajamassa. Hän oli odottanut epävarmaa ja ikävää matkaa; hän huomasi joutuneensa aavistamattomaan, hopeahoitoiseen liikuntoon. Näytti siltä kuin automobiilikin olisi kulkenut pitkin kuutamoa tuona iltana... Pyecrafts sai odottaa. Niin, tosiaankin, mitä myöhemmin hän Pyecraftsiin tuli, sitä liikkuvammaksi ja romanttisemmaksi muodostui hänen pieni hupainen sovintohetkensä. Hän ei kiirehtinyt tuota huvinäytelmää. Hän tunsu tahtovansa kokea ympärillään lepäävän laajan, kesäisen rauhan, joka yksin näytti jotakin ilmaisevan ihmiskuntaa kohdanneesta suurenmoisesta murhetapahtumasta. Tämän äärettömän ehtoon läpi liukuessaan voi vasta kuvitella marssivat miljoonat, laajat jokilaaksot, vuorenharjanteet, satamat ja meret, jotka kaikki olivat täynnä työn hyörintää.

"Tälläkin hetkellä", mietti hän, "voivat sotalaivat olla taistelussa keskenään."

Hän kuunteli, mutta ääni oli vain koneen sylinterien tavantakaa uusiutuva pärinä hänen ajaessaan laakean kukkulan rinnettä alaspäin.

Hänestä tuntui, että hänen täytyi saada nähdä meri. Hän ajatteli noudattaa tietä Roadwell-kylien toiselle puolelle ja sieltä kääntyä Eastonburyn kukkulan laelle. Sinne hän lähti ja näki matalain kukkulain välitse V:n muotoisen kuun valaiseman tasapinnan, joka välkkyi, mutta siitä huolimatta näytti aivan tyyneltä. Hän pysähdytti vaununsa tien poskeen ja istui pitkän aikaa näkymöä katsellen ja mietiskellen. Ja kerran hänestä näytti kuin olisi kolme pientä, lyhyen mustan neulan tapaista varjoa liikkunut perätyksin poikki hopeankimaltelevan lahdelman.

Mutta se kenties johtui vain silmien rasittumisesta...

Mr Britling oli kuullut jos jonkinlaisia juttuja Englannin, Ranskan ja Saksan laivastoista; asiantuntijat olivat väitelleet asiasta julkisuudessa, ja kaikessa hiljaisuudessa oli paljon kuiskuteltu ja keskusteltu. Meillä oli suuremmat laivat, järeämmät tykit, mutta ei ollut varmaa, olimmeko tekniikassa ja keksinnöissäkkin muita edellä. Luottivatko he dreadnoughteihin kuten me, vai oliko heillä salaisuuksia ja yllätyksiä meidän varallemme? Kenties juuri tänä yönä suuret laivat lähtivät taistelemaan...

Tänä yönä varmaankin kautta maailman laivat pakenevat ja laivat ajavat takaa; kymmenessä tuhannessa kaupungissa kiehuu sodan ensi kiihko...

Vain vuosi sitten mr Britling oli ollut vieraana eräässä sotalaivassa ja katsellut sen monimutkaista koneistoa. Hänestä oli tuntunut, ettei maailmassa voinut olla parempaa väkeä kuin ne rauhalliset, päivettyneet, harjoitetut miehet ja upseerit, jotka hän oli kohdannut... Ja meidän pienen armeijamme täytynee senkin olla kokoontumassa tänä yönä, tuon pienen armeijan, joka Etelä-Afrikassa saamansa koulutuksen ja kurin nojalla syntyi uudestaan ja joka hänen mielestään oli yksilöllisempi, itseensäluottavampi ja kykenevämpi kuin mikään muu armeija koko maailmassa. Hän olisi hymyillyt tai väittänyt vastaan, jos olisi kuullut jonkin toisen englantilaisen niin väittävän, mutta omassa sydämessään hän helli tuota uskoa...

Ja kutka muut maailman lentäjät kykenivät liikkumaan ilmassa yhtä hyvin kuin ne ranskalaiset ja englantilaiset, joita hän kerran tai pari oli nähnyt Eastchurchissä ja Salisburyyssä? Nämä ovat asioita, joissa tulee kysymykseen rotu ja kansallinen kunto. Pitäköön saksalainen kaasusäiliönsä. "Me voitamme ne ilmassa", kuiskasi hän. "Me voitamme ne merillä. Me voitamme ne varmasti merillä. Jos saamme riittävästi miehiä ja tykkeitä, niin voitamme ne maallakin... Mutta — Vuosikausia ne ovat varustautuneet..."

Mr Britling rakasti Englantia tuona iltana siinä määrin, ettei hänen sydämessään muulle rakkaudelle suurta sijaa ollutkaan. Hän rakasti Englantia miesten kansana. Helposta, voitosta ei voinut olla puhettakaan. Meidän liian helpolle luonteellemme oli hyväksi, ettei voitto voinut olla helppo. Mutta voittaa meidän täytyy nyt — taikka joutua perikatoon...

Hän nousi huokaisten, pani koneen käyntiin ja lähti haeskelemaan paikkaa, jossa pääsisi kääntymään. Hänen mielessään eleli vielä väritön vaikutelma, että matkan päämääränä oli Pyecrafts.

"Meidän täytyy kaikkien tehdä mitä voimme", ajatteli hän, ja hetkeksi aikaa kiinnitti alamäkeä luikertavalla tiellä pysyttelemineen siinä määrin hänen tarkkaavaisuuttaan, ettei hän sen pitemmälle pääsytäkään. Hän kääntyi, ajoi jälleen yli kukkulan ja loivien rinteiden sisämaata kohti, ajoi hyvin kepeästi ja sujuvasti, lyhtyjen valon liukuessa pitkin tietä ja häilähdellessä pientareilla ja pensasaidoissa. Ajaessaan pientä mäkeä alaspäin hän kuuli epäselvää räminää ja ajoneuvojen kolinaa ja näki varoittavan, tienristeyksen merkinä olevan kolmikulmion. Hän hiljensi vauhtia ja pysähtyi sitten äkkiä.

Rivi ratsumiehiä tuli näkyviin talojen, välistä, sitten harmaat rattaat, sitten valjakko vetäen raskasta esinettä — tykkiä, ja sitten lisää ratsumiehiä ja vihdoin toinen tykki. Kaikki näkyi vain himmeänä, ruskeana kulkueena kuuvalossa. Ratsastava upseeri ajoi hänen luokseen, katsoi häntä ja palasi takaisin tienristeykseen — toistaiseksi ei Englannissa peljätty vakoojia. Vielä neljä tykkiä kuljetettiin ohi; niitä seurasi jono rattaita ja useita ratsumiehiä, jotka istuivat suorina satuloissaan. Kukaan ei laulanut eikä huutanut; kuuli tuskin sanaakaan, ja koko joukko liikkui hätäilemättä, mutta nopeasti eteenpäin. Näin he menivät kolisten ja rämisten ja jättivät mr Britlingin nukkuvaan kylään. Hän pani taas kerran koneen käyntiin ja ajoi mietteissään eteenpäin.

Hän ajoi niin mietteissään, että joutui kokonaan pois Pyecraftsin tieltä — jos hän lainkaan oli sillä tiellä ollut. Hän huomasi kulkevansa maantietä, joka vei halki matalan tasankomaan, ja pian hän näki himmeästä, mutta korkeuden sinestä sentään erottuvasta Otavasta, että suunta oli suoraan pohjoiseen. Mitäpä siitä, kohta hän kääntyy lounaista kohti; aikaa oli kyllä; nyt hän tahtoi antaa sananvuoron tunteilleen, nyt hän tahtoi mietiskellä. Kuinka voi hän parhaiten auttaa Englantia siinä suuressa taistelussa, jota yön tyhjä hiljaisuus ja kauneus tuntui odottavan? Mutta oikeastaan hän ei mietiskellyt mitään, tunsu vain, tunsu ihmeellisellä tavalla, jota hän ei ollut kokenut sen jälkeen, kun nuoruus oli häneltä häipynyt. Tämä sota voi tehdä lopun melkein koko maailmasta, sellaisena kuin hän oli oppinut maailman tuntemaan. Tuo ajatus virtasi hitaasti läpi kuutamon hänen tajuntaansa, kunnes hän joutui kokonaan sen valtoihin.

Tien laatu muuttui: pensasaidat loppuivat, männyt ja männiköt alkoivat korvata tammia, omenapuita ja orjanruusupensaiden tummia, kuuristuneita varjokuvia. Taloja oli harvemmassa ja maailma kävi yhä tyhjemmäksi, kunnes olisi voinut luulla olevansa ainoa valvova ja ulkosalla liikkuva ihminen koko nukkuvassa maassa...

Lyhyeksi hetkeksi kiintyi hänen uneksiva mielensä erääseen pikkuseikkaan. Sitä mukaa kuin hän ajoi eteenpäin, lehahti tummia, äänettämiä lintuja lentoon pölyiseltä tieltä hänen edestään räpytellen hiiskahtamatta pois hänen molempain lyhtyjensä valojuovasta. Mitä lintuja ne mahtoivat olla? Yökehräjäjäkö? Vai olivatko ne erilaisia lintuja, jotka yön hiljaisuutta hyväkseen käyttäen kylpivät tien hiekassa? Tämä pieni, erillinen ajatusäie kutoutui hänen mielensä loimiin kohta hävitäkseen...

Eräässä kohden syöksyi iso joukko kaniineja poikki tien, melkein automobiilin pyörien alitse...

Ne sanat, jotka hän oli lausunut Claveringsissa iltapuolella, palasivat nyt hänen mieleensä. Hän tunsu varmaan, että ne olivat asiallisia sanoja tällä hetkellä: Tätä sotaa sopi pitää sodista jaloimpana,

ihmiskunnan lopullisena taisteluna kansallista vallitsemisasemaa ja kansallista anastushimoa vastaan; muussa tapauksessa se oli vain kansakuntien välistä kamppailua, pelkkää hävitystä ja kurjuutta. Sen suunnatonta merkitystä ei hänen mielestään saanut hävittää, pikkumaisesti loruamalla toisarvoisista riitakysymyksistä. Mutta oliko tuo suunnaton merkitys tullut riittävän selvästi määritellyksi? Oliko puolueettomain ja rauhaarakastavien ajattelijain joukko sen tajunnut? Hän ajoi sitä hitaammin, mitä enemmän hänen tarkkaavaisuutensa kiintyi näihin kysymyksiin, ja vihdoin hän pysähtyi... "Eräät asiat on lausuttava selvästi julki", puheli hän itsekseen. "Eräät asiat — Englannin ajatus... Syvä ja kauan ilmaisematta jäänyt ystävällisyyden ja rehellisyyden halu... Nyt on aika se ilmaista. Se on lausuttava julki niin suoraan kuin luoti lentää sen tykkien suusta, niin rehellisesti kuin sen laivoja ohjataan."

Mielessä alkoi hahmoittua lauseita hänen siinä istuessaan toinen käsi ohjauspyörään nojaten.

Äkkiä hän suoristihe, selaili karttoja vieressään olevassa kotelossa ja koetti päästä selville, missä oli...

Mikäli hän voi käsittää, oli hän joutunut suoraan Suffolkiin...

Kello yhden tienoissa yöllä hän oli Newmarketissa. Newmarketkin lepäsi autiona kuuvalossa, mutta epäröidessään eräessä tienristeyksessä hän huomasi poliisimiehen, joka jäykkänä ja liikkumatta seisoi kulmauksessa kirkon luona.

"Matching's Easy?" huusi hän.

"Tätä tietä, kunnes tulette Market Saffroniin, ja siitä vasemmalle..."

Mr Britlingillä oli nyt päässään selvä suunnitelma ja hän ajoi nopeammin, mutta yhä vielä erittäin varovasti ja varmasti. Hän ei ollut enää peninkulmankaan päässä Market Saffronista, kun hän muisti tavallaan luvanneensa itselleen Pyecraftsin kohtauksen. Hän harkitsi molempia, keskenään ristiriitaisia päätöksiä. Hän punnitsi eräitä mahdollisuuksia.

Market Saffronin tienristeyksessä hän hiljensi vauhtia ja oli hetkisen kahden vaiheella.

"Oliverin", sanoi hän samalla kääntäen ohjauspyörää kotiin vievälle tielle päin... Hän täydensi lauseen sivuutettuaan onnellisesti tienkäänteen: "Oliverin pitää saada hänet..."

Sitten, ehkä viisikymmentä kyynärää kauemmaksi ehdittyään hän lisäsi vielä — tällä kertaa melkein kiukkuisesti: "Hänen olisi pitänyt mennä Oliverille jo aikoja sitten..."

Hän vei automobiiliin vajaan ja kulki sitten setripuittensa tummassa varjossa pääovelle. Hänellä ei ollut avainta eikä hän pitkään aikaan saanut vaimoansa hereille, vaikka heittelikin hiekkaa ja pieniä kiviä hänen puoliavoimeen akkunaansa. Vihdoin hän kuuli liikettä ja huusi hänelle.

Hän selitti palanneensa kirjoittamaan. Hänen teki tosiaankin mielensä ryhtyä kohta kirjoittamaan. Hän meni suoraa päätä työhuoneeseensa, sytytti lamppunsa, keitti hiukan teetä ja vaihtoi vaatteita. Aamunsarasteessa hän yhä istui ahkerasti kirjoittamassa lentokirjastaan. Otsakkeeksi hän oli valinnut: "Ja nyt sodat loppuvat."

15.

Niin alkoi suuri Euroopan sota ja saavutti erään Matching's Easyn miehen, kuten saavutti lukemattomien miellyttävien kotien lukemattomia älykkäitä isäntiä, jotka tuskin olivat sen tuloa huomanneet monien alinomaiseen varustautumiseen uhrattujen vuosien aikana. Elämän tuttu näkymö siirtyi syrjään, ja Sota ilmestyi peittämättömänä. "Minä olen todellisuus", virkkoi sota, "ja minä astelen poikki elämän polun. Minä olen kuoleman ja hävityksen uhka, joka on aina vaeltanut elämän vierellä niin kauan kuin elämää on ollut. Ihmiselämässä ei voi olla mitään muuta eikä mitään enempää ennenkuin olet minusta selviytynyt."

TOINEN OSA.

MATCHING'S EASY SODAN AIKANA.

ENSIMÄINEN LUKU.

Katselijoita.

1.

Tuona kohtalokkaana yönä, jona ensimmäiset laukaukset ammuttiin ja ensimmäiset surmatyöt suoritettiin, ei mr Britling mennyt levolle ennen päivänkoittoa. Hän istui kirjoittamassa lentokirjastaan, jossa tervehdittiin viimeistä laukausta ja sotien loppumista. Pari tuntia hän kirjoitti tarmokkaasti, mutta sitten hänen tarmonsansa höltyi. Tuli tavantakaa hetkiä, jolloin hän istui hiljaa, kirjoittamatta. Hän haukkotteli haukkotelemistaan ja hieroskeli silmiänsä. Päivä oli tullut ja linnut pitivät kovaaäänistä iloa, kun hän hitaasti riisuutui pudotellen vaatteensa lattialle miten hyvänsä ja meni makuulle...

Herätessään hän huomasi aamuteen vierellään ja palvelijattaren menossa pois huoneesta. Hän tiesi, että maailmassa oli tapahtunut jotakin kuulumatonta, mutta muutamaan hetkeen hän ei voinut muistaa, mistä oli kysymys. Sitten hän muisti, että saksalaiset olivat hyökänneet Ranskaan ja venäläiset Saksaan ja että Englannin oli melkein välttämätöntä joutua sotaan. Aamuvalaistuksessa tuo tuntui ankaralta, kauhistuttavalta tosiasialta, se vaati lujuutta, se merkitsi hävitystä, se näkyi nyt yön tummaa ja arvokasta kauneutta vailla. Hän muisti kokeneensa samanlaista epämieluisuutta, pelokasta odotuksen tunnetta viisitoista vuotta sitten, buurisodan alkaessa, ennen ensimmäisten uutisten saapumista. Ensimmäinen buurisodasta saat uutinen oli kertonut panssaroidun englantilaisen junan hävittämisestä Kimberleyn lähistöllä. Minkä samanlaisen kertomuksen toisivatkaan myöhästyneet lehdet nyt mukanaan?

Oliko ehkä jokin tärkeä osa laivastoamme yllätetty ja voitettu?...

Olivatko ehkä saksalaiset jo pusertamassa Ranskan armeijoja Verdunin ja Belfortin väliin, nopeasti ja pelottavasti?...

Entä miten kävisi, jos hallitus epäröisi eikä sota puhkeisi vielä muutamaan viikkoon, vaan tyydyttäisiin riitelemään Belgian puolueettomuudesta Sill'aikaa kun saksalaiset murskaavat Ranskan...

Tai saattoihan toisaalta käydä niinkin, että meikäläiset saavuttaisivat hämmästyttävää, äkillistä menestystä. Meidän maa- ja meriväellämme oli niukka päällystö, mutta hän uskoi sen olevan niukkaan tapaansa erinomaisen hyvän...

Mitä oli Irlanti tekemässä?...

Hänen ajatuksensa muodostivat yhden ainoa okaisen tiheikön, jonka läpi hän pyrki toivottomissa ympyröissä liikkuen.

Hän nousi ja alkoi pukeutua hitaaseen, hajamieliseen tapaan. Päästyään housunkannattimiin asti hän hetkeksi keskeytti pukeutumisen, haki esiin Pohjois-Ranskan kartan ja mietiskeli Belgian rajaa koskevia seikkoja. Sitten hänen oli otettava esille *Whitaker's Almanack* saadakseen mielin määrin tutkia suurten eurooppalaisten armeijojen tilastoa. Aamiaisrummun ääni keskeytti nämä puuhut.

Aamiaisella ei puhuttu mistään muusta kuin sodasta. Hugh oli kiihdyksissään kuin kissa ukkossäällä, ja pikkupojat tahtoivat saada lippuja koskevia tietoja. Venäjän ja Serbian liput olivat kiistanalaisina, ja oli turvaututtava *Webster's Dictionaryn* lippuja esittävään sivuun. Sanomalehdet ja kirjeet saapuivat luonnottoman myöhään, ja mr Britling, jota väsytti joutavain tietojen jakaminen jälkeläisilleen, vetäytyi savukkeineen puutarhaan. Hän ajatteli hiukan lähteä postinkuljettajaa vastaan. Hänen silmänsä ja korvansa ilmoittivat mrs Faberin automobiilin olevan tulossa. Se oli vanha, punaiseksi maalattu, pontevannäköinen kone, jota ajoi luotettava puutarhuri; erehtyminen ei voinut tulla kysymykseenkään.

Mrs Faber istui vaunussa, pysähdytti sen veräjälle ja antoi merkkejä. Mrs Britling, joka kuuli mrs Faberin ajopeleistä lähtevät pahaenteiset äänet, tuli ulos pääovesta, ja hän ja mr Britling suuntautuivat kumpikin taholtaan kutsujaa kohti.

2.

"En minä sisään tule", kirkui mrs Faber, "minä vain ajattelin sanoa teille. Minä olen hankkinut ruokavaroja."

"Ruokavaroja?"

"Varastoja. Kohta hyökkäävät kaikki ruokavaroja hankkimaan."

Katsokaahan tätä kinkkua!"

"Mutta — —"

"Faber sanoo, että meidän pitää kerätä, minkä kerkiämme. Tämä sota — se lopettaa kaikki. Me emme tiedä, mitä tulee tapahtumaan. Minulla on lapset murheenani, niin että... Minä olin Hicksonilla ennen yhdeksää..."

Pikku eukko oli kovin palavissaan, ja silmät säteilivät. Hänen vaaleat hiuksensa olivat epäjärjestyksessä, hattu hieman vinossa. Hän tuntui nauttivan näistä kiihoittavista asioista, joidenlaisia hän sitä ennen ei ollut kokenut. "Kaikki kulta on myöskin pantava säilöön", sanoi hän, äänessä mielihyvän hyrinä. "Faber sanoo, että meidän setelimme kenties eivät ole *sen* arvoisia muutaman päivän kuluttua. Hän on kiirehtinyt Lontooseen hankkimaan kultaa klubeistaan — niin kauan kuin sitä saa. Minä sain pakottaa Hicksonia ottamaan vastaan seteliä. 'En koskaan', sanoin minä, 'en koskaan tule enää teille kauppoja tekemään, ellette ota...!' Sittenkin hän katsoi minuun ikäänkuin olisi aikonut olla suostumatta.

"Nälänhätä siitä tulee!" sanoi hän mr Britlingin puoleen kääntyen. "Minä olen koonnut, minkä suinkin olen voinut. Minunhan täytyy ajatella lapsiani."

"Miksi siitä nälänhätä syntyisi?" kysyi mr Britling.

"Kyllä, siitä *tulee se!*" sanoi mrs Faber.

"Mutta miksi?"

"Kyllä Faber sen tietää", vastasi eukko. "Tietysti siitä tulee nälänhätä..."

"Ja uskoisitteko", jatkoi hän, puhuen jälleen mrs Britlingille, "että tuo Hickson seisoi tiskinsä takana — minähän olen tehnyt siellä ostokseni *vuosikausia* — ja kieltäytyi kerrassaan antamasta minulle enempää kuin tusinan sardiinilaatikoita. *Kieltäytyi!* Ilman muuta!"

"Minä menin sinne ennen yhdeksää, ja jo silloin oli Hicksonin puoti täpötäynnä — *täpötäynnä*, ystäväiseni!"

"Mitä te sitten saitte?" virkkoi mr Britling tehden kysyvän liikkeen kohti automobiilia.

Hän oli saanut aika lailla. Kaksi liikkiötä, laatikon sokeria, riisirynejä, munia ja hyvän määrän jauhoja.

"Mitä on kaikissa noissa pikku kääröissä?" kysyi mr Britling.

Mrs Faber näytti hiukan nolostuvan.

"Cerebos-suolaa", sanoi hän. "Tuleehan sitä ostaneeksi ehkä vähän liikaakin. Mutta minä nyt ostin tuota ja otin mukaani; ajattelin, että myöhemmin ehkä on ryhdyttävä suolaamaan ruokavaroja."

"Nuoko ovat pikkelsitölkkejä?" kysyi mr Britling.

"Niin. Mutta katsokaahan, miten paljon jauhoja minulla on! Ne ne ensiksi loppuvat..."

Eukkoa hieman ärsytti mr Britlingin liian yksityiskohtainen tutustuminen hänen saaliiseensa. "Mitä te tuolla kenkävoiteella?" tiedusteli viimeksimainittu. Eukko ei halunnut enää kuunnella. Hän tunsu mr Britlingin yrittävän tarvella hänen aamupäivätunnelmaansa. Hän selitti, että nyt oli lähdeittävä takaisin kotiin. "Älkää sitten sanoko, etten minä ole teitä varoittanut", virkkoi hän. "Minulla on tekemistä loputtomiin. Herneistäkin on huoli pidettävä! Minun pitää näyttää keittäjättärelle, kuinka herneet pannaan pulloihin. Tänä vuonna me onneksi saimme herneitä aivan tavattomasti. Minä tulini tänne vain ohimennen kertomaan, miten asiat ovat." Sitten hän heti lähti, ilmeisesti loukkaantuneena mrs Britlingin välinpitämättömyyden ja mr Britlingin epäilyjen vuoksi.

Mr Britling katseli hänen menoaan ja närkästyi vähitellen yhä enemmän.

"Vai niin", sanoi hän, "tuolla tavallako Englanti ottaa sodan vastaan! Ruokavaroista riidellen — kohta alussa."

"Hän kai on huolissaan lasten vuoksi", huomautti mrs Britling.

"Entä saapasrasva!"

"Mutta joka tapauksessa", sanoi mrs Britling, "jos toiset tekevät noin — —"

"Siitähän ne aiheutuvat, kaikki paniikit. Meidän asiamme on olla niin tekemättä... Eihän maa ole vielä sotaa julistanutkaan! Hei! Siellähän tuo tulee! Parempi myöhään kun ei milloinkaan."

Sanomalehtiä ja kirjeitä tuovan postinkuljettajan pää, hänen ajaessaan polkupyörällä, Dower Housen kulmausta kohti, näytti lipuvan pitkin pensasaidan harjaa.

3.

Englanti ei ollut vielä sodassa, mutta kaikki merkit viittasivat sinnepäin. Näytti siltä kuin asia suuruutensa vuoksi olisi välttämättä tarvinnut valmisteluaikaa. Mr Britlingin mielessä ei ollut enää yhtään epäilystä, ei sittenkään, vaikka *Daily News*'issa valtavin kirjakkein painettu, hämäräperäinen kokosivun ilmoitus vannotti Isoa-Britanniaa olemaan avustamatta Venäjää, kauheata Venäjää, kaikkien hentomielisten yltiöpäiden peikkaa. Uutiset olivat laajakantoisia ja yllättäviä, mutta sangen epäluotettavia. Saksan joukkoja sanottiin olevan Belgiassa ja Hollannissa, ja Kielin kanavassa oli siepattu englantilainen alus. Oli julistettu moratorio, ja leipäpaniikkia koskevat tiedonannot osoittivat mrs Faberin edustavan laajaa vaukkojen ihmisten luokkaa.

Mr Britling piti leipäpaniikkia surkuteltavana ilmiönä. Se ei soveltunut hänen johtoaiheeseensa, jona oli maailman vapaiden ihmisten nousu militarismiin sietämätöntä iestä hävittämään. Se pilasi koko kuvan...

Mrs ja mr Britling lukivat lehteä yhdessä seisten begonialavain luona, lähellä setripuita, ja ilman täytti hilpeällä hälinällään ruohonleikkuukone, jota veti pitkin hockeykenttää suojustallukoilla varustettu hepo.

Kohta tuli Hughkin juosten huoneestaan kuulemaan mitä oli tapahtunut. "Tuntuu siltä kuin työnteko kävisi mahdottomaksi näiden suurten tapausten sattuessa", puolustelihe hän. Hän otti *Daily News*'in haltuunsa, isän ja äidin lukiessa *The Times*'iä. Pikkupoikien äänet kaikuivat puiden varjosta; he olivat tuoneet pihalle kaikki tinasotamiehensä ja rakensivat parhaillaan puutarhaan varustettuja asemia.

"Raha-asiat ovat omituisella kannalla", sanoi mr Britling tarkkaavaisuuttaan terästäen... "Kaikenlaisia mullistuksia saattaa tapahtua. Yhteiskunnallisessa ja taloudellisessa järjestelmässä, joka on kehittynyt miten kuten... Ilman mitään suunnitelmia... Maailmassa, joka on täynnä mrs Fabereita..."

"Moratorio?" kysäisi Hugh *Daily News*'insa takaa. "Velkasuhteissa ja niin edespäin? Realinjalle sinä panit minut, pappi. Etymologia on minulle liian kovaa purtavaa. Mars ja krematorio — pitääkö polttaa laskunsa sen sijaan että ne maksaisi?"

"Moratorio", mietiskeli mr Britling. "Moratorio. Mitä hullutuksia sinä jutteletkaan! Se on jotakin viivytyksen tapaista, tietysti. Ei sillä ole kuoleman kanssa mitään tekemistä. Se on vain tilapäinen maksuviivytyks... Tietysti tässä syntyy suunnaton arvojen vaihtuminen..."

4.

"Tässä täytyy syntyä suunnaton arvojen vaihtuminen."

Tuota tekstiä mr Britlingin mieli alkoi nopeasti kutoa laajemmaksi. Siitä kehittyi ihmeellinen mahdollisuuksien sato ennenkuin hän ehti takaisin työhuoneeseensa. Hän istuutui kirjoituspöytänsä ääreen, mutta ei ruvennut kohta jatkamaan työtänsä. Hän oli keksinyt omissa persoonallisissa asioissaan jotakin niin kumouksellista, että sodankin tulos sai sen tieltä hetkeksi väistyä.

Mr Britlingin tajunnan takimaisella laidalla oli jotakin, jota ei siellä ollut aina ollut, jotakin lämmintä ja lohduttavaa, joka teki elämän ja hänen yleiset elämää koskevat mietteensä paljoa kepeämmiksi ja hausemmiksi kuin mitä ne muuten olisivat olleet, nimittäin tietoisuus, että hän omisti hyvin järjestellyn sarjan pääomasijoituksia, taitavasti suunnitellun ja maantieteellisesti jaetun järjestelmän valtionobligatioja, kunnallisia sijoituksia ja rautatieosakkeita, jotka edustivat pikemmin yli kuin alle kahdenkymmenenviidentuhannen punnan omaisuutta, hänen ja mrs Britlingin yhdistettyjä varoja. Siinä oli hänen taloudellinen sisäelimestönsä. Se piti hänet ja teki elämän turvalliseksi ja miellyttäväksi. Kun kaikki oli hyvin, ei hän sen olemassaoloa huomannutkaan; hän tuns vain yleistä hyvinvointia. Kun silloin tällöin sattui hiukan häiriötä jossakin sijoitusten osassa, hän tuns vain lievää mielipahaa. Nyt hän havaitsi vakavia mullistuksia. Aivan kuin hän olisi huomannut sattumalta syöneensä sienä eikä tiennyt ollenkaan, olivatko ne ehkä hyvinkin myrkyllistä lajia. Mutta vastaus voidaan kehittää liian pitkälle...

Joka tapauksessa oli mr Britling kirjoituspöytänsä ääreen palatessaan siinä määrin rauhaton, ettei kyennyt jatkamaan esitystään "Ja nyt sodat loppuvat".

"Tässä täytyy syntyä suunnaton arvojen vaihtuminen!"

Hän ei ollut koskaan luottanut nykyaikaiseen raha-asiain järjestelmään niin varmasti kuin ihmiset yleensä. Hän huomasi olevansa tietämätön siitä, miten tuo moratorio vaikutti ja mitä pankin kiinnioalojan pitentäminen oikeastaan auttoi. Hän luuli sen merkitsevän yleistä maksujen keskeyttämistä ja puhtaan rahan saannin lakkaamista. Hickson, sekatarvakauppias, katseli mrs Faberin kertoman mukaan nyt jo karsaasti seteleitä.

Vaikka pankki jälleen avattaisiinkin, tiesi mr Britling, ettei hänen juoksevalla tilillään ollut sanottavia summia, korkeintaan kaksi tai kolmekymmentä puntaa. Hän oli odotellut englantilaisten ja amerikkalaisten kustantajien shekkejä sekä *Times'in* tavanmukaista lähetystä. Jos nuo maksut nyt keskeytyisivät!

Kaikki nuo voivat, mikäli hän ymmärsi, keskeyttää maksunsa tämän moratorion ollessa voimassa! Sitä hän ei tullut aluksi ajatelleeksi. Mutta tietysti he hyvinkin saattoivat kieltäytyä maksamasta määräpäivänä.

Jos vielä otaksui *The Times'in* huomaavan hänen omalaatuisen mieteliäisyytensä tarpeettomaksi näinä levottomina aikoina!

Jos sitten pankki todellakin pidätti hänen rahansa ja arvopapereita ei käynyt myyminen?

Mr Britling tunsu olevansa osteri, jota kehoitetaan poistumaan kuorestaan...

Hän nojautui taaksepäin ja mietiskeli näitä asioita. Hän teki heikon yrityksen kuvitella maailmaa, josta luotto on kadonnut ja jossa rahan arvo on kysymyksenalainen. Hän otaksui, että tottumuksen voima saisi suuren joukon ihmisiä ostamaan ja myymään edelleenkin samaan tai suunnilleen samaan hintaan kuin ennen.

Hänen tajuntansa ja omatuntonsa tekivät urheen yrityksen sotien loppumista käsittelevän lentokirjusen jatkamiseksi, mutta ei kulunut viittä minuuttia, kun hänen ajatuksiansa jälleen askarruttivat leipäpaniikki ja vararikot...

5.

Mr Britlingin kirjoituspöydän ääressä vallitseva mielenkiintojen ristiriita kävi sietämättömäksi. Hänestä tuntui, että henkilökohtainen pulma oli ensinnä selvitettävä. Hän lähti nurmikolle tupakoimaan.

Hänen ensimmäisen ajatuksensa, jonka mukaan kansakunnat yhtyisivät tekemään maailmanrauhan ja kukistamaan sotaisan Saksan, oli himmentänyt tämä toinen, siihen kerrassaan sopimaton, epäjärjestyksessä ja hajaantumistilassa olevan maailman mielikuva. Lukemattomia mrs Fabereita joukoittain kasaamassa varastoja, hillittömiä joukkoja hyökkäämässä kaupapuoteihin, moratorio, pankit kiinni ja odottavia jonoja. Oliko mahdollista, että koko järjestelmä luhistui kun luottamus siihen horjahti yhdeltä kohdalta? Huomaamatta mitään epäohdonmukaisuutta hän oli siirtynyt maanpiirin rauhoittamista koskevista yleisistä aatoksistaan näihin yksityisluontoisempiin mahdollisuuksiin. Hän kuuli kahinaa takaansa, kääntyi ja oli vastapäätä vaimoansa.

"Luuletko", kysyi mrs Britling, "että elintarvepulaa tarvitsee peljätä?"

"Jos kaiken maailman mrs Faberit käyvät ja kähmivät — —"

"Silloin täytyy jokaisen pitää puoliensa. Minulla ei ole kotona suuriakaan varastoja."

"Hm", virkkoi mr Britling miettien... "Mielestäni ei ole syytä ostaa varastoja nyt."

"Entä jos jäämme ilman."

"Sodassa on vaaroja", sanoi mr Britling.

Hän mietti. "Ne, jotka ottavat paniikkiin osaa, aiheuttavat paniikkia. Maailmassa on sittenkin yhtä paljon elintarpeita kuin viime kuussa. Ja ellei sitä polteta, niin se katoaa vain syömällä. Ja sato on hyvä. Mitä auttaa koota varastoja kukkuraisen pöydän ääreen?"

"Mutta ihmiset kokoavat! Kurjaa olisi, jos me — lapsinemme päivinemme — jäisimme puille paljaille."

"Emme me jää. Ja miten hyvänsä, älä ala kasata, vaikka saisimme kovaakin kokea."

"No niin. Mitta ei sinun ole mielesi hyvä, jos jonakin kauniina päivänä et saa sokeria teeheksi."

Mr Britling jätti tämän henkilökohtaisen sovellutuksen huomioonottamatta.

Paljon vakavampi kuin ruokavarojen puute on rahapaniikin mahdollisuus.

He kulkivat nurmikkoja edestakaisin ja mr Britling jutteli. Hän sanoi, että erittäin harvat ihmiset vielä nytkään älyisivät nykyistä yhteiskuntaa kannattavan luottojärjestelmän löyhyyttä. Luottamus oli kasautunut suunnattomiin, varsinkin sen laiskan välinpitämättömyyden vuoksi, jota osoittivat — kaikki. Se oli tervettä niin kauan kuin ihmiskunta yleensä uskoi siihen; mutta annahan uskon riittävässä määrin rappeutua, niin seurauksena saattaa olla millainen luhistuminen hyvänsä. Se voi kerrassaan hävitä — kuten luottojärjestelmä hävisi Italiasta goottien sinne tunkeutuessa — ja jättää meille vain käteenotettavat esineet, todellisen omaisuuden ja muun sellaisen. Muistiko hän Gissingin uusinta romaania? — "Veronilda" sen nimi oli. Siinä kuvailtiin maailma, jossa ei ollut muuta omaisuutta kuin minkä voi mukanaan kuljettaa. Rooman valtakunnassa tuo asiointi kehittyi hitaasti, sukupolvien kuluessa, mutta me elämme nyt nopeammin muuttuvassa maailmassa — maailmassa, jossa järjestys on hatarampi. Kukaan ei tunne luoton voimaa eikä sen heikkoutta; kukaan ei tiedä, luhistuuko se jo tämänkertaisesta iskusta... Jos niin käy, niin koko se pieni elämä, jota olemme nähin asti eläneet, häviää pois...

Hän huomasi mrs Britlingin tavantakaa silmäilevän auringon valaisemaa taloansa — siinä oli uudet ulkokaihtimet, ja hän oli onnistunut värin valinnassa — ja kuuntelevan epäilevin ilmein hänen tutkistelujansa.

"Muutamia päiviä sitten", sanoi mr Britling yrittäen tehdä asiaa havainnollisemmaksi, "olimme me yhteensä viidenkolmattatuhannen punnan arvoiset. Nyt emme tiedä, mitä meillä on, olemmeko menettäneet tuhannen vai kymmenentuhatta..."

Hän tarkasti kukkaronsa ja havaitsi omistavansa kuusi puntaa.
"Paljonko sinulla on?"

Hänellä oli sisällä kassassaan suunnilleen kahdeksantoista puntaa.

"Meidän on ehkä tultava sillä toimeen epämääräinen aika eteenpäin."

"Mutta pankkihan avataan piakkoin", sanoi mrs Britling. "Ja ihmiset näillä seuduin myöntävät meille kyllä luottoa."

"Entä jos he eivät myönnä?"

Otaksuma ei tehnyt häntä levottomaksi. "Meidän arvopaperimme kohoavat jälleen. Ainahan ne kohoavat jälleen."

"Kaikki voi tulla entiselleen", myönsi mr Britling. "Mutta voi käydä niinkin, ettei mikään tule entiselleen. Koko tämä elämämme, joka on tuntunut niin selvältä ja varmalta — on epävarmaa. Minä uskoin, että olemme kiintyneet ja juurtuneet tänne — koko elämänajaksi. Entä jos asiain kehitys nyt viskaa meidät täältä pois? Siinä on mahdollisuus, joka ehkä muuttuu meille todellisuudeksi. Tänä aamuna minusta tuntuu kuin olisi elämäämme avautunut kaksi suunnatonta porttia, kuin kaksi porttia, jotka johtavat areenalle tai pimeyteen ja joista saattaa syöksyä sisään mitä hyvänsä. Kuolemakin. Otaksukaamme, että äkkiä näemme ilmassa jonkin suuren zeppelinin tai kuulemme tykin jyskettä rannikolta käsin. Tai saapuu polkupyörällä lähetti, joka käskää meitä jättämään kaikki ja muuttamaan sisämaahan..."

"En ymmärrä, mitä syytä on tuollaisia asioita ennustella."

"Mutta eihän ole syytä jättää niitä mahdollisuuksia tarkastelematta..."

"Omituista on", sanoi mr Britling jatkaen asian tutkistelua, "että kun katselee asioita, kuten nyt katselee, sangen todennäköisinä, niin ne eivät esiinny läheskään yhtä kauhistavina ja tuhoisina kuin ne olisivat näyttäneet — viime viikolla. Uskonpa, että sijoittaisin teidät kaikki Gladysiin ja lähtisin ajamaan länttä kohti jonkinlaista hilpeyttä tuntien..."

Mrs Britling katsoi miestänsä ikäänkuin aikoen sanoa jotakin, mutta ei sanonutkaan mitään. Hän epäili viimeksimainitun vierovan kotiansa ja teeskentelevän huolenpitoa pelkästi kohteliaisuudesta...

"Ehkäpä ihmiskunta pyrkii liiaksi rauhaantumaa. Ehkäpä näitä levottomuuksia sattuu sen vuoksi, että pelastuisimme ummehtuneesta mukavuudestamme. Kuuluu jälleen tuntemattomien kokemusten, vaarojen ja vastuksien salaperäisesti houkutteleva kutsu. Tekee mieli lähteä. Mutta ellei tule sysäystä, jäämme paikoillemme. On kuin taika sitomassa omaan pesään ja vanhoihin tuttuihin polkuihin. Nyt minä pelkään, mutta tunnen samalla taian taittuneen. Lumottu linna puhkee yht'äkkiä täyteen ovia, joista pääsen ulos. Voit nimittää niitä hävitykseksi, vararikoksi, hyökkäykseksi, paoksi — ne ovat vain

ovia, jotka johtavat pois tottumukselta ja tylsältä kaavamaisuudesta... Minä en ole kelvannut pitkiin aikoihin muuhun kuin joutavaan, hajanaiseen haparoimiseen."

"Minä luulin sinun täällä viihtyvän. Sinä olet tehnyt aika paljon työtä."

"Kirjoittaminen on muistiin merkitsemistä eikä elämää. Mutta nyt minä tunnen yht'äkkiä, että elämämme saa pontta ja sisältöä. Tuntuu siltä kuin elämän koko laatu muuttuisi. Sellaisia aikoja on. On aikoja, jolloin ajanhenki kerrassaan muuttuu. Vanhoina aikoina tämä tajuttiin paremmin kuin nykyään. Silloin erotettiin toisistaan arki- ja pyhäpäivät, juhlat, paastot ja hartauspäivät. Samoin on nyt käynyt. Arkisäännöt on heitettävä syrjään. Ennen — vielä kolme päivää sitten — oli kilpailu oikeutettu, oli oikein ja kohtuullista koettaa hankkia parhaita elintarpeita ja etsiä omaa etuansa. Mutta se ei ole oikein nyt. Sota luo sunnuntain, ja me suljemme puodit. Pankit ovat kiinni ja ihmisistä tuntuu kuin sunnuntai yhä jatkuisi..."

Hänen oma tiensä oli selvä.

"Asteikko on vaihtunut. Nyt ei merkitse yhtään mitään, vaikka kärsimmekin taloudellisen häviön. Ei merkitse mitään, vaikka meidän täytyykin elää perunoilla ja tehdä velkaa saadaksemme vuokran maksetuksi. Nämä ovat nyt pienimpiä sivuseikkoja. Viikko sitten ne olisivat olleet mitä tärkeimpiä. Tässä me olemme, historian suurimpain mullistusten ja historian suurimpain mahdollisuuksien välittömässä läheisyydessä. Meidän on mentävä mullistusten läpi päästäksemme käsiksi mahdollisuuksiin. Maailmassa ei ole nyt muuta tehtävää kuin koettaa kääntää parhaaksi tämä elämän kaikkein vakiintuneitten sisältöjen pelottava luhistuminen."

Hän oli löytänyt etsimänsä. Hän jätti vaimonsa nurmikolle ja kiiruhti takaisin kirjoituspöytänsä ääreen...

6.

Kun mr Britling aamupuhteen uutterasti askarreltuaan korkeitten ihanteittensa parissa tuli huoneestaan välipalaa syömään, tapasi hän mr Lawrence Carminen, joka oli saapunut vierailemaan. Mr Carmine seisoivat hallissa hajasäärin lukemassa *The Times'*ä neljänteen kertaan. "Minä en voi tehdä mitään", sanoi hän kääntyen. "En voi keskittyä. Luultavasti me joudumme sotaan. Minä olin niin tottunut ajattelemaan sotaan Saksaa vastaan, etten uskonut siitä milloinkaan tulevan totta. Herra jumala, millainen surkea juttu siitä syntyykään... Ja Maxse ja kaikki nuo voitonriemuiset pelottelijat, jotka huutavat: 'Enkö minä sitä sanonut!' Hitto vieköön saksalaiset!"

Hän näytti alakuloiselta ja masentuneelta. Hän seurasi mr Britlingiä ruokasaliin päin kädet syvällä taskuissa.

"Siitä syntyy pelottava juttu", sanoi hän tervehdittyään mrs Britlingiä, Hughia, tati Wilshireä ja Teddyä ja istuuduttuaan mr Britlingin vieraanvaraiseen pöytään. "Se panee kaikki ylösalaisin. Me emme vielä aavistakaan, kuinka paljon pahaa se tulee aiheuttamaan."

Mr Britling oli täynnä itsepintaista ja ennakkoluulotonta optimismiansa, jota hän oli äsken mielessään hautonut. "Minä en sure, että olen elänyt tähän sotaan asti", sanoi hän. "Se voi olla tavallansa kamala onnettomuus, mutta toisaalta se on valtava edistysaskel ihmiskunnan elämässä. Siihen loppuu nelikymmenvuotinen ilkeä epä tietoisuuden aika. Se on käänne ja ratkaisu."

"Mielelläni minäkin katselisin asiaa tuolta kannalta", sanoi mr Carmine.

"Se on kuin suojasää — kaikki on ollut jäätyneenä sekasortona juutalaissaksalaisesta Berliinin sopimuksesta asti. Ja vuodesta 1871."

"Miksi ei aina Schlesvig-Holsteinin ajoilta?" kysyi mr Carmine.

"Niin, miksipä ei? Tai Wienin sopimuksesta?"

"Tai — — Voihan mennä taaksepäin —"

"Rooman keisariaikaan asti", lisäsi Hugh.

"Kaikkein ensimmäiseen valloitukseen", virkkoi Teddy...

"Minä en voinut tehdä työtä aamusella", sanoi Hugh. "Olen tutkinut tietosanakirjasta Balkanin rotuja ja uskontoja... Sekalaista seurakuntaa."

"Niin, mikäli niitä käsitellään vain yksitellen", sanoi mr Britling. "Mutta tässäpä juuri ilmenevät sodan suunnattomat mahdollisuudet. Nyt kaikki ikäänkuin liukenee. Maailmankartta saadaan piirtää uudelleen. Viikko sitten me kaikki riitelimme kiivaasti asioista, jotka ovat liian mitättömiä mielenliikutuksen aiheita. Nyt olemme yht'äkkiä siirtymässä uuteen aikakauteen. Tämä on uutta aikakautta. Maailma on taipuisana ihmisten käsissä he voivat tehdä siitä mitä tahtovat. Toinen kausi on loppumassa, toinen alkamassa. Tämä on paljon suurempaa kuin Ranskan vallankumous tai uskon puhdistus... Ja me elämme siinä..."

Seurasi vaikuttava vaitiolo.

"Miten käynee Albanin?" virkkoi Hugh, mutta hänen huomautuksensa jäi kokonaan huomioon ottamatta.

"Sota tekee ihmiset katkeriksi ja ahdasmielisiksi", sanoi mr Carmine.

"Sota ahdasmielisesti käsitettynä", sanoi mr Britling. "Mutta tämä sota ilmaiseekin närkästystä ja ylevämielisyyttä."

He mietiskelivät, ryhtyisivätkö Yhdysvallat kenties välittämään. Mr Britlingin mielestä hyökkäys Belgiaan vaati jokaisen sivistyneen vallan asiaan puuttumista ja hän arveli Amerikan parhaiden vaistojen olevan väliintulon puolella. "Mitä enemmän meitä on", hän sanoi, "sitä nopeammin asiasta selviydytään".

"Olisi omituista, jos viimeiseksi välittäjämaaksi jäisi Kiina", sanoi mr Carmine. "Maailman ainoa kansa, joka todella uskoo rauhaan... Mielelläni katselisin asioita yhtä luottavasta kuin te, Britling."

Hetken aikaa he kuvailivat mielessään jonkinlaista Saksan ja militarismin suurta tuomitsemista, jossa idän viisaus istuisi tuomaripöydän takana. Militarismi oli haudattava kuten itsemurhan tekijä neljän tien risteykseen ja paalu lyötävä läpi sen ruumiin, ettei se pääsisi sopimattomalla hetkellä heräjämään.

7.

Mr Britling eli sellaista sielullista vaihetta, jossa mielikuvat liikkuvat vapain valloin. Tämä oli ensimmäisiä vaikutuksia, mitä sota sai aikaan monissa sivistyneissä mielissä. Se mikä oli näyttänyt iäti säilyvältä alkoi nyt ilmeisesti horjahdella, se mikä oli näyttänyt kiveältä, alkoi elää. Kaikki rajat, kaikki hallitukset näkyivät nyt todellisessa muodossaan, tilapäisinä laitteina. Hän puhui vuosittain kokoontuvasta Maailmankongressistaan, kunnes se lakkasi tuntumasta haaveelta ja muuttui älylliseksi ennakoimiseksi; hän puhui koko maailmaa hallitsevan ylimmän tuomioistuimen "ilmeisestä välttämättömyydestä". Hän ajatteli sen paikaksi Haagia, mutta mr Carmine piti Delhiä, Samarkandia, Aleksandriaa tai Nankinia sopivampana. "Vapautukaamme joka tapauksessa Euroopan harhasta", sanoi mr Carmine...

Mr Britlingin aamusella istuessa kirjoituspöytänsä ääressä tarkastelemassa avautuvia, hämmästyttäviä mahdollisuuksien näköaloja oli sodan tuhoisa tapahtuma alkanut näkyä yhä edullisemmassa valossa. "Luultavaa on, että maailma voi ainoastaan tällaisten kriisien avulla muovautua uusiin muotoihin", arveli hän. Ja iltapäivällä hän oli ylipäänsä taipuvainen toivomaan, ettei suuri sotilaallinen koneisto murskautuisi liian helposti. "Kansojen pitäisi oppia tuntemaan, että he tarvitsevat toisiansa", sanoi hän. "Liian lyhytaikainen sotaretki voisi aiheuttaa riitaa saaliinjaosta. Englantilaisen on opittava huomaamaan, että hän on irlantilaisesta riippuvainen, venäläiselle on tehtävä selväksi kasvatuksen arvo ja puolalaisen ystävyys... Euroopan on nyt luotettava Aasiaan ja tunnustettava intialaiset ja kiinalaisetkin valkoisiksi!... Mutta näiden asiain oppimiseen menee aikaa ja ponnistuksia, jos mieli ne kunnollisesti oppia..."

He keskustelivat sodan mahdollisesta kestämisestä.

Mr Carmine arveli taistelun käyvän pitkälliseksi. Mr Britling uskoi venäläisten ehtivän Berliiniin ensi toukokuun tienoissa. Hän pelkäsi niiden saattavan tulla sinne jo ennen vuoden loppua. Hän luuli saksalaisten kuluttavan voimansa Belgian ja Ranskan rintamalla, joten he eivät pääsisi ollenkaan suuntaamaan iskujansa Venäjää vastaan. Hän oli varma siitä, että saksalaiset olivat arvioineet Ranskan ja Englannin tarmon liian vähäiseksi. "Sill'aikaa", sanoi hän, "etenevät venäläiset hitaasti, varmasti, vastustamattomasti..."

8.

Suurten ennakkohaaveiden päivä kallistui iltaansa. Se oli — noiduttu päivä. Se oli kuin enne: sen jäljessä tuli katkeumaton sarja päiviä, jotka oli tuomittu samoja kahleita kantamaan. Tuntui siltä, että suunnattomia tapauksia sattui juuri nyt kuulo- ja näköpiirin tuollapuolen — Essexin rauhallisen

näkymön takana. Sille ei mitään voinut. Se teki kaikki muut harrastukset hetkellisiksi. Badminton-eriä aloitettiin, mutta ne keskeytyivät äkkiä iltalehtien saapuessa; mistä ikänä aljettiinkin jutella, aina johduttiin sotaan jo kolmannessa tai neljännessä puheenvuorossa...

Aterian jälkeen mr Britling ja mr Carmine jatkoivat keskustelunsa. Muuta ei voinutkaan tehdä. He toistelivat entisiä lausumiaan. He syventyivät asioihin yksityiskohtaisemmin. He istuivat ääneti jonkun aikaa ja esittivät sitten äkkiä uuden ajatuksen...

Heillä oli ollut tapana pelata skatia hra Heinrichin kanssa, joka oli sangen selvästi ja perusteellisesti heille pelin opettanut. Nyt hra Heinrich oli poissa — ja miten olikaan, saksalaiset pelit olivat jo joutuneet pois muodista. Molemmat ajattelijat myönsivät jo ennen pitäneensä skatia monimutkaisena, mutta ei älykkyyttä kysyvänä, ja olivat yhtä mieltä siitäkin, että pelin varsinaisena huvina oli ollut hra Heinrichin punoittava totisuus, hänen kykenemättömyytensä käsittämään sitä täydellistä ja vaiteliasta kykyä, jolla he peliä hallitsivat, sekä hänen alituinen huono onnensa, kun hän aikoi suorittaa mieleensä välkähtäneitä oivia temppuja.

Voittavan vastaiskun sattuessa hän ei salannut hämmästyttään. Varmistaakseen ensi vaikutelmaansa hän työntyi likemmäksi sovitellen silmälasejansa. Hän teki sen luonteenomaiseen tapaan, sormi jäykkänä tanakan nenän kummallakin puolen.

"Tuon kortin lyöminen oli teille varsin edullista", sanoi hän, kiireisen aivotoinnin punertaessa yhä ankarammin hänen kasvoillaan. "Muuten — niin" — hän silmäsi omia korttejansa —. "teidän olisikin käynyt aivan hullusti. Vaara oli minun puolellani aivan mitätön... Nyt minun täytyy —"

Hän tutki korttejansa.

"So!" sanoi hän ja iski pöytään jonkin kortin...

No niin, hän oli mennyt skateineen. Satojatuhansia englantilaisia ja saksalaisia koteja yhdistävät tuontapaiset siteet katkesivat sinä päivänä.

9.

Sodan välitön läheisyys herätti täti Wilshiressä erikoista innostusta. Hän kehitteli aivan omintakeisen katsantokannan.

Mr Britlingillä oli tapana, tapana, jonka hän oli itselleen hankkinut monien kiusallisten kokemusten jälkeen, olla välittämättä täti Wilshirestä. Oikeastaan hän ei ollutkaan mr Britlingin täti; olihan eräs noita etäisiä serkkuja, joiden havaitsemme punoutuneen elämäämme, kun olemme ehtineet vastuunalaiseen ikäkauteen. Hän oli kuulunut isäntöihin mr Britlingin vielä ollessa poikanen. Siihen aikaan häntä oli mainittu nimellä "Jane" tai "Jane serkku" tai "serkku Wilshire". Mr Britlingin ystävällinen päähänpisto oli ylentänyt hänet tädilliseen arvoon.

Hän sai pienen perintönsä riittämään vierailemalla sukulaisissaan. Mr Britlingin varhaisimmissa muisteloissa hän näkyi hoikkana, kolmenkymmenen ikäisenä naisena, jonka nenästä pikkupoikain ei sallittu antaa lausuntoja. Hän antoi kuitenkin itse siitä erinäisiä lausuntoja kiinnittäen nuoren Britlingin huomiota sen ja suuren Wellingtonin herttuan nenän sukulaispiirteihin. "Minulle on kerrottua", sanoi serkku Wilshire tarkkaavaiselle nuorukaiselle, "että herttua oli isoäidinäitisi hyvä tuttava. Ainakin he elivät yhteen aikaan, ja siitä pitäen on tämä nenä ollut suvussa. Herttualla puolestaan oli vähiten halua asian salaamiseen, mutta toinen aika, toiset tavat. 'Jos ilmaisen', sanoi hän, 'niin joudun perikatoon'."

Hänellä oli kyky ärsyttää mr Britlingin isää, ja sama kyky tuli käytäntöön, joskin lievemmässä muodossa, hänen seurustellessaan pojan kanssa. Mutta mr Britling vanhempi ei milloinkaan oppinut olemaan hänestä välittämättä. Hänen menetelmänsä oli — jos persoonallisuuden luonnollista ilmausta käy menetelmäksi nimittäminen — järkkymättömän, korkeamman tiedon omistaminen, vankka ja huonosti salattu usko, että kaikki hänen kuultensa esitetyt väitteet olivat vääriä, useimmat kerrassaan järjettömiä, ja tähän liittyvä tyyni, varma, hillitty käytöstapa. Se oli kenties myötäsyttyistä; tätä arvelua puoltaa tiedonanto, jonka mukaan hän jo kymmenvuotiaana oli erittäin kiusallinen lapsi. Myötäsyttyinen saattoi olla hänen ilmeensä, josta näkyi, että hän piti tohtoria poropeukalona ja uskoi itse kykenevänsä paljoa paremmin hänen tehtäviinsä. Mr Britling oli tullut hänet tuntemaan vasta kypsällä iällä. Poikasena hän oli nauttinut hänen luottamustaan — mikäli oli kysymys muista ihmisistä ja yleisestä hänen antamiensa neuvojen laiminlyömisestä. Varttuessaan hän oppi oikeastaan pitämään tädistä — ihmiset yleensäkin oikeastaan pitivät hänestä — ja antamaan jonkinlaista arvoa hänen saavuttamattomalle hyväksymiselleen. Toisinaan täti oli hyväntahtoinen, varsin usein aivan typerä...

Pieniä, hyvin pikkuisia lapsia hän käsitteli erinomaisen ymmärtäväisesti ja hauskasti...

Niin hän kierteli muutamissa kodeissa, joihin hän joka tapauksessa oli aina tervetullut, jokaisen oleskelun ensimmäisinä päivinä hän oli ihmeen hienotunteinen ja piti kieltänsä kurissa. Mutta sitten saivat vastustushimon ja arvokkuuden pahathenget hänet valtoihinsa. Hän alkoi korjaila lausuntoja, tyynesti, mutta varmasti, alkoi olla tyytymätön kokemansa kohtelun sävyyn ja sukulaisten käytöstapaan. Ei ollut ensinkään tavatonta, että hänen luonakäyntinsä päättyivät molemminpuoliseen sanattomaan raivoon. Merkillistä oli, ettei tämä sanaton raivo koskaan ollut kestävää. Vaikka hän voikin ihmisiä ärsyttää, ei hän heitä milloinkaan syvästi loukannut. Kun oli kulunut aikoja, joiden kuluessa hänestä ei puhuttu mitään, aljettiin ihmetellä, miten oli laita Jane serkun... Alkoi varova kirjeenvaihto, joka vähitellen johti uuteen kutsuun.

Mr Britlingin kodissa hän oleskeli kauemmin kuin missään muualla. Tarina kertoi, että hän oli "antanut ensi herätteet" mr Britlingille ja "pitänyt hänen puoltaan" isää vastaan. Hän oli varmaan vastustanut useitakin niistä epäsuotuisista arvostelmista, joita isät tapaavat langettaa. Mutta hän vastusti ylipäänsä kaikkea. Ja mr Britlingiä ei miellyttänyt ajatella häntä harhailemassa täysihoitoloissa ja vesiparannuslaitoksissa, joissa hänellä oli vain mitä satunnaisimpia tilaisuuksia vastustushalunsa ilmaisemiseen.

Sitäpaitsi mr Britling mielellään näki hänen silmäilevän aamulehteä. Täti Wilshire teki sen sillä tavalla kuin hän olisi pitänyt koko maanpiiriä suurena hourulana, johon ei auta hyviä neuvojansa tuhlata. Ja ikäänkuin hän olisi erinomaisesti huvikseen huomannut, kuinka sanomalehtimiehet yrittivät häneltä salata asioiden oikeata laitaa.

Nyt häntä sekä kiukutti että huvitti kaikkien käyttäytyminen sodan aiheuttamassa ahdingossa.

Hän uskoi erinäisiä valtiosalaisuuksia vanhemmalle Britlingin pikkupojalle — etenkin silloin, kun isäukko oli korvankantamattomissa.

"Kaikki tuo puhe sodasta, jota täällä kuulemme", sanoi hän, "ei todellisuudessa merkitse yhtään mitään. Koko asia koskee tärveltyä mattoa eikä mitään muuta — vähäjärkistä miestä ja tärveltyä mattoa. Jos ihmiset olisivat vähimmässäkään määrin käyttelleet tervettä järkeänsä, niin tämä sota ei olisi koskaan syttynyt. Asia tiedettiin aivan hyvin. Hän oli heikko lapsi, vaikea hoitaa ja parkui tavantakaa täyttä kurkkua. Siispä häntä ei milloinkaan vastustettu, vaan annettiin hänen tehdä mitä tahtoi. Kenelläkään muulla kuin hänen isoäidillään ei ollut häneen nähden pienintäkään vaikutusvaltaa. Isoäiti hänet esti tarvelemästä mattoa niin perinpohjin kuin hän olisi halunnut. Juttu on aivan yleisesti tunnettu. Se tapahtui Windsorissa — kun hän oli kahdeksanvuotinen. Siitä lähtien hänellä oli yksi ainoa ajatus: sota Englantia vastaan..."

"Kaikki näyttävät ällistyneiltä", sanoi hän äkkiä teepöydässä mr Carminelle. "Minä puolestani en ole ollenkaan ällistynyt. Ihmettelen vain, ettei se syttynyt ennemmin. Jos joku olisi minulta tiedustellut, niin minä olisin voinut sen sanoa jo kolme vuotta, jo viisi vuotta sitten."

Päivä oli täynnä hurjia huhuja. Saksan sanottiin julistaneen sodan Italialle ja hyökänneen Hollantiin samoinkuin Belgiaankin.

"He tulevat julistamaan sodan ensi kuun seuduissa", sanoi täti Wilshire.

"Ja lähettävät joukon zeppeliinejä", sanoi pienin poika. "Hra Heinrich kertoi meille, että ne voivat lentää tuhansia peninkulmia."

"Hän tulee julistamaan sotia, kunnes ei enää ole ketään, jota vastaan voisi sodan julistaa. Niin hän on aina tehnyt. Kun hän kerran on päässyt vauhtiin, ei hän voi pidättäytyä. Usein hänet täytyi viedä pois päivällispöydästä, ettei tapahtuisi onnettomuutta. *Nyt*, nyt on uhkavaatimusten vuoro."

Häntä ihastutti kovin eräs *Daily Express'in* otsake, joka ulottui lehden reunasta toiseen: "Euroopan hullu koira." Mikään muu ei hänen sanojensa mukaan ollut siinä määrin vastannut hänen sotaa koskevia tunteitansa.

"Huomatkaa mitä sanon", virkkoi täti Wilshire tehokkaimmalla tavallaan. "Hän on mieletön. Se vielä todistetaan. Hän päättää päivänsä sairaalassa — mielipuolena. Minulla on ollut vaikutelma siitä jo vuosikausia ja olen siitä yksityisesti puhunutkin... Kun tiesin mitä tiesin... Sellaisille ystäville, joiden puolelta minun ei tarvinnut peljätä väärinkäsitystä... Nyt minä vihdoinkin saan puhua suuni puhtaaksi."

"Viikset ylöspäin väännettyinä!" huudahti täti Wilshire kasailevan vaitiolon jälkeen... "Hänen vasen kyynärnivel kuuluu olevan ihan käyttökelvoton; se on jäykkä kuin lankanuken — ja hänen tekee mieli valloittaa Eurooppa... Kun hänen isoäitinsä eli, oli edes joku pitämässä häntä kurissa. Isoäitiänsä hän pelkäsi. Häntä hän vihasi, mutta ei uskaltanut olla tottelematon. Sedälläkin oli hiukan vaikutusvaltaa. Nyt ei häntä pidätä mikään."

"Kaksipäinen hullu koira", sanoi täti Wilshire. "Hän ja hänen kotkansa!... Sellaisen miehen ei olisi milloinkaan pitänyt sallia aloittaa sotaa... Ei pienäkään sotaa...Jos hän olisi joutunut kurin alaiseksi silloin, kun minä siitä huomautin, niin mitään tällaista ei olisi tapahtunut. Mutta minä en tietenkään merkitse mitään... Sitä ei pidetty kuuntelemisen arvoisena."

10.

Eräs huomattava puoli brittiläisten suhtautumisessa sotaan oli heidän taipumuksensa käsittelemään sitä kamalana pilana. Tämän taipumuksen voi havaita suuressa osassa senaikaista englantilaista kirjallisuutta. Loukkauksista, julmuuksista, vääryyksistä, laajasta hävityksestä ja taistelun tuomista vielä laajemmista vaaroista huolimatta tuo taipumus säilyi. Englantilainen kieltäytyi kerrassaan näkemästä mitään suurenmoista tai kauhistuttavaa saksalaisten hyökkäyksessä ja käsittelemästä Saksan keisaria ja kruununprinssiä muuna kuin pilakuvina. Kaikkialla vallitsi se käsitys, että vihollinen oli pingoitettun voimallinen, typerä olento, ponnistuksista punainen, silmät päästä pyörähtämässä ja käytös teeskennellyn kammottava. Se seikka, että hän voi olla kamalasti kuolettava, ei vähimmässäkään määrässä himmentänyt sitä tosiasiaa, että hän oli ennen kaikkea naurettava. Ja jos pila sodan jatkuessa muuttuikin katkerammaksi, niin pilana se sittenkin pysyi. Saksalainen saattoi tehdä maailmasta erämaan, mutta se ei voinut muuttaa englantilaisten käsitystä, että hän oli tekemässä itsensä naurattavaksi.

Mainittu taipumus nousi näkyviin pitkin iltapäivää, milloin satunnaisena vihjauksena, milloin tahallisen leikintekona. Pikkupojat olivat saaneet tietoonsa paraatimarssin, joka täytti heidän pienet mielensä hämmästyksellä ja ilolla. Heistä tuntui melkein uskomattoman huvittavalta, että inhimilliset olennot soveltuivat ottamaan sellaisia askeleita. He koettivat itse, ja ryhtyivät sitten hankkimaan kannattajia paraatimarssille. Letty ja Cissie olivat tulleet teetä juomaan ja uutisia kuulemaan, ja heidät otettiin sotaväkeen Teddyn ja Hughin keralla. Kaikin he sitten marssivat ja käännähtelivät nauraen nurmikolla, jalat heiluen kuin suksien terät. "Vasen!" huusi Hugh. "Vasen!"

"Varpaat enemmän *ulospäin!*" huomautti mr Lawrence Carmine.

"Jäykempi ryhti!" komensi nuorin Britling.

"Pitäkää zeppeliinejä silmällä ja olkaa tuiman näköisiä", sanoi Hugh.
"Rinta ulos! *So!*"

Mrs Britlingiä tuo huvitti niin, että hän meni hakemaan valokuvauskoneensa ja otti silmänräpäyskuvan koko sotilasosastosta. Kuva onnistui hyvin, ja vuotta myöhemmin mr Britling, löytäessään sen papereittensa joukosta, muisti silloisen auringonpaisteen ja riemun...

11.

Illalla saapui tieto siitä, että Englanti oli julistanut sodan Saksalle. Melkein jokaiselle englantilaiselle asia oli itsestään selvä, ja historian ihmeellisimpiä tosiasioita on, että se hämmästytti saksalaisia. Kun mr Britling tyyppillisenä englantilaisena oli sanonut, ettei sotaa koskaan syttyisi Saksan ja Englannin välille, oli hän aina tarkoittanut, ettei hän voinut käsittää Saksan milloinkaan hyökkäävän Belgiaan tai Ranskaan. Jos Saksa olisi tyytynyt käymään pelkkää puolustussotaa läntisellä rintamallaan ja olisi jättänyt Belgian rauhaan, olisi Englannissa tuskin syntynyt mitään sotapuoluetta. Mutta hyökkäys Belgiaan ja tunkeutuminen länttä kohti sai koko kansakunnan yksimielisesti leimahtamaan sodan lieskaan. Se ratkaisi kysymyksen, joka oli ollut kiistanalaisena aina sodan syntymiseen saakka. Viimeiseen asti englantilaiset olivat tahtoneet ajatella, että Saksassa kuten Englannissakin kansan suuret joukot olivat ystävällisiä, rauhallisia ja vapaita ylhäältä päin tulevista vaikutuksista. Se oli ollut Englannin erehdys. Saksa oli toden totta se, miksi Saksa neljäkymmentä vuotta oli itsensä tunnustanut, Sotavaltio. Huoaten — ja tuntien aikoja sitten unhotettua vapistusta — Englanti valmistautui taisteluun. Nyt vieläkin tapahtui valmistautuminen vaivalloisen hitaasti. Jotakin suunnatonta oli tulossa, mutta kuinka suunnatonta — sitä ei vielä yksikään englantilainen arvannut.

Tuona päivänä lukemattomat miehet, joita odotti kuolema ja haavoittuminen, tuijottelivat ihmeissään sanomalehtien uutisia ja hymyilivät nähdessään kiihkeitä otsakkeita, ollenkaan aavistamatta, että mikään sellainen voisi tulla lähemmäksi kuin kolmensadan peninkulman päähän heidän olosijoiltaan. Mitäpä merkitsi sota Matching's Easyille — kaikille niille suurille ja pienille paikkakunnille, joista Englanti on kokoonpantu? Viimeinen vihollisen polttama talo sadan peninkulman piirissä Matching's Easystä laskien oli Tanskan miesten polttama enemmän kuin tuhat vuotta takaperin... Ja ainoana Englannissa säilyneenä noiden tanskalaisten muistona olivat muutamat sarvimaiset, kovettuneet nahkapalaset naulanpäitten alla St Clement Danes-kirkon ovelta Lontoossa...

Nyt tulisi Englanti jälleen käymään sotaa, joka oli sytyttävä vainoalkeita Englantiin ja tuottava

Englannin asujamille kuolemaa Englannin maaperällä. Kenenkään oli mahdoton sitä ymmärtää elokuussa 1914. Sellaisten seikkojen täytyy tapahtua, ennenkuin ne voidaan tajuta mahdollisiksi.

12.

Tämä kertomus on etupäässä historiaa suursodan alkamisesta sellaisena kuin sen koki pieni essexiläinen ihmisryhmä ja erityisesti sellaisena kuin sen kokivat yhdet ainoat ihmisäivät. Aluksi se esiintyi näille ihmisille näytelmän tapaan, draamallisena, kansainvälisenä tapahtumana, esityksenä, sanomalehtien jakamina uutisina, pikemmin historiallisen vaiheen kuin henkilökohtaisen kokemuksen muodossa; vain asteittain ja vähitellen se tunkeutui seurauksineen itse Englannin elämään. Jos tämä kertomus voitaisiin esittää piirroksin tai kuvin, niin keskeisenä henkilönä olisi mr Britling, milloin istumassa kirjoituspöytänsä ääressä päivän tai yön aikaan kirjoittaen aluksi tutkielmaansa "ja nyt sodat loppuvat" ja sitten muita asioita, milloin kävelemässä puutarhassaan tai Claveringsin puistossa, matkalla Lontooseen tai sieltä pois, klubissa lukemassa kelloa tai hallissaan lukemassa sanomalehteä, mielikuvain ja vaikutelmain vallassa, jotka alinoma kasaantuvat, laajenevat, kehittyvät yhä runsaammiksi hänen mielessään, järjestyvät, vaikuttavat toisiinsa, rakentuvat yleistymiksi ja päätelmiksi...

Mr Britlingin tajuinen olemassaolo kohdistui pian yksinomaan sotaan. Hänen enemmän tai vähemmän säännölliset viikottaiset johtavat kirjoituksensa *Times'*issa muuttuivat saksalaisten näkökantojen pohdinnaksi; hänen kirja-arvostelunsa ja kirjalliseen osastoon kirjoittamansa artikkelit tähtäsivät yhä enemmän tuohon kaikkea vallitsevaan ainoaan tosiasiaan...

Harvoin hän näytti todella saavan sodan näkyviinsä. Vain muutamat sen näkivät; useimmille se tuli hatarain, äänekästen ja hämmentävien vaikutelmien rajattomana moninaisuutena. Mutta kaiken aikaa hän sentään teki mitä suinkin voi päästäkseen siitä selville, tehdäkseen sen yksinkertaisemmaksi ja kiskoakseen siitä esiin oleellisimman puolen, kunnes sen voisi käsittää jonkinlaisena eepillisenä ja selitettävänä tapahtumana.

Tyypillisin kuva olisi mr Britling kirjoittamassa kellertävän valopiirin keskellä, ikkunain kaihtimet ylhäällä, jotta kuunvalo saisi virrata huoneeseen, mutta ikkuna suljettuna, jotta ruutuun kopahtelevat yöperhoset eivät pääsisi sisään. Ulkona näkyy kuu ja korkea, kesäinen taivas ja puolen peninkulman päästä häämöttää vanhan kirkon torni tummain puiden ylitse. Tornikello, jonka lyönnit mr Britling aina kuuli öisin, mutta ei koskaan päivisin, merkitsee helähdellen osoittimen hidasta siirryntää halki yön hetkien. Hän oli aina vihannut riitaisuutta ja hävitystä ja tunsu, että sivistyskansojen välinen sota oli inhimillisen harhautumisen eittämättömin ilmaus, hullutus, joka seisahdutti kehityksen ja ihmiskunnan vapaan vääntelemisen; tuhat kertaa hän oli väittänyt sen mahdottomaksi, ja vielä nytkin, kun hänen maansa oli sodassa osallisena, oli hänen mahdoton käsittää, että tämä saattaisi koskea häntä muuten kuin älyllisesti. Hänen silmänsä, sormenpäätänsä ja olemuksensa ydin eivät voineet vakuuttautua siitä, että ennen kuulumattomassa laajuudessa tapahtuva murhaaminen, hävitys ja kuolemantuska saattoi olla käynnissä tuossa tumman muratin takana uinuvassa maailmassa, toisella puolella tuota hopeanhoitoista ikkunankehää, joka rajoitti hänen eteensä leviävää rauhallista näkymää.

Toista tuhatta vuotta oli kulunut siitä kun sota tätä ennen oli kosketellut Englannin jokapäiväistä elämää. Viidenkymmenen miespolven aikana kehittyneet kansan henkiset tottumukset estivät sen tunteenomaista tajuamista. Englantilaiset olivat rauhan lempilapsia. He eivät olleet käyneet vakavaa sotaa kolmeensataan vuoteen, ja kahdeksaansataan vuoteen he eivät olleet taistelleet henkensä edestä vierasta valtaa vastaan. Espanja ja Ranska olivat uhanneet vuorotellen, mutta eivät olleet koskaan päässeet edes rantaan asti. Tosin oli Englannissa ollut sisäisiä kahakoita, tosin oli käyty sotaa ja tehty valloituksia kaikissa maapallon osissa ja perustettu suunnaton valtakunta, mutta tämä oli, kuten mr Britling sanoi mr Direckille, pelkkää "huviretkeilyä". Oli vain lähetetty maailmalle nuorempia poikia ja tarpeetonta väkeä, siirtolaisia ja retkikuntia. Sen oma maa ei ollut milloinkaan kokenut onnistunutta hyökkäystä; sen kotoiseen maahan, suurimpaan osaan sen perhekuntia, sen elämään yleensä ei tuo ollut mitenkään koskenut. Yhdeksäntoista kahdestakymmenestä, keskiluokka, ja useimmat aliluokan jäsenet eivät tienneet brittiläisestä maailmanvallasta enempää kuin Argentiinan tasavallasta tai Italian renessanssista. Se ei heitä liikuttanut. Sota, joka asettaa vaatimuksia joka miehelle, joka uhkaa jokaista maassa eläjää, koko kansallisen yhteisön sota oli englantilaisen kokemuksen ja englantilaisen kuvittelukyvyyn saavuttamattomissa. Se oli yhä uskomatonta, se oli yhä mr Britlingin ajatuskehän ulkopuolella sill'aikaa kun suursotaa aloittava Saksan pelottava hyökkäys lännessä tapahtui ja pysähdytettiin. Näiden kahden kuukauden aikana hän oli ikäänkuin yhä kiihtyvämpi näytelmän katselija, pesäpallon tapaisen näytelmän katselija, jonka ainoana vaarana on rahapanoksen menettäminen, pikemmin kuin perustuksiaan myöten sotaan joutuneen kansakunnan toimiva jäsen.

13.

Kun leipäpaniikin ja lyhyen taloudellisen pulan levottomuus oli ohi, niin Englannin jokapäiväinen elämä palasi vanhoihin, äärettömän hitaihin muotoihinpa. Kun ihmiset menivät pankkeihin saamaan uusia seteleitä, niin pankit tarjosivat kultaa — ikäänkuin anteeksi pyytäen. Uusia seteleitä oli kovin riittämättömästi, kultaa sitävastoin yltäkyllin. Ensi vaikutelmaa, jonka mukaan oli sattunut yleinen katastrofi, seurasi toinen, jonka mukaan ei ollut tapahtunut mitään.

Myymälät avattiin jälleen, aluksi koetteeksi, mutta pian täydellä luottamuksella. Ihmiset hoitivat jälleen omia asioitaan ja sota — mitä brittiläisen kansan suureen enemmistöön tulee — oli joitakuita viikkoja pikemmin henkistä ja älyllistä kuumetta kuin fyysillistä ja persoonallista todellisuutta. Haluttiin innokkaasti kuulla uutisia, ja toistaiseksi oli niitä verraten vähän. Sanomalehdistö teki parhaansa pysyäkseen tämän kuulumattoman tilanteen tasalla. *Daily Express* mallinaan omaksuivat kaikki puolenpennyn lehdet uuden, räikeämmän otsakelajin: tukevin kirjasimin painetun rivin, joka kulki laidasta toiseen julistaen voittoja tai masentavia tapauksia. Niin tehtiin joka päivä, olipa sitten ilmoitettavana suuri taistelu tai kalastajavenheen menettäminen, ja yleisö tottui pian tähän uuteen järjestykseen.

Valtio ei kehoittanut ihmisiä yleensä ottamaan osaa sotaan, eikä sitä tarkoitusta varten ollut mitään järjestöä olemassa. Ihmiset puhuivat esteettömästi; kaikki näyttivät puhuvan; he heiluttelivat lippuja ja osoittivat suurta epämääräistä taipuvaisuutta tekemään jotakin. Jokaista tilaisuutta päästä sotapalvelukseen käytettiin innokkaasti hyväkseen. Oli saatu kuulla lordi Kitchenerin haluavan viittäsatatuhatta miestä; maanpuolustusosasto suunnitteli sotamiestenoton liian pienessä määrässä eikä voinut ottaa vastaan läheskään kaikkia halukkaita nuoria miehiä. Tulvaa oli estettävä kohottamalla ruumiinrakennetta koskevat vaatimukset kansallista keskiarvoa paljon korkeammalle, ja siten päästiin helpommin käsiteltäviin määriin. Oli vallitsemassa yleinen luulo, että mielenkiinto saattoi suuntautua liian yksinomaisesti sotaan, että se kansan suurelle enemmistölle oli pikemmin häiritsevää ja hajoittavaa kuin oleellisesti tärkeää harrastus. Sananparsi *Business as usual* vallitsi parhaillaan, ja sanomalehdet olivat täynnä kirjoituksia, joissa todisteltiin isänmaanrakkauden ilmenevän puhtaimmassa muodossaan silloin, kun elettiin ikäänkuin ei sota olisikaan käynnissä. *Kyllä Kitchener sen asian hoitaa* oli toinen sananparsi, joka vetosi voimakkaasti kansalliseen luonnonlaatuun. "Business as usual, sill'aikaa kun Euroopan karttaan tehdään muutoksia", kuului erään hupaisen parturin ilmoitus, jota toisteltiin laajoissa piireissä...

Hugh oli kotona koko elokuun. Hän oli jättänyt lontoolaisen asumuksensa ja taiteelliset suunnitelmansa, ja hänen isänsä ryhtyi parhaillaan toimenpiteisiin, jotta hän voisi lähteä Cardinalin jälkeen Cambridgeen. Sill'aikaa Hugh alkoi jatkaa tieteellistä työtänsä siitä mihin oli sen lopettanut. Vastahakoisesti hän omisti pari iltapäivätuntia "pikku teologin" salaisuuksille ja käytti muun aikansa joko matematiikan ja matemaattisen fysiikan tutkimiseen tai kokeidentekoon pienessä ullakkohuoneessa, joka oli sommiteltu luovarakenukseen. Vasta elokuun lopussa selvisi hänelle ja mr Britlingille, että sota saattoi vaatia häneltä enemmän kuin pelkkää katselijan myötätuntoa ja harrastusta. Tähän saakka olivat nykyaikaisen historian tapaukset syntyneet ilman hänen henkilökohtaista osanottoansa. Hän ei käsittänyt, miksi sama asiain tila ei olisi voinut jatkua. Viime vaalit — ja yleiset vaalithan ovatkin ainoa kohta, jossa järkevä englantilaisen elämä saa hiukan julkista vivahdusta — olivat tapahtuneet neljä vuotta sitten hänen ollessaan kolmentoista vuoden ikäinen.

14.

Jonkun aikaa uskottiin Matching's Easyssä, että Saksan armeijat oli lyöty ja suureksi osaksi hävitetty Liegen luona. Se oli erehdys, joka ei rajoittunut Matching's Easyn piiriin.

Ensimmäinen rohkea hyökkäys tosin oli torjuttu suurin tappiopin, ja samoin kävi elokuun kuudentena ja seitsemäntenä suoritettujen järjestelmällisempien hyökkäysten. Sitten kävivät Liègestä saapuvat tiedot epävarmoiksi, mutta aina siihen asti kun saksalaiset marssivat Brysseliin, uskottiin Englannissa että muutamat tai kaikki linnoitukset pitivät puoliansa. Sill'aikaa ranskalaiset hyökkäsivät menettämiinsä maakuntiin ja valtasivat Altkirchin, Mülhausenin ja Saarbурgin; venäläiset tunkeutuivat Bukovinaan ja Itä-Preussiin; sanomalehdet ovat upottaneet *Goeben'in*, *Breslau'n* ja *Panther'in* Välimerellä tapahtuneessa kuvitellussa taistelussa, ja Togon olivat vallanneet ranskalaiset ja englantilaiset. Saksalaisen Belgiaan hyökkäämisen voimaa ja laajuutta ei yleensä tajuttu, ja mr Britling saattoi, toistella pelokkaita arvelujaan, että sota kenties loppuisi ennenkuin sen mahdollisten siunausten mitta oli ehtinyt täyttyä. Mutta sellainen pelko oli aiheeton: ne opetukset, joita sodassa piili mr Britlingin varalle, olivat paljoa tepsivämmät kuin hän intoisimpina hetkinäänkään kykeni kuvittelemaan.

Hän ei ollut näkevinään enteitä siinä, että Bryssel kukistui ja saksalaiset ilmaantuivat Dinantin luo. Ensimmäisen vakavan iskun sai hänen liioiteltu uskonsa liittolaisten voittoon, kun mr Direck äkkiä jälleen ilmestyi niille maille hämmästyneenä ja huolissaan. Hän sähkötti Strandin telegrafiasemalta: "Tulen tuomaan uutisia", ja saapui perille sähkösanomansa kintereillä.

Hän selitti tulleen tervehtimään mr ja mrs Britlingiä ja jossakin määrin niin olikin laita. Mutta vilkkaasti hänen katseensa käännähti oviin ja ikkunoihin ja harhaili asiaankuulumattomasti hänen jutellessaan. Arka Cecilyn odotus tuli hänen mukanaan ja häilyi hänen vaiheillaan niinkuin orvokin tuoksu noudattaa orvokkia.

Hän ehti kuitenkin sanoa koko joukon, ennenkuin mr Britlingin luontainen taipumus keskustelun hoitamiseen ehti päästä voitolle.

"Totisesti", sanoi mr Direck, "tätä sopii nimittää sodaksi. Sitä käydään välittämättä mistään soveliaisuudesta. Amerikan kansalaisena minä tietysti odotin saavani osakseni jonkinlaista kunnioittavaa kohtelua, olipa sota tai ei. Odotukseni ei täyttynyt... Eurooppa on luiskahtanut raiteiltaan... Te täällä ette aavistakaan, kuinka pahoin..."

"Minä saavuin Eurooppaan täysin ystävällisellä mielellä — ja minun täytyy tunnustaa hämmästyneeni. Minut suoraan sanoen heitettiin ulos — päätäpahkaa. Matkatavarani ovat tiessään. Ne hävisivät lähellä Hollannin rajaa sijaitsevalla asema-pahaisella, jonka nimeäkään en muista. Jossakin saksalaisessa kodissa arvatenkin on nyt ilo minun paidoistani; ne olivat todellakin kunnan paitoja. Tämä ylläni oleva tweedpuku on ainoa minkä tässä maailmassa omistan. Kaikki minun rahani — hyviä amerikkalaisia seteleitä — *well*, ne nauroivat niille. Ja kun esitin englantilaisia kultarahoja, niin ne epäilivät minua englantilaiseksi ja pistivät arestiin... Voin vakuuttaa, ettei englantilaisia Saksassa nykyään suosita, ei ollenkaan... Kun ajattelee, että saksalaiset ovat saaneet juuri sen mitä halusivat, täytyy myöntää heidän olevan merkillisen tyytymättömiä... *Well*, minun täytyi pyytää rahoja lainaksi Amerikan konsuliilta, ja sitten minä olen kulkenut ja odotellut, ollut nälissäni silloin tällöin ja tarkastellut maailmaa junan ikkunasta, mikäli sitä sallittiin — tavallisesti meidän näet oli vedettävä uutimet eteen, kun radan varrella oli jotakin tärkeää — sanalla sanoen: suorittanut ilottomamman matkan kuin yksikään Chicagoon saapuva lehmä... Minua käsiteltiin rahtitavarana — sangen alhaiseen luokkaan kuuluvana... Minä en saata sitä ajatellakaan."

Mr Direck otti niin vakavan ja synkeän ilmeen kuin vuosikausien iloiset ilmetötumukset suinkin sallivat.

"Vakuutan teille, etten aavistanutkaan olevan mitään sodan tapaista, ennenkuin jouduin noihin kokemuksiin. Amerikassa sellaisesta ei tiedetä mitään. Se on kuin nälkä ja rutto jotakin kertomuskirjoissa luettavaa. Me olemme unohtaneet sen olevan jotakin todellista. Muutamat vanhat vaarit siitä vain haastelevat. Tuomari Holmes ja hänenlaisensa vanhukset. Muille se on kuin poikasten leikkiä... Ja sitten yht'äkkiä kaikki juoksemassa pitkin katua — vihaten ja uhaten — ja hauskoja vanhoja valkoviiksisia herroja ja perheenisiä suunnittelemassa talojen polttamista, tappamista, vahingoittamista ja kauhistuttamista. Ja somia nuoria naitaakin, jotka etsivät englantilaista saadakseen sylkeä häntä; olen itse ollut ulottuvilla ja tuntenut itseni sangen työlästyneeksi useita kertoja... ja uskomattominta on, että he todellakin tekevät tällaista. Lähellä Hollannin rajaa on pieni Visé-niminen kylä, jossa joku vanha veitikka ilveili haulikkoineen. Kylä hävitettiin. Ihmisiä ammuttiin tusinoittain, asetettiin heitä kolmeen riviin toinen toistensa taakse ja ammuttiin ja talot poltettiin. Päänahan nylkemistä lukuunottamatta eivät intiaanit olisi voineet tehdä villimmin. Kunnianarvoiset saksalaiset sotilaat..."

"Englannissa ei kukaan näy ollenkaan aavistavan mitä Belgiassa tapahtui. Kuulee kertomuksia — Hollannissa niitä kerrotaan sellaisia, että tukka nousee pystyyn. Heidän tarkoituksensa onkin pelottaa belgialaisia. He ovat alunpitäen päättäneet olla niin kammottavia kuin suinkin. Te ette ymmärrä vieläkään mitään... *Well*... Väkivaltaisuuksia. Sellaisia, joista amerikkalainen ei ole koskaan kuullutkaan. Joista ei sovi puhuaakaan... *Well*... Raiskauksia... He ovat kurinpidollisessa tarkoituksessa raiskanneet naisia pöydillä Liègen torilla. *Yes, sir*. Se on totta. Sen kertoi minulle eräs mies, joka juuri tuli Belgiasta. Tunsii ihmiset, tiesi paikan, tiesi kaikki. Täkäläiset ihmiset eivät näytä käsittävän, että nuo naiset ovat samaa lajia kuin ne, joita asuu Chesterissä tai Yarmouthissa ja miksei myöskin Matching's Easyssä. He näyttävät yhä luulevan, että mannermaan naiset ovat toista lajia — mieltyneempiä sellaiseen kohteluun. He näyttävät uskovan, että jokin erikoinen kaitselmuksen laki estää sellaista tapahtumasta Englannin asukkaille. Ja tuollaista sattuu lähempänä kuin kahdensadan peninkulman päässä teistä — nytkin. Ja mikäli ymmärrän, ei sen likenemistä estä juuri mikään..."

Mr Britling arveli sentään joitakin pieniä esteitä olevan olemassa.

"Minä olen nähnyt Englannin uuden armeijan harjoittelevan Lontoossa, mr Britling. En tiedä, oletteko te sitä nähnyt. Näin kokonaisen pataljoonan. Heillä ei ollut puolta tusinaa univormuja eikä yhtäkään kivääriä koko pataljoonassa.

"Te täällä Englannissa ette ollenkaan tajua mikä on kysymyksessä. Te ette voi kuvitellakaan, mitä merkitsee olla maassa, jossa kaikki, naiset, vanhahko väki, vakavat keski-ikäiset ihmiset pitävät sotaa yhtä tärkeänä kuin omia liikeasioitaan. He eivät tunne vähintäkään omantunnon vaivaa. En tiedä mikä Saksa oli ennen sotaa, sillä olin tuskin astunut pois junasta, kun sota alkoi; mutta nykyinen Saksa on

suuri sotaleiri. Siellä kihisee sotilaita. Ja kullakin sotilaalla on univormunsa, aseensa ja varusteensa.

"He ovat voitostaan niin varmoja kuin jo olisivat valloittaneet Lontoon. He ovat ihan varmoja siitä, että pääsevät astelemaan läpi Belgian, ihan varmoja siitä, että ehtivät Pariisiin Sedanin päiväksi, ja sitten he ryhtyvät hävittämään teidän laivastoanne zeppeleihin ja sukellusvenheitten avulla ja tekevät hyökkäyksen Kanaalin yli. He sanovat pyrkivänsä Englannin kimppuun hyökkäämällä Belgiaan. He poikkeavat vain hiukan Ranskassa ohimennen. He väittävät omistavansa tykkeitä, joilla voi pommittaa Doweria Calais'sta käsin. He kerskuvat siitä. He tietävät varmaan, että te ette kykene asestamaan joukkojanne. He tietävät, että te ette saa valmiiksi kymmentätuhatta kivääriä viikossa. He tulevat junissa juttelemaan kenen kanssa hyvänsä ja selittävät kuinka teidän häviönne saadaan aikaan."

Mr Britling sanoi heidän piankin huomaavan erehtyneensä.

Melkoisen vaitiolon jälkeen huomautti mr Direck, jolle hänen henkilökohtaiset kokemuksensa antoivat itsetietoisia pontta: "En käsitä, kuinka niin voisi käydä."

Hän palasi siihen tosiasiaan, joka oli tehnyt häneen voimakkaimman vaikutelman.

"Täysi-ikäiset ihmiset, tavalliset, älykkäät, kokeneet ihmiset ottavat sodan vakavalta kannalta ja puhuvat Englannin rankaisemisesta; se on ihan ilmestys. Jonkinlaista juhlallista innostusta. Ylhäisissä ja alhaisissa..."

"Ja junalastittain miehiä ja junalastittain tykkeitä..."

"Liège", virkahti mr Britling.

"Liège oli vain naarmu taulussa", sanoi mr Direck. Muutama tuhat kuollutta, muutama kymmentätuhatta kuollutta ei merkitse heille mitään — ei kerrassaan mitään. Hotelli Cecilissä minä tapasin miehen, joka oli nähnyt heidän marssivan Brysseliin. Hän istui eilen samassa pöydässä kuin minä. Se oli kestänyt koko päivän, suunnaton, loputon virta harmaita miehiä. Vaunuja loppumattomiin, tykkeitä loppumattomiin, kansan koko mieskuntoinen osa kaikkine varusteineen kulkemassa eteenpäin..."

"Minä luulin", sanoi mr Direck. "että sodassa useimmat ihmiset seisovat katselemassa ja pitävät huolen huutamisesta jonkinlaisen erikoisen joukkueen hoitaessa sotimista. *Well*, Saksa ei taistele sillä tavoin...Minä tunnustan säikähtäneeni...Tämä on suurinta mitä on tapahtunut; se on sodan äärimäisiä rajoja... Minä näin viime yönä unissani harmaan virran, joka peitti tulvallaan kaikki mitä sen tielle sattui. Te ja minä — ja miss Corner — ihmeellistä, että hänkin osui mukaan, eikö totta? — kiipesimme kukkulan rinnettä yhä korkeammalle, tuo virta vyörymässä kintereillämme. Siitä ikäänkuin vaahtona virtautui kasvoja ja kypäreitä ja pistimiä — ja nyrkkiin puseruneita käsiä — ja punaista... *Well*, mr Britling, myönnän kyllä, että tämä rasittaa minua hiukan liiaksi, mutta voin vakuuttaa teille, että Englannissa ei aavistetakaan mikä teitä odottaa..."

15.

Cissie ei käynyt Dower Housessa sinä iltapäivänä, joten mr Direck lähti Teddyn tuvalle, esitettyään ensin joitakin epämääräisiä ja läpinäkyviä puolusteluja.

Siellä hänen kertomuksensa kävi vieläkin tehokkaammaksi. Teddy istui pöydällä kirjoituskoneen vieressä heilutellen verkalleen jalkojansa. Letty lepäsi miettiväisenä nojatuolissa. Cissie piti silmällä eräitä nuoren perillisen tekemiä rajoitettuja ryömimisyrityksiä.

"Heistä voisi joutua surman suuhun kolme kertaa niin paljon kuin koko Englannin armeijassa on väkeä heidän öitä oikeastaan huomaamatta. Siellä ovat *kaikki* mukana. Koko maa on aseissa."

Teddy nyökkäsi mietteissään.

"Meillä on laivasto", virkkoi Letty.

"*Well*, se ei pelasta Pariisia, vai kuinka?"

Mr Direck huomautti, ettei hän halunnut puhua ikävistä asioista, mutta tämä oli sellaista, mikä Englannin ihmisten oli tehtävä itselleen selväksi. Hän tunsikin olevansa yksi heistä — "luonnollisesti". Hän oli ikäänkuin rientänyt kotiin — kotiin rientämiseltä se tosiaankin oli tuntunut — kertomaan heille siitä kaameasta kohtalosta, joka oli heitä uhkaamassa. Hän tunsikin olevansa tulvan tiellä, valtavan, harmaan tulvan. Hän ei voinut salata mietteitensä. "Missä meidän armeijamme on?" kysyi äkkiä Letty.

"Ranskassa jossakin, missä lienee", vastasi Teddy. "Niinkuin neula heinäladossa."

"Pahiten minua huolestuttaa eräs seikka", alkoi mr Direck jälleen. "Otaksukaamme, että ne tulevat, keinottelevat itsensä jotenkin tänne ylitse, ehkä kuusi- seitsemänkymmentätuhatta miestä."

"Joka mies lähtisi niitä vastaan ja ampuisi niitä", sanoi Letty.

"Ei ole kiväärejä."

"Metsästyspysyjä on."

"Sitä minä juuri pelkään", sanoi mr Direck. "Siitä syntyisi verilöyly..."

"Te voitte olla maailman urhoollisinta kansaa", jatkoi hän, "mutta jos teillä ei ole aseita ja toisilla pojilla on — niin te olette kuin lammaslauuma".

Hän painui synkkiin mietteisiin.

Sitten hän virkosi laajanlaisesti kuvailemaan kokemuksiansa ja merkillistä sekasorron vaikutelmaa, joka pysytteli hänen mielessään. Hän kertoi seikkaperäisemmin yrityksistään tutustua Kölnin nähtävyyksiin keskellä liikekannallepanon levottomuutta. Hetkisen kuluttua hänen kertomuksensa heikkeni, ja kaikki tunsivat, että hänet oli jätettävä Cissien kanssa kahden kesken. Teddyllä oli kirje vietävällä postiin; Letty vei pienokaisen harjoittelemaan ryömimistä sammaleisilla kivillä päärynäpuun alla. Mr Direck nojasi ikkunanpieleen ja oli vaiti jonkun hetken oven sulkeuduttua Lettyn jälkeen.

"Mitä teihin tulee, Cissie", alkoi hän vihdoin, "olen huolissani. Mielelläni kietoisin teidät *Old Glory'n* viittaaan."

Hän loi vakavan katseen kuulijaansa.

"*Old Glory'n?*" kysyi Cissie.

"*Well*, tähtilipun. Teidän pitäisi voida vedota Amerikan kansallisuuteen — jos sattuisi jotakin. Ei se niinkään vaikeata olisi. Ympäri maailman, Cissie, pidetään amerikkalaisia arvossa...Ei kukaan uskalla koskea Amerikan kansalaiseen. Me olemme — loukkaamatonta kansaa."

Hän vaikenä. "Mutta miten?" kysyi Cissie.

"Se kävisi aivan helposti — ihan ilman vaikeuksia."

"Miten."

"Menkää naimisiin Amerikan kansalaisen kanssa", sanoi mr Direck. Kasvojen loiste ilmaisi, kuinka tyytyväinen hän oli omaan ehdotukseensa. "Silloin te olisitte turvassa, eikä minun tarvitsisi olla huolissani."

"Senvuoksi, että me olemme joutuneet vaaralliseen sotaan!" huudahti Cissie, ja Direck huomasi aivan erehtyneensä.

"Sen vuoksi, että voi sattua maahanhyökkäys!" lisäsi Cissie, ja mr Direckin hairahduksen tunto syveni.

"Minä vannon —" aloitti Cissie.

"Älkää!" huudahti mr Direck torjuen kädellään.

Seurasi kriittinen silmänräpäys.

"En koskaan minä jätä isänmaatani — sen ollessa sodassa", sanoi Cissie lieventäen uhmaavaa aiettaan ja lisäsi ikäänkuin myönnytystään katuen: "missään tapauksessa".

"Silloin kai minun on koetettava lopettaa sota, Cissie", sanoi mr Direck yrittäen lieventää puhetoverinsa pingoittuneisuutta.

Mutta Cissie ei ollutkaan aivan helposti johdateltavissa. Sota jo viittilöi heille tänne tupaan ja veti heitä katsojapaikoilta kohti näyttämöä.

"Tämä on historian oikeamielisin sota", sanoi hän. "Jos olisin amerikkalainen, niin surisin kansalaisuuttani nyt, koska sen vuoksi joutuisin ulkopuolelle. Nyt toivoisin olevani mies saadakseni tehdä jotakin kaiken sen siveyden ja sivistyksen hyväksi, minkä saksalaiset ovat häväisseet. En voi ymmärtää, kuinka kukaan mies saattaa tyytyväisenä pysytellä ulkopuolella ja katsella Belgian hävitystä. Se on kuin murhan katselemista. Niinkuin katselisi miten koira puree kuoliaaksi kissanpojan..."

Mr Direckin ilme oli miehen, jolle maailma yht'äkkiä näkyi uudessa, oudossa valaistuksessa.

16.

Mr Britling piti mr Direckin juttuja varsin sulamattomina.

Hänen oli erittäin vaikea luopua haaveestaan, että saksalainen imperialismi tulisi kärsimään ankaran häviön, että se tulisi romahduksellaan osoittamaan, kuinka sisäisesti epäterve sotilasmonarkia on, ja että kaikkea tätä seuraisi kuritettujen mutta toivorikkaitten kansojen konferenssi ja — tuhatvuotinen valtakunta. Hän yritti nyt ajatella mr Direckin huomioineen huonosti ja käsittäneen väärin näkemiänsä. Amerikkalainen, joka ei ole tottunut minkäänlaisiin sotaisiin tapahtumiin, voi helposti erehtyä luulemaan kymmeniätuhansia miljooniksi ja muutamain kauppamatkustajain kiihoittumista yksimielisen kansan innostukseksi. Sanomalehdet, jotka aluksi olivat esittäneet saksalaisten hyökkäyksen Belgiaan suurena ja osittain jo ehkäistynä kyvyttömyyden näytteenä, alkoivat nekin vähitellen yhtä vastahakoisesti muuttaa esitystapaansa. Tähän asti Saksan armeija, mikäli hän oli saanut asiasta selkoa, oli alinomaa joutunut häviölle Belgiassa, ja yhtä alinomaisesti se oli siellä edennyt. Jokainen sanomalehtien mainitsema uusi nimi, jonka hän etsi kartasta, osoitti hyökkäyksen tuloa. Alost — Charlervi. Idempänä ranskalaiset peräytyivät Saales-solasta. Varmaan saataisiin kohta kuulla englantilaisista, jotka nyt, oltuaan kaksi viikkoa Ranskassa, pysähdyttäisivät hyökkäyksen ehkä jossakin kohden Brabantissa tai Itä-Flanderissa. Kuultuaan Claveringsissa, että ranskalaiset olivat huonosti varustetut, mr Britling vietti varsin rauhattoman yön. Oli kerrottu, ettei heillä ollut yhtään hyvää, uudenaikaista tykkiä Lillissä eikä Maubeugessa, että heiltä puuttui jalkineita ja varusteita yleensä, ja että he jo nyt olivat sangen masentuneita tapahtumain kulun johdosta. Mr Britling torjui tuon liian pessimistisenä puheena ja rakensi toivonsa yhä näkymättömissä olevaan brittiläiseen armeijaan, joka oleili jossakin —

Hän saattoi istua Belgian kartan ääressä valikoiden paikkaa, jossa hän mieluummin olisi nähnyt brittiläisten oleilevan...

Namur kukistui. Paikannimet muuttuivat yhä eteläisemmiksi ja läntisemmiksi. Brittiläinen armeija tai jokin sen osa sukelsi äkkiä näkyviin Monsin tienoilla. Se oli taistellut kolmekymmentäkahdeksan tuntia ja ajanut suunnattomasti paljoa voimakkaamman vihollisen pakosalle. Tämä oli rauhoittavaa, kunnes päivää tai paria myöhemmin "Cambrain—Le Cateau linja" sai mr Britlingin älyämään, että voitokkaat brittiläiset olivat peräytyneet kaksikymmentäviisi englanninpeninkulmaa...

Sitten tuli sunnuntai ja *Times* sähkösanomineen, jossa puhuttiin "lyödyistä ja peräytyvästä armeijasta." Mr Britling ei sitä huomannut, mutta ankarasti peljästynt Manning toi siitä tiedon. Asian tila oli hänen mielestään niin arveluttava kuin se ylipäänsä voi olla. Englantilaiset peräytyivät rannikolle päin suuren epäjärjestyksen vallitessa. He olivat "ikäänkuin ilmassa" ja ranskalaisista jo eristettyinä. Maubeugen linnoitusten tienoilla he olivat hädin tuskin välttäneet "Sedanin"... Mr Britling oli ymmällä. Hän meni työhuoneeseensa ja tuijotteli avuttomasti karttoihin. Aivan kuin David olisi lingonnut kivensä — ja lingonnut sen harhaan!

Mutta iltapäivällä mr Manning puhelimitse lohdutti tuttavaansa. Oli julkaistu kenraali Frenchin rauhoittava tiedonanto ja — kaikki oli hyvin — oikeastaan — ja englantilaiset olivat pitäneet loistavasti puoliaan. He olivat taistelleet taukoamatta useita päiviä Monsin seuduilla; kuutta kertaa voimakkaammat vihollisjoukot, jotka olivat hyökänneet heidän kimppuunsa, oli lyöty takaisin vihollisen kärsiessä suunnattomia tappioita. He olivat osoittaneet saksalaisiin nähden kieltämätöntä persoonallista etevämyyttä. Saksalaisia oli niitetty joukoittain; englantilaiset olivat tunkeutuneet heidän ratsujoukkojensa läpi ikäänkuin olisi vastassa ollut pelkkä paperiseinä. Vihdoinkin olivat siis brittiläiset ja saksalaiset kohdanneet toisensa taistelussa, ja tulos oli tuottanut brittiläisille suurta kunniaa. Landreciesin 26:n päivän tienoilla tapahtuneen ankaran taistelun jälkeen englantilaiset olivat saaneet olla jokseenkin rauhassa; lisäjoukkoja, jotka peittivät kaksinkerroin häviöt, oli saapunut, ja saksalaisten eteneminen oli lopullisesti pysähdytetty... Mr Britling kääntyi jälleen kopeaksi. Mr Manningin sanellessa hän merkitsi muistiin koko sähkösanoman ja juoksi puutarhaan, missä mrs Britling harvinaisen huolestunein ilmein tarjoili teetä tavalliselle sunnuntaiseuralle... Sähkösanoma luettiin ääneen kaksi kertaa. Sitten pelattiin hockeyta ja oltiin hilpeällä tuulella, ja vihdoinkin lähti mr Britling huoneeseensa vastatakseen mrs Harrowdeanilta saamaansa kirjeeseen, ensimmäiseen kirjeeseen, joka oli häneltä tullut sodan alussa sattuneen välienkatkeamisen jälkeen ja jonka vastaamiseen mr Britlingin mieliala nyt oli soveliaampi kuin sitä ennen.

Mrs Harrowdean oli kirjoittanut ikäänkuin hänen vaikenemistaan ja poissapysyttelemistään ei olisi sattunutkaan tai pikemmin käsitellen niitä asioina, jotka eivät sanottavia merkitse. Nähtävästi hän ei ollut kutsunut luokseen kärsivällistä ja uskollista Oliveria kuten oli uhannut; hänen tiedonannossaan ei ainakaan ilmennyt jälkeäkään Oliverista. Hän moitti mr Britlingiä, joka oli hänet hyljännyt, huusi häntä luokseen ja anoi häneltä ystävällisiä ja lohduttavia sanoja. Sota oli hänet säikähdyttänyt, kertoi hän.

Hän oli vain pikkuinen olento, ja kaikki mitä tapahtui oli liian kauheata, ja maailmassa ei ollut yhtään sielua, joka olisi tarttunut hänen käteensä, ei ainakaan ketään, joka olisi vähimmässäkään määrässä tajunnut hänen tunteitansa. (Mutta miksei Oliver ottanut häntä kädestä kiinni?) Hän oli kuin lapsonen, joka oli jäänyt yksin pimeään. Oli kerrassaan kammottavaa, kuinka ihmisiä pidettiin pimeydessä. Kertomukset, joita kuuli, "*usein aivan luotettavista lähteistä*", olivat omiansa masentamaan ja kauhistuttamaan. Saksalaiset torpedot olivat upottaneet sotalaivan toisensa jälkeen, ja asia salattiin ilman minkäänlaista ymmärrettävää syytä; Battenbergin prinssi Ludvig oli havaittu vakoilijaksi ja lähetetty Toweriin. Haldane oli urkkija hänkin. Meidän Ranskassa olevan armeijamme olivat ranskalaiset "*sanalla sanoen myyneet*". Melkein kaikki Ranskan kenraalit olivat Saksan palkkaamia. Sensuuri ja sanomalehdistö salasivat tämän, mutta mitä hyvää oli salaamisesta? Kuinka mieletöntä olla luottamatta kansaan! Mutta tämä oli kaikki liian kaameata pienelle olento paralle, jonka ainoa toivo oli saada elää onnellisena. Miksi ei mr Britling tullut hänen luoksensa ja antanut hänen tuntea suojaavain käsivarsien kiertyvän hänen ympärilleen? Hän ei voinut ajatella päivisin; hän ei voinut nukkua öisin...

Sitten hän kääntyi ylistämään seesteisyyttä. Hän ei ollut milloinkaan pitänyt "Hiljaisista tienoista" siinä määrin kuin nyt. Kuinka hän ikävöikään sellaisen unelmien maan turviin, pois väkivallan, petoksen ja mielettömien huhujen ulottuvilta! Hän oli väsynyt kaikkeen todelliseen. Hän halusi paeta johonkin salaiseen piilopaikkaan ja siellä hoitaa pientä puutarhaansa — kuten Voltaire oli tehnyt... Toisinaan, öisin hän pelkäsi riisuutua. Hän oli kuulevinaan tykinjyskettä, näkevinään maihinousevia joukkoja ja pelottavia, "naamareilla" varustettuja vakoojia syöksymässä sisämaahan päin moottoripyörillään...

Kirje sattui pahaan aikaan. Mielettömät, Battenbergin prinssiä, lordi Haldanea ja upotettuja sotalaivoja koskevat juorut kiukuttivat sanomattomasti mr Britlingiä. Hän oli riittävässä määrin taipuvainen uskomaan sellaisia juttuja pitääkseen niitä sanomattoman sietämättöminä. Ajatus, että lähtisi Pyecraftsiin viettämään päiviänsä tuollaisten pelkojen rasittamaa säikähtynyttä lemmyistä lohdutellen, ei tuntunut hänestä ollenkaan houkuttelevalta. Hän oli jo Claveringsissa kuunnellut kyllikseen onnettomia ja mieltä pahoittavia huhuja. Hän oli epäillyt, eikö lopultakin hänen "Tutkimuksensa sodan syistä" oikeastaan ollut yhtä mitätön kuin "Ja nyt sodat loppuvat"; hän tunsu elävästi, että esitys oli epätäydellistä ja todisteet riittämättömät. Hän oli tosiaankin äärimäisen älyllisen levottomuuden tilassa. Sitäpaitsi hänen suhtautumisensa mrs Harrowdeaniin oli erinomaisen lemmitöntä. Mr Britlingin sydämen historiassa ei yksikään kiintymys ollut lauennut niin nopeasti ja täydellisesti. Mr Britling ei tiennyt varmaan, oliko hän milloinkaan mrs Harrowdeanista välittänyt. Luultavasti ei. Luultavasti oli koko juttu ollut alusta loppuun tahallista itsensäpettämistä. Tuo "rakkaan pikku olennon" juttu — niin hänestä tuntui — oli varsin hyvä keimailuyrityksenä, mutta nyt olivat ajat vakavat, ja hänenlaiseltansa älykkäältä naiselta odotti jotakin parempaa kuin pelossa hekumoimista ja viehättävän heikkouden teeskentelemistä. Sangen tarpeettoman ja ikävystyttävän heikkouden. Hän oli jo aikeissa kirjoittaa siitä mrs Harrowdeanille.

Kenraali Frenchin sähkösanoma sai hänet ystävällisemmälle mielelle. Hän kirjoitti lyhyen, mutta lempeän kirjeen. Kuten gentleman ainakin. "Kuinka voit epäillä meidän laivastoamme ja armeijaamme?" oli hänen kirjeensä ydinkohtana. Hän jätti kokonaan huomioonottamatta mrs Harrowdeanin kirjeeseen sisältyvät, Pyecraftsiin tuloa koskevat vihjaukset. Hän ei ollut siinä sellaisia vihjauksia näkevinäänkään...Siten katosi mrs Harrowdean jälleen hänen mielestään pakottavampien mielenkiintojen tieltä...

Mr Britlingin helpotuksentunne ei kestänyt koko viikkoa. Voitettut saksalaiset etenivät yhä. Pettymyksen alinomaa syventyessä painui taistelujen pääaalto viikon aikana auttamattomasti kohti Pariisia. Lille menetettiin taistelutta. Se menetettiin salaperäisen helposti... Seuraava nimi, joka mr Britlingiä hämmästytti hänen istuessaan seuraamassa suurten tapahtumain kulkua sanomalehden ja kartan avulla, oli Compiègne. "Tuossa!" Englantilaiset olivat ilmeisesti yhä peräytymässä. Sitten saivat saksalaiset haltuunsa Laonin ja Reimsin ja tunkeutuivat aina kauemmaksi etelään. Maubeuge, joka oli ollut muutamia päiviä saarroksissa ja eristettynä, oli nähtävästi kukistunut...

Sunnuntaina syyskuun kuudentena mr Britlingin herkkäuskoinen optimismi antautui lopullisesti.

Hän seiso i auringonpaisteessa, kädessään *Observer*, jonka puutarhurin poika vast'ikään oli noutanut May Tree'sta. Hän oli levittänyt sen puutarhapöydälle sinervän setripuun alle, ja isä ja poika lukivat sitä yhdessä, mikäli toisiltaan saivat luetuksi. Siinä oli tuoreita uutisia Ranskasta, kertomus saksalaisten viime etenemisistä, taisteluista Senlis'n luona — "Mutta sehän on ihan Pariisin portilla!" — ja saksalaisten sotavoimien ilmestymisestä Nogent-Sur-Seinen tienoille. "Sur-Seine!" huudahti mr Britling. "Missä se mahtanee olla? Marnen eteläpuolellako? Vaiko ehkä Pariisin takana?"

Sitä ei ollut merkitty *Observer'in* karttaan, ja Hugh juoksi sisään hakemaan karttastoa.

Hänen palatessaan oli mr Manning keskustelemassa isän kanssa, ja molemmat näyttivät kovin vakavilta.

Hugh avasi Pohjois-Ranskan kartan. "Se on tuossa!" sanoi hän.

Mr Britling tarkasteli asemaa.

"Manning sanoo niiden olevan Rouenissa", sanoi hän Hugh'ille. "Meidän toimintakeskuksemme on muutettava La Rochelleen..." Hän oli hetken vaiti, ennenkuin teki viimeisen vastenmielisen johtopäätöksensä.

"Oikeastaan", myönsi hän, niellen katkeran palansa, "heillä on Pariisi hallussaan. Se on nyt melkein piiritettynä."

Hän istuutui kartan ääreen. Mr Manning ja Hugh seisoivat häneen tuijotellen. Hän teki viimeisen ponnistuksen keksiäkseen jonkin hirmuisen strategisen yllätyksen, jonkin aavistamattomasta lingosta singahtaneen kiven, joka kaataisi tuon Goliatin kesken riemuvoittoansa.

"Venäjä", virkahti hän jokseenkin toivottomasti...

17.

Silloin tapahtui, että mr Britling tuli totuuden tuntoon.

"Me juttelemme", sanoi hän, "ja sitten viikkojen ja kuukausien kuluttua opimme ymmärtämään mitä olemme sanoneet. Minä sanoin kuukausi sitten, että tämä oli historian suurin tapahtuma. Sanoin, että tässä vedottiin voimakkaammin kuin koskaan muulloin Englannin tahtoon ja kykyyn. Sanoin, ettei koko valtakunnassa ole yhtään henkilöä, jonka elämäään tämä sota ei vaikuttaisi. Minä sanoin tuon kaiken, sanat kaikuivat minun huuliltani; luultavasti oli pohjalla jonkinlaista ajatustakin... Mutta vasta tällä hetkellä minä ymmärrän mitä olen sanonut. Nyt — sallihan minun sanoa se uudelleen, ikäänkuin en olisi koskaan ennen sitä sanonut: tämä on historian suurin tapahtuma, meidän tehtävämme on tehdä mitä suinkin voimme vastustaaksemme tätä hirmuista hyökkäystä, joka uhkaa maailman rauhaa ja vapautta. No niin, että teemme mitä suinkin voimme ei merkitse somissa puutarhoissa seisoskelemista ja sanomalehtien odottelemista... Se merkitsee mukavuudesta ja varmuudesta luopumista..."

"Kuinka laiskoja me nykyajan englantilaiset olemmekaan! Kuinka halukkaasti me iskeydymmekään tyynnyttävään harhaluuloon, joka vapahtaa meidät ponnistuksista! Viime viikkoina minä olen itsepintaisesti uskonut, että pieni brittiläinen armeija — siihen kuulunee tuskin satatuhatta miestä — torjuisi jotenkin miljoonien hyökkäyksen. Mutta se onkin työnnetty takaisin, kuten olisi tiennyt kuka hyvänsä, joka ei ole mukavain haaveiden sokaisema, se on työnnetty takaisin ensin tuossa, sitten tuossa ja vihdoinkin tuossa. Se on taistellut yötä päivää. Se on taistellut mitä loistavimmin — ja mitä hyödyttömimmin... Te näette miten väljästi Saksan puimavarsta on Belgiassa heilunut. Ja sill'aikaa me olemme seisoneet juttelemassa, kuinka saisimme voitostamme parhaan hyödyn..."

"Me olemme nukkuneet", sanoi hän. "Tämä maa on nukkunut..."

"Syvimmissä sielussamme", jatkoi hän katkerasti, "me luullakseni ajattelimme Ranskan kantavan päivän kuorman ja helteen maalla — meidän auttaessa merellä. Mikäli mitään ajattelimme. Me olemme niin maltillisia, niin halukkaita lieventelemään ja arastelemaan... Ja niin mukavuutta rakastavia... No niin, Ranska on ruhjottu. Me saamme nyt taistella Ranskan puolesta Pariisin raunioilla. Sen vuoksi, Manning, ettemme käsittäneet asian ulottuvaisuutta, että tyydyimme ylimalkaisesti arveluihin, kun olisi pitänyt harjoitella ja tehdä työtä. Sen vuoksi että olemme hoitaneet asioitamme kuten tavallisesti, *'business as usual'* ja muuta sentapaista, sill'aikaa kun länsimainen sivistys on ollut kuolontuskissaan. Jos tästä on tuleva toinen vuosi 71, laajemmassa mittakaavassa, ei ainoastaan Ranskaa, vaan koko Eurooppaa vastaan, jos preussilaisuus on asteleva karkein anturoin yli sivistyksen, jos Ranska on musertuva ja Belgia tuhoutuva, silloin ei elämä ole enää elämisen arvoinen. Sellaista asiain kehittymistä peljättäessä ei mikään muu asia, ei mikään muu harrastus merkitse mitään. Mutta mitä me teemme vaikuttaaksemme asian ratkeamiseen — te ja minä? Kuinka se voi päättyä mihinkään muuhun kuin Saksan riemuvoittoon, jos te ja minä ja miljoonat seisomme syrjässä..."

Hän vaikenä epätoivoissaan ja tuijotti karttaan.

"Mitä meidän tulisi tehdä?" kysyi mr Manning.

"Jokaisen pitäisi olla harjoituksissa", sanoi mr Britling. "Jokaisen pitäisi ottaa osaa... Jollakin tavoin... Ainakaan ei meidän pitäisi enää elellä toimeettomina Matching's Easinessä..."

18.

"Se keskeyttää kaikki", virkkoi äkkiä Hugh. "Nuo preussilaiset ovat pahin maanvaiva, mitä koskaan on

nähty."

Hän mietti. "Tässä käy niinkuin tulipalossa, jolloin kaikkien täytyy lähteä talosta liikkeelle. Mutta tietysti meidän on ne voitettava. Se täytyy tehdä. Ja jokaisen on oltava mukana.

"Sitten me voimme taas jatkaa työtämme."

Mr Britling katsahti vanhinta poikaansa säikähtynein ilmein. Hän oli puhunut — ylimalkaisesti, Hugh oli häneltä aivan unohtunut.

End of Project Gutenberg's Mr Britling pääsee selvyyteen I, by H. G. Wells

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK MR BRITLING PÄÄSEE SELVYYTEEN I ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase "Project Gutenberg"), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. "Project Gutenberg" is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation ("the Foundation" or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You

can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.

- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement or Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you ‘AS-IS’, WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™’s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.